

Емилия Екерман

*Историята на едно
мило-хаотично семейство*

ЕМИЛИЯ ЕКЕРМАН
ИСТОРИЯТА НА ЕДНО МИЛО
ХАОТИЧНО СЕМЕЙСТВО

Превод: Емилия Екерман

chitanka.info

Пътуване в миналото и виждане в настоящето.

Завръщането на „изгубените дъщери, на изгубените сестри“ и последно „сбогом“

Книгата съдържа 21 разказа, чийто действия и герои се преплитат в един роман и обхващат периода от 50 години, на които тя е едно огледално отражение. Това са истински, живени истории, а настоящите протичат на живо — live, с отворен край — open end.

Авторката живее от много дълги години в Берлин. В сънищата си тя често е в родното си село Карабунар със сцени от детските и младежките ѝ години, докато един ден осъзнава какъв копнеж и носталгия по родния ѝ край са обхванали нейното сърце. И тя започва да пише: за семейството си, роднини, съседи, приятели и познати. Това са най-вече близки хора с техните съдби, падания и ставания, слабости и добродетели. Миналото и настоящето, трагичност и комичност се преплитат в една жива картина на българските нрави, обичаи и традиции. За българите така типичната мистичност също намира своето място, а смъртта е описана почти без табу. Немската действителност е докосната само на повърхността, като контраст към българската.

Авторката показва по един много чувствителен и вълнуващ начин, как едно голямо и любещо семейство с топли и човешки взаимоотношения слагат отпечатъка си върху личността. А към него се разбират не само родителите, но баби и дядовци, роднини, приятели, съседи. Това са хората, даващи топлина и опора, това е животът в неговата първична форма, която за съжаление, все повече и повече отсъства в нашата съвременна действителност.

„Беше един топъл и слънчев ден през месец май. Небето бе лъчезарно синьо и спокойно, наоколо тихо, такава тишина, че даже въздухът не се движеше, като че беше спрял, сякаш животът, природата, бяха спряли, несъществуващи. Никаква човешка душа наоколо. Къщата и големият двор изглеждаха самотни и изоставени. А някога... тук бликаше пълен живот...“

ПОСВЕЩЕНИЕ

В памет на майка ми, която напусна този свят пет минути преди да пристигна от Германия.

На баща ми, сестра ми, баби и дядовци, роднини, приятели, съседни и познати в България.

Посвещавам тази книга на живите и умрелите.

С обич към моя син и моите любими внучета:

„Това е историята на вашето българско семейство, на вашите прародители. Съхранете я дълбоко във вашите сърца.“

„За мен Бухово беше едно откровение. Никога преди това и никога след това не бях така близка до живота, отколкото там. Там се чувствах така свободна, сигурна, душевно и телесно здрава, безгрижна и щастлива. Бухово ме научи какво е живот в първичната му форма, какви могат да бъдат хората, когато живеят от сърце. Никога преди това и никога след това, не познах такава безкористна щедрост, както от тези бедни селяни, никога толкова благородно отношение към чужденци, за които нищо не знаеха, освен че са в нужда, никога толкова дълбоко и истинско съчувствие и помощ.“

Ангелика

*Шрьобсдорф, От книгата
й „Ти не си като другите
майки“ за нейното
пребиваване в България по
време на фашизма в
Германия*

(С голяма благодарност за съгласието й да ползвам този цитат)

ПРЕДИСЛОВИЕ

Писах тази книга от октомври 2003 до юли 2004 година на немски език за моите поколения. След като лежа още няколко години в едно чекмедже като ръкопис, реших по случай моята 60-годишнина да я издам като подарък на близките ми. Досега не бях я превела, защото вече дълги години живея в Германия и се страхувах дали ще успея да направя сполучлив превод на български език. Веднъж една приятелка ми каза, че съм говорила много възрожденски, а на въпроса ми какво има предвид, тя отвърна: „Ти използваш понякога думи, които никога вече не употребява“. Другата истина беше, че се опасявах колко време би ми отнел този превод. На чужд човек не исках да го възложа, защото написаното от мен е много лично и автентично.

Обаче дойде един момент в живота ми, когато осъзнах, че трябва да го направя. Случи се нещо съвсем неочаквано и необяснимо. Една сутрин през зимата на 2018 год., се бях унесла, почти задрямала след дълбока медитация. Когато отново дойдох в пълно съзнание, една сцена от сън оживя. Беше само откъс, но толкова ясен, като на живо.

Стоях изправена и държах две книги в ръцете ми, а пред мен бяха двама души, от дясната страна — един мъж, от лявата — една жена, които не можах да разпозная, защото се виждаха само силуетите им. Стойки пред тях като ученичка, промърморих нещо, но не знам какво. Мъжът отдясно се обърна към мен с висок и отчетлив глас, като че малко с укор: „Преведи си книгата!“.

В този момент погледнах към ръцете си надолу и видях, че държа само една, моята книга, и то даже в зеления цвят.

„Добре, ще я превода“, отвърнах аз послушно.

По това време почти не си спомнях сънищата ми. Само понякога имах откъси или цял сън като на филм и тогава обикновено интуитивно търсех някакъв скрит смисъл. Стана ми ясно, че трябва да изпълня обещанието си, още повече при такъв наставнически тон. И така, волю-неволю, реших след кратка вътрешна настройка да започна с превода. Мислите ми се върнаха години назад, когато бях

приключила с писането на ръкописа и проверявах дали имам някакви грешки. Изведнъж едно от изреченията, може би най-важното, понеже тогава смятах то да е заглавието, изскочи с много по-голям, дебел шрифт, със светлолилав, аметистов цвят, а буквите му сякаш пръскаха искри:

„Ти винаги беше моята малка сестра“.

Аз се стреснах, изплаших се и веднага излязох от страницата. След малко, като се поуспокоих, отново отворих ръкописа и за моя радост изречението беше както другите. Тогава не можех да си обясня това. Даже не бях сигурна дали да вярвам на сетивата си. След този спомен вече бях убедена, че трябва да превода книгата ми.

От написването и до сега изминаха много години, „изтече много вода“, а откакто напуснах родината ми, се навършиха повече от 40 години, една цяла вечност. Направих само някои малки изменения и допълнения, съобразявайки се с времето, когато са написани историите. Допълних и с една малка фотогалерия, а също така и с приложение на остарели български думи. Моето тогавашно виждане за света, моят тогавашен поглед върху живота оставих непроменени, замразени, както в оригиналния вид.

От 2003–2004 година до сега станаха много промени в България, даже, може да се каже, главоломни. Затова някои мои описания вече не съответстват на сегашната действителност, но затова пък са едно огледално отражение на тогавашната. Това ми стана ясно, когато правех превода през 2018 год. Но не само това, също и някои мои възгледи претърпяха голяма промяна.

Знам, че съм употребила някои думи, които сега са заменени с други, по-модерни, а някои и с чуждици. Ще си призная, че ми ставаше така мило, когато пишех тези познати ми до болка предишни остарели думи, и при мисълта да ги заменя с новите, като че ли нещо ме спираше. Опитах се поне малко да вляза в съвременния начин на изразяване, но не съм много убедена, че сполучих.

Емилия Екерман

Януари 2019, Берлин

УВОД

Откакто прехвърлих 50-те години, често се връщам в спомените ми към годините, които прекарах в родния ми край. Мислейки за изминатия път до сега, в съзнанието ми се открояват като нанизани един след друг три ясно очертаващи се периода.

Животът ми в България е белязан от спомените за блестящото слънце, синьото небе, многото роднини, приятели и познати. Всичко е така непосредствено, некомплицирано, пряко, хората се смеят от сърце. Лицата им са приветливи дори когато би се очаквало да са помрачени от някаква неволя. Даже и тогава могат със свежия си хумор и самоирония да предизвикат смях у другите. Човек намира топлина и съчувствие, всичко е залято като че с обилна светлина.

Вторият период е Германската Демократична Република (ГДР). Сиво, студено, влажно, мрачно. Липсва слънцето, няма го синьото небе. Хората са любезни и учтиви, но чужди и дистанцирани. Често са схванати и все мрънкащи за нещо. Съвсем рано сутрин улиците са оживени и пълни с хора, които отиват на работа. А вечер са празни и обезлюдени, като че ли умрели, без живот, без радост.

Третият период е времето след Обединението на двете Германияи. Слънцето грее по-често, даже небето е понякога синьо. Всичко е по-светло, по-цветно. Хората се смеят по-често, пак са така учтиви и любезни, но някак си отново чужди и дистанцирани. И продължават да са недоволни и схванати. Улиците са по-оживени от преди, даже вечер, а също и късно през нощта.

Аз много добре знам, че това са три откъса от моето дълбоко лично, душевно възприемане на действителността. Но те са и едно отражение на две общества и на два различни манталитета.

Върху първия период писах, когато бях в настроение, а изреченията се низеха под перото ми от само себе си. Писах за моето семейство, моите роднини, съседи, приятели, познати. Те са в центъра на историите със своите съдби, падания и ставания, добродетели и слабости. Миналото и настоящето, трагичното и комичното се

преплитат в една картина на нравите и традициите на българския живот. Всички истории и личности са автентични. Като цяло излезе един роман. Само бегло съм засегнала немската действителност, а понякога правех и сравнения.

Отдавна изоставих илюзията, че бих могла да се чувствам по-истински свободна, щастлива и безгрижна, където и да е на този свят, отколкото в моето детство и младите години в моето родно село Карабунар и в моя град Пазарджик. И аз знам много добре, че вече не е, както беше тогава, както съм описала в книгата ми. Съдбата ми е била такава — дълги години да живея в чужбина, толкова рядко да се виждам с моето голямо семейство. Много от хората, които ми бяха така близки, вече се сбогуваха с този свят. Изпитвам тъга, че обществото, както в Германия, така и в България, все повече и повече се отдалечава от така полезните за всички нас народни обичаи, нрави, традиции. А те са като корените на едно дърво, без които то бързо изсъхва.

* * *

На 26 години се преселих в Берлин, столицата на тогавашната ГДР. Тук ме приеха много добре, както в социалистическа Германия, така и по-късно в Обединена Германия.

В ГДР аз напреднах професионално в работата, което рядко се случваше тогава: почти без да знам немски език, защото бях учила френски, ме назначиха да работя в планов отдел. Казаха ми, че търсят хора с моето образование и че ще науча езика. Аз нямах друг избор, като младо семейство, дошло от България, имахме нужда от финансови средства. И така бързо усвоих немския, посещавах две години и половина езиков курс в работно време в едно висше народно училище и го завърших с отличен. Бях млада и амбицирана. Не след дълго време станах главен специалист, после заместник групов отговорник, групов отговорник и накрая, четири години преди Обединението, началник на отдел. При това като жена, чужденка, без партиен билет. Но разбира се, със съгласието на партийното ръководство на предприятието, което беше едно от най-големите в

страната в областта на енергетиката, наброяващо към 4.800 работници и служители.

Моята фирма, тогава „Бергман Борзиг“, по-късно купена от „Азеа Бровн Бовери“ (Konzern Asea Brown Boveri, ABB), а сега „Алстом Повер“ (Konzern ALSTOM Power), стана моето голямо семейство. Тук аз получих топлина, сигурност и признание, които ми облекчиха живота в Германия. Всъщност — парадокс, защото всички мои колеги са германци. Или може би по-добрите германци? Сигурно не. Но това е доказателството, потвърждението, че когато се счупи ледът между хората, те се привързват един към друг, сприятеляват се. Само че тук, в Германия, е нужно малко по-дълго време.

На немския манталитет вече свикнах. На климата, даже и след 28 години, не можах. Аз обичам Берлин, но мразя сивото небе над него.

Емилия Екерман

Август 2004, Берлин

ГЛАВА 1

ЖИВОТЪТ НА СЕЛО

Нашето село се казва Карабунар. Това е едно турско име и означава „Черен кладенец“. Много населени места в България, които по-рано носеха турски имена, вече са заменени с български. И това е напълно разбираемо, защото Османската империя властваше върху българските земи цели 500 години, от 14 век до 1878 год. Българите ненавиждаха своите поробители. От много години, може би още от Освобождението от турско робство, турци не живеят в нашето село, но името му си остана турско.

От майка ми знам, че тук по-рано са живели много турски семейства. Това и е разказвала нейната баба, която още като момиче е наследила от една турска шаманка баяческите способности и е започнала да помага на хората. От прабаба ми се предала тази традиция на следващите две поколения: баба ми и майка ми.

Когато Русия обявила война на Турция през 1877 год., за да освободи народа ни, повечето от турците, живеещи в България, изпаднали масово в паника, викайки: „Иван иде, Иван иде! Ние трябва да се махаме от тук“.

От дълги години, а най-вече в началото на 20-те години на миналия век, нашето село било известно с производството на вино. Това е вероятно една от причините да се запази турското му име, което беше станало вече като „марково“.

Където и да пътувах по-рано из България, достатъчно беше да спомена името на моето село, и по-възрастните хора, в повечето случаи мъжете, си спомняха са хубавото вино. Отдавна вече не е така, само дето „марковото“ име остана. И многото лозови насаждения, които никой повече не иска да обработва. Пътувайки това лято из околностите на селото, ме потискаше картината на изоставените, запустели и обрасли с бурени лозя. А някога те бяха гордостта на Карабунар.

* * *

Нашето село е разположено между няколко хълма: на юг в посока Родопи са два, единият се нарича Сунгурлии, а другият — Мирчовица. От другата страна, северната, се простира на дължина така наречената Могилата. Тези издигнатини изглеждат като изкуствени, защото всичко наоколо е равнина.

Дълго време те оживяваха фантазиите на селското население и най-вече на иманярите. Много хора от селото мислеха, че траките, римляните и турците са погребвали по-заможните си мъртъвци под тези хълмове заедно със скъпоценностите им. Неведнъж са били посещавани от „златотърсачи“, но, изглежда, са останали с празни ръце, иначе все нещо щеше да се разбере, поне като слух.

Двата хълма, Сунгурлии и Мирчовица, са доста високи, почти като планински върхове. Като деца бяхме често из полето и неведнъж се изкачвахме по тях. Оттам се вижда цялото село с един поглед, гледката е толкова красива!

От другата страна на селото, близо до Могилата, са разположени гробищата. В България те винаги се намират извън или накрая на населеното място и не са така грижливо поддържани с много зеленина и цветя, както в Германия. В нашето село Карабунар те са обрасли с бурени и храсталаци. От ходенията ми на гроба на майка ми са ми останали спомените за синьото небе, сияещото слънце и тишината, абсолютната тишина. Сърцето ми преливаше до болка от тази хармония, трудно обяснима за друг човек. Чувството за меланхолия, за горчива самотност бяха в унисон с тази красота, която само с душата може да се почувства.

По православен църковен обичай гробът на мъртвите се посещава рано преди обяд. А може би поради силно напичащото слънце през летните месеци се е утвърдила тази традиция. Носят се вода, вино, цветя, свещи и нещо за ядене — най-вече някакви сладкиши и обикновено такива, каквито е обичал да яде починалият. Една малка част се оставя на гроба, а останалата храна се раздава на посетители, ако в момента има такива.

Има много суеверни, а може би по-правилното название е мистични правила, които трябва да се спазват. Повечето от тях не

можах да запомня и все трябваше да питам старите баби, които всичко знаеха. Така например, когато отивахме само със сестра ми на гробищата и понеже сме две — значи, четно число, дали не трябваше да вземем едно камъче, за да се броим като нечетно число. Или пък колко на брой да са цветята, какви цветове за предпочитане и редица други такива.

Църквата също се намира на края на селото, недалеч от Могилата. Тя изглежда отвън много малка, макар че вътре има място за доста хора. Може би, защото е построена много ниска, но на дълбочина — една реликва от турското робство. Всички български църкви по това време е трябвало да не превишават определена височина, с което да се подчертае статуквото на българите като поробен народ. Затова пък са били вграждани и на дълбочина, което до известна степен е компенсирало височината на стените. Нуждата прави хората креативни.

Нашата църква е много хубава вътре, таванът и всички стени са изографисани с църковни и библейски мотиви. А художникът е изрисувал своя портрет за спомен на поколенията.

Когато някой умре, се бие камбаната и в зависимост от броя: един, два или три удара, се знае дали мъж, жена или дете е починалият.

Попът на селото е нещо като довереното лице на хората. Макар и не много вярващи, поне до падането на Живковото правителство през октомври 1990 год., българите показват необходимата почит и уважение към църковните служители. Доколкото мога да си спомня, селският ни поп живееше в селото и беше отговорен за някои други малки околни села, като например Бошуля. По мое време аз познавах три попа, които винаги се движеха с колелета. Вторият беше син на първия, казваше се Искър и беше една година по-млад от мен. Той беше общителен младеж, носеше дълга коса, тогава много на мода, обичаше дискотечната музика и живота. Всички ние в селото, и най-вече младите, бяхме много изненадани, почти не можехме да повярваме, когато разбрахме, че Искър ще следва в Семинарията за поп. Третият поп, сегашният, е сравнително млад, семеен, с две малки деца. Никога няма да забравя покъртителното му слово в църквата пред ковчегата на майка ми.

На края на селото, в посока към Сунгурлии и Мирчовица, недалеч от нашата къща, е циганската махала. В днешно време ги

наричат роми, но аз не виждам нищо лошо в думата циганин, за мен това винаги е било тяхното име. Дали едното, или другото, те винаги бяха и са хора като всички нас. Макар и толкова рядко да съм в село и макар че са изминали много години, откакто напуснах родния ми край, по-старите от тях винаги ме поздравяват учтиво, помнят ми името и ние разменяме няколко изречения помежду ни.

Тогава циганите бяха бедни, много бедни. Както казва народната поговорка: „Работата не бяха я измислили“. Но те живееха скромно и се задоволяваха с малко, с най-нужното. Мъжете правеха тенекиени печки за отопление и за готвене, калайдисваха тигани и котели, правеха и други стоки за народно потребление. Продаваха ги в селото и по другите населени места в околността. Къщите им бяха малки, направени от керпичета. В днешно време обаче положението им се подобри и това се вижда от многото построени големи тухлени къщи, а също и от по-хубавото им облекло. Някои от тях имат леки коли или малки рейсчета, но в повечето случаи тези, които от време на време работят в чужбина, обикновено като музиканти.

Нашите селски цигани бяха винаги мирни, разбираха се добре с българите и не ми е известно да е имало някакви сериозни размирици помежду им.

* * *

Селото ни е голямо като територия, а по мое време — и по население. По-рано имаше няколко магазина, поща, аптека, културен дом с кино и сладкарница. Не липсваше и кръчмата в центъра, та даже и лятното кино. Училището беше сравнително голямо като за село, но при сегашния брой на жителите не вярвам да е така оживено както тогава.

През последните години след промяната хората се „наслаждават“ на свободата и на свободния пазар, тъй като има почти на всяка улица по един магазин. А колко са кафенета вече, не знам, но, изглежда, са доста, като в повечето случаи ти „изникват“ в част от дворовете или в помещения от къщите. И в нашата махала имаме добър избор на пазаруване.

Надлъж на селото се простира главната улица, която, разбира се, минава през центъра. По мое време в края на седмицата хората се разхождаха по нея със семействата си. Беше обичай човек да се премени, нагласи, все едно че ще ходи на театър или опера, и да излезе. И така по най-непринуден начин ставаха срещи, разговори. Макар и за кратко време се забравяше трудното и понякога еднообразно ежедневиe. Съботните и неделните вечери се превръщаха в малък празник за хората. За съжаление тази хубава традиция не надживя времето си, стана старомодна и изчезна напълно.

Празнуването на сватби беше много специално и радостно събитие в селото. Присъстваха роднини, приятели, съседи, познати, та даже понякога и непознати. Можеше да се каже, че цялата улица празнуваше в издигнатите за тази цел палатки. В повечето случаи се наемаха двама или трима цигани, добри музиканти, които се бяха специализирали в сватбената музика. Беше много весело празнуване, със смях, танци, оживени разговори, с ядене и пиене в изобилие. Младоженците получаваха много подаръци, най-вече в пари.

Подобно на сватбите се празнуваше и изпращането на младежите за войници. Бащите, и най-вече дядовците, бяха горди, че синовете и внуците са станали вече мъже и могат да служат на родината. Дали този обичай още се спазва, не съм сигурна, много дълго време измина, откакто напуснах страната ни. Склонна съм да вярвам, че и тези традиции — сватби, войнишки изпращания, са изчезнали или поне не така спазвани, както беше в миналото.

Недалеч от края на селото, от страната на Могилата, се намира язовирът, доста голям и за такива непоправими не плуващи като мен — опасен. И понеже за моя радост той се намира доста далеч от нашата къща, ние, децата и юношите от махалата, много рядко стигахме до него.

Затова пък често ходихме до река Марица, която се намира на около два километра от Карабунар. И това е от нашата страна на селото, беше нашият район, когато бяхме деца. Полето имаше различни зеленчукови и плодови плантации: овощни градини, лозя, слънчоглед, бостани, царевица и други. Надлъж и нашир се простираха обширни поляни с трева. Имаше и канали с вода, където можехме безопасно да се къпем, защото не бяха дълбоки. Водата им се ползваше за поливане на полските насаждения, а също така и за

градините на хората в селото. До там стигаха подаряващите и живот ръце.

* * *

Аз вече живеях в Германия, когато правителството реши селскостопанските земи на селото да бъдат засадени само с лозя. Околностите на Карабунар бяха обявени за лозарски район, а зеленчуковите, плодовите и тютюневите плантации набързо изчезнаха, като отстъпиха мястото си на лозовите. Сега, след идването на така нареченото „ново време“, се простират надлъж и шир изостанали, обрасли с трева и бурени, някои вече почти изсъхнали, лозови насаждения.

Хората получиха най-после издетите им по социалистическо време селскостопански земи. Те, селяните, обаче вече са почти стари, изнемощели и бедни и не могат да ги обработват. А младите хора отиват по градовете, никой не иска да върши селската работа. Но не само полето запустя, запустяха и къщите, и градините. Много празни дворове и къщи са обявени на съвсем ниски цени за продажба, вестниците са пълни с такива обяви.

* * *

Нашият баща също получи отнетите му земи: ниви и лозя. Преди четири години каза на сестра ми и мен: „Правете с тях, каквото искате. Не искам да имам повече нищо общо с тях!“.

От близо две години се е залежал с неговите болни кокали, повечето време на легло, и мисля, че понякога напуска реалния свят, виждайки неговия безразличен, душевно отсъстващ поглед.

След смъртта на майка ни преди пет години той живя 2–3 години сам вкъщи. В началото се срещаше с неговите най-близки приятели, двама вдовци като него. Единият беше селският зъболекар, който и като 80-годишен при нужда помагаше на хората не само като поглеждаше в устата, но по необходимост и в душата. Спомням си колко тъжен беше баща ми, когато се върна от погребението на

приятеля си. Старият дентист беше получил изведнъж сърдечен удар и на място умрял.

Другият му приятел беше нашият съсед бай Стефан. За мое голямо съжаление в повечето случаи, когато бях там, той не идваше. Може би мислеше, че ще ни пречи, и всъщност това беше тактично от негова страна. Но на мен ми липсваше неговият хумор. Лицето му имаше особен вид: неговите два горни предни зъби бяха доста големи и леко издадени напред. Все ми лежеше на езика да го попитам дали може да си затвори устата, и знам, че той нямаше да се засегне, а щеше да „ме сложи на мястото“ с подходящ и леко ироничен отговор.

Ние всички мислехме, че баща ни се справя стоически с живота си без майка ни. По-късно разбрахме, че той не можа толкова лесно да преживее нейната внезапна смърт. Тъгата се беше вкопчила в него и не искаше да го напусне в самотното му съществуване. Те, двамата, нашите родители, имаха 51 години съвместен живот.

Със сестра ми още не знаем какво ще правим с върнатия имот на баща ни и майка ни, с малкото лозя, ниви и с буренясалата, с нищо незасадена селскостопанска земя. Стойността им не е голяма, тъй като са раздробени на много късове. Може би някога ще ни дойде някаква идея, но баща ни сигурно няма да я доживее. А може и да е още жив, но кой знае дали ще бъде в състояние да разбере и изобщо дали това ще провокира някакви чувства у него. Спомням си с каква настойчивост той рови из документите, из книгата, останали от дядо ни за имотите, ходи при адвокат и най-различни служби в Пазарджик и Септември, за да получи отнетите му наследствени земи. А сега, когато вече са негови, те нямат никаква стойност за него.

Октомври 2003, Берлин

ГЛАВА 2

НАШАТА УЛИЦА

Нашата улица няма име. Карабунар, както може би повечето села в България, е с безименни улици. Някога, преди много години, се опитаха да им сложат номера вместо имена. Но понеже никой не възприе този „анонимен“ опит за именуване, Общината ги премахна. Селото ни наброяваше тогава около 3.500 жители, но пощаджията се справяше прекрасно с безименните улици.

В миналото, когато бях малка, имахме много съседни, или комшии, както тогава ги наричахме. Улицата ни беше много оживена. Във всяка къща живееше едно голямо семейство: стари, млади и деца.

Ние, децата, играехме повечето време на улицата — понякога на война, разделени на групи за партизани и фашисти, друг път на футбол, скачане на въже и други игри. Но най-много обичахме да играем на война и всеки искаше да е от „добрите“, значи, партизанин, така че често трябваше да си сменяме ролите.

Във футболните мачове в повечето случаи аз бях на вратата. Два камъка на известно разстояние помежду им определяха мястото ми на действие. Аз бях много добра вратарка. Добре, че тогава улиците не бяха асфалтирани и падането не беше толкова опасно и болезнено.

Нашата улица е доста широка и е кръстовище, което свързва няколко по-малки улици. В средата се образуваше нещо като площад, който бе обрасъл с бурени и храсталаци. Там, в центъра, още стои един кладенец без вода, неизползван и запустял кой знае откога, запълнен с пясък. В южната посока улицата води директно към полето и река Марица, като минава през циганския квартал. Понякога ставаха сбивания между българските и циганските момчета, но това беше много рядко. Можеше да се каже, че българите и циганите бяха в „мирно съвместно съжителство“ в нашето село по мое време.

Повечето от нашите родители работеха в Трудово кооперативни земеделски стопанства, накратко наричани ТКЗС-та. Те бяха разделени на бригади, които пък от своя страна се състояха от звена. От махалата

всички бяха в едно, на което чичо Стоян, братът на баща ми, беше звеновод. А стрина Пана, жена му, разбира се, се чувстваше като звеноводка, и се държеше почти като шефка с другите в звеното.

По време на училищните ни ваканции ние, децата, помагахме на нашите родители при събирането на тютюневата реколта: късахме листата на тютюневите растения, които след това нижехме на дълги, метални, специално за тази цел направени игли. Брането започваше много рано сутрин, към четири часа. Пълните чували слагаме под едно голямо дърво на двора, а понякога пред дворната врата на пътя, където също имахме дървета, и започвахме съревнованието: кой първи ще си изпълни нормата. Така нанизаният тютюн се слагаше да съхне. Това ставаше през лятото и след това се предаваше на ТКЗС-то. Аз мразех брането и ниженето, защото ми отнемаше от времето за игра и четене на книги. Но не само аз изпитвах тези чувства, а и другите деца, натоварени с това задължение. Майка ни, с нейното добро сърце, ни вземаше рядко за брането, оставяше ни поне да се наспим.

Когато бях вече по-голяма и учех в гимназията, за съвсем кратко време тютюневите плантации изчезнаха от полето. Правителството бе решило, че нашето село трябва да стане лозарски център, с една дума: „от тютюн, та на алкохол“, от пушенето се премина на пиенето.

* * *

Моята приятелка Снежана и аз бяхме най-малките от децата, с които играехме често на улицата. Аз съм една година и три месеца по-голяма от нея, сестра ми е към две години по-голяма от мен, братовчед ми Гошо — две години по-голям от нея, а брат му Тошко — към две години по-голям от него.

Когато играехме, в повечето случаи се разделяхме на групи в зависимост от възрастта и интересите. Снежана и аз си играехме най-вече с кукли. Те бяха ушити от някакви парчета излишен плат, в които нашите майки бяха вложили своите изкусни дарби. Колкото двете със Снежана ставахме по-големи, толкова по-големи ставаха и куклите ни, но винаги направени от парцали. Даже ние, двете, се специализирахме накрая в шиенето на такива кукли и дрехи за тях.

Този опит от детинството ми помогна донякъде в бъдещия ми живот. При недоимъка и липсата на хубави дрехи в магазините започнах сама да си ги шия, без да съм се учила на никакви курсове. Единствената ми помощ беше, че гледах как една моя тогавашна приятелка шиеше, която също сама бе усвоила този занаят. Разбира се, ползвахме кройки от списания, и то германски, които по изключение се продаваха и по социалистическо време.

Снежана и аз обичахме да си правим в двора ни малка колибка от дъски, дървени щайги и никакви парцали за покрив. Това беше нашето скривалище и там си говорехме за духове и самодиви. А когато понякога надвечер небето над хоризонта ставаше червено, шептахме с треперещи от страх гласове: „Когато червенията обхване като ивица цялото небе околоръст, тогава ще избухне война“.

И колкото повече си фантазирахме, толкова повече растеше страхът ни. А като се стъмнеше и Снежана трябваше да си ходи у дома, ние тръгнахме двете заедно до средата на пътя донякъде и след това аз се връщах вкъщи. А през това време на поединичното вървене говорехме на висок глас, почти крещяхме. Това беше един метод, измислен от нас, за да се справим със страха ни, като си чуваме гласовете, докато стигнем домовете си.

Аз бях вече в шести клас, когато постепенно изоставих игрите с куклите, а Снежана последва примера ми. По-възрастните от нас бяха започнали да ни се подиграват, а и трябваше скоро да отида да уча в гимназията навън.

Моята сестра не мислеше за никакви кукли, никога не си играеше с кукли, а най-обичаше да е с двамата братовчеди и другите махленски момчета. Тя се сприятели с едно момиче от махалата, което се казваше Стоянка и беше една година по-голяма от нея. Сестра ми не си играеше с мен, макар че ни разделяха само две години, и то не пълни. Аз играех и с други деца от съседството, но почти никога със сестра ми, чиято глава беше пълна с детски щуротии. Книгите и училището не я интересуваха много.

През всички тези изминали години аз мислех, че тя не можеше да ме понася, и много често се питах коя може да е причината. А и тя не беше много мило настроена към мен, напротив, даже понякога беше грубичка. Това лято, когато бях в село, където тя се грижи за болния ни баща, я попитах за тогава. И отговорът и дойде веднага, директно

както винаги, този път с не голяма порция укор: Защо не си играех с тебе ли? Ти или си играеше с куклите, или четеше книги. Ти все четеше! Понякога се заключваше в стаята ни, за да не те смуцава никой. Аз трябваше повече да работя от теб въщи, аз винаги повече помагах на нашите родители. А дядо ни винаги те вземаше под закрила, когато бях ядосана на теб, даже един път каза: Остави я да чете, тя трябва да се учи, не да работи.

Това нейно оправдание ме успокои, защото е имало основателни причини за поведението и спрямо мен. Аз си го бях заслужила вероятно в повечето случаи.

В една селска къща и двор винаги има най-различни места и разнообразни начини за игра на децата, което, разбира се, е голямо преимущество пред града. В избата ни, която е много голяма и висока, наричана от нас „зимника“ поради хладината и през лятото, се намираха няколко големи бъчви и малки бурета. И когато не бяха пълни с вино, ги използвахме, за да си играем на криеница, за което родителите ни често ни се караха. Известно време спазвахме наставленията им, но в повечето случаи минаваха „от едното ухо в другото“ и ние пак си знаехме нашето.

Макар и много рядко, си служехме с един хитро измислен начин да си хванем някоя чужда кокошка и да я изпържим скрито. За тази цел, разбира се, участваха и други деца от махалата, най-вече братовчедите. А кокошки, пилета, мисирки имаше в изобилие по дворовете, също и на улицата.

Ние вземахме един дълъг канап, нанизвахме царевични зърна на известно разстояние и го хвърляхме към кокошката, която искахме да хванем. Тя се лакомеше за царевичната, но се задавяше с канапа между зърната, ние го дръпвахме към нас и „хола хоп“, имахме я вече в ръцете си. Аз обаче трябва да си призная, че това го правеха другите, на мен ми липсваше такава изобретателност и смелост. Клането и пърженето беше най-вече дело на сестра ми и братовчед ни Тошко. Те двамата още като деца бяха много работливи и такива си останаха през целия им живот.

* * *

Най-хубавите празнични дни за нас, децата, бяха Коледа, Сурвакница (на 1 януари) и Великден. А в нашето семейство — допълнително и Гергьовден, именният ден на баща ни.

На първия Коледен ден се срещаме с махленските деца от рано сутринта, топло облечени и най-вече с торбичка през рамото за слагане на подаръците, обикновено бонбони, бисквити и други сладкиши. Но понякога получавахме и по някоя монета, в повечето случаи стотинки, които обаче тогава имаха някаква стойност, поне за нас, децата. Тояжката не трябваше да липсва, защото тя беше нещо като нашия работен инструмент: с нея спечелвахме подаръците. Групата тръгваше от къща на къща, по цялото село, като най-напред в махалата, по роднините и приятелските семейства.

Ритуалът беше следният: с тояжките чукахме в пепелта от печките и казахме нещо като: „В тази къща да има само здраве и берекет, много кокошки, мисирки, прасета, овци, много добра реколта...“

На 6-и януари се празнува Йордановден, Свето Богоявление, и това е един важен ден в православния църковен календар, защото отбелязва кръщението на Исус Христос. Но преди това за нас, децата, беше важен първият ден от Новата година, на който пък беше здравето наред. За тази цел бащите ни правеха сурвачка, с която удряхме хората по гърбовете и им пожелавахме много здраве и щастие, най-вече късмет през годината. За сурвачките се ползваха клоните на върбите, които растяха по брега на река Марица и бяха много здрави и жилави, не можеха лесно да се чупят.

Хората ни даряваха щедро и изобилно, в зависимост от възможностите си. Всички искаха да имат през Новата година здраве и добре угоени домашни животни, реколтата да бъде добра. Българите са много суеверни, особено селяните, и никой не би посмял да е скръндза при такива благословии, и то изречени от деца. Защото... късметът може да се обърне и в нещастие.

За Великден винаги се приготвяха печено агне, боядисани яйца и нови дрешки за нас, децата. Спомням си, че когато бях малка, в нашия двор имахме една голяма, истински изградена фурна. Също и чичови имаха такава, но по-късно и двете бяха премахнати. Само нашата съседка баба Нока остави нейната до по-късни времена и тя се ползваше от семействата в махалата. Там те си печеха агнета, мисирки,

гъски, а също и козунаци. Цяла нощ, от вечерта до обяд на следващия ден, се работеше като на смени, улицата беше оживена от отиващи и завръщащи се хора с техните печива.

Традиция беше в устата на агнето да се сложи едно червено яйце. А ние, децата, се вълнувахме не толкова от яденето на боядисаните яйца, колкото от „боренето“ с тях: чукахме ги и този, на когото яйцето остане здраво, се смяташе за победител. Една година дядо ми, който беше много сръчен при изработка на малки изделия от дърво, ми направи едно дървено яйце, което, боядисано, изглеждаше като истинско. То обаче ми създаде доста неприятности и за малко да не изям боя от тези, на които счупих яйцата. Хитрината ми излезе бързо наяве.

На имения ден на баща ми, 6 май, имахме винаги печено агне. Имаше един кратък период от живота му, когато той работи като овчар, но за това много неясно си спомням, трябва да съм била доста малка. И за радост на семейството ми, а и на роднините, този ден е Национален празник на овчаря и на армията. У нас идваха много гости — роднини, приятели, съседи. Лицето на баща ми сияеше от удоволствие, той винаги се радваше на гости у дома.

* * *

Най-известният колоездач в селото ни беше дядо Цанко, дядото на моята приятелка Снежана по бащина линия. Той имаше няколко деца, повечето от които бяха комунисти, а един от тях бил ятак и убит от фашистите.

Дядо Цанко беше почитан старец в селото: първо, защото някои от синовете му бяха антифашистки борци, второ, защото беше много директен мъж, и не на последно място, защото беше много стар.

От дълги години беше вдовец и живееше сам в зимната стая на къщата си. В нея живееше и семейството на приятелката ми, и леля и, сестрата на баща и. Тя имаше един апартамент в Пазарджик и не си идваше на село, само от време на време. Беше неомъжена и мисля, че така си остана до старини.

От дълги години дядо Цанко се справяше сам в живота си: пазаруване, готвене, чистене, пране. Неговата стая беше винаги

спретната и подредена, което не можеше да се каже за много селски къщи тогава. Даже ходеше на полето и се грижеше за животните си да имат храна: трева, сено.

Дядо Цанко беше на 97 години и се движеше почти само с колелото си, докато не дойде един съдбовен ден за него. Той се връщал от покупки. Един съсед го срещнал и попитал:

„Дядо Цанко, докога още ще караш това колело?“

„Докато стана на 100 години“ — бил отговорът му.

Същия ден отишъл на полето да събира сено на една талига. Дъщеря му била също там да му помага. С дървена вила слагал сеното на каруцата, а накрая се качил отгоре, но ненадейно паднал долу на земята, ударил се по главата и изгубил съзнание. Закарали го у дома му, извикали веднага селския лекар. Този ден бил много горещ и задушен. Може би не е издържало кръвообращението му, завило му се е свят и той е паднал. Или пък е изгубил равновесието при качването горе, подхлъзнал се е и е паднал на някой камък или се е ударил на лошо място по главата. При всички случаи е имал лоши наранявания.

Дядо Цанко не е дошъл на себе си и умрял още същата вечер. Тази история се разказваше дълго време из селото. Той беше много здрав човек и хората се надяваха да имат столетник в скоро време. Съдбата понякога е неизбежна и коварна. Повечето селяни философстваха: „Така му е било писано, против съдбата нищо не може да се направи“.

Българите са може би най-суеверните философи.

До двора и къщата на моята приятелка Снежана се намираше „ранчото“ на бай Илия и жена му, и двамата бивши антифашистки борци. Те живееха в Пазарджик, имаха доста привилегии и високо самочувствие. Макар че вече бяха на възраст, имаха едно малко момче, с което се държаха като с принц. Посещаваха селото много рядко, поне такива са останали спомените ми за тях.

Не бях виждала това семейство през последните 20 години, с изключение на сина им, който в първия момент не познах. Преди четири години бях поканила няколко добри познати, бивши колежки от Окръжния народен съвет от социалистическото време, в един ресторант в Пазарджик. На една голяма маса, недалеч от нашата, седеше една весела група, която беше и доста шумна. На тяхната маса бяха поръчали музиканти, които свиреха хубаво. Не ми отбягна от

погледа един мъж, може би някъде към края на тридесетте години, с побелели коси, които обаче му приличаха. Той беше в центъра на вниманието на празнуващите. По-късно разбрах, че това беше синът на бай Илия, известен в града със своите весели компании. И че след октомври 1990 год. той се настроил срещу комунистите и се ангажирал в Съюза на демократичните сили. Узнавайки за това, баща му получил сърдечен удар, който за радост преживял.

Братът на бай Илия беше в България известен комедиант. Предполагам, че още е такъв.

* * *

В нашата махала живееше един много потаен съсед на име бай Любен. Неговата къща не беше непосредствено на нашата улица, а се намиреше на една странична. Той живееше в София, но от време на време пооставаше и на село. Носеха се слухове, че притежавал една машина за печатане на пари, но милицията е вече по следите му. Тези, които разпространяваха слуховете за него, не бяха много сигурни в това, а и повечето хора не вярваха на такава невероятна история.

Един ден деца от махалата си играли в двора му, който нямаше висока ограда, както иначе е обикновено по селата. А там беше приятно за игри: трева, дървета. Аз не мога да си спомня дали също съм била там, но сестра ми е била свидетелка на случилото се и ми го разказа това лято. И въобще още други истории, случили в селото, ми разказа, за които аз нямам спомен или не съм била там. По едно време децата забелязали, че нещо лошо мирише и се доближили до прозореца и вратата. Миризмата била толкова силна и отвратителна, че те започнали да се съмняват дали бай Любен не е умрял. Прозорците били закрити с вестници и вратата заключена. Сестра ми веднага отишла при дядо ни и му разказала за съмнението на децата детективи. Дядо довел селския милиционер, който разбил вратата. Пред погледа на всички се показала потърсваща картина: бай Любен бил мъртъв, увиснал на бесилка, самоубил се. Изглеждал много грозен: тънък, дълъг, почернял.

Не след дълго време се във вестниците се появила негова снимка и съобщение, че една малка група фалшификатори на пари била

хваната и той бил техният шеф. Оказало се, че нашият бай Любен бил един от най-големите фалшификатори на банкноти в България. Поне така говорели хората в селото, възможно е да са преувеличили, а може и да е била истината.

Сестра ми и другите деца се натъжили много, когато видели гроба му изоставен и без цветя. А ние, децата, тогава не само си играехме на улицата, но и пасяхме бибетата и мисирките по полето. А си намирахме и други поводи да се мотаем там. Според разказа на сестра ми тя и другите деца взели цветята и малкото паметниче на един неизвестен партизански гроб и с тях разкрасили гроба на нашия съсед. Като самоубиец той не бил погребан на официалните гробища. Тази постъпка, за учителите нечувана и дръзка, довела до много разпити в училището, но похитителите не издали нищо.

* * *

Баба Дана и дядо Ангел бяха наши съседи, които живееха не далече от нашата къща. Техният двор се намира напъряко срещу нашия, на отсрещната страна на улицата. Те бяха доста стари, когато бях младо момиче, а аз много често си играех в двора им с тяхната малка внучка.

От разкази на моите родители, но и от тези на баба Дана знаех, че в миналото са били едни от най-бедните в селото. Не са притежавали земеделска земя както повечето селяни, а са работили на другите като ратаи. По социалистическото време, благодарение на техния работлив зет, животът им беше тръгнал по-добре. Зетят също беше от бедно семейство, от някакъв град до София. Години наред работеше със съпругата си, дъщерята на съседите ни, в Родопите на националния обект „Белмекен“. Там се строяха водноелектрически централи, „каскадите“, както тогава се наричаха. За тяхната малка дъщеричка се грижеха баба й и дядо й на село.

Баба Дана беше много разговорлива жена, но имаше навика да одумва другите, най-вече съседите, и не обичаше много да й противоречат, с една дума, опитваше се да налага нейното мнение. Не всяка жена от махалата й беше по воля, най-малко стрина ми Пана. Както казва народната поговорка: „Два остри камъка жито не мелят“.

Спомням си за първото нещастие, което сполетя това семейство. Един ден внучката им беше яла някакво отровно растение и получила през нощта натравяне. Веднага беше откарана в болницата в Пазарджик, където, за радост, успяха да я спасят. Баба Дана разказваше с големи подробности за случилото се нещастие: че е трябвало да сменят почти всичката кръв на детето. Когато момиченцето вдигнало температура, тя веднага предусетила, че животът му е в опасност, защото сънувала предишната нощ, че се подпалила къщата им, тя ясно видяла силния огън. Баба Дана обичаше много да преувеличава, че даже си и вярваше.

Анчето, така се казваше внучката им, беше мило момиченце и винаги носеше много красиви дрешки. Нейните кукли бяха истински, големи и не парцалени. Родителите ѝ изкарваха добри пари и я бяха малко разгледали по отношение на подаръците. Те виждаха рядко детето си и това бе напълно разбираемо.

Със спестените пари зетят и дъщерята изградиха голяма двуетажна тухлена къща. Дворът им беше голям, както са повечето по селата. Момичето растеше, ходеше вече на училище, но за жалост имаше проблеми със запомнянето, причината за която според баба Дана била смяната на кръвта. Старите хора често намираха някакво правдоподобно, макар и невинаги логично обяснение за последствието от сполетялото ги нещастие. По-късно родителите прехвърлиха дъщеря им в едно училище за бавно развиващи се деца, а след това продължи в училище за шивачки, което тя завърши.

Второто нещастие с това семейство беше катастрофално: един след друг починаха дядо Ангел, баба Дана, зетят, а не след дълго време и дъщерята. Внучката, вече млада жена, остана да живее в голямата къща с мъжа си и вече порасналите им три деца.

* * *

До двора на баба Дана се простира дворът с къщата на Тинчо, но с излаз към друга, задна улица. Той и брат му бяха от махленските деца, които също играеха с нас на нашата улица, която беше нещо като централно сборище. И въобще много други деца от съседните по-малки улици идваха тук да играем заедно, всички се познавахме добре.

Тинчо беше известен в селото с певческите си дарби. Пееше народни песни и неговият глас беше много подходящ за тях. В училищния хор той беше неоспорваният номер едно и му възлагаха винаги солоизпълнения на организираните селски празненства. Познат беше и със своята разговорливост, като добър компаньон, увлекателен и най-вече с хубаво настроение. По-късно Тинчо направи кариера като певец в Пловдив. Но в последните години се върнал да живее отново на село и доколкото разбрах от братовчед ми Тошко, е отворил малка кръчма.

* * *

Ние, българите, не сме еснафи и тесногръди, по-точно казано, не сме много консервативни. Хората нищо лошо не казаха по адрес на една млада съседка, приятелка на сестра ми от детинство, когато един ден дойде в селото с едно двегодишно момченце, което представи за неин син, макар че беше неомъжена. А за нейната бременност никой в селото не беше разбрал. След раждането тя го беше оставила в един дом за извънбрачно родени. Съседите изпитваха съчувствие към нея и към момчето без баща, отправиха похвала, че си е взела детето сама да си го отгледа, а не го е оставила в този дом за сираци. Българите обичат децата и за тях няма нищо по-лошо от това, да се направи нещо лошо на дете.

Баба Ночка беше една наша далечна роднина. Тя и мъжът ѝ живееха на две къщи разстояние от нашата, но от срещуположната страна. Тя беше най-любопитната баба в махалата. През зимните месеци обикновено седеше до прозореца в нейната стая и наблюдаваше минаващите по улицата хора, да не би нещо да ѝ избегне от очите. Понякога отваряше прозореца и започваше разговор като на разпит. А през лятото любимото ѝ място беше пейката пред дворната врата на улицата. Тогава никой не можеше да мине покрай нея, без да даде отчет къде отива. И понеже познавахме този неин навик, понякога избягвахме да ѝ отговаряме, за да засилим още повече любопитството ѝ. Бях чула, че е казала, че някои съседи може да ги познае дори по кашлицата им, без да има нужда да поглежда през прозореца.

Баба Ночка беше висока, много дебела и едра жена. Тя не беше така любезна както повечето от бабите комшийки, но това не значеше, че беше лош човек, напротив, понякога ни беше забавно с нея. В махалата и се присмиваха, защото често против волята на внук си все гледаше да го тъпче с храна и понякога вървеше след него с купа и лъжица за ядене.

Баба Ночка и мъжът и са починали от дълги години. Техните две дъщери, които бяха учителки тогава, живееха другаде, едната в съседното село Виноградец, а другата — в Пазарджик, и отдавна са обявили къщата за продажба. Добре, че тяхната ограда е много висока и не може да се вижда големият им двор, сигурно също запустял и тревясал.

* * *

Не само дядо Цанко беше стар в нашето село. Там живееха много възрастни хора. Повечето от тях вече са напуснали този свят, но има и още останали живи.

Братята и сестрите на дядо ми са починали много стари, били някъде към 90-годишни. И е учудваща съдбата на много от тези хора, достигнали дълбока старост, като се има предвид колко нездравословно според днешни разбирания са се хранили. Те ядяха много прясна сланина, тлъсти животински ястия, пръскани плодове и зеленчуци, невинаги измити, пиеха не много чиста вода от чешмите и кладенците.

Баща ми, който имаше тежка работа на полето като тракторист, също ядеше много сланина. Чак в последните години спря да отглежда прасе.

Хората не само че ядяха много тлъсто, но и готвеха с много олио и свинска мас. А и често използваша същата мазнина за нова запръжка. Колкото по-мазни бяха ястията, толкова за по-вкусни се приемаха, те засищаха по-добре при тогавашната немотия. Напълно ясно е, че този начин на хранене беше абсолютно нездравословен, две мнения по този въпрос не може да има. А защо тогава поставям акцента върху това? Защото трябва някаква друга да е била причината тези хора да доживеят до стари години, не така болнави, а работещи в градините си,

не склеротизирани с алцхаймер. Аз не познавах такива старци в махалата ни, моите спомени за тях са като за хора с всичкия си ум и жизненост, с които можеше да се води разговор без никакви затруднения.

Или пък, ако вземем нездравословното пиене на оловна вода при баенето за страх. Разбира се, това бяха само една-две малки глътки на върха на лъжицата, но понякога самите пациенти искаха да пият повече и го правеха. Тези лечения против страх, или баенета, както се наричат, бяха специалитет на моята майка, баба и прабаба. Те бяха известни лечителки против страх, и то винаги започваха да баят на хората след навършване на определена възраст, мисля, че след 50-ата годишнина. Но това изисква друга глава и специално обяснение, което по-нататък ще направя.

Една леля на моята майка, баба Кула, живееше в последните си години като наша съседка. Единият и син беше построил голяма тухлена къща до нашия двор, излизаща на съседна улица. Той беше взел баща си и майка си да живеят при него. Винаги когато бях на посещение при моите родители, баба Кула идваше, макар и за малко, като че ли предугаждаше, че ще бъде там. А може би е чула от майка ми, в махалата нищо не оставаше скрито, особено когато някой близък човек дойде, и то от далече. Тя винаги ми носеше пресни яйца, макар че нашите кокошки достатъчно ни даряваха. Баба Кула беше редовна пациентка на майка ми, а преди нея — на баба ми. И ако не беше вторник или неделя, дните, в които майка ми не практикуваше, трябваше и на нея да пребае. Тя доста прекаляваше с оловната вода, може би мислеше, че ако пие повече, ще и помогне по-бързо.

Баба Кула често ни разказваше за нейния тежък живот, от млада невеста до стара жена, докато омразният и мъж се пресели на другия свят. През целия си живот той беше пияница, и то от най-лошия сорт. А когато се напиел, което правел много често, мозъкът му превключвал на други вълни и той я гонил с нож в ръка из цялото село, за да я заколи. А тя, горката жена, все гледала да се скрие при някои роднини или комшии. Неведнъж и той си изяждал боя за това, а селският милиционер често го затварял, докато изтрезнее. Лелята на майка ми имаше голям страх, стрес, проблеми в живота си, беше изпила доста оловна вода, а умря на 86 години, поне тази възраст е останала в спомена ми за нея.

* * *

Нашите майки и баби имаха навика вечер да седят на някоя пейка отвън в махалата и да си говорят, докато се стъмни, а и до по-късно. Почти всяко семейство имаше пред дворната си врата на пътя една пейка, обикновено скована от дъски, краката и бяха забити в земята, а за облегалка служеше дуварът.

Тази традиция, вечер да се срещат заедно и да си говорят, е останала и досега, макар че вече не са така многобройни жените, както беше в миналото. Тяхното мило прегръщане стопля всеки път моето сърце, когато си дойда в село, и ми оставя чувството, че все едно не една година не ме е имало, а вчера или онзи ден също сме се видели.

Винаги, когато си идвах вкъщи, знаех, че ще видя майка ми на улицата, седнала на пейката с жените от махалата. А ако не беше там, значи, имаше да бае на някой, защото понякога и късно вечер я търсеха хора. Тя никога никого не връщаше, никога!

А сега, когато си дойда, поздравявам жените с малко потиснато и тъжно сърце... Толкова много ми се иска, още отдалече, както по-рано, да видя майка ми между тях.

Октомври 2003, Берлин

ГЛАВА 3

НАШИТЕ РОДНИНИ

Нашата къща е построена през 1922 год., има четири стаи, две вляво, две вдясно и в средата един голям коридор, дълъг 10 метра и широк 2,5 метра. Още същата година, когато е завършена, се е родил моят баща. Прадядо ми Атанас е подарил на всеки от тримата си синове по една къща.

Нашата е едноетажна и е към 100 кв. метра, а под нея се намира избата, или зимникът, както всички го наричахме. През лятото там е приятно хладно и служеше като склад за хранителните ни продукти. Ние сами произвеждахме много зеленчуци, плодове, месо, консерви и др. Там бяха складирани щайги с ябълки, круши, съдове със сух фасул и ориз, каца с кисело зеле и туршия, каца с наложена сланина в морска сол. Каците бяха тип малки бъчви, които нямаха в средата издатина. А по рафтовете бяха наслагани консервите: буркани с компот, различни видове конфитюри и мармалади, сварено месо от животните, кисели краставички, зелен фасул, лютеница, пържени домати, печени чушки и др. Като деца трябваше да помагаме на майка ни при тяхното приготвяне, най-вече да мием бурканите, да режем продуктите. Най-неприятно за мен беше стъргането на домати на ренде, а това се правеше в огромни количества.

В избата ни не липсваха големите бъчви с вино, както и многото шишета с ракия. Виното се произвеждаше вкъщи, а ракията — в селото, на отредено специално за тази цел място, с нужните уреди и до което официално всеки имаше достъп. Спомням си, но съвсем смътно, че като деца влизахме с боси крачета в бъчвите, да тъпчем по гроздето, за да се смачка и да ферментира по-бързо за вино. А джибрите се използваха за варене на ракията. Всяко семейство в селото имаше своето собствено вино, най-вече червено — сухо, в повечето случаи мавруд и памид, сортове, за които имаше благоприятни условия и вирееха в околностите, а и по дворовете ни.

През зимните месеци, когато нямаше работа на полето, мъжете имаха повече време и пиеха повече вино. Понеже баща ми капка не поглъщаше от виното, дядо ми съвсем малко, а майка ми много рядко, само за наздраве по една малка чашка, продавахме по-голямата част от него. Друга част получаваше семейството на сестра ми, а там повече от една година не се задържаше, зет ни обичаше да си попейва, а и да черпи многото си приятели. Същото важеше и за ракията, която само баща ми и дядо ми от време на време пиеха в 20-грамови чашки. Въпреки че семейството ни употребяваше малко алкохол, в избата ни оставаше достатъчно количество, защото това беше традиция — да имаме изобилно за гости и най-вече за празниците.

В по-ранните години, когато нашият баща и брат му създали собствени семейства, е било прието техният баща да се зачита и уважава като глава на семейството и неговата дума трябвало да се слуша. А семейството ни тогава беше голямо. Всички ние живеехме под един покрив в къщата на дядо ми: дядо Тодор и баба Ана, баща ми Георги (Гошо) и майка ми Николина (Кула), моята сестра Стоянка (Таня) и аз, а също така чичо Стоян и стрина Спаска (Пана) с децата им, нашите братовчеди Тодор (Тошко) и Георги (Гошо). Тогава, в първите години, имахме само три стаи за живеене, а четвъртата служеше като склад за житото. По-късно, когато вече спряхме да си печем сами хляба у дома и започнахме да го купуваме от селската пекарница, баща ни направи от това помещение още една стая.

Аз имам много бледи спомени от времето, когато живеехме всички заедно в къщата. Може би бях към 2-3-годишна, когато дядо раздели двора на два парцела по 1.400 кв. м, за всеки един от синовете му. И с общи усилия се построи една нова двуетажна тухлена къща за семейството на чичо ни.

Когато дойдеше някакъв семеен празник и имахме много гости, слагахме няколко маси отвън пред къщата под голямата лозница. А ако времето не беше хубаво, разбира се, празнувахме в салона, който със своите размери беше най-подходящ за такива цели.

В нашето семейство от есента до пролетта се живееше почти само в кухнята, другите стаи се ползваха само за спане. В селските къщи по онова време кухненските стаи бяха центърът на живот, там беше най-топло и уютно, миришеше приятно — на нещо сготвено или опечено. Там имаше и легло, на което винаги човек можеше да си

полегне и почине. Печката се палеше само там и в стаята на дядо ни. Но при много студени зими, а и друг път от време на време, се палеше и в детската ни стая. Родителите ни спяха в кухнята, те ставаха много рано и когато ние отидехме сутрин при тях, печката беше вече стоплила стаята.

Всички в селото имахме тенекиени печки за дърва и въглища, направени от циганите, които ползвахме също за готвене и печене. Те много бързо се загряваха и излъчваха силна топлина. Беше много уютно в кухнята, където се събирахме всички, най-вече вечерта. През деня, даже и в студени дни, ние, децата, бяхме повечето време навън да си играем, особено когато имаше сняг.

Незабравими са приятните зимни вечери, когато ни посещаваха роднини и играехме на карти, казваше се бридж-белот. Тогава беше много оживено, весело, но и доста шумно понякога. Всеки от играчите внимаваше, да не се лъже скрито, да не се шмекерува, както казвахме тогава. Още повече че баща ни и чичо ни не признаваха шеги при игрите. Един път чичо Стоян играл карти в селския клуб и усетил, че противникът не играе честно. Той скочил, грабнал стола си и за малко не го стоварил върху главата му. Намесата на другите предотвратила белята.

В нашия двор имахме една отделна малка сграда с две помещения. Едното беше лятна кухня, която се ползваше само за готвене, а другото представляваше малка стаичка с оджак за варене на компоти и беше предназначено за баенетата на майка ни. До дворната ни врата имахме една доста голяма сграда, която наричахме плевнята или сайванта. Там складираха сено, слама, дърва, въглища, земеделски уреди и др. Тя често ни служеше за скривалище при детските ни игри на криеница. Не съм забравила как един път се бях качила нависоко върху една греда на тавана, който бе отворен. И при скачането ми долу си надянах петата на една голяма метална вила за събиране на сено. Болката беше толкова силна, че ми прилоша. Но това ми послужи за добър урок.

Аз съм се родила в селското родилно отделение, което беше подчинено на градското в Пазарджишката болница. Батко Тошко ми разправяше, че добре си спомнял кога съм се родила, той е бил 6-годишен.

След като семейството на чичо ни се премести в новата си къща, дядо и баба останаха да живеят при нас. Тогава беше обичайно за родителите да се грижи по-младият им син, а в случая това беше баща ни. А и от друга страна, беше по-разумно: чичо беше наследил характера на дядо ни, беше твърда и избухлива глава като него, ако бяха останали по-дълго време, животът им нямаше да продължи добре. Баща ни не беше много по-различен в това отношение, въобще за рода ни по мъжка линия това са типични черти, но при него бяха поне в по-смекчен вид в сравнение с баща му и брат му.

* * *

Чичо Стоян приличаше в лицето с баща ми, само дето беше по слаб от него. Дядо ни също беше слаб, макар че и на двамата не им липсваше добър апетит. Има едно поверие, в което се казва, че в повечето случаи дебелите хора са кротки и търпеливи, а слабите избухливи и нервни. Така беше и при тях двамата: чичо се караше на братовчедите ни, по-късно на внуците си, и то често за дреболии. Същото правеше и дядо ни, все мрънкаше за нещо, а на нас, децата, много често се ядосваше.

Чичо Стоян имаше много красив почерк и било уговорено, когато той се върне от войната с Германия, да го вземат да работи като чиновник в селската община. Тази служба щеше да бъде нещо като награда за това, че се беше включил като доброволец след 9 септември 1944 год. във войната срещу Германия. Обаче така и не получил службата, защото дядо ни като глава на семейството тогава не бил съгласен.

„За тези бандити, комунистите, синът ми няма да работи“, така заповядал той изрично.

Може би чичо ни щеше да има по-лек живот, ако беше станал писар и ако имаше по-високо обществено положение. И най-вече щеше да получи по-висока пенсия от сегашната, с която той „всеки лев трябва да обърне няколко пъти“, преди да го похарчи.

Чичо Стоян водеше скромен живот със семейството си, беше много работлив човек, с невисоки материални изисквания, особено

след смъртта на жена си, стрина Пана. Той даже спестяваше за внуците си от мизерната си пенсия.

Незабравими са спомените ми от неговите разкази за преживяванията му като войник, а след това като доброволец през Втората световна война. Това бяха истински, изстрадани истории. Тогава България беше съюзник на Хитлеристка Германия. Последният български цар беше Борис III, потомък на династията на Сакскобургготите. Аз не мога да си спомня някой от по-старите хора да е казал лоша дума за него. Баща ни беше войник в царската армия в София три години и се гордееше с това. Нашият цар не изпрати нито един войник на Източния фронт срещу руснаците, за голямо недоволство и яд на Хитлер, и то като негов съюзник.

Цар Борис III не позволил никой от евреите, живеещи на територията на България, да бъде депортиран. Нашата Православна църква, за разлика от Римокатолическата, също се беше застъпила най-настойчиво за „еврейските си братя и сестри“, както ги нарекли в призива си в тяхна защита. Известна е постъпката на тогавашния Софийски митрополит, който в едно писмо лично се обърна до царя, с настойчивата молба да се пожалят еврейските ни сънародници. Той даже открито заявил, че ще легне на релсите пред влака и само през неговия труп можело да ги откарат в концентрационните лагери. Тази българска история прочетох в един вестник тази година, когато бях в България.

Може да изглежда чудно и наистина е парадокс, но не мога да премълча факта, че от хората от старата генерация, които познавах, почти никой не е казваше нещо лошо за немските войници, стационарни по това време в България. Майка ни и вуйчо Пенко са ни разказвали, че когато са били младежи, са виждали как немските войници подарявали шоколади на малките деца от село. И с известно възхищение говореха за тяхната издръжливост на студ, даже и през зимата понякога се миели в студената вода на дерето. Тогава семейството на майка ни живееше в една малка стара къщичка до тази рекичка и не далеч от училището, в което били настанени немските войници.

Аз мисля, че българите са от малкото европейски народи, които с такава почит и с такава уважение говорят за германците, поне такива са моите впечатления от времето, когато живеях там, а и до днешни

времена — 2003 година, когато пиша тези редове. От една страна, е напълно обяснимо: българите не изпитаха бруталността на немския ботуш както много други народи. За сметка на това пък си навлякоха достатъчно репарации за изплащане. Има и друга причина за доброто ни мнение за германците: най-ценените техни качества са така типичните за тях ред и дисциплина. И може би на нас, българите, точно тези черти ни харесват, защото при нас те не са така добре проявени. Човек често обича у другите това, което му липсва, най-вече когато става въпрос за добродетели. За нас, българите се казва, че сме „прусаците на Балканите“. Ако това е истина, тогава бих се попитала, как биха могли да се нарекат нашите балкански съседи.

Но отново към историите на чичо ми. Към края на войната той бил изпратен като войник в Гърция на Беломорието. Когато след 9 септември 1944 година официално бе обявено свалянето на фашисткия режим у нас, новото българско правителство под ръководството на Кимон Георгиев обявило война на Германия. Руската армия преминала Дунава и навлязла в територията на България. Била създадена една нова армия, в която всеки можел да влезе доброволно.

И тук чичо Стоян усетил възможността по-рано да се завърне от Гърция, като се запише доброволец. Значи, бързо да се свърши войната с Германия, най-после да настъпи мир и той да се върне при семейството си. А в тогавашните времена войнишката служба не е била така кратка като днешната. И така, той се записал като доброволец и потеглил с армията в истинската, жестоката война. В Унгария чичо Стоян участвал в кървавата, известна в историята, битка при река Драва. Двете страни дали много жертви, това бил много важен стратегически пункт за настъпващата Съветска армия и не трябвало в никакъв случай да не бъде отстъпен на германците.

В една опасна разузнавателна военна акция няколко войници били изпратени с една лодка да направят важни наблюдения и проучвания за вражеската страна. Ако тя минела успешно, на всеки участник били обещани две седмици отпуска до родното място, и разбира се, Орден за храброст. Чичо ни бил вече женен, а братовчед ни Тошко на няколко месеца. Той си помислил: „Може би ще имам късмет, ще рискувам“ — и се записал да участва в тази операция. За негов късмет всичко минало добре и той потеглил за България.

Когато чичо Стоян пристигнал на гара Септември, било вече късно през нощта. По това време, разбира се, не пътувал никакъв рейс за селото. Той си казал: „Ще си ида пеша, какво са 8 километра“. А и си помислил още: „Какво може да ми се случи, аз идвам от фронта, имам и пушка“. Когато пристигнал до първите къщи на селото, вдигнал пушката и изстрелял няколко патрона във въздуха от радост, като за поздрав. Едва на другия ден разбрал какво е направил: съселяните му изпаднали в страх и паника. Било към 3 часа сутринта. Много хора скочили от леглата си, запалили лампите и пак бързо ги изгасили. Никой не знаел какво е станало, докато на следващия ден не се разпространила мълвата из селото: „Стоян Шиков си е дошъл от фронта в отпуска“.

Спомням си, че в далечно минало, когато баба Ана още беше жива, чичо и стрина не си говореха с родителите ни и с баба и дядо може би цели две години. И едната, и другата страна си прехвърляха вина, но къде беше истината, ние, децата, така и не разбрахме.

Чичо Стоян беше много своенравен, но справедлив, свободолюбив, с твърд и открит характер, също типични черти за Шиковия ни род. Ние двамата се разбирахме добре въпреки неговата избухливост. Той винаги се радваше от сърце, като разбереше, че сме си дошли от Германия в отпуска. И в повечето случаи вече ни чакаше или у дома при родителите ни, или веднага идваше, когато току-що сме пристигнали.

Беше към средата на 90-те години, когато пак си бяхме дошли. Малко преди това бях разбрала, че чичо е получил мозъчен удар и положението му е много тежко. С Томас, мъжа ми, отидохме да го видим. Чичо Стоян седеше на един дървен стол в градината, снаха му Жана беше при него. Той не можеше да движи главата и шията си, а едната му страна беше схваната и неподвижна. Картината беше трагична, чудех се как е възможно съдбата да промени един човек просто до неузнаваемост.

Той ни позна и се опита да ни каже имената, но от устата му излизаха само откъснати, неразбираеми звуци. Аз забелязах една малка радост в израза на лицето, най-вече в очите му. Това беше радостта, че ни е видял и познал. Чичо Стоян много се развълнува, няколко пъти се опита да изрече имената ни, но не му се отдаде. Беше голяма мъка за него и той се предаде, отказа се да се опитва повече. От очите му

потекоха сълзи, те течаха и течаха. Чичо Стоян плачеше. В този момент разбрах, че това беше нашата последна среща с него, последното ни виждане. И аз му пожелаех в сърцето и душата си Господ да му помогне в тези страдания.

* * *

Жената на чичо Стоян, стрина Пана, не „паднаше като котка по гръб“, както се казва по народному. Само в първите години на съвместния им живот се държала така кротко и скромно, както подобавало на млада булка пред свекър и свекърва.

Нас, децата, най-вече сестра ми и мен, все ни щипваше по бузите за поздрав, когато ни срещнеше. Понеже знаеше, че това ни дразнеше, го правеше нарочно, доставяше и голямо удоволствие и това се виждаше на усмихнатия, малко подигравателен и ехиден израз на лицето и. И тя не беше много милостива със стискането, така че бузите ни се зачервяваха. Ние мразехме това и се стараехме да не се доближаваме до обсега на нейните ръце. Като пораснахме, се държахме с нея доста нахално, защото тя не се отказа от този неин навик, докато не се омъжихме.

Пред стрина Пана чичо Стоян нямаше много думата, както се казва. Тя беше една година по-възрастна от него, но не това беше причината, а нейният своенравен характер. И двамата работеха в ТКЗС-то, където чичо ни беше звеновод на хората от махалата.

По време на прибиране на реколтата избата им беше пълна с плодове и зеленчуци, най-вече с дини и пъпеши, които стрина Пана много обичаше. Имаше цял куп дини вътре. Подобно беше и в нашата изба, а и сигурно на повечето работещи на полето. Каквото хората нямаха в градините си, го доставяха от къра, тогава нямаше строги забрани, защото плодове и зеленчуци имаше в изобилие, околностите на селото не бяха така запустели и буренявали както в днешните времена. Но хората се присмиваха зад гърба на стрина, като казваха: „Ако Пана можеше, щеше да пренесе цялото поле в зимника си“.

Стрина Пана беше доста лакома. Още по време на готвенето си похапваше от хубавите мръвки и често беше сита, докато стане яденето. Или пък, когато сипваше в чиниите, първо отбираше хубавите

парчета за себе си. Когато беше манджа, си вземаше отгоре от мазния каймак, а за другите първо разбъркваше с черпака и тогава сипваше. Предполагам, че за децата си е правила изключение, защото като всяка майка и тя гледаше да отдели най-доброто за тях. Стрина Пана обичаше да яде много солено, нейните яденета все бяха пресолени въпреки недоволството на чичо и братовчедите.

Разказвала ни е, че когато била още млада невеста и яденето е било общо, тя често скришно отивала в избата, отрязвала си парче сланина, което още на място изяждала. Двете снахи се наговаряли от време на време и тайно си похапвали от това, което им се ядяло.

Понеже стрина Пана обичаше много месо, отглеждала много кокошки, мисирки и овце. Разбира се, не липсваше и прасето, което се угояваше, докато стане голяма дебела свиня. Всъщност тези домашни животни пълнеха всеки двор в селото, ние също ги имахме, но без овцете. С особено внимание тя се грижеше за мисирките, когато беше вече пенсионерка. Първо за малките бибета, а после, като отраснеха, ги разкарваше по полето да пасат трева. Това тя правеше почти до нейната смърт.

Стрина Пана обичаше много и маслини, но за жалост ги продаваха рядко в магазините. А когато имаше, си купуваше в голямо количество и като минаваше край хладилника, си вземаше от тях, като ги ядеше все едно са бонбони. Една година сестра ми я изигра, и то много хитро. Беше първи април и на този ден всеки се опитваше да излъже някого. Сестра ми дошла от училище и още с ученическата си чанта минала през двора на стрина просто да я срещне, а като я видяла, казала: „Стрино, в магазина продават маслини, но има голяма опашка“.

Стрина Пана веднага оставила всичко, каквото вършила в момента, свалила си набързо престилката и хукнала към магазина. Какво е било разочарованието и, когато пристигнала там и не видяла жив човек, а продавачката учудено я погледнала при въпроса дали има още маслини.

Ако е така, както хората говорят, че жени, които имат малки косми по брадата, винаги искат да е на тяхното и да си налагат волята, значи е истина по отношение на стрина ми. Тя също имаше такива, не бяха гъсти и не много, но се виждаха ясно. Понякога издърпваше някой от тях с ръката си.

Своята воля стрина Пана се опита да наложи по-късно и на снахите си, но без голям резултат. Само първата жена на батко Тошко успя да пропъди. Кака Лили, снаха и, беше с два-три сантиметра по-висока от него и това беше като „трън в очите“ на майка му. Но той не и се възпротиви, защото обичаше една друга девойка и поведението на майка му беше „добре дошло“. Иначе братовчедите ми не „водеха много политика“ с майка си, а оставяха правото на жените си сами да избират как да се държат със свекърва си. И взаимните им отношения не бяха от най-добрите.

Стрина Пана можеше понякога да е доста любезна. Винаги когато си идвахме от Германия, тя ни канеше на гости у тях и се подготвяше много добре. Приготвяше богата трапеза, със заклана мисирка, специално за нас изпечен тиквеник, който много обичах, защото беше много вкусен. А понякога имаше кейк или баница със сирене. Вечерта изкарвахме много добре, весело, с много смях и разговори. Всъщност стрина Пана можеше да бъде и забавна, но не трябваше да се слага всяка нейна „дума на кантара“. Понеже добре я познавахме и бяхме свикнали с нея, така правехме всички от семейството ни, най-вече майка ми и аз. Аз обичах да слушам как тя говори. Не само защото говореше на диалект, така говореха и другите, но тя произнасяше думите, които завършваха на буквата „х“ с буквата „ф“, като например думата „ходих“ казваше като „одиф“. Това звучеше много смешно, но като че напук на нас, дето я поправяхме, тя не промени произношението си.

Тя се държеше с другите жени в звеното малко като шефка и затова не беше много уважавана. Мисля, че единствено с майка ми се разбираше най-добре, между двете нямаше караници, както понякога се случваше с други жени от звеното или махалата. Това обаче се дължеше на факта, че майка ми беше една много кротка, търпелива и почтена жена. Но стрина Пана успя даже и нея да нарани. Беше през лятото на 1983 година, когато при едно наше посещение в България разказахме на родителите ни и близките ни, че свекър ми, след 25 години съвместен живот със свекърва ми, се разделил с нея заради една много по-млада жена. Той, Мартин Екерман, беше филмов режисьор, между другото на известния ГДР сериен филм „Пътища през страната“ (Wege übers Land), с участието на известни актьори, носител на национална награда.

Бяха изминали няколко години от тогава, когато стрина Пана си показала змийското езиче и каза на майка ми: „Някога и Томас ще остави Емилия за по-млада жена, както баща му е направил“.

Майка ми почувствала, че все едно някой с нож я е пробол през сърцето, цяла нощ плакала и не могла да заспи. Тя обичаше мъжа ми като неин син и само мисълта, че може да се разделим, разтърсила из основи нейната милостива душа.

* * *

Сестрата на баща ни се казваше Ивана (Вана) и беше по-млада от него. Тя излъчваше известна студенина, поне такова чувство е останало у мен по отношение на нейното държане и изрази на очите и.

Леля Вана беше нещо като моя личен кантар: като ме видеше, веднага познаваше дали съм напълняла, отслабнала, или съм си същата както при предишното ми идване на село. Ако ми кажеше, че този път и се виждам по-хубава, значи, бях качила малко килограмите, а ако кажеше, че така не и харесвам, беше обратното. При това ставаше въпрос за почти невидими промени, обикновено 1–2, най-много до 3 килограма разлика, но до такава фина степен ме сканираше погледът и. Аз мразех нейните оценки, но не заради това, дали тя ме харесва или не, а защото самата аз се ядосвах, в случай че бях малко понапълняла.

За съжаление и майка ми често имаше този навик, да заговори за моето тегло. Но не само тя, а и някои от старите жени, които обикновено седяха на пейката вечер на улицата и ме поздравяваха при идването ми. За всички тях, родители, роднини и съседи, аз бях слабичка, макар че това не беше така. Селските представи за хубост тогава бяха по-различни от моите и въобще от общоприетите.

Моята сестра още като дете не можеше да понася леля Вана. Причината за това тя ми разказа това лято. Когато през август пак бях в България, седяхме една вечер в градината и си спомняхме за минали времена и преживявания. Признавам си, че тя имаше по-добри спомени от моите и някои от тях съм използвала в написването на тази книга.

По време на тези разговори сестра ми приготви и сготви от нейните вкусни гозби. Беше сложила една стара, вече неизползвана

циганска печка на дърва в двора, на която често готвеше и печеше. Както винаги и този път имаше няколко вида ястия, и то в изобилие. Сестра ми е много щедра, обича да гощава хората, радва се, ако те си похапнат добре. Още от дете се беше научила да готви, а от свекърва си, която е била готвачка, беше перфекционирала тези си способности. Освен на вкусните манджи, тя беше специалист и на кейкове, баници, торти, палачинки, пити и др.

Сестра ми беше любимата внучка на баба Ана, майката на баща ни, чичо Стоян и леля Вана. Още от малка помагаше на баба в домакинските работи, а в една селска къща такива има винаги в изобилие. Преди да умре, баба Ана беше обещала на сестра ми един голям и тежък златен медальон. Обаче след смъртта ѝ той беше изчезнал. Години по-късно тя го беше видяла да виси окачен на шията на леля ни.

Леля Вана и стрина Пана се конкурираха по отношение на характерите си, може би защото имаха известна прилика. А вероятно и затова не се разбираха много добре. Не съм присъствала и чувала за конкретни спречквания, но те обикновено избягваха да се срещнат, изключение правеха големите семейни празници. Имаше и времена, в които двете не си приказваха. А когато леля Вана идваше с мъжа си на гости у нас, правеше „завой“ покрай къщата на чичо и стрина, не обичаше да минава през техния двор, което би съкратило малко пътя им.

Калеко Милан, мъжът на леля Вана, ни посещаваше често и най-вече без нея. Той много обичаше да пие вино, и то в големи количества. Пиеше както червено, така и бяло, но предпочиташе повече бялото, което ние произвеждахме в малки количества, най-вече запазено специално за него. Във виното той си сипваше жълта лимонада, която тогава беше сладка, все едно че човек пие газирана бонбонена вода. Баща ни също я харесваше, но само в бели шишета, а не в зелени. Казваше, че била по-вкусна, което не приемахме убедително, но се съобразявахме с него, когато я купувахме.

И така, калеко Милан знаеше, че у нас можеше да си позволи няколко чашки вино повече, без жена му да разбере. Но аз не помня да съм го видяла пиян, нито подпийнал, на него не му личеше, той просто имаше добра тренировка в пиенето и можеше доста „да носи“.

Калеко ни посещаваше почти винаги с неговото колело. Но имаше и една моторетка, която кара до старини и с която беше много горд, той я обичаше като живо същество. Доколкото си спомням, беше някаква стара немска марка, мисля, че се казваше ИФА. Понякога качваше дядо Тодор на нея, за да го закара до някъде в селото. А след това шеговито ни разказваше как нарочно по-яко натиснал педала, за да го стресне и уплаши, и как той се вкопчвал здраво за него. След което разбирахме защо дядо така се ядосваше на зет си и се заричаше никога повече да не се вози на моторетката му.

Аз много се радвах на гостуванията на калеко Милан, той винаги беше в добро настроение, беше забавен, разказваше интересни случки, понякога с ирония, но без злоба. А и за себе си говореше с чувство за хумор, като не се вземаше за много важен. Но въпреки това не му липсваше нужното самочувствие.

* * *

Съвсем различни от леля Вана и калеко Милан бяха вуйчо Пенко и вуйна Мича, братът на майка ми и неговата жена. Рядко съм срещала в живота си толкова добри, скромни, справедливи и почтени хора като тях двамата.

Майка ми беше по-възрастна от нейните двама братя и една сестра, която преди две години почина. Вуйчо и майка ми се разбираха най-добре като брат и сестра, и то още от деца. Аз мисля, че тази взаимност се дължеше на приликата в характерите им.

Това лято разбрах за смъртта на вуйна Мича през февруари тази година. Тя се разболяла много лошо, а вуйчо бил вече слаб и немощен, за да се грижи за нея. Двамата им синове се отказали да я гледат с различни оправдания. По-възрастният от тях и без това нямаше да се справи с такова натоварване, той от години страда от алкохолизъм. Сестра ми с доброто си и милостиво сърце прибрала вуйна Мича при нея вкъщи в Карабунар и я гледала четири месеца, докато тя „предала Богу дух“.

Малко след смъртта на вуйна се разболял и вуйчо Пенко. Цял живот той работеше с трактор и с комбайн. В сравнение с пенсиите на другите селяни в селото неговата беше много добра. Но след

промяната в България настъпиха тежки години за всички, с изключение на една малка част, която незаконно, или по-точно неморално, забогатя. В тези години, когато цареше голяма инфлация, цените скачаха и скачаха, а пенсиите си оставаха все така малки, животът на вуйчо и вуйна беше станал много труден. Всъщност както на повечето хора, най-вече на пенсионерите.

И в неговия случай синовете му отказали да го гледат, пак с оправданието че не е по силите им. Бившата му снаха, жената на по-малкия му син, която вече живееше с друг мъж в София, го прибрала при нея, за да се грижи за него.

Винаги когато си идвах къщи в отпуска, намирах време да посетя вуйчо Пенко и вуйна Мича. Последните две години не съм ходила у тях, и то заради вечно пияния ми братовчед, не исках да го срещам. Той се беше прибрал да живее в къщата на родителите си в село. А сега съжалявам много и ми е мъчно, че не използвах случая, за да се сбогувам за последно с вуйна ми.

* * *

Тъжно ми става, когато мисля за миналите времена. Спомените изплуват като прилив от вода. В мен се поражда едно чувство на копнеж и мечти по този, за мен свиден и близък, стар свят. Детството ми изглежда като безгрижно и щастливо. Хората в селото нямаха много, но те не бяха така бедни, техните души не бяха така самотни, те бяха по-щастливи и доволни с малкото, което имаха.

А сега старите хора са обеднели, разтревожени от грижите за следващия ден. Но хумора си още не са изгубили, те още могат да се смеят искрено и заразяващо.

Октомври 2003, Берлин

ГЛАВА 4

ДЯДО ТОДОР

Дядо Тодор почина, когато бях на 22 години. В деня на погребението му аз бях в една 7-дневна отпуска, която прекарах в Будапеща. За неговата смърт и погребението разбрах, след като се върнах. Това много ме натъжи, още повече че бях любима му внучка, макар и да не ми го беше казал директно.

Аз мисля, че с изключение на неговите най-близки роднини никой друг не е скърбял много за неговата смърт. В моите спомени като дете, младо момиче, а после девойка той изглеждаше все същият: белокос, много слаб, с орлов нос, скулесто лице и стар. Аз го помня все като стар дядо. В семейството ми не се празнуваха рождените дни и аз не знаех точно колко годишен беше, един акт за неговото раждане не се намери вкъщи. Понеже в последните години той все ми казваше една и съща възраст, когато го питах за нея, мислех, че или не знае, или се прави на по-млад. Считайки го за достатъчно паметлив, информирайки се даже на тази възраст от вестниците, макар и да не им вярвах, аз предполагах последното. Според погребалния му некролог беше починал на 86 години.

Преди известно време показах една негова снимка на Юрген, с когото от 5 години живеехме заедно, а той се усмихна и каза: „Така си представям образа на Дон Кихот“.

Дядо Тодор беше известен в селото като „Министъра“. И този прякор се предаде като наследство на всички нас от семейството: неговите двама синове, чичо и татко; двамата братовчеди Тошко и Гошо; сестра ми и аз. Ние двете бяхме „малките министърчета“.

Дядо не беше много обичан в селото и не от тези, които имаха по един или друг начин някаква работа с него. Но макар и учудващо, той респектиреше, беше почитан от доста мъже — дали искрено или не, това е друг въпрос. Аз мисля, че те харесваха неговата твърда глава, прямот, или както се казва, мъжкия му характер, човек, който без страх с главата си и през стени може да мине.

Той беше все от нещо недоволен, беше егоист, стиснат, а и „работата не беше я измислил“. Искаше да живее така, както му е угодно, и беше постигнал това. Но понеже неговите потребности бяха скромни, поне не беше в голяма тежест на родителите ни.

От техни разкази, а най-вече от съседите знаех, че почти цял живот нищо не беше работил. Изключение правеха неговите саморъчно направени изделия като бъркалки, дървени вили за събиране на сено, а също и саморъчно изплетени рибарски сак и серкмета с оловни топчици. Той си беше изобретил и един кавал, с който много добре свиреше. Спомням си с какво удоволствие го слушах, когато във вечерната идилична селска тишина се извисяваше прекрасната мелодия от кавала му.

Дядо правеше понякога и търговия със своите произведения по един много лесен начин: излизаше на пътя и ги подреждаше опрени на оградата ни. Сядаше на пейката и чакаше да минат селяните, които се връщаха вечер от полето. По това време се прибираха и овчарите с овцете, които вдигаха голям прахоляк на пътя, който тогава още не беше асфалтиран. Улицата ни води директно към полето, а нашата къща не е много далеч от нейния край. Надвечер тя беше много оживена, а сега по това време и „живо пиле не можеш да видиш“.

* * *

За дядо ми най-важни бяха неговите две пушки, едната от които беше чифте за изстрелване на сачми, а другата ловна пушка, която да му служи срещу разбойници, в случай че някой се опита да го нападне у дома. Ловната пушка беше негово саморъчно изобретение.

Металните части за нея му донесе зет му, калеко Милан. Той работеше в Пазарджик и имаше достъп до такива. А дървото за дървените части на пушката и тяхното изработване беше дядова специалност. С патрони и сачми също го снабдяваше калеко Милан. Дядо Тодор не можеше да понася много зет си, с една дума той „не му беше по воля“. Но отношенията им бяха взаимни: и калеко Милан не беше добре настроен към бащата на жена си. Но въпреки това за калеко беше важно и от голямо значение да му услужи, нещо като да „набере точки“ пред дядо си, и затова му набавяше всичко това,

разбира се, безплатно. Тези части обаче не му струваха нищо, защото и той не ги беше платил на предприятието си, а по-точно казано, беше ги взел оттам.

Двете пушки стояха винаги под леглото на дядо ми. Когато бях малка, един път той ми позволи да стрелям с чифтето със сачми по врабчетата, които се събираха от време на време на двора. Той отвори прозореца на стаята си и държеше пушката, а аз трябваше да натисна спусъка. Спомням си, че някои улучих и те паднаха мъртви на земята. Ние, селските деца, бяхме свикнали с гледки на убити животни, това правеха нашите родители редовно с домашните животни и може би затова не съм изпитала милосърдие. А може би и за да покажа колко съм смела и добра в стрелянето пред дядо. Това обаче стана скришно от родителите ни, когато те бяха на работа. Баба Ана ми се скара, но не посмя да ни издаде на баща ми, защото той щеше да се ядоса на дядо, а пък дядо от своя страна на баба.

Ловната пушка не беше все същата, защото от време на време селският милиционер посещаваше дядо. Пушката биваше конфискувана и трябваше да се заплати глоба, която лягаше на гърба на баща ни. Но цялата тази история за дядо беше без особено значение, с изключение на яда му към неканения гост. Не след дълго време той пак си правеше нова пушка. След неговата смърт баща ни счупи и двете пушки и ги изхвърли някъде.

Дядо Тодор притежаваше и един голям стар револвер. Аз мисля, че беше още от турското робство. Никой от семейството не знаеше това, докато един ден сестра ми дойде съвсем задъхана от тичане и каза с развълнуван глас: „Дядо е скрил в дувара на нужника много пари“.

Тя видяла, че някакво парче от парцал се показвало между кирпичетата и си направила своето заключение, фантазията и заработила.

Ние знаехме, че дядо не дава нищо от своята пенсия на родителите ни, и понеже не намерихме много пари в неговия сандък за „съкровищата“ му, помислихме, че в стената е скрил спестяванията от пенсията си. А че тя беше много малка, само за старост — 30 лева, и че с толкова малко пари човек не можеше да забогатее, дотам не достигаха нашите детски разсъждения. И така, отидохме двете в тоалетната, която се намираще на двора, и с мъка успяхме да измъкнем

пречештите кирпичета. Наистина там имаше нещо голямо, завито в парцали. С треперещи ръце ги развихме и какво се показа пред разочарованите ни погледи: един голям, на места вече ръждясал револвер, целият в мазнина. Значи, дядо ни го е бил приготвил и така скрил, консервирал, все едно че е очаквал някога да му послужи. Като разбра това баща ни, доста се кара на дядо. А той пък на нас и най-вече на сестра ми, нея нарочваше все за виновната, мен не ме вземаше за способна, достатъчно смела за такива неща. Цели два дена той не говори с нея.

Спомням си, че дядо ни излизаше понякога, макар и много рядко, из полето и се връщаше с един или два убити диви заека. Преди да тръгне, той ни заявяваше уверено: „Аз знам къде има зайци“.

Друг път отиваше до река Марица и се връщаше с една желязна кофа, пълна с малки рибки. Баба ни ги изпържваше и бяха много вкусни. Тях можехме да ги ядем цели, с костите, изхвърляхме само главичките.

С обществените служби дядо не беше в „мирно съжителство“, с една дума стоеше с тях на „войнишка нога“: той нито имаше разрешително за лов, нито правото да притежава оръжие, нито разрешение за риболов.

Дядо Тодор се хвалеше често със своите пушки и отправяше закани: „Ако някой влезе у дома да краде, веднага ще го застрелям на място, без окото ми да мигне!“.

Въпреки че през всичките тези 26 години, докато живеех в България, не си спомням да е имало такъв случай на кражба у дома или да съм чула такова нещо за селото, поне по времето, когато комунистите бяха на власт. В магазините нямаше много неща за купуване, даже понякога бяха почти празни, но и криминалност почти нямаше. По-различно е било по-рано, по дядовото време. И той, изглежда, още живееше със спомените за тези не много спокойни години.

Дядо искаше да стреля по един съсед, поне така се заканваше, добре че остана само като закана. До нашия двор имаше една немного голяма къща с двор, които бяха на един мъж, които живееше в София. Той си идваше само от време на време — в края на седмицата или за отпуската. А когато беше там, ходеше понякога почти гол, много леко облечен. Такова нещо по онова време беше необичайно, особено за

селските възгледи. На няколко пъти дядо ни, като го видеше така, се заканваше да изнесе чифтето и да стреля по него със сачмите.

Един ден най-после му се отдаде възможността да покаже колко важно и необходимо е в една къща да има пушка. Имаше щастието да я използва и най-вече да покаже на синовете си, а и на съседите кой у нас е все още старейшината. Беше през есента, в деня, който беше определен за клане на свинята. В този ден както винаги беше голямо оживление на двора ни, бяха дошли някои от съседите за помагачи. Надойдоха и други деца от махалата и ние с нетърпение очаквахме да се сложи закланата свиня на дървеното скеле, нещо като леко наклонена дървена маса, скована от дъски за тази цел. Тогава мъжете се запретваха за работа: да я опърлят с огън, да я изкормят, да отрежат месо на жените, за да започнат навреме да готвят и пържат, да правят суджуци. А на нас, децата, да ни отрежат от хрупкавите уши и кожичката, които ние ядяхме с удоволствие, а и бяха много вкусни, поне така е останал споменът ми за тях. И разбира се, да ни дадат пикочния мехур за балон, с който да си играем.

Но отново към деня на дядо Тодор: значи, мъжете трябваше да заколят свинята. А тя беше добре угоена, много голяма и дебела, някъде към 200 килограма. По онова време беше нормално прасетата да са много угоени, за да дадат повече сланина и месо за суджуците. За целта трябваше винаги да са много добре хранени, спомням си, че даже им се забъркваха трици с вряла вода. Нашите прасета винаги се казваха Гошо (ако е мъжко) и Пенка (ако е женско).

Чичо Стоян, братът на баща ни, беше се специализирал по клането на прасета и имаше един много остър нож, специален, само за тази цел. Той обслужваше и цялата махала, като колеше свинете на всички. По-късно, когато остаря, го замести баща ми в тази семейна традиция. А след него пое братовчед ни Тошко, който обслужваше даже и циганската махала. Те също ядяха сланина, и доколкото знам, много от тях бяха се покръстили като християни. И този път чичо Стоян се приближил до свинята, за да я заколи, и двама мъже били до него да му помагат. Но тъкмо да забодне ножа до необходимата дълбочина, свинята скочила цялата облята в кръв, изпръскала наобиколилите я и побягнала из двора. Чичо Стоян, целият в кръв, с нож в ръката се втурнал да я гони, а другите мъже и те след него. И

тогава дошъл редът на дядо да се намеси: излязъл с пушката и я застрелял.

* * *

Винаги когато си спомням дядо ми, го виждам пред очите си облечен в дългия овчи кожух, със специално по неговия метод обработена кожа, и с дебелите вълнени панталони. Той беше така облечен почти през цялата година, с много редки изключения през горещите летни дни. И така, облечен, той си лягаше на някое място на припек в градината, като си подремваше или направо спеше дълбоко. А през зимата, ако не спеше през деня, което беше неговото любимо занимание, той седеше пред малката циганска печка, наречена тогава кюмбе, на едно трикрако ниско дървено столче, собствена изработка, с протегнати ръце към топлината. Така можеше да седи с часове.

Дядо Тодор не дочуваше добре, беше малко глух, но мисля, че това беше свързано със старостта му, защото и баща ни, когато поостаря, също започна да има проблеми с ушите. Телевизорът и радиото пускаше така силно, че понякога не можеше да се чуе и дума в стаята, но той спореше с нас, че слухът му не е отслабнал и че тонът не е висок. През последните години дядо Тодор чуваше все по-слабо и неговият глас ставаше все по-висок, все едно че нещо е недоволен и се ядосва. Всъщност той наистина често беше ядосан и мрънкаше, а даже и ругаеше. Обект на ругатните му бяха политиците, властта, съседите, семейството, родините и много често ние, децата. Изглежда, това му беше някакво вътрешно утешение, защото се ядосваше и на кокошките, котките и другите домашни животни.

Понякога дядо беше неумолим, както в случая с нашата хитра котка. Тя се беше осмелила да се качи върху тенджерата с манджа, да бутне настрана капака и да си вземе от мръвките. След като го направи два пъти, и то пред дядо, той реши да я накаже, и то жестоко. Закачи я на едно дърво в градината да я беси, но не я стегна много здраво, като откликна на нашите молби. Цели два дена котката вися на бесилката, а по заповед на дядо ни никой нямаше правото да я свали оттам. На третия ден чичо Стоян я сложи в един конопен чувал и я занесе на полето до река Марица, където я пусна на свобода. А мястото е на

около два километра от нашата къща. Един ден всички ние не повярвахме на очите си: котката си беше дошла, тя беше намерила пътя до нас.

На нас, децата, дядо Тодор беше забранил да ядем от още неузрелите плодове — ябълки, сливи, череши и др. Аз си спомням, че можех много бързо да се катеря по дърветата и даже по стълба за ток на улицата, но само донякъде, не много високо. И ако дядо ми ме видеше на някое дърво, вземаше един дълъг прът и се опитваше да ме свали с него, като ме бодне или удари. Но в повечето случаи това не му се отдаваше, защото аз си избирах най-високите клони.

Нашият двор беше много голям и в него имаше много плодни дръвчета. Дядо можеше да ги кръстосва така, че на едно дърво да има клони от два различни сорта. Така например ние имахме една череша с бели и червени плодове. Тази своя дарба той предаде и на баща ни. Правеше понякога такива кръстоски и на дръвчетата на други хора, но само когато те го случеха в добро настроение, а това не беше много често.

Дядо беше доста изобретателен в някои свои деяния, особено когато от тях имаше лична полза. Такъв беше случаят с гълъбите, които хващаше без всякакви затруднения. Под една голяма метална вана за пране той наръсваше пшеничени зрънца, слагаше за подпора под нея на ръба и някакъв предмет, завързан на дълга връзка, и си лягаше някъде наблизо, но на прикрито място, държейки края в ръката си. А той имаше достатъчно време да чака. Все някога идваха гълъбчетата да си клъвнат от пшеничката. И, хоп, дядо дръпва връвта, ваната се похлупва и животинките остават под нея в капана. След това си ги изпържваше сам и с удоволствие си ги изяждаше. Хвалеше се, че особено вкусни му били черните им дробчета.

* * *

Дядо Тодор можеше да чете до дълбока старост без очила. Даже майка ни го молеше понякога да вдене конеца в иглата за шиене, което той даже вечер на електрическо осветление правеше безпроблемно.

Почти през всичките си години дядо ни се радваше на прекрасно здраве, той не се разболяваше, не знаеше ни лекари, ни болници. Един

ден баща ни доведе селския лекар да го прегледа, защото се оплакваше от боджежи в сърцето. След като лекарят му премери кръвното и пулса, каза, че нищо му няма и че е здрав. Но понеже дядо винаги за всичко беше подозрителен и на никого нямаше доверие, а най-малкото на лекари, си вземаше от време на време захар на кубчета (която наричаше шекер), върху която капваше няколко валерианови капки за успокоение на сърцето си. Той сам си беше поставил според него правилната диагноза. По това време в магазините рядко имаше такава захар за продан и затова аз винаги гледах да се снабдя и му донеса, когато си идвах — дали от Велинград, където учех в гимназията, или от Свищов, където следвах, или от Пазарджик, където бях започнала да работя след дипломирането ми. Това чувствах като задължение спрямо него, а и исках да го зарадвам. Той ми беше благодарен и знаех, че е доволен, ако има резерви с такава захар.

Само един здравословен проблем имаше дядо, неговите кости все го боляха и мисля, че имаше ревматизъм. За нас той беше нещо като метеорологична станция за времето, най-вече когато предстоеше застудяване. Неговите прогнози бяха много точни. По-късно стигнах до извода, че ставите му бяха толкова схванати и неподвижни, колкото и неговият дух. Всъщност и дядо беше убеден, че страда от ревматизъм, затова не смяташе за нужно някакъв лекар да му слага диагноза. Той сам се грижеше за подобряване на това негово болестно състояние. Всяка година ходеше за една седмица на лечебни бани във Варвара в Родопите. За тази цел пътуваше с рейса до град Септември, от там се качваше на теснолинейката в посока Велинград и слизаше на гара Варвара.

Един ден, когато беше дошло времето пак да замине за там, излезе от дома и ние бяхме много учудени, когато го видяхме да се завръща обратно. Беше така ядосан, че си помислихме: кой знае какво нещастие се е случило. Дядо пак се опитал да наложи твърдата си глава, но за съжаление в негов уцърб, както и друг път се е случвало. Този път, защото не отстъпил за някаква дреболия. Качил се в автобуса и седнал отпред на седалката за майки с малки деца, бременни или сакати. Кондукторът му казал да седне на друго място, защото мястото е запазено за хора, които имат нужда да седнат. Но на такава наредба дядо ни не се подчинил, той се заинатил, не искал да стане, но номерът

не минал, заповедта била категорична. Дядо се разгневил, скочил от седалката и слязъл от автобуса. Разбира се, ядът му продължи и вкъщи.

След като сестра ми, още ненавършила 18 години, се омъжи в курортния град Велинград, дядо смени неговите лечебни пътувания от Варвара с Велинград. Недалеч от къщата на сестра ми, която вече живееше при семейството на мъжа си, се намира сярната баня с много лечебни свойства. Един път, когато той пак бил на гости там, отишъл на баня, но много дълго време не се върнал. Сестра ми и свекърва и се обезпокоили дали нещо не му се е случило. А когато се върнал, им разказал, че след банята си полегнал на едно уютно местенце в съседния парк и си поспал много хубаво, като вкъщи. За постелка му послужил кожухът, който носеше винаги наметнат на плещите си. На дядо му беше безразлично какво биха казали минаващите оттам хора, стига на него да му е добре. Типично дядово мислене: общественото мнение него въобще не го засягаше. Тази негова свобода беше до известна степен за завидане.

Често дядо се оплакваше, че през нощта не може да спи и с часове размишлява за минали времена. Ние от семейството му не го съжالياвахме, защото познавахме неговите навици да спи по всяко време на денонощието, и то най-вече през деня. Ясно е, че щом от деня правеше нощ, и нощта му ставаше като ден, всяко човешко тяло си има своя биологичен ритъм.

Когато дядо ни имаше някакви здравословни оплаквания, а ние никога не знаехме дали са истински, или се преструва, защото до дълбока старост живя без лекари и без медикаменти, или когато пак беше недоволен от целия свят, се заканваше да скочи в кладенеца. А той е дълбок, много дълбок и винаги имаше студена вода. Един ден, когато пак така го беше прихванало, аз се обърнах към него, все едно исках да му помогна: „Дядо, щом искаш да го направиш, ела да идем заедно до кладенеца. Аз ще те тикна, да паднеш по-лесно.“

Никога повече той не повтори тези негови закани.

* * *

Дядо Тодор се интересуваше много от политика, ненапразно му бяха измислили в селото прякора „Министъра“. Баща ми беше

абониран за вестник „Земеделско знаме“ и двамата го четяха редовно. Те никога не членуваха в някаква партия, всъщност избор имаше и без това само между две, които бяха на власт: Комунистическата в съюз със Земеделската. По-рано дядо е псувал и ругаел фашистите, а след 9 септември 1944 год., когато дошли комунистите на власт — и тях, и то пред другите хора, „без да му пука от нищо“. Той беше толкова твърдоглав и инат, че въобще не го беше страх, че могат да го пъкнат в затвора. И се считаше винаги за прав, както казва една поговорка: „истината я сърбаше с голяма лъжица“. Името си, всъщност прякора „Министъра“, беше получил заслужено.

Дядо не вярваше на никого и във всичко се съмняваше. Спомням си как се беше ядосал, „че някакъв руснак на име Гагарин бил вдигнат с една ракета и изстрелян в Космоса и че се върнал от там“. Той се чудеше на „наивността на хората, да вярват в такива небивалици, а и на политиците, които така ги лъжат“. Руснаците също не жалеше със своите хули, и те му „обираха калая“.

Не вярвам дядо ми да е вярвал в Господ, освен може би като дете и много млад. Но и Господ не би бил щастлив да го има при своите агънца. Аз не мога да си спомня той да е ходил поне веднъж на черква по мое време, освен сигурно при някакви погребения. А нашето село Карабунар има много хубава черква, кръстена на свети Йоан Предтеча. Всички стени и таванът са изрисувани с библейски мотиви, а с портрета си художникът също се е увековечил на стената.

Възможно е да съм несправедлива към дядо ми с това мое мнение за него по отношение на вярата му в Господ. Аз имам една малка книжка, А5 формат, на четирите евангелия със старото „е“ и с думите, често завършващи на „ъ“. Кориците и са саморъчно подвързани с дебел картон и има някои бележки с почерка на дядо, което показва, че трябва да е била негова. Но от кое време, дали като млад, или по-късно, това не знам.

Един ден дядо Тодор върна раздавача на пенсиите, като отказа да получи своята, защото била малка. Разсърди се като малко дете, а на баща ми му бяха нужни цели два месеца, да го вразуми. Той получи пенсията си, разбира се, пак донесена вкъщи.

Аз мисля, че селската управа проявяваше разбиране към това негово безкомпромисно поведение или може би го смятаха за немного „вред в главата“, иначе отдавна да го бяха хвърлили в затвора.

Последното не ми се вярва, защото до смъртта си беше с ясно съзнание и разум, без никакви психически или умствени отклонения. Той просто си беше така „изплетен“ като човек.

* * *

От разкази на родителите ни знаех, че в миналото сме притежавали към 10 хектара земеделска земя. Моят прадядо Атанас по бащина линия бил търговец и имал към 60 хектара. След неговата смърт първородният му син и любимец получил 40 хектара, а другите двама братя, от които дядо ми бил единият, само по 10 хектара. Спомените за тази подялба са много отдавнашни и може да са неточни. Дядо беше един от последните в селото, които бяха влезли в обединените държавни Трудовокооперативни земеделски стопанства (ТКЗС), и то защото синовете му, татко и чичо, го накарали най-последно да се съгласи. Когато земите ни са били наша собственост, баба Ана, майката на баща ни, се грижила както за обработването им, така и за домакинството. Баба беше много добра и работлива жена. От ранна пролет до късна есен тя е работила заедно с наемните работници. И знаейки за дядовата стиснатост, предполагам колко им е плащано. Какво ежедневие е трябвало да майстори тази жена: сутрин много рано да става, вечер да си ляга много късно. Тя е трябвало да готви за семейството си, за работниците, да се грижи за трите деца, за домакинската работа, градината, животните. Не е имала свекърва и е вземала даже децата си на полето, когато още са били малки.

И въобще баба Ана се е грижила и за цялата организация по работата. Често пъти съм се питала откъде е вземала тази силна воля да се справя с такъв тежък живот? И то при такъв мъж, егоист и мързелив? Дълбоко в своето сърце сигурно е била много самотна жена. А може би малко неоправдано обвинявам дядо ни, вероятно и той не е бил толкова бездействащ. Моите сведения за ранните му години са от разказите най-вече на съседите, които са били негови съвременници. Аз го помня все като стар. По-късно синовете, когато са станали мъже, са започнали да изхранват семейството. Баба ни беше много по-млада от дядо ни, тя умря много рано, ние бяхме още деца.

Въпреки че дядо все мрънкаше по нас, децата, ние нямахме страх от него. А също и от нашите родители почти не се страхувахме. В нашето семейство беше нормално всеки директно да каже какво мисли и чувства, с една дума „каквото на сърцето, това и на езика“. Но съм останала с убеждението, че не само при нас беше така, това бяха отношения, типични за селските хора, по-прями, искрени, неприкрити. Но дали сме виновни или не, думата имаха родителите ни и ние имахме нужния респект към тях.

Аз си спомням колко учуден беше моят немски съпруг в началото относно моето свободно поведение спрямо родителите ми и ме упрекуваше, че съм се държала невъзпитано спрямо тях. Дядо ми беше вече починал и с него той не можа да се запознае. По-късно мъжът ми се убеди какви всъщност са нашите взаимоотношения: прями, но мили, топли и всеки можеше да разчита на другия. Аз мисля, че той с удоволствие би заменил своето семейство с моето. Такава връзка той не познаваше от своите родители. Видимо те бяха много любезни, но това не можеше да прикрие тяхната вътрешна студенина и себелюбие. Неговите родители бяха по-образовани, моите по-човечни.

Но отново към моя дядо Тодор. Сестра ми и аз, а също и братовчедите Тошко и Гошо си правехме някои шеги с него, понякога доста нахални, най-вече такива, от които имахме полза. Дядо ни имаше един сандък, средно голям, в който си криеше „съкровищата“: малката си пенсия, един много голям и дълъг нож, патрони, сачми, няколко сребърни монети с образа на цар Борис III, бащата на сегашния министър-председател на България Симеон Сакскобургготски, и някакъв друг „боклук“.

В този скрин имаше винаги един книжен плик с няколко яйца, завити отгоре с някакви парчета плат. Всъщност ние имахме тогава доста кокошки и яйца в изобилие, но, изглежда, беше по-спокоен, ако си задели запаси за сигурност. Ние, децата, бяхме бързи и събирахме яйцата веднага след като кокошките ги снесат, а това провокираше дядовото недоволство. Той много обичаше пържени яйца и най-вече пържени домати с яйца. Това беше почти единственото ядене, което можеше сам да си приготви. При това пържените домати бяха готови, консервирани в буркани от майка ни.

Един ден сестра ми предложи да си откраднем от дядовите яйца. От детско любопитство правехме от време на време проверки в скрина

му, да не би скритите му „съкровища“ да са се размножили по някакъв „магически начин“. Да се снабдим с ключа от сандъка му, не беше голям проблем за нас. Дядо го носеше винаги в джоба на панталоните си, нанизан на една връв, която понякога малко висеше отвън, а това улесняваше нашето замислено начинание. Ние изчакахме да си полегне някъде в градината да спи, което често правеше. Тогава една от двете бъркаше с малката си ръчичка в джоба му и издърпваше ключа. И понеже той дълго време оставаше да си поспи, имахме възможността на спокойствие да си свършим работата. Като вземехме от яйцата, слагаме смачкана хартия в плика, отгоре парцалите, за да изглежда пак пълен.

Откраднатите яйца после изпържихме в лятната ни кухня. Но по-късно, когато дядо разбираше за кражбата ни, ни се караше и както обикновено подозренията му падаха върху сестра ми, което не беше далеч от истината, защото тя беше инициаторката, мен не ме считаше за така нахална и куражлия. И тази история сестра ми опресни в спомените ми това лято, както и много други през последните две години, откакто е в Карабунар.

Войнишките истории на дядо Тодор съм ги чувала сигурно повече от десет пъти. Убедена съм, че от внуците му аз най-много му бях „на сърце“, защото обичах да слушам неговите минали преживявания, като му отделях достатъчно време. А също така му задавах въпроси, което го радваше, и той със задоволство ми даваше обяснения.

И така, когато дядо е бил войник, си позволил да зашлеви, както той се изразяваше, една плесница на един офицер, и то пред група войници, застъпвайки се за тях. И последствията за него били, че го тикнали в затвора, и то в единична килия за 17 дена. Този офицер бил много лош и разигравал войниците за нищо и никакво. Те обаче направили оплакване, случаите били разследвани и той бил уволнен. Макар и учудващо, но и това се е случвало във войската, повисшестоящите да отдадат нужната справедливост на понискостоящите. А може би тогава в нашата армия е било съвсем нормално да се зачита личността на войниците. По социалистическо време ни учеха, че преди 9 септември 1944 г. всичко е било толкова лошо, но сега вече излизат наяве истини, които се прикриваха от нас и са в противоречие с тогавашното ни възпитание. Българската армия е

имала смели, доблестни и справедливи офицери и войници, които с патриотизъм са защитавали родината ни. Малко след този случай с дядо избухнала Балканската война: България, Сърбия и Гърция срещу Турция (1912–1913) год. След Освобождението от Османската империя през 1878 год. България била разделена съгласно така наречения „Берлински договор“ на две държавни области. Българската армия използвала случая да освободи от турско робство македонските земи и тези на Адрианополска Тракия. Армията ни е била почти пред вратите на Константинопол, когато турските дипломати поискали мир.

На 16.06.1913 год. българският цар Фердинанд, на собствена глава и без допитване до българския парламент, обявил война на съюзниците ни Сърбия и Гърция. Нашата армия воювала на два фронта, когато внезапно държавата ни била нападната от Румъния и Турция. България изживяла първата си национална катастрофа и била принудена да се лиши от известни територии.

През август 1915 год. България влязла в Първата световна война като съюзник на Германия. Армията ни се сражавала на фронта срещу английската и френската армии. Дядо останал в плен на французите година и половина. Участието на България в тази световна война на страната на Германия довело до втората национална катастрофа. Цар Фердинанд „поел отговорността“ за това, като си „спасил кожата“, напусайки тайно страната.

Към края на войната в България се стигнало до войнишки бунт, войниците напуснали фронта и тръгнали към София да търсят отговорност от виновниците. Дядо Тодор също е бил между тях, но малко преди да се стигне до София, отбил посоката и потеглил към родния си край, с една дума дезертирал. По време на войната той бил по дълго време на Охридското езеро до Албания и научил малко албанския език, а мене ме бе научил да броя до 10.

Всъщност дядо Тодор беше по-възрастен от неговите другари войници по време на редовната си служба, защото преди това лежал в затвора. А това е една тъжна история и дядо почти никога не говореше за това. Аз знаех само, че няколко години е бил там. А един път, той ми каза, че по негово време Пазарджишкият затвор е бил на същото място, където сега е построен градският театър. И че в двора му е имало едно много старо голямо дърво. В дворното кафене на театъра има едно такова старо дебело дърво. Много често, когато отсядах там, ме

обземаше лека тъга за дядо, спомняйки си за неговите затворническите години.

Когато това лято бях в България и пак посетих болния ми баща в село, исках да узная повече за дядовата история и за осъждането му. Сестра ми, която знаеше, че пиша за семейството ни, вече го беше разпитала и ми я разказа. Дни наред ме занимаваха мислите за дядо ни и аз видях неговото държание, неговия характер в една по друга светлина, намерих някои обяснения за това.

И така, дядо Тодор бил на 17 години, когато пасял овцете с двамата си по-големи братя. Това е било недалеч от село Ковачево, където също сме имали лозя и ниви тогава. Един ден, когато бил сам, изведнъж кучетата започнали да лаят, а той видял как двама мъже успели да откраднат една овца и да избягат. Когато вече ги нямало, той отишъл в нашето село и съобщил това на братята си. Сигурно е бил с кон, защото дядо много се хвалеше, че можел добре да язди, а и ние, когато бях малка, имахме една кобила. Братята, и тримата буйни глави, веднага грабнали оръжията си и побягнали да търсят крадците. В наблизко разположената царевична нива намерили овцата да лежи заклана. Те веднага се досетили, че като се стъмни, крадците ще дойдат да си я вземат, и се скрили наблизко да чакат. И наистина след стъмване те дошли да си я приберат. Дядо стрелял, улучил единия в крака и той паднал на земята. Най-големият брат се спуснал, извадил ножа си и го забил в тялото на злосторника, който умрял на място.

По съвет на родителите тримата братя дали фалшиви показания пред съда. Понеже дядо е бил още непълнолетен, а най-възрастният, провинилият се, вече женен с дете, родителите помислили, че така ще могат да отърват евентуално и двамата от затвора. А освен това виновният е бил любимецът на бащата. При разпита двамата братя си разменили ролите, като дядо поел цялата вина за убийството. Но в съда, изглежда, се досетили за тази измама и вкарали и двамата в затвора. Дядо ми го осъдили да лежи 14 години, а виновният, ужким „братът помагач“, за по-малко. След 9 години адвокатът на дядо подал оплакване, жалба до Върховния съд и имал успех. Прокурорът наредил дядо да се освободи, защото като непълнолетен е бил осъден на много повече години, отколкото постановявал законът.

Дядо Тодор е бил на 17 години, когато са го осъдили, девет години е прекарал невинен в затвора. Току-що излязъл оттам, и го

взели в армията за шест години: редовната служба, Балканската война, Междусъюзническата война и Първата световна война. Цели 15 години са отнети от неговия живот, петнадесет години са като една цяла вечност, когато липсва свободата. Как ли се е чувствала неговата млада, още крехка душа? Може би затова той беше станал толкова груб и изпитваше яд към целия свят? Може би затова не обичаше да работи, защото в разцвета на младостта си, на силите си се е чувствал обвинен несправедливо, непълноценен, лишен от възможността за активност? Може би затова беше станал егоист, защото в тези затворнически години не е почувствал обич и човешка топлина? А може би всички тези неблагоприятни условия не бяха причината, просто неговият характер си беше такъв. Отговор нямам, но съм убедена, че ако всичко това не беше се случило с дядо, неговият живот щеше да протече по-другояче и той сигурно щеше да бъде по-добър човек.

* * *

Дядо Тодор беше скръндзав, и то толкова много, че няколко пъти преобръщаше стотинките, преди да ги изхарчи или ни ги даде. Няма да забравя случая, когато ми трябваше една стотинка да си купя някакви бонбони, които по онова време наистина струваха стотинки. Просто тя не ми достигаше и аз го помолих да ми даде една. Той отвори неговото малко, саморъчно ушито кожено портмоне погледна вътре, извади една монета от две стотинки и каза: „Нямам една, имам две стотинки, как да ги разделя?“.

Но въпреки това отстъпи на молбата ми и ги даде. А може би си е направил шега с мен, но заради сериозния му тон аз повярвах на отговора му.

По-късно, когато вече следвах, дядо стана по-щедър и ми даваше някой лев, когато си идвах вкъщи. Един път му написах едно писмо, че имам нужда от пари, с молбата, ако може, да ми изпрати малко. Всъщност аз не вярвах, но реших да направя този опит. Като студентка му пишех понякога и той ми отговаряше, макар и с няколко изречения. Колко бях учудена, когато получих извънреден пощенски запис с 30 лева, а малко по-късно и едно писмо от него. Пишеше ми, че веднага

дал една пенсия на родителите ми, с нареждането те да ми изпратят тези пари.

Сега, когато пиша тези редове, се сещам, че дядо ми ме наричаше по име Ена, бях забравила това. Съседите и роднините ми казваха Емка или Емилия, родителите ми се обръщаха към мен в повечето случаи с името Емилия, а сестра ми — с Еме или Еми.

Дядо Тодор беше много доволен и горд, че се учех добре, бях отличничка и ме приеха да следвам. Още когато бях ученичка в Карабунар, той беше разказвал на съседите, а и в семейството говореше, и то не на шега, че като порасна, щял да ме изпрати в Немция, така той наричаше Германия, да следвам за генерал. Не знам откъде се бяха родили тези фантазии. Разбира се, ние всички се присмивахме на тези му измислици, невъзможни неща: най-вече аз, момиче, за генерал. А да не говорим откъде той щеше да намери необходимите средства за това. Или пък е разчитал да получи някаква държавна стипендия.

Пророчеството му наполовина се сбъдна: аз наистина отидох в Германия, макар и да не следвах за генерал. Само че дядо ми не доживя това време. Следващата година, през август, ще се навършат 30 години от неговата смърт.

Октомври 2003, Берлин

ГЛАВА 5

БАБА АНА

Спомените ми за баба Ана са много, но за жалост почти избледнели. Аз бях 10-годишна, когато тя почина. В последно време често си мисля за нея, знам, че много я обичах, а и тя нас, нейните внучета.

Когато тази година пак си дойдох, посетих както обичайно гроба на майка ми. Този път реших да отида и на гроба на баба Ана. Не бях ходила на него много отдавна и за мой срам не го намерих веднага. Тя и дядо Тодор лежат един до друг на друго място в гробищата, но не чак толкова далече. Само там, на нейния надгробен камък, има нейна снимка, друга не бях виждала. Тя изглежда точно така, както си я спомням: слабичка, винаги с черна забрадка, с малко тъжен и загрижен израз на лицето. Гробът и изглеждаше самотен и изоставен.

Там, до него, е и гробът на първото дете на майка ми, което на 8 месеца е умряло. То е било момиченце, кръстено на името на баба Ана. И стрина Пана е имала момиче, също с нейното име, което също като малко е починало. Никое от внучетата на баба Ана вече не носеше нейното име. Просто е бил голям страхът на родителите да не би и поредното дете, кръстено на нея, да е обречено. Сестра ми аз решихме другата година да преместим надгробната плоча на нашата починала сестричка до тази на майка ни. И двете сме убедени, че е правилно тя да лежи до нея.

Баба Ана беше много почитана в махалата, никога не съм чула да се каже лоша дума за нея. Често съм чувала съседите да казват: „Вашата баба беше толкова разбрана и добродушна жена. И много работлива, тя работеше и за дядо ви“.

Това наистина беше така, баба Ана беше толкова добра и мила с нас, децата, с майка ни като нейна снаха също. Баба и помагаше, даваше нужните съвети и поучения като по-възрастна от нея. Това най-добре го разбрахме след нейната смърт от почитта и уважението, с което майка ни говореше за нея.

Баба Ана се грижеше за цялото домакинство, беше работила на имотите ни, отгледала три деца. А когато вече нямаше нужда сама да върши всичко, тя отгледа и нас, нейните внучета. Най-напред четиримата — двамата братовчеди Тошко и Гошо, сестра ми и мен, а после само нас двете, като по-малките. Братовчедите вече бяха поотраснали и живееха в новата къща на родителите си.

* * *

Сестра ми и аз нямаше нужда да ходим на детска градина, баба се грижеше много добре за нас. Това имаше своите предимства, но и своите недостатъци.

Половин година преди да тръгнем на училище, трябваше, като подготовка за него, да сме посетили детската градина. Аз бях много срамежлива, държах се като малко диво животинче, хванато в гората. А сестра ми на първия си учебен ден се опита да наложи нейната воля и инатлък. Тя не искаше да ходи на училище и се опитваше по всякакъв начин да предотврати това. Наложих се майка ни и батко Тошко, двамата, да я заведат, теглейки я за ръцете. А тя плакала, не искала, дърпала се като „магаре на мост“. Когато най-после пристигнали в училището, учителката и подаде ръката си за поздрав, но скоро сигурно съжалила за това, защото сестра ми като котка я одраскала с ноктите си.

Още са ми пресни спомените, когато баба ни миеше косите. Тя слагаше винаги един котел под улука и като валеше дъжд, там се събираше вода. От нея косите ни ставаха меки като коприна, беше добър заместник на днешните омекотители. Но тогава дъждовната вода не беше така замърсена като сега. От тази мека вода косата ми, която беше дълга и къдрава, ставаше удобна за сресване с гребена. Когато съм била малка, към 3-4-годишна, родителите ми решили този въпрос по много радикален начин: обръснали ми косата до кожата. Един роднина им дал този съвет, с уверението, че като покара косата ми отново, няма да е толкова къдрава, което се и потвърдило. Една такава моя снимка без коса притежаваше батко Тошко, която отдавна исках да преснимам, но не зная дали той още я пази. А иначе майка ми винаги

ме харесваше с дълга коса и може би затова аз почти през целия си живот носех такава.

По времето, когато баба ми беше още жива, в селото нямаше обществена пекарница за продажба на хляб. Всяко семейство си го печеше, у нас баба беше отговорна за това. Ние имахме в лятната ни къщичка в стената изградена фурна, която по-късно махнахме и от нея се направи оджак, вид отворена камина. Хлябът се печеше един път в седмицата, това бяха бели големи кръгли самуни, както се наричаха тогава. Още топъл, хлябът миришеше апетитно и беше много вкусен. Ние, децата, много обичахме да си топим парчета пресен хляб в петмез, нещо като течен мармалад от грозде.

Спомням си, когато майка ни за първи път сама трябваше да омеси и опече хляба, защото баба беше много болна, а и беше време вече майка да се научи сама да го прави. Тя беше много притеснена и се страхуваше дали ще може да се справи. Но от нейното престараване накрая нищо не излезе, хлябът не беше вкусен, беше негоден за ядене и една от причините беше, че тестото не беше набъбнало. Затова пък му се зарадваха домашните ни животни. Майка ни плака толкова много тогава, искаше да покаже, че и тя може да прави хубав хляб, което не след дълго време и се отдаде.

Винаги когато си спомням за баба Ана, изпитвам болка. Аз мисля, че дълбоко в нейната душа се бяха насъбрали много тъга и огорчение. И причината беше нейният мъж, дядо ни Тодор, който не и е дал обичта и топлината, от които тя се е нуждаела. Той беше все от нещо недоволен, а и всичко трябваше да става по неговата воля. Иначе почти не пиеше и не е вдигал ръка срещу баба, в нашето семейство това не познавах. Но неговото безразличие към нея и към другите е може би най-силното, което я е наранило.

От всичките внуци на баба ни, а ние бяхме общо шест, тя най-много обичаше сестра ми, която още като дете помагаше в домакинството. Освен нас, двете, и братовчедите Тошко и Гошо баба имаше и двама внуци от дъщеря си — Наско и Петьо. Те не живееха близо до нас, но в същото село. Баба Ана и сестра ми бяха свързани с нещо много чисто и дълбоко, с чувство на взаимна обич и привързаност. Сестра ми ходеше понякога с нея на църква, за разлика от мен, която едва като омъжена я посетих. Дали като малка съм била някога там, нямам спомен.

Също така не съм виждала в детските и юношеските ми години майка ми, баща ми, чичо и стрина, а за дядо ми да не говорим, да са посещавали църквата. Може би причината беше липсващото време, работа, домакинство, деца, а и църквата е далеч от нас, чак в другия край на селото. Със сигурност обаче си спомням, че обичаите на църковните празници се спазваха, на Коледа винаги имаше много постни ястия и се слагаха в средата, а ние сядяхме на пода в кръг около тях и се прекаждаше с тамян. Никога не липсваше баклава, лозови сарми и сарми в чушки, питка с монета за късметлията. Но може би и тук спомените ми изневеряват, възможно е и те да са ходили на църквата. От осми клас аз бях рядко в село, защото учех другаде.

Майка ми беше вярваща, и ако има човек, който да е живял по божите закони, така праведно, това е тя. Едва по-късно, когато надхвърли 50-те години и особено като се пенсионира, стана много набожна и не пропускаше никакви църковни празници. Тогава жените излизаха в пенсия на 55 години, а мъжете на 60 години.

* * *

Баба Ана се разболя от нещо много сериозно и се залежа на легло. Цели 6 месеца тя лежеше или седеше облежната на възглавници. Майка ни спря работата на полето, за да се грижи за нея. А също и сестра ми помагаше в грижите за баба, винаги намираще нужното време за това.

Краката на баба Ана бяха подути, беше се събрала много вода в тях, че даже и в тялото и. Аз и до днес не знам какво е било нейното заболяване, но бях чула като дете, че страдала от слабо сърце, от сърдечна недостатъчност. Хората говореха, философствуваха, че баба ни, която така усилено работила цял живот, изведнъж, като спряла работата на полето, нейното тяло не го понесло. Този рязък поврат сърцето и не могло да издържи. Хората в селото имаха за всичко някакво тяхно си обяснение.

Съседи разправяха, че баба Ана имала слабо сърце, защото, когато била млада, е изживяла голям страх. Един ден тя била сама на бостана ни с дини и пъпеши и си полегнала на терасата над колибата, откъдето можело да се наблюдава дали някой не краде. Тя била тогава

млада булка и още кърмила детето си. Баба била много уморена и задрямала. Когато се събудила, видяла с ужас един голям смок, навит в скута и. Тя така се изплашила, че почти онемяла. Смокът не бил отровен и опасен, той веднага избягал.

Като днес си спомням последните часове на баба, преди да ни напусне завинаги. Някъде към обяд тя почти не можеше вече да вижда и говори. А целия следобед нямаше болки и лежеше кротко и спокойно, облегната на възглавниците. В последната фаза на болестта си тя не лежеше, а спеше даже и в седнало положение.

В този ден баба Ана на няколко пъти, с последни усилия, шепнешком попитала за сестра ми. А тя беше на гроздобер с класа от училището. В ония години всички ние, ученици, студенти, войници, помагахме в прибирането на реколтата. Сестра ми ми разказа това лято, че тя е работила много бързо, без почивки, за да си изпълни нормата и да се върне вкъщи при баба ни. Родителите ни изпратили един роднина на полето да я доведе веднага вкъщи. Сестра ми през цялото време е бягала, за да стигне навреме. Когато пристигнала и клекнала до леглото на баба Ана, тя още била жива. Вече не виждаща и не можеща да говори, с отпаднала и почти безжизнена ръка тя погалила малката детска ръчичка. Този момент останал в съзнанието на сестра ми завинаги жив, болезнен и незабравим.

Още същата вечер пристигаха роднините ни, които навреме бяха уведомени от родителите ни, защото вече се предчувстваше най-лошото. Сестра ми и аз си легнахме тази вечер късно да спим. Имахме отделна стая, но гардеробът на родителите ни се намираше в нея. Някъде през нощта се събудихме, защото изведнъж стана светло в стаята. Майка ни беше запалила лампата, за да вземе нещо от гардероба.

„Баба ви почина“, каза тя.

Всъщност това вече бяхме разбрали по зачервените и очи. Тя винаги се разбираше много добре със свекърва си, но добре знаеше, че помощ от никъде не може да се очаква, нейният час беше дошъл. Ние всички бяхме подготвени. След известно време майка ни се върна обратно в стаята при нас и каза да се облечем, за да се сбогуваме с баба ни. Беше някъде след полунощ.

Сестра ми и аз влязохме плахо при нея, аз изпитвах голям страх, защото за първи път виждах мъртвец. И макар че обичах баба ми,

влязох със страх и излязох със страх. Тя беше вече подготвена за погребението: изкъпана, облечена с подходящите дрехи. Около нея бяха насядали роднини на дървени столове и плачеха. За първи път в живота си видях баща ми да плаче. У нас в България, а сигурно и навсякъде по света е традиция да има хора при мъртвеца цялата нощ.

На следващия ден е вече погребението, по-дълго не се чака. Роднини и съседи, всички помагат, кой с каквото може. А след като починалият е вече под земята, тогава се събират всички на погребално угощение в негова чест, като на празник.

Дълго време след смъртта на баба Ана аз се страхувах да остана сама в къщата ни или да вляза в стаята, в която тя почина. Като деца ние много често си говорехме за духове, най-вече тихо, почти шепнешком, с настръхнала кожа и понякога с навлажнени от страх очи. Отнякъде бяхме чули, че след смъртта духът на човека се връщал през първите 40 дена при своите близки. И ако се отвори някоя врата сама, значи душата на мъртвия е дошла и е влязла. А понякога вратата на някоя от стаите не беше добре затворена и от течението се поотваряше сама. Какъв ужас и страх предизвикваше това у нас, децата, особено ако поскъръцваше при отварянето. Тогава майка ни завеждаше при нейната майка, нашата друга баба, която беше известна баячка и ни „лееше куршум“ за освобождаване от страха.

* * *

Тъжно ми става, че моите спомени за баба Ана така са избледнели. От дядо ми е останала една снимка, макар и само една, но поне я имам. А от баба Ана няма никаква снимка, освен тази на гробната и плоча. И нито едно от нейните внучета и правнучета не е кръстено на нейното име. Питам се понякога защо ние, българите, сме така суеверни? Също така се питам защо в моите спомени баба ми беше стара, винаги в черно облечена жена? Та тя не беше толкова стара, въобще не беше стара. Аз бях в четвърто отделение, когато се случи това с нея.

Баба Ана почина на 59 години, още много млада, за да напусне нашия земен свят.

Октомври 2003, Берлин

ГЛАВА 6

МЪДРИТЕ ЖЕНИ

Моята прабаба, баба и майка ми бяха известни в селото като „баячките“, нещо като шаманки, както по днешному се казва. Майка ми се казваше Николина, но всички я знаеха с името Кула. Прабаба ми не я познавам, тя беше умряла, преди да се родя. От майка ми, която носеше нейното име, знаех, че е била над 80-годишна, когато са я заровили с всичките и зъби в гроба. Майка ми беше наследила нейното добро чене, за разлика от баща ми, който на 50 г. трябваше да се задоволи с изкуствено. И нашата майка погребяхме почти с всичките и зъби. Тя имаше само две пломби от младите си години и един здрав зъб, който е трябвало да бъде изваден. На нея аз пък дължа почти липсата на зъбни проблеми до днес.

Като млада девойка майка ми е била много красива. Аз имам една нейна снимка, на която тя е 23-годишна, с вдигнати и събрани отзад коси, открито чело, тъмни и много топли очи. По-късно тя понапълня и така си остана до нейната кончина.

Шаманските си способности беше наследила от нейната баба, когато била още младо момиче, но практикуването си започна, когато беше към 50-годишна. Майка ми и нейната сестра, леля Вана, която беше по-малка от нея, са били подложени на изпит от баба им за тази цел, на който трябвало да покажат коя от двете притежава нужните духовни способности, за да може да лекува. Майка ми била определена от баба им за нейна наследничка. Двете е трябвало да насадят по едно малко дърво и всяка от тях е произнесла с тихо шептене някакви тайнствени думи. На майка ми дървото след това изсъхнало и с това тя издържала изпитанието. В днешно време може да се каже, че е ставало въпрос за силата на мислите, нещо подобно бях чела при Йосиф Мърфи.

В селото се разказваха случаи с баба ми и прабаба ми. Една вечер дошли хора от улицата при баба Йордана, майката на майка ни, с молбата да излезе и помогне на една крава, която лежала на умиране. А

тя имала вече пяна на устата и превъртала очите си. По това време загубата на такова животно било тежко нещастие за едно семейство. Собственикът настойчиво помолил баба да помогне. Какво е говорила на кравата, тя само си е знаела, но не след дълго последната се посъживила и даже станала на крака като здрава, за „чудо и приказ“, както разправяли хората след това. За тях това било необяснимо, а доверието им към лечителните способности на баба ми още повече се затвърдило.

* * *

Баба Йордана (Дана), майката на майка ми, я обичах и бях привързана към нея, макар че не се виждахме толкова често, защото тя живееше далече от нас. Но аз мисля, че нямаше някой, който, след като я опознае, да не я хареса като човек. Това се дължеше на нейното топло и човешко излъчване. Тя беше мъдра, природно умна и имаше един неповторим усет за хумор и ирония, даже и към самата себе си. Тя притежаваше един голям резервоар на хуморески, поговорки, кратки и поучителни разкази. Баба Дана беше личност, към която нейните събеседници изпитваха голям респект. Тази почит към нея имахме както ние, децата, така и нашите родители, а също и хората от селото. Особено остър беше нейният хумор по отношение на съпруга и дядо Минко, който така и не усещаше, че тя се шегуваше с него. Но тя не го правеше никога със злобен, обиден тон или с някакъв лош замисъл. Много често баба Дана ни разправяше смешни, истински истории от миналото. А може би понякога тя дотурваше нещо измислено от себе си. Въпреки това за нас беше голямо удоволствие да я слушаме.

Това лято чух от сестра ми една история, случила се в живота на баба Дана. Когато била още млада невеста, един ден отишла с рейса в селото, където живеел нейният брат, за да го посети, понеже бил болен. Надвечер обаче тя изпуснала рейса за нашето село и за да не се страхуват домашните, решила да се върне пеша и да измине към 8 километра. Това се случило през зимата, навън било студено, имало сняг.

По пътя за вкъщи тръгнал един вълк по петите и. Баба носела дълъг червен шал около врата. Тя веднага го пустила да се влачи подире и. А вълкът не я оставил на мира, не се махнал и през цялото време вървял след нея на известно разстояние. От време на време подтичвал и пред нея и отстрани до нея, но не се приближил. Червеният шал на баба и послужил като пазител и я спасил от лапите на вълка.

Когато баба Дана стигнала до село Бошуля, което е на два километра от нашето село, влязла веднага в една къща, а вълкът се махнал. От страх тя изгубила гласа си, не можела нищо да каже. Но за радост много скоро тя отново проговорила. За това сигурно и е помогнала нейната майка, по това време известна баячка против страхове. Всъщност лечебните методи на прабаба ми, баба ми и майка ми не бяха само против страх, а бяха няколко, не само леене на куршум, но и пускане на въглени, запрежване и други, в зависимост от заболяването.

Мъжът на баба Дана, дядо Минко, бащата на майка ни, като малък е бил осиновен от едно роднинско семейство. Той беше слаб, с орлов нос и имаше един белег от едната страна на лицето, близо до окото и носа му. Това беше следа от една ракова операция, която той от много отдавна е имал, защото още от дете го помня да изглежда така. Дядо Минко не беше много разговорлив. Мисля, че това беше причината сестра ми и аз да нямаме много близки отношения с него. А може би и поради това, че той нямаше нужния подход и усет към децата.

В селото всички познаваха дядо Минко под името „Бързия“, това беше негов прякор, свързан с фамилното му име. Той много обичаше да пие гроздова ракия и казваше, че тя е нещо като лекарство против язвата на стомаха му. Аз мисля, че този метод беше популярен в селото и за други заболявания, но учудващо е, че доста хора му вярваха, че силна ракия, с високи проценти, особено домашно варената, дезинфектира раните.

Семейството на майка ми живееше на края на селото, в близост до гробищата, църквата и могилата, с една дума доста далеч от нас. Наблизо до тяхната къща течеше една съвсем малка рекичка, наречена „дерето“, а техният двор граничеше с нея. Аз бях много малка, когато

родителите и братята на майка ми живееха там, имам съвсем смътни спомени за тази бедна къщичка.

Техни съседни бяха дядото и бабата на моята детска приятелка Снежана по майчина линия. Нейната майка и моята майка са се познавали още като деца и са си играели заедно. Но като млади девойки всяка от тях си е имала друга приятелка. Бабата на Снежана получила мозъчен удар, инсулт, на 50-годишна възраст. Тя лежала схваната на легло цели 6 години. Нейният мъж и син се грижили за нея, а понякога и майката на Снежана.

Кръстниците ни живееха през няколко къщи от къщата на майка ми. Тяхната дъщеря, тогава още младо момиче, ми е дала името Емилия. На нея много и харесвало това име и настояла така да ме кръстят, име, което по онова време рядко се срещало. По-късно тя се омъжи в София и ние почти нямахме контакти, с изключение на някои по-големи семейни празници.

По-късно, аз още бях малко момиче, братята на майка ми, вуйчо Пенко и вуйчо Гошо, построиха за своите семейства и за родителите си две нови големи тухлени къщи, пак в края на селото, но този път на централната улица, водеща към село Виноградец. Вече те живееха не толкова далеч от нас и ние се виждахме много по-често. Баба Дана и дядо Минко останаха да живеят при по-големия си син вуйчо Пенко и вуйна Мича, с които се разбираха по-добре. А и ние, нашето семейство, също ги чувствахме по-близки от другия вуйчо и вуйна, които бяха по-затворени, макар че бяха добри хора.

Баба Дана беше доста дебела на вид. Във външен вид майка ми имаше известна прилика с нея, но не беше така пълна. А и по характер майка ми приличаше на нея, тя също беше природно умна и мъдра, но нямаше чувството за хумор и излъчването на майка си, която можеше да развесели всеки, която беше така забавна и с такъв пряк, но нераняващ другите характер.

Баба Дана страдаше от болни бъбреци и имаше силни болки през последните години от живота си. Тогава помагаше при гледането ѝ и майка ми, когато имаше възможност. Вуйна Мича, нейната снаха, беше доста слабичка и от много години страдаше от болно сърце. Тя не можеше сама да се справи с тежкото тяло на свекърва си.

Веднъж ние със сестра ми попитахме майка ни за състоянието на баба Дана, от която току-що се беше върнала. С известна болка, но

стоически, тя ни отвърна: „Тя е вече стара. Всеки някога ще умре, когато му дойде времето. Вие не бъдете тъжни. Така е животът“.

Баба Дана почина на 78 години, аз бях на нейното погребение. И въпреки че майка ни се опитваше да ни утешава, и тя много плака тогава.

* * *

Майка ми работеше в Трудовото кооперативно земеделско стопанство (ТКЗС) заедно със стрина Пана и другите жени от махалата. Известно време тя работи и в едни холандски оранжерии за отглеждане на домати и краставици. Един ден се счупило едно стъкло на покрива и парче от него паднало върху предната част на главата и, като я наранило. Доста кръв изтекла от раната, лекарят е трябвало да я шише. Когато това стана, аз следвах вече в Свищов. След този случай майка ни започна да губи все повече и повече от косата си над челото.

Дали това нараняване беше причината за косопада И, защото може би са проникнали вредни химикали в кожата, или причината е била някаква друга, лекарите не уточниха със сигурност. За жалост, едната предна страна на главата на майка ни напълно оголя, което много я измъчваше. По-рано тя ходеше понякога на студено къдрене при фризьор, но след този нещастен случай започна да носи забрадка на главата си. Майка ни и преди това често беше със забрадка, както бе типично за селските жени тогава, но на празнични дни, когато отиваше до Пазарджик или при сестра ми във Велинград, тя обичаше да носи косите си открити.

Веднъж аз реших, че може би ще намаля нейните душевни страдания, и ѝ подарих две различни перуки за главата. Разбира се, съобразих се с цвета и вида на прическата и, което не бе така лесно, имайки предвид избора сред модерните перуки, които се продаваха. Когато майка ми ги пробва една след друга, трябваше за съжаление да ѝ кажа, че е по-добре да ги свали и забрави. С тях тя изглеждаше като чужда жена, като някоя „издокарана, натруфена“, неприсъщо на нейната скромна натура. А и тя самата веднага го усети. Косите на майка ми останаха тъмни почти до старост, малко от тях бяха посребрели.

Горе-долу четири години преди нейната смърт на носа и израсна една брадавица. Аз не бях я виждала с нея, защото две години не бяхме си ходили. След обединението на Германия започнахме да прекарваме отпуските си и в други държави, за разлика от преди, когато винаги си идвахме. По съвет на баща ми майка ни разчепкала брадавицата ѝ и сложила йодова тинктура. Последствията видях, когато пак бяхме там. Беше се развил злокачествен тумор, който вече бе започнал да разяжда месото на носа и. Аз се поскарах малко и на двамата, защо още не бяха ходили на лекар, и веднага я заведох в една онкологична болница в Пловдив с направление от поликлиниката в Пазарджик. Лекарката там също се скара на майка ми, но веднага с лазер изряза всичко, което трябваше да се изчисти. За мое учудване и успокоение така изглади носа, че дупчицата почти не се забелязваше. Майка ми трябваше след две седмици да ходи два пъти на облъчване, което направи, след като си заминахме. Когато на другата година пак се върнахме на село, тя имаше вече здрав нос, само леко зачервен на това място.

Майка ми беше работна като пчеличка. Тя не беше от бързите и не от тези, които винаги поддържат абсолютен порядък, но все нещо работеше, все беше заета. А и доста лежеше на нейните плещи: лекуване на хората по някои от методите и, най-вече баячество; голямата градина с плодови и зеленчукови насаждения; цветята, животните.

Градинската работа вършеше почти сама, освен копането и поливането, в които и баща ни се включваше. Нито сестра ми, нито аз тогава се интересувахме от градинската работа, само при поливането помагахме понякога — дали с вода от кладенеца, или с вода от канала, която идваше от полето. Но както сестра ми, така и аз, след като надхвърлихме 50 години, станахме, може да се каже, истински градинарки, сестра ми в Карабунар, аз в Германия, където няколко години имах градина с бунгало в провинцията Мекленбург Форпомер, а надеждата някога да си купя една в Берлин, още не съм изгубила.

В двора винаги имахме две или три лимонени дръвчета, които изглеждаха като големи храсти, насадени в големи дървени съдове, специално за тази цел направени. Тази традиция продължи и до сегашни времена. Толкова добре се чувствавам, толкова съм щастлива, когато си дойда и седна на пейката под лозницата пред къщата, а отстрани са лимонените дръвчета. Погледът ми се плъзга към ореха,

стар и много висок, намиращ се на края на големия ни двор. Отпред в далечината се открива просторът: няма сгради, няма къщи, само зеленина и някъде много далеч се извисяват красивите тополи. Наслаждавам се на тази гледка, на този прекрасен пейзаж, на тишината, на спокойствието, на въздуха, на синьото небе, на слънчевите лъчи. Не само през деня, но и надвечер, макар и заздрачило се отвънка, изпитвам една лекота, все едно че бих могла да хвъркна като птичка. В такъв момент се чувствам свободна, абсолютно свободна и необвързана, без някакъв товар на плещите ми. А през нощта се наслаждавам на пеенето на щурците.

Когато майка ми беше вече на възраст, започна да чувствава проблеми с дишането. Тя беше убедена, че има астма, макар че никои лекар не постави тази диагноза, а то не бяха един или двама лекари. Но за облекчение при затруднения с дишането по нейна молба я снабдихме с една малка помпичка за кислород. Даже и през ум не ми е минало тогава, че майка ми, лекувайки толкова много други хора, си е навредила на здравето — дали от честия дим при кладенето на огъня, дали на енергийно ниво.

Тя лекуваше другите от страх, а самата тя изпитваше страх да не се разболе. Понякога беше достатъчно само да си помисли, че нещо ще я заболи, и вече усещаше болката. Това беше вероятно на психическа основа, внушение, което при нея беше силно проявено.

От време на време, макар и рядко, майка ми получаваше топлинни обливания, съпроводени с бързо биене на сърцето. И в този случай тя беше убедена, че има болно сърце, макар че и тази и диагноза никои лекар не потвърди. За сигурност, с мисълта че може и сама да се лекува, тя се беше снабдила от аптеката с някакви хапчета за болно сърце. Знам от личен опит, че в тогавашните времена не беше трудно без рецепта да се купят лекарства, които всъщност само с лекарско предписание би трябвало да се продават.

Възможно е майка ми наистина да е имала сърдечни проблеми, но на въпросите ни дали лекарят е установил, че е болна от сърце, отговорът и беше отрицателен. Спомням си, че ми беше казала, че нейното сърце прескача от време на време, както тя се бе изразила, но и това можеше да бъде на нервна почва. Абсолютната истина така и не разбрах. След смъртта и в 1998 год. сестра ми и аз намерихме една картонена кутия, пълна с медикаменти, които веднага изхвърлихме.

Майка ми беше алергична към някакво вещество, което, доколкото разбрахме, се съдържа в болкоуспокояващите медикаменти, като например аналгина. Веднъж получи натравяне от тях и беше приета в интензивното отделение на Пазарджишката болница. Когато това се случи, ние си бяхме дошли от Германия, тогава ГДР. Двамата с мъжа ми бяхме в отпуска и трябваше да се завърнем обратно, а майка ми остана в болницата. През цялото време сърцето ми така се беше свило, все едно нямаше живот в него. Но аз знаех, че не само положението на майка ми беше причината. Вече 9 месеца живеех в тази страна и тя ми беше толкова чужда, далечна всичките тези месеци. Липсваше ми слънцето, синьото небе, тук все беше мрачно. Това беше за съжаление и най-лошото календарно време — есента и зимата. Дни наред от сутрин до вечер небето беше сиво и мрачно. Понякога ми се искаше да отворя прозореца и с нож да разрежа небето, за да се покаже слънцето. Това беше и една от причините една година след преселването ми там да получа леки депресии. За мое щастие, аз бързо се съвзех, но споменът за тези душевни изживявания остана задълго в моето съзнание. Бях ходила на невролог, който носеше като че ли подходящо за професията му име: „господин Птица“ (Herr Vogel). Той даже не ми предписа никакви лекарства, а като говореше, гледаше повече през прозореца вместо към мен. Диагнозата му беше, че съм имала смущение в оросяването на главата и че това често се случва с чужденци, които идват да живеят тук. На въпроса ми дали ще оздравея, той отговори: „Ако в семейството и в работата ви всичко е горе-долу наред, да, ще се оправите по-бързо“.

Поради здравословните си проблеми, и най-вече тези с дишането, майка ми не се осмели да ни посети в Германия. Тя се страхуваше да не и стане лошо във влака, а за самолет и дума не можеше да стане. Надеждата обаче все някога да ни дойде на гости, не я остави цял живот. Аз мисля, че дълбоко в себе си тя знаеше истината, че това никога няма да стане, но се чувстваше по-добре да живее с тази илюзия.

Баща ми също искаше да ни посети тук, но и за него идването със самолет беше изключено, изпитваше страх от височина, това беше нещо като фобия. Обаче той осъществи желанието си и дойде с влака през Румъния. Цели 49 часа трая това пътуване, понеже по времето на „Желязната завеса“ не можеше да се преминава през Белград.

Тогавашната Югославия беше по-отворена към Запада и на гражданите от ГДР беше забранено минаването оттам. Баща ми беше доволен от това пътуване, видял чужди страни, разговарял с другите хора от купето. Той въобще беше много любознателен, любопитен как е в другите държави. А и много разговорлив, завързваше бързо запознанства. Спането във влака също не беше проблем за него: како баща си, дядо Тодор, и той можеше да спи по всяко време и навсякъде. Тук, в Германия, много му харесало, така ни каза. Но едва изтрая да изминат двете седмици и да се върне обратно в България.

* * *

Съветите на майка ми бяха винаги от голямо значение за мен. Обаче имаше и такива, които аз като младо момиче не можех да последвам. Но някои от мъдрите и съвети няма да ги забравя никога.

„Не гледай парите, а какъв е човекът“, казваше тя често.

Майка ми поставяше много голям акцент на характера на един човек и най-вече дали има добро сърце, това тя най-много ценеше. Тези поуки беше съхранила от нейната майка.

Аз си спомням колко бързо майка ми прецени какъв човек е нейният първи зет, съпругът на сестра ми. Когато двамата за първи път ни посетиха в село, дори и след като той любезно прегърна бъдещата си баба, тя се обърна настрана, а очите и се напълниха със сълзи. Малко след това я чух да казва на баща ми в една от стаите: „Не е добър човек, не ми харесва“.

Животът на сестра ми го потвърди. Христо, така се казваше той, изглеждаше много добре, беше красив млад мъж и цялата вечер се държа много любезно с всички, беше много разговорлив. Но очите му наистина нямаха добро и топло излъчване, имаше нещо студено и фалшиво в тях, а синият им цвят още повече подсилваше това усещане. Не след дълго време разбрахме какъв беше всъщност: егоист, груб, с превисоко самочувствие, въобще разглезен „бащин син“. И като допълнение, обичаше доста да си попиява.

Майка ми веднага хареса мъжа ми Томас и го обикна като роден син. Но както понякога става в живота, и ние се разделихме след 21 години съвместен живот. С Юрген, с когото сега живея, тя не можа да

се запознае, защото беше вече напуснала този свят. Аз исках по време на лятната ми отпуската да ѝ кажа за нашата раздяла, или по-точно, че зет и ме напусна заради една млада, 23-годишна жена, в която се беше влюбил. Но, изглежда, майка ми не искаше да знае това, като внезапно ме изпревари и си замина завинаги. Вероятно се досещаше, че нещо не е наред при мен, защото имаше много добре развита интуиция. Аз не бях и писала почти цяла година, макар че всъщност рядко се занимавах с писма. Този път съзнавах, че не можех да ѝ пиша както винаги, все едно че нищо не се е случило, или пък да я лъжа. Майка ми и аз бяхме душевно много тясно свързани, но не така, че да съм се била „хванала за нейната рокля“. Тя и без това нямаше почти никакво време за нас, децата, прекалено много задължения и работа лежах на гърба и. Освен това тя беше спокойна, че баба Ана се грижи за нас много добре. По-късно вече станавме самостоятелни, и то от доста ранна възраст, защото трябваше да учим другаде.

По време на моето гимназиално образование във Велинград аз често си идвах в края на седмицата, но през деня обикновено четях някоя книга, а вечер излизах на разходка, кино или дискотека. По-късно, когато следвах висше образование в Свищов, рядко си идвах, обикновено през семестриалните ваканции. Все бях заета, освен това ходех и до Пазарджик, Велинград, на море, на планина. Когато си бях вкъщи, майка ми малко ме бе разглезила, защото не ме караше да ѝ помагам в домакинството и в градината, освен за покупки и правене на консерви. Даже като по-малка работех повече от сега, тогава поне нижех тютюн, пасях бибета.

Тя никога не се оплакваше, че малко и помагам, че малко време отделям за разговори с нея. Винаги имаше оправдание за младите хора и често ме защитаваше пред баща ми, като казваше: „Когато има собствено семейство, тогава ще се промени. Сега е още млада, и ние някога като млади не бяхме по-различни от днешните. Само че времената тогава бяха по-други, по-тежки. Ние трябваше от много по-рано да се научим да работим. А и не сме учили толкова дълго време като сегашната младеж“.

Едва когато внезапно си отиде и това беше така болезнено за мен, осъзнах тази моя голяма грешка, че не отделях достатъчно време за нея.

* * *

Майка ми много обичаше децата, особено малките, а нейните собствени внуци и правнуци бяха съкровището и. Моят син се роди в България, защото почти две години след сватбата ни живяхме там. Той беше на четири месеца, когато майка ми се пенсионира. Това беше времето, когато България имаше големи проблеми с електроснабдяването, часове наред няхахме ток. Ние живеехме тогава под наем в една гарсонiera на 7-ия етаж, предоставена ни от Окръжния народен съвет в Пазарджик, където работех. Отоплявахме се с електрически печки и прекъсванията на тока бяха много голям проблем. Майка ми взе бебето ни на село и се грижеше много добре за него. И понеже и без това вече няхах мляко за кърмене, а имахме нужда от пари, аз тръгнах отново на работа, макар че майчинството ми още не беше свършило. Всеки петък вечерта отивахме на село и оставахме до понеделник сутринта, а понякога преспивахме и през седмицата там. Шест месеца по-късно се преселихме в Берлин, ГДР, или Източна Германия, както тогава още се наричаше.

Когато синът ни навърши три години, всяко лято го оставяхме за по 3 месеца на село при баба му и дядо му и така до тръгването му на училище. Селският въздух, природата, голямата градина, другите деца от махалата, топлината на родителите ми, съседите и роднините бяха като балсам за детската му душа. В Берлин живеехме на оживена улица, с много пътуващи коли, и на тази възраст не му позволявахме сам да излиза. А на село, където имаше почти пълната свобода, като че стана друго дете, много по-живо, приказливо, усмихнато, общо казано, разцъфна като цвете. Мартин, синът ни, бързо научи български език, играеше си с братовчедите Стоянчо и Гошко, децата на батко Тошко, а също така и с махленските деца. Дъщерята на батко Гошо, Силвия, която беше най-голяма, но още много младо момиче, също отделяше много време за сина ми и той се беше привързал към нея. За краткото време живот на село синът ни стана по-самостоятелен, с по-високо самочувствие, но и малко нахалничък, а това се дължеше на родителите ми, които го бяха поразглезили. За наше успокоение това не повлия зле на развитието му. Завръщането в Берлин за него беше малък шок, там, в строгата детска градина, с немската баба, която

почти никога нямаше време за него, там не можеше да се държи както на село, свободите му бяха ограничени.

Пред очите ми се осъществи психологическата промяна на неговото поведение в различните ситуации: свободното и любящо отношение на село при българската баба и дядо, от една страна, и строгото ГДР възпитание в детската градина, съпроводено с липсващата топлина на немската баба, от друга страна. Последното не считам за благотворно върху детската психика, детското възпитание. Аз съм благодарна на съдбата, че синът ми така добре се справи както с българската, така и с немската действителности.

Той бързо обикна българските си баба и дядо. Аз останах учудена от парите, които той имаше, все дадени му от майка ми. Когато за първи път ги видях, го попитах откъде ги има, а той ми отвърна: „Баба Кула ми дава често парите от баенетата си. Тя ми викаше да си купя нещо с тях“.

И не само синът ни получаваше пари от родителите ми, те и на нас даваха в първите години, когато бяхме там, за да можем да си позволим почивка на Черно море. Нашите спестявания тогава ни стигаха за самолета, подаръците и джобните пари. Сестра ми беше по това време финансово много добре обезпечена, но родителите и на нея помагаха, искаха да са сигурни, че се отнасят справедливо към двете си дъщери.

Пристигането ни в България през лятото беше винаги един празник за майка и татко. Като за посрещане първия ден винаги имаше печено агне или печено малко прасе, а също така и собствено произведени вино и ракия. Най-близките ни роднини, вуйчо Пенко, вуйна Мича, чичо и стрина, идваха на този ден да се видим.

През целите 12 години живот в Източна Германия (ГДР) ние прекарвахме по 4–5 седмици в България и бяхме щастливи, че имаме тази възможност. На село не оставахме дълго време, след 1–2 дена обикновено отивахме в Пазарджик, където имахме приятели и добри познати. Или пък посещавахме други населени места като София, Пловдив, Велинград, Родопите, Черно море. Но домът на родителите ми в Карабунар беше нашето пристанище, откъдето винаги стартирахме за някое пътешествие из страната и където винаги се връщахме. Най-напред там пристигахме от Берлин и оттам си тръгвахме обратно за Берлин.

Майка ми готвеше всеки ден и когато бяхме там, това, което най-много обичахме да ядем, беше кисело зеле на тепсия. Въпреки нашите протести тя все гледаше да има много месо, нещо, от което наистина нямахме нужда, защото в Берлин го имахме в изобилие. Родителите ми не се засягаха, че обикновено оставахме кратко време при тях на село. Те бяха щастливи, че сме добре и най-вече защото внукът им в повечето случаи оставаше при тях, а на село той се чувстваше най-добре.

* * *

Майка ми имаше широко и добро сърце. Тя нямаше спречквания с други хора и аз мисля, че това просто не го можеше. Може би и защото хората имаха респект и голямо уважение към нея и просто не и даваха повод за кавги. Не бих могла да си представя майка ми да се скара с някой човек, освен с нас, децата, понякога, но това е нещо съвсем друго, това е част от възпитанието ни. Аз имах чувството, че тя някак си духовно стоеше над всички нас, както над семейството си, така и над другите хора. Никой не можеше да я засегне с нещо или да я обиди. За такова душевно състояние много хора посещават терапевти, семинари, медитират, правят специални дишания, четат езотерични книги. А майка ми беше една съвсем обикновена жена, която беше ходила на училище само до 5-и клас. Тя беше много търпелива, скромна, кротка, без изявено его, без суетност, без тщеславие, благородна.

Но понякога и майка ми имаше душевни болки и грижи, които бяха в повечето случаи свързани с нещастната женитба на сестра ми. Имало случаи, когато цяла нощ не е можела да спи и е плакала заради нея. Сърцето и беше изпълнено с дълбока човешка обич и голямо чувство за справедливост.

Тя беше известна в селото, а и в околните населени места като баячка против страх, но също така лекуваше и обрив. А на малки деца баеше против така наречените по народному „уроки“, за успокоение. За тази цел тя пускаше въглени в съд, напълнен с вода, а понякога беше достатъчно само с пръста си да докосне средата на челото и леко разтривайки, да шепнеше някакви думи. Децата се успокояваха и

спираха да плачат, а ако имаха висока температура, тя спадаше. Но това се отнасяше само за случаите, в които децата нямаха никакви заболявания, а плачеха без причина, непрекъснато, понякога съпроводено с вдигане на температурата. Колко често са идвали майки с деца или баби с внучета даже през нощта да търсят нейната помощ. Тя никога никого не връщаше, без значение по кое време на денонощието идваха. Не лееше куршум в два дена от седмицата, във вторник и неделя, и го спазваше стриктно, тези дни бяха табу и за баене. За неделата съм сигурна, а дали другият ден беше вторник, споменът ми изневерява. Доколкото разбрах от нея, тези два дена не били добри за лекуване. Дали нейната баба и е казала това, или е имала някакъв мистичен сън, свързан с тази забрана, тя не беше споменавала.

Майка ми никога не определяше цена за шаманските си услуги, вземаше само това, което и слагаха на земята, и то когато е свършила с баенето. А когато я питаха колко струва, винаги отговаряше: „Нищо не струва. Само ако някой иска и има, може да ми остави нещо на земята. Може и една стотинка, за лек да е, но може и нищо“.

Тя се чувстваше призвана да помага на хората, и то с абсолютна вяра и убеждение. За нея беше голямо удовлетворение да чуе от хората, че им е помогнала и те са оздравели.

Няколко пъти ми беше казвала, че когато е била към 50-годишна, и се явила Света Богородица в съня, а по-късно още един път, като и казала, че трябва да помага на хората. Това майка ми приела като призвание в този живот. И наистина идваха много хора: млади, стари, жени, мъже, и то даже отдалеч — от Пловдив, София и от другаде. Между тях имаше също лекари и военни, които търсеха нейната помощ. Общото название беше „против страх“, но ясно беше, че идваха и хора с нервни и психични заболявания в по-лека форма.

Когато веднъж казах на мъжа ми: „Майка ми хвърля понякога стотинки, а даже и левове между лехите на цветята в парка на селото“, той даже не се учуди.

Беше вече свикнал с някои чудноватости на българска си баба. Тя ми беше казала, че при второто си явяване Света Богородица я посъветвала да прави това, за да се радват децата, когато намерят парите.

Аз не вярвах в Господ, религия, мистика. Възпитана по социалистически в тогавашните времена, се числях към кръга на

невярващите, на атеистите. Това беше причината да не задам дори един въпрос на майка ми по повод на това явяване на Света Богородица. Само регистрирах, че ми каза това, не попитах нищо, за което сега дълбоко съжалявам. С течение на времето осъзнах, че истината за мен самата е друга: дълбоко в душата ми съм била вярваща, макар и неосъзнато. Знаех, че съм суеверна, но това всъщност е повече мистичност, която все повече и повече се засили с напредването на годините ми. Това е една така типична за нас, българите, черта, за разлика например от германците, които са много рационално мислещи. По отношение на лечителните способности на майка ми имах пълното доверие в нея, знаех, че наистина помага на хората, макар и да не можех да си обясня това. Тогава си казвах: някои неща са просто необясними, така е, няма нужда да си блъскам главата повече. Тогава мислех така, но времената се измениха, моите разбирания и виждания — също.

Всяка година, когато си ходехме на село, аз държах майка ми да пребае на всички ни: на сина ми, на мъжа ми и на мен. Това беше профилактично, за всеки случай. Първото баене показваше дали ще трябва още веднъж или няколко пъти, обикновено до три, но имаше и хора с тежки случаи, при които бяха нужни 10 баенета. Винаги когато се чувствах в добро душевно състояние, нямаше нужда от втори път. Тогава тя казваше: „Ти нямаш страх“.

Имаше обаче и случаи, когато три пъти трябваше да прави това. Аз знаех, че нейните баенета бяха нещо като барометър на моята психика. А това потвърждаваше моята вяра в нейните лечителски способности.

Майка ми винаги беше добре информирана за новостите в селото от многото нейни посетители. Тя никога не говореше лошо за други хора, знаеше какво може да разкаже и какво да запази за себе си, с една дума, не клюкарстваше. При нея хората си разменяха рецепти за лекарства и най-вече обменяха опит за билки — кои какви лечебни свойства имат. Понякога не ми беше по воля този наплив на хора, които седяха на пейки и столове под лозницата пред къщичката за баене в двора. Добре, че имахме и друга лозница пред вратата на къщата, също с пейка, маса и столове. И най-вече малко по-настрана и на по-закрито място от погледите на чакащите. Но не само мен ме смущаваше това обстоятелство, а също и баща ми. Невинаги той

можеше на спокойствие да яде, особено зимно време, когато само в кухнята се палеше печката, а хората идваха по всяко време, не беше както сега, да се записва час. Той често се ядосваше за това на майка ми, мрънкаше, но не смееше да ѝ забрани. Първо, знаеше, че тя няма да го послуша, защото беше станала много вярваща, и второ, защото баща ми като българин също беше суеверен и изпитваше страх да се бърка в „Господните работи“. А майка ми и на него беше казала за Света Богородица.

Силно набожна майка ми беше станала след пенсионирането си. Мисля, че най-много за това е допринесло явяването на Света Богородица, но преди това донякъде и нейната приятелка баба Златана, която също живееше в махалата ни. Двете не пропускали никакви църковни празници, а даже оставали до последно в църквата и помагали на попа да подреди всичко на мястото си. Това го чух от него по-късно, на нейното погребение. Те се включваха в организирани екскурзии с автобус до известни манастири, като Рилския, Бачковския, Дряновския и др. Колко често виждах майка ми вечер застанала пред иконата на олтара със Света Богородица тихо да се моли и кръсти. До нея стоеше на стената от дърво картината „Тайната вечеря на Исус Христос“. Аз мисля, че майка ми е имала някакви мистични изживявания, може би видения, но се е страхувала да ни каже това, за да не я помислим за малко не наред в главата. Още тогава ми беше направило впечатление, че никога не казваше, че е сънувала Света Богородица, а че тя и се е явила в съня.

Това лято намерих въпреки една папка, пълна с религиозни материали: молитви и псалми; жития на някои светии; за манастири. Аз ги взех всичките с мен, те са спомени от майка ми, тя ги е държала в ръцете си, чела ги е, била е душевно свързана с тях. Намерих и едно листче с няколко изписани от нея изречения, в които се възхвалява Света Богородица. Веднага си помислих, че може би това са думите, които си шепти при баенето и които искаше да предаде на внучката си Марина. Но дали наистина са те, не съм сигурна. Тази традиция трябваше да се предава от едно поколение на следващото поколение. Но дали внучката и щеше да поеме, не беше сигурно, днешните времена са по-различни от тогавашните и надали щеше да се сбъдне желанието на майка ми. Съдбата реши тя да занесе това знание в гроба си. Майка ми почина съвсем внезапно.

Ноември 2003, Берлин

ГЛАВА 7

БАЩА МИ

Баща ми и аз си приличахме много. И двамата сме с леко мургав тен на кожата, скулести лица, тъмни очи и носове с античен профил. Косите и на двама ни са тъмни и вълнисти, само дето моята има леко кестеняв оттенък. И двамата имаме добри мускули, особено на ръцете и краката. С една дума аз съм наследила доста от неговите гени, що се отнася за физическото ми тяло. Той винаги носеше един елегантно подстриган тесен мустак, който запази, макар и не така фино оформен, до старини.

Това лято взех всички стари снимки, които бяха в къщата на родителите ми. Сестра ми беше съгласна, даже ми даде и от нейните. Имам две снимки на баща ми с войнишка униформа, когато е служил в царската армия: бил е красив млад мъж. Своя младолик изглед запази и до старини, а миналия месец вече навърши 81 година. Неговата кожа се задържа дълго време стегната, почти без бръчки по лицето и шията.

Майка ни понякога се шегуваше: „Баща ви изглежда много по-млад от мен, той като че ли не остарява. Кой знае дали няма някога да ме замести с някоя по-млада“.

Те бяха заедно половин век, преди майка ни да почине. Без нея той не издържаше повече от 2–3 дена сам. Тя обичаше да посещава сестра ми във Велинград и често искаше да остане там няколко дена при нейните любими внуци, а по-късно при правнуците. Едва пристигнала там, и след 1–2 дена той се обаждаше по телефона да я пита дали няма намерение най-после да се върне вкъщи.

Баща ми не само изглеждаше младолик за възрастта си, но и като 70-годишен, вече старец притежаваше необикновена сила. Безпроблемно слагаше на гърба си голям чувал, пълен с жито, и от двора го занасяше в избата, като трябваше да слезе по стълбите, за да влезе в нея. Сеченето на дърва беше също негова работа до скоро време. Но в последните 2–3 години като че ли изведнъж остаря, отпадна.

Баща ми е вече от 5 години вдовец. Три години след смъртта на майка ми силите му за живот започнаха да отслабват и постепенно да угасват. Болят го ставите от няколко години. Тези проблеми ги имаше от много отдавна, но в по-слаба форма, а сега болките се усилиха. Той обаче не искаше да предприема някакво лечение, все по-рядко ставаше от леглото, докато накрая се залежа и сега сестра ми се грижи за него. Изглежда, това заболяване беше наследствено, в гените на дядо ни, на татко и брат му, и на тяхната сестра. Всички те, най-вече на старини, имаха същия проблем. Но имаха и общи характерни качества: инат и твърдоглави, не отстъпващи от убежденията си. Но при баща ми имаше и допълнителна причина, беше дюстабанлия, а цял живот не пожела краката си. Все ходеше без чорапи, обуваше ги само когато беше много студено, а и селските му обувки бяха в повечето случаи гумени. Когато поливаше градината, ходеше бос и газеше често в студената вода между лехите.

Баща ни сам си сложи диагнозата за болните кокали и беше убеден в нейната правота. По време на Втората световна война, когато е бил войник, почти е бил измръзнал. София, където беше служил, беше бомбардирана от англичаните и от американците, защото България беше съюзник на Хитлеристка Германия. Недалече от него избухнала бомба и почти целия го заровила. Дълго време той бил в безсъзнание, намерили го почти измръзнал. Всъщност неговите предположения имат логика и е възможно и това да е една от причината.

Следващата диагноза на баща ми беше по повод на замайването на главата му и губенето на равновесие при изкачване на височини. По стълба на покрива на къщата той не се осмеляваше да се качи. Сигурно би могъл, но изпитваше страх и го обземаше нервно напрежение. И тук причината била силният звук на избухналата бомба тогава, при което едва не изгубил слуха си. Аз мисля, че неговият страх от високо беше на психическа основа, нещо като клаустрофобия, която и други хора имат.

Баща ми е не само „дебела глава“, което в последните години се засили, но е и лесно избухлив. Това са единствените общи черти с баща му, дядо Тодор. Иначе той е много често с добро настроение, усмихнат и най-вече обича да се смее. Тогава очите му стават живи и

искрящи. Даже и сега, когато вече е болен и има уморен поглед, има моменти, когато те пак оживяват и пламъкът отново се връща в тях.

Има моменти, свързани с баща ми, които никога няма да забравя. На сестра ми и на мен беше казал още когато бяхме деца: „Като дете се заклев никога да не бъда като баща ми. Не така стиснат и студен“.

И наистина баща ни никога не беше като него, поне доколкото като човешко същество сам можеше да се контролира. Той устоя на думите си и за нас беше един любещ баща.

Всъщност се питам защо пиша в минало време за баща ни, та той е жив и аз се надявам да не ни напусне скоро. Може би го правя несъзнателно, защото толкова дълги години съм далеч от дома ни в село, толкова рядко се виждаме и сега, когато пиша тези редове, оживяват спомените за миналото, най-вече отдавнашното, далечното минало.

През целия наш живот баща ни беше много добър към нас, децата, а и към майка ни. И въобще той обича много малките деца, това се вижда не само от отношението му към неговите внуци и правнуци, които са най-голямата му гордост, но и към чуждите.

Като деца често питахме баща ни какво има за ядене, защото знаехме отговора му: „Зъби и въздух“. Доставяше ни удоволствие да се шегуваме с него, а това той го можеше много добре: да ни размива. И понеже не ядеше плодове и зеленчуци в суров вид, ние се шегувахме с него, като питахме: „Защо не ядеш домати, те са здравословна храна?“. Отговорът му ни беше добре познат: „От всички зеленчуци аз най обичам кюфтетата от кайма“.

Баща ми не ми е удрял плесница, даже и тогава, когато сигурно съм си я заслужила. Само един път беше ударил сестра ми, и то няколко пъти, като за оправдание повтаряше пред нас, че това е било само един път. Тя беше отишла с една нейна приятелка от махалата при нейни роднини в едно съседно село. И понеже изпуснали рейса за обратно, останали да пренощуват там. Ние нямахме тогава телефон и те не са могли да известят родителите ни. Представям си колко много са били разтревожени майка ми и баща ми за нея. На следващия ден сестра ми си получила заслуженото от баща ни: една плесница, за да не се повтори никога повече такава нещo.

И на майка ни той беше зашлевил веднъж една плесница, но това е била единствената за тези 50 години съвместен живот, което също

често изтъкваше. А причината съм била аз, защото тя ме ударила, за което аз пък въобще не си спомням. Знам това от баща ми, който се хвалеше как ме е защитил. Ако нещо исках да постигна, трябваше само да започна да плача и той вече беше съгласен. Този всъщност много твърд мъж има меко сърце и не може да гледа да се стори нещо лошо на деца. Но един път не промени мнението си въпреки моите сълзи. Когато казах на родителите ми, че искам да се омъжа за един германец, баща ми стана много сериозен, строг и ядосан: „И до небето да скочиш, няма да се съглася! Няма ли повече български мъже, та ще вземаш чужденец?“.

Баща ми не отстъпи въпреки моите молби. И този път ми помогна майка ми, както често се случваше. Той беше всъщност напълно в нейните ръце, тя можеше да му влияе, и то по един много мъдър начин. Все правеше така, както тя искаше, а той имаше чувството, че това е неговата воля. Тя просто му промъкваше това внушение. И този път стана така: „Остави това на мене, той ще се съгласи. Ти прави това, което смяташ за нужно“, успокои ме тя.

Аз и мъжът ми подписахме брак в Берлин и непосредствено след това пристигнахме при родителите ми на село. За мое голямо учудване баща ми, заедно с майка ми, ни посрещна радостно, прегърна зет си и му лепна една целувка по бузата. Той беше вече като преобразен, все едно никога не е забранявал тази връзка. А у дома още същата вечер ни очакваха най-близките ни роднини, цареше празнично настроение. Когато бях малка, бях за баща ми „момчето“. Той много жадувал да имат момче, но тази негова съкровена мечта не беше се сбъднала. За това пък и двете със сестра ми родихме само момчета, тя двама синове, а аз един.

Никога в живота си не забравих думите на баща ми, по-точно обещанието му: „Дори и да остана само с една риза на гърба ми, ти ще можеш да следваш, това трябва да го знаеш!“.

Още от първи клас знаех, че по-късно искам да следвам, и често съм го казвала на родителите ми. Това беше моя мечта. Аз сама се научих да пиша и чета, като гледах от сестра ми и от учебниците и, която беше два класа по-напред от мен. С тези свои думи баща ми ми беше вдъхнал надеждата и успокоението, че ще имам неговата подкрепа. Знаех, че той ще спази обещанието си, и знаех колко работлив беше. Вкъщи малко се поотпускаше, обичаше в неделята да

си подремне през деня, но през седмицата работеше на полето от ранна утрин до късна вечер. И така стана, баща ми удържа на думите си, аз имах безгрижен студентки живот през всички години на следването ми. Нямахше нужда да работя, за да се подпомагам, но тогава това беше нормално за всички, които следваха. Може би учудващо, но беше възможно в ония времена, за разлика от днешните. Аз си бях наела квартира под наем с едно друго момиче. Това сред студентите беше предпочитан вариант, отколкото общежитието с установения вечерен час.

* * *

Както дядо Тодор, така и баща ми четеше редовно вестника, беше винаги много заинтересован и винаги знаеше какво става в страната и по света. И разбира се, често „мътеше“ политиката, като най-вече си изкарваше яда от прочетеното. Той беше много критичен и мисля, че в повечето случаи справедливо, не беше от хората, които си затварят очите за неправдите. Но това не беше случайно, та нали беше син на „Министъра“, както в селото наричаха дядо ми.

Баща ми имаше шофьорска книжка с най-различни категории: за трактор, камион, комбайн. За лека кола също, макар че цял живот не притежаваше такава, за такъв лукс нямаше нито финанси, нито интерес. За тези права, да кара такива тежки машини, той беше командирован някъде другаде на курсове за шофьори, а от време на време ходеше пак там на опреснителни.

От ранна пролет до късна есен баща ни работеше с трактора на полето: най-напред оране, след това сеене, а после прибиране на реколтата със закачено ремарке на трактора. А също и с комбайн работеше по време на жътвата няколко години в Северна България, мисля, че беше някъде в Добруджа. Работното му време не беше фиксирано, но той много съвестно следваше задълженията си и знам, че обикновено рано сутрин излизаше и вечер късно се връщаше. А през зимните месеци поправяше в селскостопанската работилница машините, правеше им и основно обслужване, инспекция. За тогавашните времена изкарваше доста пари, и то съвсем заслужено.

Той получи най-високата пенсия от всички трактористи, а те бяха най-добре платените работници в селото.

Баща ни имаше в характер си нещо детско, държеше се и така понякога. Обичаше да събира запалки, химикалки, имаше цяла колекция и от други такива дреболии. И той много се радваше, когато сестра ми и аз, а по-късно неговите зетъове и внуци, му донасяме такива „джунджурии“, както им казвахме тогава.

Спомням си как баща ми се зарадва като малко дете, когато му подарих от Германия едно малко транзисторче. Той повече не се раздели с него, където и да отидеше. Баща ни обичаше да слуша български народни песни и въобще народна музика, а също така новините и предаванията за футболните мачове. Той слагаше това малко транзисторче до леглото си, като, преди да заспи, слушаше музика, а сутрин рано, като се събудеше, също. Майка ни не издържа това дълго време и се премести да спи сама в друга стая.

Баща ни не беше пушач, но винаги имаше една кутия с добри цигари, които ние му подарявахме. А когато имаше гост или ако нещо особено радостно се случи, запалваше една цигарка, макар и да не поемаше дима като истински пушач. Те му служеха като резерва — да има най-вече за почерпка на другите хора.

Към домашните ни животни имаше различно отношение. Храненето на прасето, по-късно станало свиня, беше негова грижа, правеше го, без да изчаква подканата на майка ни. Той си говореше често с него, което също се казваше Гошо. Кокошките и мисирките не го интересуваха особено, освен месото им, и те бяха под попечителството на майка ни. Кучето баща ни обичаше, но не така силно като котката, особено малките и котета. На него той даваше обикновено да яде хляб, натопен с манджа, а котките получаваха от време на време мръвки или салам.

Мухите ги мразеше много и добре се справяше с тяхното умъртвяване. За тази цел сам си беше изработил инструмент — дървена дръжка с гумена част на едната страна, и беше много бърз с удрянето по тях.

Баща ни има едно много старо, 43-годишно колело, мисля, че и то, като моторетката на калеко Милан, е от немската марка ИФА. Колелото беше неговата гордост и неговият добър приятел. Само педалите беше сменил със собствено изработени дървени части,

понеже се бяха амортизирали. Но иначе колелото е в пълна изправност, ако е имало нужда от поправки, ги е правил сам. Той беше привързан към това колело като дете. Където и да отидеше в селото, беше винаги с него. А когато се пенсионира на 55 години, като тракторист с 5 години по-рано от редовните пенсионери, баща ни всеки ден ходеше с колелото на покупки, до някой роднина или до приятел. Майка ни често му се караше, защото, вместо да купи всичко наведнъж, той се връщаше няколко пъти, а и се забавяше понякога доста дълго време. Понеже беше много разговорлив човек, като срещнеше други познати хора, завързваше често разговор с тях.

А сега това колело стои самотно, облегло на една стена в двора. Баща ни никога повече няма да може да го кара.

* * *

До старини той почти никога не беше боледувал сериозно. Преди много години, когато още бяхме малки и учехме в селото, имаше от време на време проблеми с жлъчката и ходи няколко пъти на курорта в Хисаря заради лечебните свойства на минералните води: за къпане и за пиене. В болницата беше само веднъж за операция на едното коляно, а няколко години по-късно беше опериран от херния.

Имаше един много специален метод да си мери кръвното налягане, като беше напълно убеден, че това е правилният начин. В зависимост от резултата знаеше дали да взема хапчета за сваляне на кръвното налягане, които купуваше без лекарска рецепта от селската аптека. Спомням си, че 140 кръвно налягане той вече считаше за високо, което всъщност беше преувеличение от негова страна. Методът беше следният: баща ни вземаше една 20-сантиметрова линия и я слагаше на лявата си ръка, обърната от страната, където се мери пулсът. След това вземаше една голяма дебела игла за шиене, която беше закачил на един конец, и я движеше по линията. Там, където иглата започваше да се движи в кръг, беше първата стойност на кръвното, а при второто въртене — втората стойност. Тогава аз му се присмивах, което понякога го ядосваше. Преди няколко години му донесох от Германия един апарат за кръвно, който се слага на китката на ръката за измерване. Баща ми не пожела да го ползва, докато не се

убеди, че той мери правилно. А това направи, като сравни резултата от собствения си метод с този на апарата. Когато видя, за мое голямо учудване, че те почти съвпаднаха, той прие новата техника и започна да я използва.

* * *

Баща ни сега е болен, нуждае се от постоянно гледане, което легна на плещите на сестра ми. Ние всъщност не можем да кажем какво му е, с изключение на болните му стави, защото той иначе от нищо друго не се оплаква, не му е нужен лекар, няма други заболявания. Но той се залежа, и то почти две години: спи, яде и пак спи или си лежи в леглото. Всъщност може да се каже, че го е хванала сънната болест, но ние добре знаем, че не е така.

Баща ни е станал като наркоманите, но веществото, от което той има нужда, е захарта — дали натуралната, или във вид на сладкиши, важното е да е нещо сладко. Любими са му вафлите. Ако сестра ми иска да направи така, че той да стане от леглото, тя оставя вафли върху масата в антрето и му казва, че излиза, а ако му се прияде, те са там. Не след дълго време той е станал и си ги е взел, а и разбира се, вече изял. Но в последно време неговите мускули така са отслабнали и отмалели от лежането, че му е трудно да стане без чужда помощ. Може би това е причината да има такава потребност от захар, защото преди това те бяха много силни. Баща ни иска даже сестра ми да му слага захар и в супата, а ако тя откаже, започва да се сърди като малко дете. Тя не можеше да сдържи смеха си, когато ми разправяше, че иска вече да му слага захар и в манджата, а понякога да му даде малка купичка със захар, която набързо изядда.

През лятото сестра ми със смях ми разказа как баща ни успял сам да излезе в двора, а кучето не го познало, започнало да лае по него и добре, че е било завързано, както обикновено.

Тя се грижи много добре за болния ни баща. Преди две години отиде да живее на село, защото той не иска да се премести да живее в нейната къща във Велинград. Неведнъж е заявявал пред нас, че докато е жив, ще остане в родната си къща, в родното си село Карабунар, където да бъде заровен до майка ни, когато умре.

Аз мисля, че баща ни беше по-привързан към сестра ми, отколкото към мен. Макар да ме наричаше като дете „момчето ми“, сестра ми е с по-мъжки характер от мен, даже, напротив, аз бях едно тихо, кротко и срамежливо момиче, поне в ранните ми години. Но никога не съм се засягала и не съм се чувствала пренебрегната. От друга страна пък, мисля, че майка ни беше по-привързана към мен или поне съм останала с такова убеждение. Но това не значеше, че нашите родители различно ни обичаха, те бяха еднакво справедливи към двете ни.

Това лято сестра ми ми разказа как заради баща ни часове наред през нощта не могла да „мигне в леглото“. Братовчед ни Тошко все ни говореше в последно време, че смята да направи курбан за помен на умрелите му майка, баща, брат и зет. И че ще покани всички роднини, приятели и съседи. Баща ми не знаеше за това, защото той и батко Тошко бяха се скарали за политиката, но може и за нещо друго да е било, но вече от две години не си говореха. Поради тази причина сестра ми избягваше да споменава името му пред баща ни, за да не започне отново да му се ядосва.

Било някъде към 3 часа след полунощ, когато баща ни започнал да чука с бастуна си по стената на съседната стая, където спеше сестра ми. Той имаше този навик, когато нещо му потрябваше. Тя се събудила и отишла при него да види какво има. А той съвсем развълнувано и казал: „Сънувах брат си и той каза за курбана ти да сготвиш, защото много добре готвиш и винаги е вкусно“.

Сестра ми твърдеше с абсолютна сигурност, че никога не е споменавала и дума пред него за този курбан. Дни наред я занимавала мисълта за този мистериозен случай.

В последно време често си мислех за баща ми. И аз се питам какви ли мисли му се въртят в главата, като месеци наред само лежи, почти през цялото време спи и понякога обърква времената. Даже се стигало и до там, че си е искал закуската късно следобед, мислейки, че е сутринта.

Това лято за първи път го видях необръснат. Той просто не искал и сестра ми, която го бръснеше, го оставила на мира. Учуди ме, че е постъпил така, въпреки че знаеше, че ще си дойда от Германия. Неговата брада е побеляла напълно, а косата му също, и то за толкова кратко време. Аз открих голяма промяна у него в сравнение с

предишното лято. Баща ми беше и много отслабнал през последните 12 месеца. Сега той изглеждаше като дядо Тодор, неговия баща.

Когато се сбогувах с него, като че виждах образа на дядо, а всъщност беше образът на баща ми. Стана ми болно и тъжно да го видя толкова състарен и отпаднал телом и духом. Така ми се иска догодина през май, както съм планувала да си дойда, макар и не за дълго, пак да се видим.

Ноември 2003, Берлин

ГЛАВА 8

КАРМАТА НА СЕСТРА МИ

Моята сестра Стоянка, или Таня, както ѝ казваме, е с две години по-голяма от мен, но аз винаги имах чувството, че са повече. Това се дължеше на нейното отношение спрямо мен в детските ни години, от една страна, а от друга страна, защото много отрано поех самостоятелния си път.

За разлика от мен тя винаги носеше къса коса, която е малко по-тъмна от моята. Само по времето, когато се беше омъжила, имаше по-дълга коса и аз имам една снимка от тогава, която особено ми харесва, там изглежда много хубава. Външно сестра ми има някаква прилика с майка ни, но не голяма. Лицето и е по-бяло от моето, очите и са също така тъмни, както на всички от нашия род.

Като чичо Стоян и леля Вана, брата и сестрата на баща ни, и тя не яде кашкавал и сирене. Млякото също и е чуждо, както беше и за майка ни. Аз винаги се обръщах към нея с „како“, а и сега спазвам тази традиция, която за съжаление повечето днешни млади хора смятат за отживелица. Сестра ми нямаше добри бележки в училище, но това се дължеше на липсата на интерес към ученето. Когато и аз тръгнах на училище, родителите ни ме сочеха за пример и може би това беше една от причините почти никога да не си играе с мен. Но махалата тогава беше пълна с деца за игра на улицата, а освен това имах и близка приятелка, Снежана.

Всъщност още от деца, та чак до напреднала възраст ние не бяхме близки, няхмахме тесни връзки като сестри помежду ни. Но дойде времето, когато разбрах коя беше може би най-важната причина: тогава тя не можеше нищо да захване с мен, както се казва. Аз си играех с кукли, а това не беше нейният свят.

Когато през май тази година отново бях в Карабунар и разглеждах снимки от миналото, ми направиха впечатление две, от които ме гледаха живите очи на едно малко момиченце, тези на моята сестра. Аз видях един поглед, който не беше студен, нито завистлив,

нито злобен, а напротив, в него имаше чистота и прямота. След толкова много години най-после осъзнах колко погрешни са били мислите ми: „Тя, изглежда, не може да ме понася“.

Двете бяхме и сме много различни. Аз приличам по външност повече на баща ни, а по характер на майка ни, но не съм така мъдра, така търпелива и така смирена като нея. А сестра ми по външност прилича повече на майка ни, но по характер на баща ни, само че е с по-отворено сърце към чуждите хора, отколкото неговото. Майка ни е разказвала, че сестра ми като бебе е плакала много, като малка е била инатлива и разсъдлива, а аз съм била много кротка и като бебе, и като малка.

Сестра ми беше много трудолюбива като младо момиче, на нея и доставяше удоволствие да работи, и когато баба Ана умря, тя я замести в домакинството, а беше още в 6-и клас. Когато родителите ни се върнеха от полската работа, въкъщи всичко беше приготвено и свършено. Тя беше сготвила, измела големия двор, оправила стаите. Даже като 12-годишна колеше пилета, кокошки или зайци. А сега, когато надхвърли 50-те години, моли братовчед ни Тошко или една нейна съседка да ѝ заколи мисирка или заек. Така се е привързала към тях и ги обича, че сърцето и не позволява да вземе ножа, жал и е.

Сестра ми се разбираше най-вече с двамата ни братовчеди, батко Тошко и батко Гошо, а също така и с други момчета от махалата. Те все си измисляха някакви щуротии, като например да откраднат пари от черквата за Великден. Моята сестра е имала задачата, възложена и от по-големите момчета, когато отиде с баба ни там, да вземе някоя и друга монета, с една дума няколко стотинки. А те наблюдавали отвън през прозореца дали ще го направи, като преди това се заканвали, че ако не свърши, каквото са и казали, повече няма да играят с нея.

Тези и още много други истории ми разказа сестра ми това лято, докато седяхме в градината и се наслаждавахме на селската тишина. Една история, за която аз не мога да си спомня, ме развълнува много. Моите родители били в града и донесли на всяка от нас по едно пръстенче. Малко след това аз съм изгубила моето и съм започнала да плача. Сестра ми взела един камък и строшила нейното на две части, за да има всяка по една. А след това се ядосала на себе си, защото и двете нямахме никаква полза от това, но поне ме е успокоила да не

плача. Като привърши с тази история, тя изведнъж започна да се смее и ми разказа съвсем прясна подобна такава.

Две циганчета намерили очилата на сестра ми, които тя забравила на пейката пред вратата на улицата ни. Те ги строшили на две части, за да има за всяко по един бинокъл. С тях се похвалили и на други циганчета, а в махалата нищо не остава скрито.

Аз познавам сестра ми като много упорита и амбициозна, най-вече, когато нейното начинание и работата и насят удоволствие и когато вижда успеха. Когато нашите родители и се ядосваха, ако с нещо се е провинила, тя бързо се обиждаше, разсърдваше се, като дълго време не искаше да говори, а също така не искаше и да яде.

На първия учебен ден сестра ми се държала като диво животинче. Моето държание беше противоположно на нейното. Аз си спомням колко срамежлива бях и с какъв страх влязох в стаята на детската градина. Шест месеца, преди да тръгна на училище, трябваше да я посещавам, за да свикна с другите деца, и то само по половин ден. Аз познавах само децата от махалата и децата на роднините ни. В началото не говорех с никого, не можех да се престраша, бях като „хваната от гората“. Спомням си, когато си изгубих носната кърпичка, които тогава бяха направени от плат. Едно дете я намери и попита на кого принадлежи тя, а аз мълчах и се срамувах да кажа, че е моята. Но друго дете, което видяло, че е паднала от мен, като ме посочи с пръста си, каза: „Това е твоята кърпичка“. А аз отговорих с тих глас: „Не, не е моята“.

Спомням си тази сцена така живо, все едно е било вчера. Колко щастлива бях, когато най-после се осмелих да разменя едно-две изречения с другите деца, и то подхванати от мен! И като по чудо моето държание се промени много бързо: станах разговорлива, по-свободна, по-оживена. А в 7-и клас бях вече една от приказливите и се разбирах много добре с момчетата, защото и аз като тях се интересувах много от футбол. По време на междучасията водехме големи дискусии и спорове на тази тема. Моят любим отбор беше „Левски“ — София, а той беше и любимецът на цялото ни семейство, особено на баща ни.

* * *

Спрямо моите родители и мен сестра ми беше доста затворена, ние не можехме да стигнем до нейното сърце, до нейната душа. Това беше споделила и майка ми с мен, защото и беше мъчно, че сестра ми нищо лично не споделяше с нея. Малко преди смъртта и сестра ми се поотвори, счупи стената, с която се беше оградилa. По-рано тя почти никога не говореше с мен за личните си работи, за нейните проблеми и грижи, а имаше доста такива. Може би и аз бях виновна, защото и аз не споделях с нея нищо лично. Просто не можех да го сторя, нещо ме възпираше, не знаех каква можеше да е нейната реакция. Страхувах се, че тя може да ми се присмее или да се отнесе троснато към мен. Аз просто мислех, че не мога да ѝ се доверя, защото тя не ме чувствуваше близка. А и още повече че, когато още беше омъжена, тя имаше леко консервативно мнение по някои въпроси, отнасящи се до светския живот, като например мода, грим, пушене, връзките между младите хора, мнението на другите хора. Последното беше много важно за нея. Тези нейни разбирания, които тогава считах за малко старомодни, с течение на времето се промениха.

Иначе сестра ми беше любезна към мен, към мъжа ми и сина ми, когато я посещавахме при нашите редки идвания в България. И тя наистина се радваше на гостуванията ни, беше щедра към нас, понякога ни помагаше финансово за почивката на море, и то без да сме я молили. Винаги е обичала сина ни и е много добра леля. С Томас, моя мъж тогава, тя също беше много мила, с него се разбираше много добре и чувствата и към него бяха по-добри, отколкото към мен. Често си мислех за съпружеския живот на сестра ми, като стигнах до убеждението, че какъвто и да беше мъжът и, в моите представи един лош човек, той я е обичал по негов си начин. А и тя го е обичала по неин си начин, и може би е била по-често щастлива, отколкото си мислех. Но за него не говорим повече и двете.

С другите хора, колеги, съседи, роднини, приятели и познати сестра ми беше много по-сговорчива, свободна в държанието си, любезна и духовита. Колко често се питах защо с мен и майка ни не беше така, а все едно беше обвита в паяжината на паяк. Знаех, че има много добро сърце, че е много гостоприемна, обича да се раздава, да прави добро на другите. Ако някой дойдеше ненадейно, просто, ей така, се отбиеше, тя не го пускаше да излезе, докато не сложи нещо за ядене и пиене. И сега, като живееща на село, го прави, макар да не е

така финансово добре, както преди. Но затова пък има голям двор с градина и животни, за които прекрасно се грижи.

Сега, когато пиша, ми идва едно просветление за причината за нейното особено отношение към майка и мен, за нейната резервираност, макар да знам колко много сестра ми обича родителите ни. Майка ни беше тази, която веднага и даде да разбере, че нейният избраник не и е по воля, че нейната оценка за него беше негативна. А моето отношение към него сестра ми също го знаеше — аз даже го мразех заради лошото му държание към нея, към неговата майка и към другите хора. И защото той донесе такава скръб на майка ни. Дали и тя го мразеше? Едва ли. Но със сигурност знам, че заради него тя е прекарала не една и две безсънни нощи.

Сестра ми може да бъде понякога и груба, но не със злоба, което се дължи отчасти на лесната и избухливост. Наистина за нея мога да кажа: тя има доста сложен характер, не така лесно разбираем.

* * *

След завършването на осми клас сестра ми продължи образованието си в гр. Пазарджик. Тя обаче нямаше „учебниците в главата си“, а започна любовни истории с млади момчета. Родителите ни научиха това от нейните хазяи. От страх да не прекъсне училището, те решиха да я преместят в друг град — и това беше красивото курортно градче Велинград. Там те я настаняха у едно приятелско семейство и я записаха в професионалното дърводелско училище, поне да изучи някакъв занаят.

Не беше изминала и една година, откакто сестра ми беше започнала да учи там, и се влюби в един младеж, роднина на това семейство. Тя нямаше още 17 години, а той беше 19-годишен, когато двамата решиха да се оженят. С мъка на сърцето родителите ни дадоха писмено разрешение, което се изискваше в случай на непълнолетност. Сестра ми ги постави пред свършен факт, тя му беше „пристанала“, по-ясно казано, той я беше завел в къщата си като негова годеница и тя бе останала там. А след това съобщиха на родителите ни.

Малко след раждането на първото й дете взеха съпруга й Христо войник в армията. Понеже той беше трети син на родителите си,

трябваше да служи само една година.

Аз се записах да уча в гимназията във Велинград и живях в къщата на сестра ми, която принадлежеше на нейните свекър и свекърва.

Свекървата на сестра ми, баба Дана, беше една много мила и добродушна жена. А и прекрасна готвачка, от нея сестра ми, даже и майка ни, се научиха на истинско кулинарство. Още в началото на нашето запознанство я почувствах много близка. Особено високо ценях нейното отношение към сестра ми, нейната снаха — тя я обикна като родна дъщеря. При семейни проблеми между сестра ми и мъжа И баба Дана винаги вземаше нейната страна, защитаваше я и мъмреше сина си. Никога не чух, а и не се чу тя да е казала лоша дума за снаха си, напротив, все я хвалеше пред другите. Но за съжаление видях разрухата на тяхното семейство. Баба Дана остана да живее при сестра ми, която се грижеше за нея до нейната смърт. Аз живеях вече в Берлин и много се натъжих, когато разбрах, че е починала. Тя беше с толкова голямо и добро сърце, толкова гостоприемна, справедлива и честна жена.

Свекърът на сестра ми го познавах бегло, защото скоро след женитбата на сина си почина. Всъщност той беше вече много стар и болен, на легло, имаше раково заболяване. По-рано е бил поп в града и го познаваха много хора. Като млад беше завършил Духовната семинария в София. Моите впечатления бяха, че беше ученолюбив, начетен и с различни интереси човек, обичал е много да чете книги. Спомням си разговори с него за литературни произведения — като „Хамлет“ от Шекспир. Неговата първа жена починала и той по-късно се оженил за баба Дана, която била прислужничка в семейството му и учила за готвачка.

От нея и от съседите им разбрах, че той не е бил добър човек, а е бил като мъжа на сестра ми: арогантен, егоист и надменен, като също си попейвал за удоволствие. Още от началото той разглезил малкия им син Христо и му позволявал да прави, каквото си поиска. А резултатите от това негово възпитание бяха наяве.

Семейството имаше голяма къща на два етажа, с осем стаи. По-късно я продадоха и си построиха една още по-голяма, недалеч от старата им къща, в същия двор.

* * *

В началото след женитбата си сестра ми работеше в една дърводелска работилница в квартал „Каменица“, където живееха. Покъсно тя и мъжът и взеха един ресторант под наем и дълги години работеха в този бранш, все имаха заведение. Имаха обслужващ персонал, но и те самите работеха и печелеха добре. Можеха да си позволят някой и друг лукс: караха скъпа кола, най-вече „Волга“, а по едно време и „Опел“, купен на старо, но в много добро състояние. За тогавашните социалистически времена беше изключение човек да притежава западна кола, защото нямаше откъде да я купи, а и беше нужна валута.

Понеже зет ми разполагаше с пари, можеше да подкупва важни за него хора и така си беше създал големи „връзки“, които още повече повдигаха неговото и без това високо самочувствие. Тогава аз бях студентка в Свищов, а след дипломирането ми работих 5 години в Пазарджик, преди да замина за Берлин. Не можех да се сравнявам със семейството на сестра ми по отношение на финансите. Даже можеше да се каже, че бях бедна в сравнение с техните възможности. С чисто сърце мога да кажа, че никога не им завидях, а напротив, бях горда и се радвах много, че сестра ми поне в материално отношение е добре и че благодарение на нейната амбициозност и работливост постигна много. Когато работех в Окръжния народен съвет в Пазарджик и когато Христо разбра какъв е размерът на заплатата ми, каза, че за толкова малко пари той никога няма да работи, а сутрин, като се събуди, само ще се обърне на другата страна и ще продължи да спи. И неведнъж ми се присмиваше, че съм пръснала парите на родителите ни да следвам, толкова труд съм положила, а всъщност за „нищо и никакво“, както той се изразяваше. На тези подигравки не обръщах внимание, защото за мен те бяха без значение.

Аз мисля, че многото пари бяха също една от причините сестра ми и мъжът и да се разведат след 16 години съпружески живот. Христо не само че все по-често си попейваше с разни компании, но започна да поддържа връзки и с други жени, макар и да се опитваше да го прави тайно. За младите си любовници той харчеше много пари за подаръци. Сестра ми не издържа и подаде молба за развод, като беше

непреклонна в решението си. Тя се чувстваше задължена като всяка разумна майка да мисли и за бъдещето на децата си. А мъжът и не беше добър баща, не полагаше грижи за двамата си синове. Той мислеше, че с материалното и финансовото обезпечение е направил достатъчно за тях.

Сестра ми реши да се разведе с него, когато положението и беше опънато до крайност. Преди това не даваше и дума да се издума за развод. На съвета на другите хора, роднини и приятели да го остави, тя винаги отговаряше с аргумента, че той е баща на децата ѝ и независимо какъв е, добре е те да си имат техния татко. Сестра ми беше просто „хваната“ в тези нейни морални разбирания, иначе с нейния характер трябваше да се очаква най-много 1–2 години след женитбата да се разведе с него. Двамата получиха бързо развода, но истинската война започна след него. Две години те водиха дела по подялбата на имуществото. Сестра ми спечели „битката“, като получи къщата и новата волга. Затова пък беше задължена да му изплати сумата за единия етаж, което тя направи на изплащане с месечни преводи. Децата останаха при нея, а той бе освободен от издръжката им.

Тя изучи и двамата си синове сама, а когато първият се ожени, вдигна голяма сватба с 400 души в най-добрия за това време хотел-ресторант „Боровец“. Той получи своя етаж, по-голям от 100 кв.м, обзаведен напълно, като подарък. По-голямата част дойде от сватбените подаръци в пари, а другата част беше подарък от сестра ми. Така щедро тя постъпи и спрямо другия си син. В моите представи такива скъпи сватби и подаръци бяха непостижими. И в същото време аз като че ли бях доволна, че при мен нещата не стояха така.

Разсъждавайки за сестра ми, стигнах до извода, че тя имаше вътрешната потребност да покаже на бившия си съпруг, роднини, съседи, приятели, че сама може да се справи с трудностите на живота, което убедително доказа с нейния силен характер. И тя, както някога свекър ѝ, разглези синовете си по отношение на парични и други материални потребности. Мисля, че с това искаше да компенсира донякъде липсата на баща им, а и малкото време, което можеше с нейната заетост да им отдели. Но както обикновено става в живота, там, където парите играят голяма роля, бързо се разваля и характерът на човека. Така стана и с нейните синове, те ѝ създадоха не един и два

проблема с начина си на живот. Сестра ми беше малко прекалила с нейната майчина любов, нещо доста типично за нас, българските майки и баби. Израствайки като „майчини синчета“, те често имат след това проблеми с жените си. Българин с немска жена не е много добра връзка, в повечето случаи не води на добър край, германките не са така търпеливи като българките.

* * *

След развода си сестра ми поддържаше една пицария в центъра на Велинград, квартал „Лъжене“. По-късно я замени с един голям ресторант заедно с двама други партньори в курорта „Цигов чарк“ в Родопите.

През тези години и почти до смъртта на майка ни тя беше толкова заета с работата си, че почти нямаше време да посети родителите ни в Карабунар. И ако въобще дойдеше, то беше, когато поради други причини минаваше оттам. Тогава донасяше много хранителни продукти за тях, най-вече месо. Времената тогава бяха много трудни — магазините опразнени, дълги опашки при снабдяване със стоки от първа необходимост. Сестра ми оставаше само за малко и пак си заминаваше. За разговори с родителите ни не й оставаше много време, защото обикновено не идваше сама, а с други хора и веднага започваше да се готви, пече, пържи, масата се зареждаше с ядене и пиене. Самата тя си похапваше доста, най-вече месо, и то тлъсто.

След раждането на децата сестра ми напълня много и така си остана до последните 5–6 години. Сега пак възвърна предишната си фигура, даже стана още по-слаба. Това бързо отслабване малко ме безпокоеше, дали всичко е наред при нея здравословно, но тя ми каза, че така се чувства по-добре и нищо й няма.

Често, когато си мисля за живота на сестра ми, си спомням за нещо, което поражда чувството на срам у мен, чувството на виновност спрямо нея, или по-точно съвестта ме гризе. Аз учех в гимназията, когато тя забременя с второто си дете и го роди. И до днес не мога да си обясня защо не отидох в болницата да я посетя като родилка. Когато тя си дойде и ме попита защо не съм отишла да видя нея и бебето, разбрах, че трябваше да го направя, но аз нямам обяснение защо не го

направих. А аз обичах племенниците ми, нейните синове, занимавах се с тях. Когато първото ѝ бебе Гошо се роди и Христо трябваше да иде за една година в армията, често ставах през нощта и го вземах на ръце, разхождайки го из стаята, люшкайки го, докато спре да плаче и заспи. Така ѝ помагах поне малко и тя да си поспи.

Не съм забравила един случай с Данчо, второто ѝ дете, беше 3–4 годишен, но още пиеше мляко от шише с биберон. Една зима майка ни го взе при тях на село за известно време, доколкото си спомням, за цели 3 месеца. Аз имах ваканция и също бях там. Един ден се обърнах към него с подигравателен тон: „Такова голямо момче си вече, а още пиеш мляко от шише с биберон като малко бебенце! Ти бебе ли си?“.

Той стоеше прав в леглото и изведнъж така се ядоса, така се разгневи, че захвърли бутилката към мен. Тя полетя с голяма скорост, но за мой късмет не улучи главата ми, защото в този момент аз инстинктивно се наведох и тя се удари в стената. Оттогава Данчо никога повече не пи мляко с биберон. Този случай и той не го е забравил и понякога ме подсеца за него с думите: „Лелче, помниш ли бутилката с мляко?“.

* * *

Падането на Берлинската стена доведе и до промяната в България, нахлу пазарната икономика на капитализма с нейната подмамваща, привидно добра, но разрушителна сила. В страната ни цареше хаос, който започна от най-горните върхове и стигна до долу, до обикновените хора. Този хаос беше както политически, така и икономически.

Някои хитреци, най-вече от бившите властници, в много случаи по-младите, бързо си обърнаха палтата, влязоха в други роли и използвайки пролуките в новите закони или липсващите такива, за кратко време забогатяха. А повечето от сънародниците ни бяха бедни и все повече обедняваха. Бедността не спираше пред никой, дали интелигентен, умен, учен или прост. Тя постигна както професори, така и обикновени работници и селяни. Много хора решиха да рискуват, взеха заеми от банките и създадоха фирми, други си купиха

скъпи западни коли и разни други, за тогавашно време у нас, луксозни западни стоки.

Моята сестра работеше още в ресторанта в „Цигов чарк“, вече сама, без партньори, и новата лада не я удовлетворяваше, не беше достатъчна, защото някои вече караха западни коли, а тя беше свикнала да е от хората с най-добрите коли. През 1991 година си дойдохме в отпуска с нашата първа кола, „Ауди 80“, купена на старо, но само две години карана и почти като нова. А когато на следващата година пак се върнахме, тя вече си беше купила напълно нова кола, „Рено 21“, за която беше платила 18 хиляди немски марки при средна работна заплата в България тогава от 35 немски марки или малко повече.

За голямо наше нещастие, когато бяхме на Черноморието на почивка, ни откраднаха колата. С новото рено на сестра ми отидохме няколко дена по-късно до баба Ванга.

Още тогава си помислих, че тя сигурно харчи над нейните финансови възможности и че това няма да излезе на добър край. Надявах се да не съм права. В тези години на промяната в България не можах да позная сестра ми. За нея, а също така за синовете и, особено за по-големия Гошо, всичко се въртеше около парите, те бяха нещо като магнетичен камък, едва изтърпявах техните разговори. Сестра ми стана още по-разточителна, а тя имаше доста „широки пръсти“, и то през целия неин живот дотогава.

* * *

За жалост стана точно така, както се опасявах. Дойде нейният пълен упадък — тя беше задлъжняла на банките до „шията на главата си“. Това разбрах по-късно, когато трябваше да се простим с парите от нашата застраховка за кражбата на колата, а това беше голяма сума. Тя и синът и Гошо ни предложиха да ги внесем в тяхната фирма за продажба на дървен материал, която бяха отворили и в която сделките вървели така добре, че ни уверяваха, че ще получим даже и лихва. Срока го бяхме фиксирали за една година, защото една част от тези пари бяха определени за сина ни, който щеше да учи 11 клас на гимназията в Съединените щати.

Финансовата разруха на сестра ми беше стигнала дъното, тя беше попаднала в един дяволски кръг. Разбрах, че едва не загубила един етаж от къщата, който беше ипотекирала. Тогава беше времето, когато инфлацията все повече и повече се покачваше. Това, което днес имаше някаква стойност, на другия ден беше почти без стойност. Сестра ми не беше вече в състояние да ни върне парите, тя и синът и не ми бяха казали истината. Един път ми казаха, че парите били откраднати от някакви сърби, на които продавали дърва, друг път, че сестра ми ги изгубила. Може едно от двете да е било вярно, но аз се съмнявах. Щеше да бъде честно, ако си беше продала скъпата западна кола, за да ни върне парите, което тя не направи. Аз бях до такава степен ядосана и се чувствах така наранена, че имах не една безсънна нощ. А договорът за пребиваването на сина ни в Съединените щати беше вече подписан, връщане нямаше. Моето семейство изпадна изведнъж в голямо финансово затруднение, с което успяхме да се справим, но благодарение на банковия кредит, който трябваше да вземем.

Дълго време не си говорих със сестра ми, чувствах се обидена. Питах се: „Защо тя е постъпила така наивно, да задлъжнее на банката заради тази скъпа кола? За да може да се хвали с нея? Вижте, аз имам това, което не всеки може да си позволи?“. Познавах добре тази характерна черта на сестра ми и се учудвах от кого я е наследила, защото не е типична за нашия род, нито по бащина, нито по майчина линия. И понеже тя се беше преместила да живее с приятеля си във Видин, където имаха офис за продажба на дървения материал, беше добре за мен, че не я виждах, когато бяхме на село.

За Коледа на 1996 година се сдобрих със сестра ми, като и простих за станалото. Направих го заради родителите ни и най-вече заради майка ми, защото виждах колко много тя страдаше заради това, че дъщерите и не се погаждат. Болеше я и факта, че постъпката на сестра ми спрямо мен беше нередна. За мен имаше и една друга причина, която беше най-важната: аз не исках, ако някой от родителите ни изведнъж си отиде от този свят, да има тежест, потиснатост на сърцето си. По техен съвет сестра ми отстъпи нейния наследствен дял от къщата и двора в Карабунар на мен. Това, според тогавашната стойност на имотите, беше едно малко обезщетение за нас. Въпреки това бях много доволна, защото моралната стойност на този дял далеч

надхвърля финансовата. С течение на времето даже бях благодарна, че обстоятелствата така се стекоха и цялата къща с двора останаха на мен. Чувствах ги винаги като моето най-свидно място, моя роден край, където съм отраснала и където винаги се връщам.

Сестра ми се беше разделила с ресторанта на „Цигов чарк“ и заедно с нейния приятел имаха една нова фирма за продажба на дървен материал, най-вече за строителство, като тази дейност те поддържаха няколко години. А по-голямата част от парите, които сестра ми изкарваше, отиваха в банките за изплащане на заемите и лихвите.

Дълги години след развода си тя живееше сама. За нея не ставаше и дума да си хване нов мъж или дори само приятел. Тя смяташе, че не може да го направи заради синовете си и че би се срамувала от тях. Но когато беше затънала до гушата със заеми и беше в безизходно положение, един добър приятел и редовен клиент в нейния ресторант и подаде ръка, като и помогна не само душевно, но и финансово със заем. Данчо, така се казваше той, снабдяваше преди това няколко заведения със стоки, включително и нейното. Двамата се събраха заедно и си наеха едно жилище във Видин, където живяха 5 години. Там имаха един магазин под наем за продажба на материала, който той караше от Велинград със собствения си камион. А по-късно се включи в транспорта и Гошо, синът на сестра ми, като за тази цел си беше купил един камион на старо.

Майка ми и аз харесвахме много приятеля на сестра ми. Той беше много добродушен и разбран човек, също пълничък, с търпелива душа. Майка ни даже съветваше сестра ми да се омъжи за него, но тя беше твърдо решила никога повече да не направи тази стъпка, така както стана и с мен след развода ми, аз също взех това решение.

Синовете на сестра ми, особено по-големият Гошо, не харесваха приятеля ѝ и доколкото разбирах, я ревнуваха, искаха да имат майка си изцяло за себе си, както бяха свикнали досега. Това беше и причината връзката на сестра ми да не издържи, и се стигна до раздяла. За съжаление те не останаха приятели, даже не си говореха повече.

* * *

Малко след това фирмата на сестра ми фалира. И оттук нататък започна един друг, нов живот за нея, живот, белязан от самотата и големите финансови затруднения, живот в бедност. Най-после тя стигна до извода, че беше толкова погрешно да се подведе от съблазънта на парите. Успя да си изплати дълговете, което и струваше доста усилия, работа и безсънни нощи. Най-после тя разбра истинската стойност на парите, нужни за живота на човека, и започна по друг начин да ги цени. Стана скромна, пестелива, съобразяваща се при покупките си, задоволяваше се с най-необходимото. Вече не беше важно какво мислят другите за нея, и тя вече не се срамуваше от скромните си възможности.

Аз мисля, че нейната финансова разруха беше един шанс, урок за нея, който и помогна да започне един нов живот, не така зависим от материалното. Това за нея беше пълно обновление, ново раждане, освобождение от зависимости. Една горчива медицина, която в същото време освежава, ободрява и оздравява.

Горе-долу от две години сестра ми живее в Карабунар и се грижи за баща ни. Тя го прави с голяма всеотдайност. Аз си признавам, че сигурно не бих могла да се справя така добре, по такъв добър начин, както тя го прави. Всекидневно се грижи той да има топло ядене, най-вече супи, които обича. И не се оплаква от трудностите, от проблемите, които са неизбежни при грижите за болен човек. А баща ни не е от най-лесните по характер. Но в последно време той много улегна, лежи си кротко в леглото и спи през повечето време.

Четиримата внуци на сестра ми: Таня, Марина, Стоян и Никол, я посещават винаги, когато имат ваканция, а и при други случаи. Те са много привързани към баба си, но и тя е такава обичаща баба, каквато само могат да си пожелаят, и те го знаят.

Сега със сестра ми се разбираме много добре. Най-после се счупи ледът между нас. Ние се радваме всеки път, когато се видим отново, и имаме толкова много да си кажем. Най-после знам, чувствам, че имам сестра, която ми е близка, и това е толкова добре за двете ни.

Ноември 2003, Берлин

ГЛАВА 9

МОИТЕ БРАТОВЧЕДИ

От всичките мои 10 братовчеди и братовчедки по първа линия за мен най-близки бяха батко Тошко и батко Гошо. Причината е, че сме отрасли заедно, като деца заедно сме играли, а и те бяха като големи братя за сестра ми и мен.

* * *

Братовчед ми Тошко е най-големият и първият син на чичо Стоян. Неговата отвореност, прямота, разговорливост и услужливост му позволяват лесно да създава контакти с хората, независимо дали близки или чужди. И той наистина имаше и има много приятели и познати. Макар че вече поновому рядко се употребява обръщението „батко“, за мен си остана важна тази традиция на уважение към по-възрастните.

Батко Тошко е наследил някои характерни черти, типични за мъжката ни Шикова линия: бързо избухва и има доста твърда глава. С такива избухвания съм свикнала и не ги „слагам на кантара“, така както е и при баща ми, те често са като „добър ден“, бързо се изпаряват.

Братовчед ми Тошко беше женкар, един „Казанова“, на когото жените така лесно падаха в ръцете, че не му беше нужно много да се напруга. За това му помагаше и фактът, че е много талантлив и обаятелен разказвач. Като започне някоя история, украсява я, прави я толкова жива, че е истинско удоволствие човек да го слуша. Той никога не е скучен и обикновено историите му са смешни и интересни. А една част вицовете му, от които има „цял чувал на склад“, понякога е плод на много добре работещата му фантазия.

Аз не познавам друг човек като братовчед ми, който така лесно да завързва приятелство или познанство с други хора, било то мъже, жени, млади или стари. Това го прави много симпатичен, но си има и своите негативни, опасни страни. Жените бързо се влюбват в него, понеже им изглежда добродушен и мил, а е и голям кавалер. Но със съпругите си от двата брака той се държеше като един малък деспот. Аз съм убедена, че това беше една от причините за разводите им, а не само неговите изневери с други жени.

* * *

С първата си жена батко Тошко се беше запознал във Варна, където следваше в институт за хотелиерски и ресторантски управители. Тя се беше влюбила „до ушите“ в него и искаше непременно да му стане законна жена. Кака Лили, така се казваше тя, произхождаше от едно заможно и интелигентно семейство от София, което тогава живееше във Варна. Тя също следваше в този институт. Аз още от началото я харесах, защото беше мила и с много добри обноски към всички, особено към батко. От една страна, му харесваше нейното държание към него, от друга страна, точно тези нейни, както той ги наричаше „префинени маниери“, го дразнеха, били изкуствени, не бил свикнал с такива „префантосвания и тем подобни“. Не му харесваше и разликата между неговото и нейното семейство, смяташе, че щеше да е по-добре, ако съпругата му също произхождаше от такова обикновено, като неговото.

Кратко време след тяхната любовна връзка кака Лили беше забременяла и непременно искаше да си роди бебето. Когато беше вече в 6-ия месец, братовчед ми се съгласи да се ожени за нея. Обаче тя не му беше по воля, за него беше една любовна авантюра, както с много други преди нея, и вътрешно се ядосваше, че заради детето трябваше да се обвърже с този брак. Но имаше и друга, не по-малка причина — той харесваше една друга девойка, далечна роднина на съседите от махалата ни. Тя обаче живееше в друго село и повече не искаше да го види, когато разбра, че друга жена очаква дете от него.

Всички тези истории, които сега пиша, братовчед ми ги е разказвал надлъж и нашир. Той обичаше да слага личния си живот като

„на тепсия“ пред другите, особено пред добри слушатели като мен.

Малко след сватбата така Лили роди преждевременно, но детето беше умряло в корема ѝ. Нейната тъга беше огромна, но и тази на батко не по-малка, най-вече защото беше момче. От друга страна, това беше като добре дошло за него, да има повод да се разведе с нея, за голяма радост на майка му, стрина Пана. Тя не можеше да понася снаха си още от началото на тяхното запознанство и започна да приказва лоши неща за нея: била по-висока от батко, разглезена, мързелива и какви ли не други притурки. Каква Лили наистина беше малко по-висока от братовчед ми, но това бяха може би 1–2 см, а тя носеше все ниски обувки.

* * *

Втората жена на батко Тошко беше с 10 години по-млада от него и за нея той се ожени с голямо желание. Но и на нея не остана верен, просто не можеше да „остави пръстите си“ от чуждите жени. Със Спаска, така се казваше тя, той има една дъщеря на име Марияна и двама синове, Стоян и Георги. Хората в селото се чудеха как можеха да искат да „имат толкова много деца“. Тогава бяха годините на едно дете, две деца беше „нормално“, но при три и повече семейството се считаше едва ли не за асоциално. Много деца се приемаха за нормално явление при циганите. Аз не мога да кажа, че беше толкова трудно да се издържат повече от две деца, и се учудвам на това обществено мнение тогава. Мисля, че сигурно по много скрит и фин начин то беше вкарано от статуквото в нашето съзнание. Аз също желяех да имам само едно дете и за жалост считах това за правилното решение.

А сега, когато животът стана толкова труден за хората, се раждат още по-малко деца. При това в трудни години е може би по-добре човек да има по-голямо семейство, да има по-широка подкрепа. Мисля, че една от пречките е, че изискванията за отглеждане на децата в сегашно време много се измениха, „летвата се вдигна доста високо“. А като пример мога да посоча празнуването на абитуриентските балове в страната ни.

Семейството на братовчед ми със Спаска издържа 10 години. Този път тя го остави заради друг мъж. Може би се досещаше за неговите изневери, а може би и знаеше за тях. Но и неговото деспотично държане като на мъж, чиято дума трябва да се чуе в семейството, беше също една от причините да се реши на тази стъпка. И трите деца останаха при братовчед ми, това беше тяхното желание. Спаска искаше да вземе само дъщерята, но те решиха да не се разделят и да останат при баща си. За доброто на децата си тя се отказа от нейния дял на съвместно купеното жилище в Пазарджик, а също така и от мебелите. Почти всички в селото, особено съседите, говореха лошо за нея, как може една майка да си остави децата заради друг мъж.

Аз изпитвах голямо съжаление към Спаска, защото знаех колко много ги обичаше и така добре се грижеше за тях. Но човек не може да знае какво е в другата душа. Мисля, че обстоятелствата при нея са станали непоносими, за да стигне до подобно решение. Братовчед ми никога не и прости за това, най-вече, че го е оставила заради друг мъж, с което честолубието му не можеше да се примири.

„И при това, на тази възраст, тя да има още едно дете!“, ядосваше се той, макар че Спаска беше още млада при раздялата им.

Стрина Пана се чувстваше в правото си, като я осъждаше и упрекуваше. И тя, втората жена на сина и, също не беше по нейната воля.

Братовчед ми отгледа сам и трите си деца, като се грижеше много добре за тях, а те бяха доволни, че са останали при него. Той си спечели заслужено похвалите на всички, които го познават. През първите години след развода на батко Тошко децата не искаха да говорят с майка си. Най-напред се сдобри дъщерята, след това поголемият син, и най-накрая по-малкият. Дъщерята Марияна се омъжи много млада, роди едно момче и живееше с мъжа си в едно съседно село в къщата на неговите родители.

Четири дена след погребението на майка ми се случи голямо нещастие в нейното семейство. Един ден тя и мъжът и се скарали. Той имал един пистолет и ужим за да я стресне, мислейки, че вътре няма патрони, го сложил на слепоочието си и натиснал спусъка. Дали по невнимание или объркване, но се случило неизбежното — чул се гръм и той паднал на земята облян в кръв. Родителите му били разведени, майка му работела в Гърция, а баща му някъде на друго място. И

цялата тежест по организацията и каквото въобще е необходимо в такъв случай за погребението, легна на плещите на братовчед ми.

Бяха изминали 40 дена от смъртта на майка ми и аз бях на село, когато го срещнах отново. Дълго време ме вълнуваха неговите думи: „Майка ми, баща ми, брат ми, а сега и зет ми, всички трябваше да ги изпратя под земята. Трудно ми беше, но аз трябва да се грижа за трите деца, а сега и за внука ми. Те не чакат от друг, а от мен, не мога да си позволя да се отчая, да увисна с главата надолу“.

Не след дълго дъщеря му се премести да живее при него, за да може той да помага и на нея при грижите за бебето. А тя беше толкова млада майка, нямаше навършени и 19 години.

* * *

Така както често сменяше жените, така често братовчед ми сменяше и професиите си. След завършването на гимназиалното си образование той работеше като келнер, след това следва във Варна, а след дипломирането си работеше като управител на ресторант в Пазарджик, като смени няколко такива. За кратко време беше и в курорт „Цигов чарк“ като управител на хотел-ресторант „Орбита“, а по-късно отвори с жена си Спаска една кръчма в града. Това беше една рядка възможност по социалистическо време да се работи на собствени начала. Заведението беше винаги под наем, а данъците трябваше да се плащат на държавата.

От време на време батко работеше през летния сезон в някой морски ресторант на Черно море, назначен на сезонни начала. Правеше го повече заради бакшишите. Понеже знаеше горе-долу немски и английски език, а и благодарение на неговата разговорливост и учтивост изкарваше добри пари за кратко време. Но и не само заради тези му качества той бързо се уреждаше да работи там, а и защото беше много работлив. Виждала съм го колко много чинии с ястия можеше да носи само в едната си ръка и да се движи с такава бързина между масите.

Преди няколко години, след промяната у нас в България, батко Тошко започна да работи на частни строителни обекти, най-вече

слагане на плочки. На тази професия и сръчност той сам се научи и се справяше много добре, като имаше достатъчно поръчки.

Голям приоритет в живота му бяха подредеността и чистота в жилището му, която обаче в последните години отстъпи на по-заден план. А от друга страна, с дисциплината той беше малко скаран, така да се каже, живееше на принципа: „Ако не днеска, утре, но най-добре вдругиден“.

Точността за братовчед ми Тошко беше и си остана и до днес чужда дума. А как да бъде другояче: срещне ли някой, веднага завързва разговор с него, започне някакви истории надълго и нашироко, дали за проблеми, политика или случки от личния му живот, и то съвсем подробно, не липсваха и най-малките детайли. Понякога влизаше в ролята на артист, сменяше интонацията и тоновете на гласа си, и то така, че хората наоколо се обръщаха да видят кой говори. Но на него въобще не му беше неудобно, от липса на самочувствие и самонадеяност той не можеше да се оплаче.

Последния път срещнах братовчед ми през май тази година. Той още живее като сингъл, а с неговите 57 години има още тъмна коса, само тук-там е посребряла. И както обикновено, когато се видим, и този път трябваше да слушам търпеливо неговите нови женски истории. Братовчед ми си е останал същият, такъв, какъвто винаги го познавах.

* * *

Другият ми любим братовчед беше батко Гошо. Той нямаше много характерни прилики с брат си, освен по отношение на избухливостта. Беше по-топъл по душа, отколкото батко Тошко, поне с такава чувство съм останала. Не беше много разговорлив, а в повечето случаи по-затворен в себе си, и нямаше голям кръг от приятели и познати. Както всички от рода ни също беше тъмнокос. Особено отличителни бяха очите му: големи, много тъмни, почти черни и топли, като че малко тъжни. Ние, двамата, си приличахме по това, че много обичахме да четем книги, за разлика от сестра ми и неговия брат.

Поддържахме добри отношения, уважавахме се много, но той никога не ми беше така близък като брат си. Една от причините беше, че като малък не си играеше толкова често с нас, махленските деца, а по-късно работеше дълги години в Рила на каскада „Белмекен“ и рядко си идваше. От друга страна, не беше така контактен и не отделяше толкова от времето си да бъдем заедно. Едва след като заживях в Германия и като си идвахме в отпуска, започнахме да се срещаме често, като инициативата беше в повечето случаи негова. Мисля, че това се дължеше най-вече на обстоятелството, че харесваше мъжа ми и двамата се разбираха много добре. Братовчед ми Гошо ни канеше на гости у дома си вечер, като се подготвяше с обилно ядене и пиене, а и в града се срещаме в някое заведение, той обичаше да пие кафе. Контактите ни зачестиха, когато се премести да работи на строителните обекти в Пазарджик.

Почти винаги батко Гошо работеше навънка, и то обикновено доста далече, все като строителен работник. Дълги години работи на строителството на водоелектрическата централа „Белмекен“ — Рила, която беше национален обект. След това работи една или две години в Алжир, а после няколко месеца в Германия, като накрая се установи окончателно в Пазарджик. За онези времена изкарваше доста добри пари и успя да купи за семейството си един малък апартамент в града. За тази цел трябваше да има гражданство, а него беше получил като работещ на национален строителен обект и ползващ се с известни привилегии. И разбира се, осъществи се мечтата му да си купи така желаната тогава лека кола „Лада“.

Батко Гошо се ожени сравнително рано за неговата млада, още „училищна любов“. Жана, както се обръцахме към нея, беше малко разглезена от родителите си и както се казва, „работата не беше я измислила“. А това се отнасяше както за домашната и градинската, така и за професионалната. По социалистическо време имаше само държавни предприятия, учреждения и ТКЗС-та, частен сектор нямаше, всичко беше „народна собственост“. По въпроса за домашната и градинската работа, когато бях млада и пребивавах в Карабунар, аз също бях като нея, но след женитбата ми се „завъртях на 360 градуса“, и то без да се насилвам, някак си отвътре ми дойде.

Жана поработваше от време на време някъде, но все трябваше да прекъсне, защото ѝ се виждаше малко трудничко. И така, докато

забременя и спря да работи напълно. Съседите със закрыта ръка казваха за нея, че е като принцеса, защото не бе свикнала на по-труден живот. Със сегашните мои разбирания бих казала, че това отношение не беше заслужено. Но тогава почти нямаше случаи жената да не ходи на работа, беше ни втълпено като неприемливо от социалистически начин на мислене.

Със свекърва си, стрина Пана, Жана още от началото не можеше да се разбира и двете се караха често като майка и дъщеря. Но обикновено бързо се сдобряваха и това поне беше хубавото, че и двете не слагаха „думите на другата на кантара“. Батко Гошо обичаше жена си и държеше много за нея, като до голяма степен се влияеше от нейното мнение. В повечето случаи той вземаше нейната страна, за яд на майка си и брат си.

Когато Жана беше на 37 години, се разболя тежко от нервно разстройство и е трябваше да остане в болница за лечение. За съжаление обаче положението И там не беше се подобрило. От жалост към нея батко Гошо решил да я вземе от болницата и да я гледа вкъщи. Само човек с много добро сърце и с обич към ближния си се решава на такава стъпка, при положение че лекарите даже го посъветвали да не го прави при нейното тежко здравословно състояние. Батко се издигна в очите ми няколко стъпала по-горе, като разбрах за това.

Когато си дойдох отново със семейството ми от Германия, Жана беше вече напълно възстановила предишното си психично равновесие, беше оздравяла. И при това само два месеца след изписването и от болницата. Жестът и обичта на батко Гошо, нейния съпруг, я върнаха към живота. Мисля, че до голяма степен и грижите на нейната майка, която и беше намерила подходящите билки, а също така и лечебните процедури на моята майка. Аз не знаех, че Жана е била така тежко болна, това разбрах от майка ми, когато бях пак на село, а също и от Жана, която сама ми разказа за това. Тя даже не скри факта, а беше така откровена да си признае, че понякога е била доста груба и с лекарите.

Случаят с нейното заболяване и бързото ѝ излекуване беше така необичаен, че се говореше за станало чудо. Тя не ползваше повече лекарства, а само билки, и майка ми и беше баяла 10 пъти. Жана се оплакваше от схванатост и болки в тила и понеже майка ми много добре можеше да разтрива, и тук и е оказала нужната помощ.

Беше изминало известно време, когато реших пак да я запитам за нейното заболяване. Тя ми разказа, че е била настинала и вдигнала много висока температура. А точно по това време неочаквано влязла в менопаузата, така наречения климактериум при жените, който обаче настъпва обикновено след 47-а, а и в по-късна възраст. Всъщност тези две обстоятелства са достатъчни, да се стигне до такова внезапно нервно разстройство. Високата температура може да засегне мозъка, а съвсем ранният климактериум също. Жана сигурно е вярвала в билките и баенетата, защото силната вяра също влияе на психическото състояние на човека. Тя можеше да се похвали, че наистина беше извадила голям късмет.

* * *

За смъртта на братовчед ми Гошо разбрах едва на 15 юни 1998 год., но смъртоносният инфаркт настигнал през февруари на същата година. Батко беше навършил 50 години, една рискована възраст за мъжете по отношение на сърдечните инфаркти. Още от много млад той беше страстен пушач, а в последните години пушеше по 2–3 кутии на ден. Учудващо впечатление ми беше направил фактът, че беше много напълнял, особено в коремната област. При това той до обяд не ядеше, а пиеше само няколко кафета, поне така ни беше казал, когато се виждахме преди обяд с него в някое кафене в града.

Брат му Тошко ми разказа подробно обстоятелствата около неговата смърт. Батко Гошо не се чувствал добре в последно време, но не искал да отиде на лекар. Изглежда е подозирал за сериозността на проблема си и го е било страх да чуе истината. Било една събота в дома им на село. Батко, Жана, батко Тошко и синовете му, всички били там. Къщата им е разделена на две, всеки от братовчедите има по две стаи на горния етаж. Изведнъж батко Тошко чул, че Жана извикала силно, и веднага се завтекъл към тяхната стая. Брат му вече лежал мъртъв на земята. По желание на Жана го погребали в Пазарджик, вместо в селското гробище, където лежат всички наши родители и прародители. Понеже тя живееше повечето време в града, е сметнала това за по-удобно за посещенията и на гроба му.

Още не съм ходила там, не познавам градските гробища и не знам къде е погребан. Един път следвах описанията, които батко Тошко ми даде, и се опитах да го намеря, но напразно. Аз търсих, лутах се насам-натам и накрая реших да се върна. Сестра ми обеща следващия път да дойде с мен, но дотогава сигурно все нещо ще ми потиска сърцето, защото още не съм била на неговия гроб.

* * *

След смъртта на братовчед ми срещнах жена му само два пъти. Първия път беше през лятото, няколко месеца след това нещастие. Тя сподели мъката си и плака много. Батко Гошо я попитал на същата вечер: „Жано, ти какво ще правиш, ако аз изведнъж умра?“.

Няколко дена преди това той бил доста умислен и с помръкнало лице. Понеже не познавах Жана така размекната, и то даже да плаче, стана ми много жал за нея. Тя дълго време ми беше в мислите. Втория път я срещнах случайно в града, бяха вече изминали три години от смъртта на батко Гошо. Тя ме прегърна и се усмихна радостно, което и мен зарадва, защото разбрах, че горе-долу е преминала болката ѝ. Времето лекува, животът продължава с нашите падания и ставания, никой не е застрахован с вечно благополучие.

Сестра ми разказа това лято, че Жана я попитала откъде може да наеме един трактор, за да изоре двора и да започне да ползва градината, която от отдавна беше изоставена. На сестра ми и течаха сълзите на очите от смях: „Как би могъл един трактор да мине през тяхната толкова тясна пътна врата? А и при толкова много големи дървета? И не само това, но нали има лехи със зеленчуци, плодове, цветя? Тракторът не може да ѝ спести работата, да ѝ разкопае почвата“.

Преди години, когато дъщерята на батко и Жана беше малко дете, а след това младо момиче, аз бях доста привързана към нея. Тя беше хубава и винаги усмихната девойка. Синът ми също я харесваше и двамата си играеха понякога по време на престоя му в село, когато прекарваше лятната си ваканция при моите родители.

Преди две години срещнах Силвия с нейното дете в Пазарджик. Видяхме се за кратко, но и този път почувствах онази топлина в

сърцето ми, която се появява винаги, когато съм тук и срещна хора,
които са ми близки.

Ноември 2003, Берлин

ГЛАВА 10

МОЯТ ШЕФ

В живота си съм имала няколко началници. Но по-специален беше моят първи шеф, началникът на отдел „Цени и контрол по цените“ в Окръжния народен съвет — Пазарджик, или ОНС, както тогава го наричаха.

Беше 1973, когато току-що се бях дипломирала и като млада специалистка, както тогава ни наричаха след завършването на висшето образование, трябваше да бъда назначена някъде на работа. Това зависеше от една комисия, която ни разпределяше на служба из цялата страна, там, където имаше недостиг на такива кадри. Не ни питаха дали сме съгласни или не, разпределението беше задължително, имаше държавна наредба и тя важеше за всички абсолвенти. А който не беше под „брачния чадър“ и сингъл като мен, имаше вероятност да отиде в някое съвсем отдалечено от родния му край кътче.

За късмет бях разпределена в моя град Пазарджик, в тамошния Държавен автомобилен транспорт, наречен ДАП. В първия работен ден аз се представих и бях веднага назначена на работа, но по стечение на известни обстоятелства останах там само няколко дена, даже по-малко от седмица. Още на първия ден след работа посетих колегите от ОНС, където бях на стаж малко преди завършване на следването ми. Това беше една задължителна практика от няколко месеца, необходима за написването на дипломната ми работа, чиято тема засягаше и Плановата комисия на Окръжния народен съвет. Случайно срещнах в коридора началника на Инспекцията по труда. Той ми честити дипломирането и веднага каза, че е добре, че съм завършила и че сега започвам работа, защото те търсят спешно специалист в отдела по цени, и веднага ми предложи да започна там. По негово разпореждане бях незабавно преместена. Всички предприятия тогава бяха държавни и подчинени директно или индиректно на местните власти. Това не се хареса на ръководството на ДАП и доколкото разбрах, бяха недоволни,

но шефовете на отделите в Окръжния народен съвет тогава имаха големи правомощия.

Като всички завършили млади специалисти и аз бях назначена със 105 лева заплата. Едва след две години получих увеличение с още 10 лева. Покачването на заплатите беше уредено с държавна наредба и зависеше от стажа, от броя на годините, през които служителят е работил.

И така, аз започнах там, където наистина имаше нужда от някой, и го почувствах още в първия ми работен ден — в отдела нямаше никой, отсъстваха всички служители. Началникът беше тежко болен и от няколко месеца настанен в една специална болница, доста далеч от Пазарджик. Малко по-късно той почина. Единствената ми среща с него беше на погребението му. Спомням си баща му: един възрастен, много висок и едър човек, накуцвайки с единия си крак и подпирайки се на патерица. Понеже не познавах покойника, който беше вече „предал Богу дух“, ми беше по-мъчно да гледам плачещия за сина си баща. И моите очи също се бяха напълнили със сълзи.

В първия ми работен ден беше дошла заместник-началничката, но само за да ми даде наставления какво трябва да се свърши, и то най-необходимото, докато се завърне другата колежка от отпуската си. А третата беше в болнични за по-дълго време.

И така, волю-неволю, разбрах, че трябва да се справя сама. Рових се в папките с документите, разглеждах и си обяснявах предишни подобни случаи, въобще стараех се да вникна в работата на отдела, за да си създам представа какво са работили. Поне за това, което бе належащо да свърша, най-вече за спешните работи, и ако има посетители, да мога да ги обслужа. Бях млада, амбицирана и работлива, изпълнена с енергия и желание да се справя добре. След края на работния ден се прибирах доволна, горда и със самочувствие, че съм се справила със задачите за деня, даже сама. Звучи като самохвалство, но беше така и чувствата ми тогава бяха такива.

След две седмици можех най-сетне да си отдъхна — пристигна първата колежка Елена, която всички наричахме Лъонка. Тя беше една млада жена, която веднага ми стана симпатична. И това мое първо впечатление се потвърди. Лъонка беше все усмихната, мила и доста разговорлива. А също така добродушна и много услужлива. Малко след нашето запознанство вече знаех доста за нейния семеен живот.

Мъжът и беше с 11 години по-възрастен от нея, в града известен като добър лекар. По онова време такава разлика в годините не беше типична и се смяташе за доста голяма. Лъонка беше в средата на двайсетте години и имаше вече две хубави малки момиченца.

* * *

Един ден, малко след като бе починал началникът на отдела, ни представиха новия шеф, господин Бечев, или другаря Бечев, както беше обръщението през социалистическо време.

Оказа се, че е от моето село Карабунар и неговите родители още живееха там. Той беше към 40-годишен и живееше с жена си и двете си деца в Пазарджик. Господин Бечев пращеше от самочувствие и самонадеяност, които можеха да се забележат още при първата среща с него.

Не мина много време от постъпването му на работа, когато пред нас се откри картината: новият ни шеф беше амбициозен и деятелен, но не толкова, че да отговори на изискванията за началник на отдел „Цени“ в Съвета. Отговорността на тази длъжност предполагаше малко повече. Работата „не беше я измислил“, както казва народната поговорка, но затова пък беше доста активен, когато вършеше неща навън, и то най-вече за лична облага. Обаче и те невинаги бяха за него, а за други хора, които той пък използваше за лични обстоятелства. С една дума господин Бечев беше нещо като паяк, който беше оплел паяжини около себе си, тогава наричани просто „връзки“. Разбира се, не че не работеше в отдела, но не така, че да служи за пример на нас, служителите му. Без да звучи като защита, но и времената бяха такива, имаше недостиг на много стоки, кой както можеше си изплиташе някаква „мрежа от връзки“, при някои — касаещи големи неща, при други като нас, обикновените хора — за по-дребни.

Почти всеки ден господин Бечев посещаваше градския пазар за плодове, зеленчуци и селскостопански стоки. В последните 12–13 години пазарът се разшири и е покрит отгоре. Винаги, когато дойда в Пазарджик, го посещавам поне веднъж и това ми доставя голямо удоволствие, дори и да нямам нужда да купувам нещо. Но всеки път се връщам с някоя торбичка, не устоявайки на съблазняващите стоки. А в

сезона на дините аз изяждам всекидневно към 2–3 килограма. В сравнение с берлинските цени, плодовете и зеленчуците тук са много по-евтини, особено през юли и август. А да не говорим за вкуса им, даже не искам да правя сравнение. В Германия нямат вкус, особено доматиите, краставиците и чушките. Затова пък изглеждат добре оформени, все едно са клонирани. Изглежда, се докарват от чужбина още в полуузрял вид и затова не са вкусни, след като трябва да дозряват при липса на слънце.

Пазарджишки окръг има много села, хората имат големи дворове, почвата е плодородна, климатът подходящ, с изобилно слънце. Много хора отглеждат земеделски продукти и продавайки ги на пазара, си подпомагат финансово. Или пък ги продават директно на борсата и продавачите на пазара ги купуват оттам на едро за тяхната търговия на дребно. Има много възрастни хора, които по цял ден са на тезгяха, дали при горещо, задушно или хладно време. И те се справят отлично като продавачи. Голямо впечатление ми прави тяхната честност, но не само те са такива, а всички продавачи на пазара: дали мъже, жени, млади или стари, даже и една стотинка връщат и отказват да вземат бакшиш.

Този навик на шефа ни, да „инспектира“ дневно пазара, както той се изразяваше, се предаде и на нас, неговите служителки. Под предлог че трябва да проверим дали се спазват цените и дали предлаганите стоки имат етикети, сложени пред тях на тезгяха, ние също почти всекидневно посещавахме градския пазар. А той е много удобно разположен, почти в центъра на града. Но това правехме само когато времето беше хубаво, като ходехме там или по две, или единично. Всъщност предпочитвахме да сме сами, защото така можехме да се отбием в някой и друг магазин или да свършим някоя дребна лична покупка. А често и просто така, за информация и да се пошляем из центъра на града, като малка отмора от натоварената ни работа.

Сградата на Окръжния народен съвет се намираше също в центъра на града и непрекъснато се виждаха хора, които влизат и излизат през главния вход. И понеже повечето посетители бяха външни лица, които идваха служебно или по лични работи, на нас, служителите, не правеше впечатление кой къде ходи. ОНС, като държавно учреждение, имаше милиционер като пазач на входа, но

техните задължения не предполагаха да проверяват нас, които работехме там, къде отиваме. А и те ни познаваха визуално.

Господин Бечев се държеше приятелски с нас, но и с известна дистанция, присъща на по-висшестоящ, което беше в реда на нещата. За него най-важното беше работата да върви и да не се налага той да се грижи за това, освен при възникнали проблеми. А към такива, които имаха по-високи длъжности от него, даже изпитваше известна неприязън и когато се наложеше, го показваше. Откровено казано, като човек и наш началник господин Бечев ми беше симпатичен, макар и да имаше своите недостатъци. Може би защото неговото държание към нас не беше студено, а при нужда, особено лична, знаехме, че веднага щеше да се отзове и да помогне. Към мен той се отнасяше винаги много коректно и показваше необходимото уважение. Аз мисля, че това до известна степен се дължеше и на факта, че и двамата бяхме от едно и също село.

След като неговата заместничка напусна доброволно отдела, той ме използваше като неговата заместничка, макар и не официално. Това обаче беше само по отношение на работата, без финансови облаги. Заместничката му беше много способна и компетентна жена, разбираше си от работата и имаше амбицията да стане началничка на отдела. Но след като и сложиха него за шеф „под носа“, беше изгубила тази надежда. Двамата не можеха взаимно да се понасят. Той не и остави възможност да му покаже, че по-добре разбира работата от него, което в този случай беше истината. Господин Бечев не можеше да понася това, защото накърняваше неговото и без това солидно самочувствие, и от своя страна и показваше при удобен случай кой има думата в отдела, а това беше той, началникът.

У него ценях и това, че винаги ни защитаваше нас, неговите служителки — и пред клиенти, и пред другите отдели на съвета. Още преди да разучи случая, той прилагаше метода „нападението е най-добрата защита“, а след това даваше напътствията, в случай че не бяхме в правото си. Господин Бечев притежаваше прекрасната способност да се справя с такива ситуации, и то много добре.

Един ден той ми разказа, че преди време партийният секретар на съвета, който също беше от Карабунар, му казал, че не се обличам много прилично, полите и роклите ми били много къси, и го посъветвал да ми направи забележка. Това всъщност отговаряше на

истината по отношение на дължините им. Аз бях младо момиче и тогава така беше модерно. Но понеже не бях член на партията, партийният секретар не можеше да ми каже това лично, а чрез началника ми. Обаче и него господин Бечев веднага контрирал: „Това не е истина. Тя винаги е облечена много коректно“.

Моят шеф даже не беше сметнал за нужно да ми каже за тази забележка, а я подхвърли чак след време, и то между другото.

* * *

От време на време в отдела ни изпращаха в командировки до други населени места в окръга, обикновено в градовете, за да правим проверки в предприятията, за които бяхме отговорни. Много средни и най-вече малки предприятия бяха под егидата на общинската власт, какъвто беше тогава Окръжният народен съвет. В повечето случаи това бяха фирмите по услугите, но също така и сладкарниците. Не една и две торти ни бяха донесени за дегустация при определяне на цените им. Те представяха техните калкулации, които ние трябваше да проверим и одобрим.

За нашите пътувания при тези проверки имаше определен лимит за отдела — колко километра на годината ни се позволяваха при ползването на колите от транспортния отдел на Съвета. Ние се стараехме да ги изразходим всичките, защото иначе щеше да се съкрати лимитът ни при плануването на следващата година. По-късно, от гледна точка на намаляването на разходите в Съвета, тези километри бяха намалени до минимум и се позволяваха само в изключителен случай.

Господин Бечев най обичаше да посещава Велинград, където живееше моята сестра. Но за съжаление аз никога нямах възможността да ѝ се обадя, защото бях на служба и все нямах време. След като пристигнем в града, шефът ми даваше необходимите наставления, ние се разделяхме и аз започвах с проверката. А той изчезваше някъде, под предлог че има да върши важни работи. Малко преди да съм свършила, идваше отново, коментираше изводите, които преди това му представях, а след това поемахме обратно за Пазарджик.

Когато това лято пак бях на пазара, ме поздрави сърдечно един продавач с думите: „Емилия, спомняш ли си за мен, аз съм Митко, бях шофьор в Окръжния народен съвет. Аз често ви карах с колата при вашите командировки“.

Поклатих с главата одобрително, като го попитах как е. Тогава сигурно и той беше млад като мен, а може би по-млад. Разбира се, да, спомних си, позната физиономия, но бегло, след толкова години спомените бяха избледнели.

Моят шеф имаше много и доста добри „връзки“, дали от „голямото добро утро“, или някои дребни занаятчии, продавачи и други. Мисля, че той имаше известна симпатия и доверие в мен, макар че разговорите ни винаги бяха служебни. Говореше ми на „ти“, аз на него на „вие“, но всъщност той на всички говореше на „ти“.

Когато през деня излизаше от служебния си кабинет по „важни работи“, ме помолваше да обслужвам телефонните му обаждания. А те повечето бяха от личен характер: търсеха го неговите „връзки“, защото не само те на него, но и той на тях услужваше. Обикновено ставаше въпрос за уреждането на някакви стоки, които липсваха на пазара и в повечето случаи не бяха за него, а за други хора, та даже и за непознати, които пък бяха приятели на неговите хора. Къде ходеше през деня, не ни казваше, освен ако беше важно да знаем и касаеше работата на отдела.

При обслужването на телефоните му разговори често получавах информации за какво става въпрос, какво да му кажа и други подобни. Всъщност това беше „крадене“ на моето време, което ми трябваше за работата, но аз приемах нещата с лекота, такива каквито са. Това не ме ядосваше, даже понякога ми ставаше дори смешно, като си помислех в какъв театър се намирам, а и не само аз. След известно време работа в Съвета, бях вече запозната с това, как вървят нещата — а те вървяха по метода „личното пред катастрофата“. Разбира се, съзнавах, че това е неправилно, но от друга страна, знаех, че не мога да ги променя, цялата система беше такава. Нали и аз също използвах възможността да свърша нещо лично, та дори и малката ми отмора при посещението на градския пазар. Иначе работа в отдела имахме много, понякога даже прекалено много.

Ние бяхме малък отдел с 4 служители. Най-възрастната беше Мария, някъде към 50-годишна и също от Карабунар. Тя живееше в

къща в града, беше омъжена и имаше вече отраснал син. Мъжът и я „носеше на ръце“, това всички го виждахме, и той беше пример за съпруг, който обича жена си. Аз я чувствах малко разглезена и доста чувствителна, но иначе беше с добро сърце и много услужлива. Двете се разбирахме и аз показвах необходимото уважение към нея, от чийто опит можех да се уча. За своята възраст Мария изглеждаше добре, беше с изрусени коси, които много и приличаха. Тя беше винаги облечена елегантно и с добър вкус, а дрехите и бяха от скъпи платове, това веднага се набиваше на очите. Мария не можеше много да понася шефа вероятно заради неговото високо самочувствие и по-малкия му професионален опит. Това бяха факти, които на мен не ми правеха впечатление и може би затова нямах проблем с държанието му като цяло.

Мария често ни разказваше с възхищение за нейната екскурзия по Дунав до Виена. Това беше може би причината аз и моята тогавашна приятелка Ваня, когато вече работих в отдела при госпожа Дачева, да се запишем за такова пътуване. От него обаче нищо не излезе, защото нещата взеха друг обрат.

* * *

В България по негласно правило всяко семейство да има собствено жилище, къща или апартамент. По социалистическо време имаше голям наплив от желаещи, а пък липсваха достатъчно жилища, затова се чакаше много дълго време. Порасналите деца и младите семейства живееха обикновено при родителите си, докато дойде срокът за покупката и се набавят необходимите парични средства за нея. В повечето случаи родителите помагаха.

В Източна Германия, или ГДР тогава, живеещите в градовете нямаха право на собствено жилище, защото всички бяха държавни. Те живееха под наем по разпределение, а в зависимост от броя на членовете на семейството се определяше и големината на жилището. След Обединението на двете Германияи всеки може да си купи жилище, но на повечето липсват тези средства при високите пазарни цени. И така, повечето пак живеят под наем, поне в градовете, а една

значителна част от доходите отиват като „твърдо перо“ всеки месец за него.

Българската традиция всеки да си има свое собствено жилище, смятам за далеч по-оптимална и човешка, така се отнема тази анонимност, която е типична за повечето западни държави. Средният наем в Германия е горе-долу към 30% от една нетна заплата, а тя е пък към 50% от brutната. Ако цените на хранителните стоки не бяха толкова ниски, хората и държавата щяха да имат далеч по-големи проблеми. Направило ми е впечатление, че германците са много пестеливи, а и не малко от тях стиснати. Посещения на ресторанти и кафенета са рядкост, и то не само защото са „домашари“, не много обвързани с приятелства и познанства като нас, българите, а и защото финансово повечето от тях не могат да си позволят това. А и цените в заведенията там са много високи.

Понеже в България по социалистическо време за едно жилище или къща в града се изискваше градско жителство по закон, за селяните беше трудно да напуснат селата. Изключения имаше само за тези, които се ползваха с някакви привилегии, а освен това получаваха и жилищата си в по-кратък срок. Това бяха в повечето случаи така наречените „активни борци“ и някои други, като например работещи на национални обекти.

Една година след като бях работила в Съвета, аз подадох молба за такова жителство и след кратко време го получих. В този случай ми помогна моят късмет, защото работех в Окръжния народен съвет. За мен това нямаше никакво особено значение в момента, понеже въобще не виждах възможността да спечеля толкова много пари за собствено жилище. Въпреки това подадох документи за апартамент и се записах да чакам реда си. Нужната вноска от 1.200 лева платиха моите родители. Както за мен, така и за тях това бяха много пари и аз не знам колко дълго те ги бяха спестявали. А как аз щях да набавя останалата сума, това стоеше в „звездите“.

Да се вземе едно цяло жилище под наем, по онова време беше необичайно, частници почти не предлагаха такива, освен Съвета и евентуално по-големите предприятия, но и това беше рядко. Освен това би струвало и много скъпо. Известно време живеях в едно жилище с моята приятелка Ваня и едно друго момиче. С него няхахме близки контакти, а и то скоро се премести другаде. Апартаментът

принадлежеше на Ани, която също работеше в Съвета. С нея добре се познавах, защото тя беше една от партньорките по бридж-белот, който играехме от време на време след работа в някое от жилищата. Ани живееше в едно близко село до Пазарджик и планираше по-късно да се премести в града.

В същия блок, един етаж под нашето жилище, живееха трима млади мъже, също под наем, а двама от тях бяха от Карабунар. Милчо, който беше шофьор на такси, ми разказа как някога направил тежка катастрофа с колата и дни наред не можел да спи. И че майка ми с нейните баенета му помогнала и че и е много благодарен. Неговата майка беше занесла един негов потник, не е имало нужда той да присъства, защото го било срам. Петьо пък беше гимназист и изглежда, се чувстваше много добре в нашата женска компания. Той често ни посещаваше да си побъбрим, а даже с голямо желание ни помагаше в шиваческата ни занимания. Ваня се беше научила много добре да шие и правеше това не само за себе си, но и за други жени. Аз и помагах и гледайки, също се научих, което ми беше от голяма полза в ГДР по-късно, когато в магазините беше трудно да се купи някаква, тогава модерна дреха.

* * *

Поради спешната необходимост от специалист в новосъздадения отдел „Научна организация на труда“ бях преместена там, с което господин Бечев въобще не беше съгласен. Той положи нужните усилия да предотврати това, но безуспешно. Моята бъдеща началничка беше съпругата на първия секретар на Партията в Пазарджишки окръг, а това беше най-високата длъжност в управлението на окръга. По тази причина тя имаше голяма „власт“ в Съвета и нейната дума имаше тежест.

Аз щях да остана с удоволствие и по-нататък в отдел „Цени“, работата ми харесваше, имах отговорност и се разбирах с всички. На новата служба бързо се разочаровах, защото част от работното ми време беше запълнено с бездействие. Предчувствах го, преди да се преместя там, но нямаше как да се противопоставя на желанието на госпожа Дачева. Освен това в тогавашните времена не можехме сами

да избираме къде да работим, още повече като млади специалисти по разпределение.

Но и този път имах късмет. Не след дълго мъжът на моята шефка беше повишен служебно и изтеглен на работа в София като заместник-министър на енергетиката. Цялото семейство се премести. Закриха отдела и аз пак се върнах на бившата ми работа — по цените и контрола по тях.

След 2 години съпружески живот в Пазарджик, моят мъж и аз подадохме заявление в Консулската служба на ГДР за преселване в Германия. Синът ни се беше родил и ние не виждахме никакъв шанс в близките години да получим по-голямо жилище. Живеехме в една гарсонiera на 7-ия етаж под наем, който беше доста изгоден. Апартаментът беше собственост на Окръжния народен съвет и госпожа Дачева ми помогна да го получа след женитбата ми. Ние го обзаведохме семпло, според възможностите ни, но уютно. Имахме и голям балкон с прекрасен изглед в далечината.

В Консулската служба ни казаха, че разрешението за преселване вероятно ще дойде след 2–3 години чакане, такъв беше опитът им от други случаи. Това за мен беше успокоително, защото не ми се искаше да стане в скоро време. Но за голяма наша изненада само 6 месеца след подаване на документите ни пристигна съобщение от Берлин, че вече можем да се върнем и че ни е подsigурено 2-стайно жилище с кухня и баня, и то в район „Панков“, където живееха родителите на мъжа ми. Това за мен беше като „шок“, аз не бях душевно подготвена за толкова прибързано напускане на страната ми, при това с 10-месечно бебе.

И така, аз се разделих с моя любим отдел „Цени и контрол по цените“, със станалия ми много близък Окръжен народен съвет, с уютния град Пазарджик и най-вече с любимото ми село Карабунар. Още по-болезнена беше раздялата ми с родителите, сестра ми, роднини, приятели, съседи, въобще с близките хора. Очакваше ме едно неизвестно бъдеще в една чужда, непозната за мен страна.

Февруари 2004, Берлин

ГЛАВА 11

И СТАНА СЪВСЕМ ДРУГОЯЧЕ...

Като млада дипломирана абсолвентка на висше учебно заведение аз започнах работа през 1973 год. в отдел „Цени и контрол по цените“ в Окръжния народен съвет в гр. Пазарджик. Окръгът ни обхващаше 10 града и много селища, а Пазарджик наброяваше тогава към 84.000 жители. За съжаление след промяната в България има постоянен отлив и сега са останали да живеят там към 70.000.

Сградата на Съвета се намираше в центъра на града, който беше пешеходна зона с много заведения и магазини. С една дума, там, където пулсираше животът. По време на моето следване бях няколко месеца на практика там и за мен не беше много трудно за кратко време да се сприятеля с няколко жени, които вече познавах. Те бяха тези, които ми подадоха ръка — от една страна, като по-възрастни, от друга страна, и с повече стаж и опит.

На обяд се хранехме в стола на Съвета, който също се намираше в тази сграда. Нашият главен готвач разбираше от готварство, от кулинарно изкуство, или по-точно казано, от занаята си. Яденетата бяха винаги изключително вкусни и някои от служителите вземаха от там храна за семействата си. Когато в града дойдеше на посещение някой от по-високо ниво, чужда делегация или от Министерския или Държавния съвет, винаги нашият главен готвач ги обслужваше. Даже и Партийният комитет се ползваше от неговите услуги в такива случаи. Той беше нещо като личен готвач на централното ръководство на града — дали Съвета или Партията. В края на 80-те години, когато вече живеех в Берлин, разбрах, че са го изтеглили в българското представителство на Организацията на обединените нации (ООН) и че се беше преселил в Ню Йорк със семейството си.

Поради това, че много от служителите на Съвета се хранеха на обяд къщи, имахме обедна почивка от 12:00 часа до 13:30 часа. Ние, които се хранехме в стола, имахме достатъчно време да посетим някои магазини и да свършим някоя лична покупка. А понякога отсядахме за

малко в някое заведение, най-вече на кафе. Бяхме прекрасно информирани къде какво имаше, на какви цени, за новата мода или новите клюки в града.

* * *

На мен ми харесваше работата и атмосферата в Съвета, особено когато бях в отдел „Цени“. Там се чувствах като в едно голямо семейство. Понякога се организираха екскурзии с автобус, като например до София, на операта „Бътерфлай“ и на футболния мач Левски — ЦСКА, а след това и посещение на известния Рилски манастир и пещерата на Иван Рилски. Или пък тридневното пътуване до Скопие в Македония. За нас това беше нещо като пътуване на Запад. За първи път в моя живот бях в град с толкова много светещи реклами, толкова хубави магазини, и с такива красиви и разнообразни като асортимент стоки. Там си купих няколко модерни дрехи от пазара им и за първи път преговарях с продавачите за тях. Такъв начин на пазаруване преди това не познавах, но се справих добре. Аз нямах проблем с езика, просто говорих на диалектен български език и те, изглежда, ме разбираха, защото и аз ги разбирах.

Преди да стигнем до Скопие, ние пътувахме през Сърбия и през територията на Македония, защото трябваше да минем през граничния пункт „Калотина“. Спомням си колко бедни ми изглеждаха техните полета. В главата ми се е запечатала тъжната картина с един стар мъж, който с рало и вол ореше земята си, беше сам в обширното поле. Може би това се дължеше на обстоятелството, че в Македония, тогава принадлежаща към Югославия, селяните имаха частни земеделски земи, тяхна собственост, а не както при нас — организирани в ТКЗС-та. И който нямаше средства за трактор като едноличен собственик, трябваше да си помогне с рало и вол. Но не само полята, селищата им също изглеждаха бедни, по-бедни от нашите.

Град Скопие много ми хареса, имаше особено излъчване, особено очарование. Направи ми впечатление, че почти навсякъде се пушеше, даже и в магазините. Там видях много жени, които, вървейки, пушеха, нещо, което беше съвсем непознато за мен. Но такива сцени имаше и в Будапеща, където същото лято бях за няколко дена.

* * *

Нашата бридж-белот женска компания се състоеше от Кети, Гинчето, Ани, госпожа Дачева и мен. Гинчето не можеше да играе, но понеже се играеше и без това четворка, това беше без значение. Тя обаче винаги присъстваше на сбирките ни, защото бяхме доста весела група.

Кети беше някъде към средата на 30-те години, доста висока, малко едричка. Нейните коси бяха винаги перфектно изрусени, беше облечена много модерно и с вкус, почти екстравагантно. Тя познаваше много хора в града, беше много контактна. Аз много я харесвах, беше ми симпатична. С нея никога не беше скучно, а напротив, много забавно. Кети имаше необходимото самочувствие, може да се каже, че до известна степен доминираше, трудно отстъпваше мнението си на други. И беше винаги прекрасно информирана за това, което ставаше из града, всякакви новини, клюки, нови стоки и др.

Нейният мъж беше известен в Пазарджик, защото беше председател на Клуба на автомобилистите, а чрез този клуб имаше възможност да се пътува със собствена кола даже и в някоя западна страна, което по социалистическо време беше много примамливо. Аз живеях още в Пазарджик, когато Кети и нейният мъж се разведоха, нещо, което и в тогавашните времена не беше рядкост. Но продължи да се грижи за семейството си, за дъщерята и сина си, а и за Кети, и то най-вече финансово.

Той беше син на известен убит антифашист и също се ползваше с известни привилегии. Децата и внуците на комунистите, дали убити, или още живи, се числяха към привилегированите, или иначе казано, към елита на обществото. Можеха да следват с предимство, да бъдат назначавани на добри служби, често началнически, да си купуват жилища или къщи, без да чакат дълго време. Те просто бяха хора на властта. Имаше един израз „активен борец“ и така се наричаха антифашистите от времето преди 9 септември 1944 год.

И бащата на моята приятелка Снежана се числеше към тях. Той не беше нито партизанин, нито ятак, но негов брат беше убит от фашистите и, изглежда, това беше достатъчно, за да бъде удостоен с

тази титла и да бъде причислен към антифашисткия отдел с всичките му привилегии.

Най-близката приятелка на Кети по това време в Съвета беше Гинчето. Тя беше тогава към края на 20-те си години, омъжена, с една дъщеричка, а доста по-късно роди и едно момченце. Гинчето беше на голяма почит заради задължението и да определя кой кога да получи приеман час при председателя на Окръжния народен съвет, защото беше негова секретарка. Тя беше много приятна и услужлива, почти винаги усмихната и също с необходимата доза самочувствие, което се дължеше и на изплетените от нея „връзки“. С непринуденото си държание и с позитивното си излъчване Гинчето също ми беше много симпатична. Няколко пъти в нужда тя ми помогна с нейните „връзки“.

Когато започнах работа в Съвета, шефът на всички беше господин Атанасов, един много висок и едър човек. Малко по-късно той се пенсионира и новият шеф на Гинчето и на Съвета, се оказа съвсем противоположна личност, както по външност, така и по държание. Той беше дребен, нисък, но затова пък доста сериозен и строг, почти всички изпитваха страх от него. Но както се говореше със „закрита ръка“, в семейството си бил съвсем мек, послушен и изпълнителен, жена му е била тази, която е „имала думата“. Може би това беше причината той да показва на служителите си така ясно кой е шефът.

Ани работеше заедно с Кети в един отдел, в същата стая, и двете се разбираха прекрасно. Тя беше, може да се каже, най-добрата на бридж-белота от всички нас. А също така и най-добрата на бридж, който също понякога играехме, но на който аз не бях добра играчка. Ани беше към 30-годишна, тъмен тип, висока и малко едричка, с хубави, често засмени очи. Тя също беше омъжена и имаше едно малко момченце. След така наречената „промяна“ в България тя направи доста бърза кариера — зае длъжността „директор“ на службата ЕСГРАОН в Пазарджик. Ани, както и много други от бившия Съвет, също вече е излязла в пенсия.

Госпожа Дачева беше съпругата на първия секретар на Окръжния партиен комитет в Пазарджик, когато след няколко години повишиха в длъжността „заместник-министър на енергетиката“. Господин Дачев беше винаги служебно зает и рядко вкъщи, а съпругата му ни канеше от време на време на гости, където

обикновено играехме на карти. При нея винаги имаше хубави ястия и питиета: истински руски хайвер, уиски и други. И то в достатъчни количества. Това бяха „благинки“, които нейният мъж беше донесъл от чуждестранни посещения или получил като подаръци.

Госпожа Дачева беше високо образована, услужлива, държеше се приятелски с мен, но с нужната дистанция, като моя шефка. В общи линии беше една приятна и симпатична жена. Аз мисля, че въпреки заетостта и с двете дъщери, тя се чувстваше малко самотна и може би затова с удоволствие ни канеше у дома си. Това и за нея беше едно приятно развлечение, още повече че покрай играта ни се водеха оживени разговори. По-късно, когато бях омъжена, моят мъж също се присъедини към женската ни сбирки. Всички го приеха много добре, а и той обичаше да бъде в нашата компания. В жилището на шефката ми най-много ме впечатляваше нейната библиотека: едната стена, и то не малка, беше догоре пълна с рафтове с хубави книги. Не знам колко от тях изчетох, при всички случаи бяха доста. С нейните много и добри „връзки“, а и при нейното статукво имаше достъп до всякакви книги.

Специално за госпожа Дачева беше създаден в съвета отделът „Научна организация на труда“, а тя, разбира се, беше началничката. Названието на отдела звучи малко приповдигнато, нещо специално, но какви трябваше да бъдат задачите му, така и не разбрах напълно. Това, което излезе наяве, беше, че всички работни стаи на служителите се боядисаха с много приятни цветове, например нашата стая в нежно светлолилаво, подобно на аметистово.

Един ден госпожа Дачева ме попита дали имаме интерес с моята приятелка Ваня, която беше учителка в града и с която живеех заедно под наем, да прекараме две седмици отпуска на Черно море. На нея ѝ бяха предложили две карти на доста изгодна цена в новопостроената вила на Държавния съвет в село Приморско. Тя самата имаше по-добра възможност за почивка — във вилата на Централния комитет на Партията на Златните пясъци, където всяка година летуваше със семейството си. Там цареше абсолютен лукс спрямо мащабите на тогавашните социалистически възможности.

Веднага се съгласих, защото знаех, че и Ваня ще приеме предложението. Бяхме се записали за една екскурзия до Виена по Дунава през Будапеща, с три дена престой във Виена, но на Ваня банката не и отпусна кредита за тази цел. Такива по-скъпи удоволствия

тогава можехме да си позволим с пари на заем от банката. Поради липса на средства Ваня и без това се опитваше да ме убеди да се откажем от това пътуване до далечния, за нас иначе недостъпен, Запад. И така, ние останахме в страната и отидохме на Приморско.

* * *

Радостта ни, че сме от привилегированите и че имаме късмет да летуваме във вилата на Държавния съвет, бързо се изпари. Там пребиваваха само възрастни хора. Ние бяхме тогава 23-24-годишни и на нас даже и 40-годишните ни изглеждаха вече възрастни, по-точно, ние ги причислявахме към тях.

Като млади момичета, жадни за развлечения, за да не скучаем сред „старците“, отидохме с рейса до международния младежки център „Георги Димитров“, разположен недалеч от село Приморско. Това беше един голям комплекс с хотели, бунгала, ресторанти, дискотеки, барове и един голям къмпинг за спане със собствени палатки. А там имаше само млади хора, подобаващо на предназначението му.

Аз бях учила в училището и в института само френски език и знаех, че едва ли ще имам възможността да изпробвам езиковите си познания, а и нямах голямо желание. Там идваха само младежи от социалистическите страни, най-вече с организирани групи. Най-многобройни бяха тези от Източна Германия (ГДР) и те винаги се познаваха още отдалеч по кафявите им сандали, съвсем простовати наглед — подметка и две каишки отгоре. Такива носеха както момчетата, така и момичетата. Ваня беше учила немски език и с нетърпение очакваше възможността да изпробва познанията си.

На третата вечер след пристигането ни посетихме бар „Нептун“, като решихме да останем до към 5 часа сутринта, когато вече навънка е светло и ние ще можем да се приберем пеша до вилата ни, а разстоянието беше около 2 км. Току-що бяхме седнали на една маса, когато дойдоха трима младежи и единият ни попита на развален руски език дали двете места са свободни. Ние кимнахме за „да“, те взеха още един стол от една съседна маса и седнаха при нас.

Единият беше среден на ръст, изглеждаше много млад, със светлокафяви очи и тъмноруси коси, дълги до раменете, както тогава бяха на мода. Другият беше много висок, с тъмни очи и тъмна, сравнително късо подстригана коса, с брада и мустаци. На външен вид, изглеждаше като типичен българин. Третият беше рус, синеок, с много бяло лице, много слаб и също висок. Той абсолютно не изглеждаше като българин, можеше да се причисли към малко грозноватите. За него Ваня след това каза, че в лицето изглеждал, все едно е бягал със 100 км в час и се е ударил в някоя стена. Тъмнокосият се опита да подемем с нас разговор на немски, и то на развален, така, както понякога германци се опитват да обясняват нещо на чужденци. Странно е, но те си променят езика, като не говорят правилно, мислейки, че така ще бъдат разбрани по-добре. Правят го от добри чувства, да услужат, не осъзнавайки, че е излишно. Който не знае езика, така или иначе няма да ги разбере. Като видях, че и двете не реагираме, тъмнокосият обърна на развален руски, като се представи с името Герд и че е от Берлин. След това той представи и другите двама: младият се казваше Томас, също беше от Берлин, а русият беше Матиас от Карл-Маркс-Щадт, сега Кемниц. Само при първото изречение на последния Ваня разбра, та даже и аз, която не бях учила немски, че неговият немски имаше някакво особено звучене, не така, както се чуваше по телевизията или в киното (тогава филмите не бяха дублирани).

Аз веднага се усъмних дали наистина те са чужденци, най-вече защото тъмнокосият приличаше на българин. За другите двама не бях сигурна, но в общи линии приличаха на чужденци.

„Значи, така, и ти си чужденец? Мислиш ли, че твоята българска физиономия не издава какъв е произходът ти? Знаем това много добре: тук всички сте или чужденци, или студенти“, обърнах се аз към него саркастично и с малко безразличен тон.

Той ме погледна, и то така смайващо, така безпомощно, че веднага почувствах — наистина не ме разбра. Значи, един германец, досущ изглеждаш като българин. Казах на руски, че не зная немски, и като обърнах погледа си към танцуващите, му показах, че не съм заинтересувана от какъвто и да е разговор с тях. Ваня вече беше започнала да си напруга мозъка и да си припомня немски думи, като се опитваше да завърже разговор с Матиас, който седеше до нея и който с голяма радост се отзова. За съжаление обаче тя нищо не разбра от това,

което той искаше да ѝ каже. После ми каза: Учудващо, ние учихме „их“ за „аз“, а той казва „иш“.

Ние не знаехме, че саксонският диалект, на който той говореше, беше доста особен и тъй като звучи малко простовато, в Германия го използват за лека подигравка. Тази вечер танцувахме много, момчетата се държаха коректно и като кавалери даже ни изпратиха сутринта до вилата, като извървяха заради нас 2 км пеша. Ние разговаряхме на руски и разговорът за мое учудване потръгна добре. Въпреки това някак си не се чувствах комфортно, при мисълта че сме в компанията на чужденци, и то германци. Поради тяхната фашистка история във Втората световна война нямах никакви симпатии към тях, а даже точно обратното.

На следващия ден, след напиването ни до обяд, Ваня и аз малко се спречкахме по въпроса дали пак да се срещнем с тях. Аз не исках, въпреки уговорката ни за следобед. В случая се наложих и ние решихме да не отидем на срещата, като бяхме убедени, че ако ни видят в бара, няма да се покажат нахални и няма да се „залепят“ за нас. И така, ние двете пак отидохме в същия бар, защото беше единственото заведение, което работеше до сутринта. Бар „Нептун“ беше голям и с много място за танцуване, всъщност нещо като дискотека. Отново танцувахме много, но този път с български младежи. Те се представяха или като студенти от София, или следващи в чужбина. Настойчиво искаха да се срещнем на другата вечер, като не приемаха отказите ни. Тяхното държание въобще не ни хареса и ние неминуемо направихме сравнение между тях и германците, които се държаха по-скоро като джентълмени с нас.

Когато на следващата вечер берлинчаните Герд и Томас отново дойдоха на нашата маса, ние даже се зарадвахме. И така прекарахме заедно следващите дни от отпуската ни с тях.

По-късно Томас и аз се оженихме. Понеже не исках да се разделя с моя уютен град Пазарджик, той дойде при мен и живяхме там заедно близо две години, а после се преместихме в Берлин. След 21 години съпружески живот се разведохме, но запазахме добри отношения.

* * *

След като Томас се раздели със своята млада втора жена, сега отново има една българска приятелка и често я посещава в Пазарджик. Понеже и двамата харесват този град, той подготвя своето второ преместване там, където се чувства добре, познава доста хора, знае български почти перфектно и иска да започне нов живот.

И така, нашият син има българска майка, която живее в Германия, и немски баща, който скоро ще заживее в България.

C'est la vie, казват французите.

Февруари 2004, Берлин

ГЛАВА 12

ДВЕ ЗЕМЕТРЕСЕНИЯ И ЕДНО РАЖДАНЕ

В живота на човек има понякога дни, които не се забравят, макар и да са изминали дълги години от тогава. Такъв ден за мен беше 4 март през 1977 год. В моите спомени беше един топъл зимен ден, макар че всъщност си спомням само късната вечер. А може би не беше топъл, а малко хладен ден, изхождайки от факта, че беше началото на месец март. Аз даже бях забравила коя дата и кой ден от седмицата беше. Но в моето съзнание се е запечатала една сцена, която проблясва като откъс от филмова лента.

Аз и мъжът ми бяхме пак в Карабунар, моето село. Обикновено ходехме там в края на седмицата, но понякога и през седмицата. С автобуса от Пазарджик, където живеехме, до село бяха някъде към 20–30 минути път. Както обикновено и тази вечер у нас бяха чичо Стоян и стрина Пана. Те често идваха, когато посещавахме родителите ни и най-вече през месеците, когато не се работеше на полето, а това беше от късна есен до ранна пролет. Нямаше нужда предварително да кажат, че ще ни посетят, а можеха да наминат, когато пожелаят. Разбира се, това важеше и за нас, но почти във всички случаи нашият дом беше събирателният пункт. Още повече че дворовете ни са един до друг. Така беше по времето, когато живеех в България: съседи, роднини, приятели се посещаваха взаимно и без предварителни покани, освен за специални семейни празници. Пък и не всички имаха телефони по селата.

И тази вечер, както винаги, всички бяхме в кухнята. Баща ми, чичо, мъжът ми и аз играехме бридж-белот. Беше някъде към 21–22 часа. Изведнъж нещо забуча, кокошките се разкряха, кучетата в селото се разляха силно. Стените и таванът на стаята започнаха да скърцат и да се клатят на двете страни. Интуитивно скочихме всички и изтичахме навън. Чух майка ми да казва: „Земетресение! Навън!“. Аз веднага разбрах, че това трябва да е земетресение, какво друго можеше

да предизвика такова скърцане и клатене на една едноетажна къща, намираща се в един селски двор.

Когато бяхме вече отвън, всичко свърши, утихна. Само кучетата бяха още неспокойни и продължаваха като в хор да лаят. Всичко се случи за миг, беше толкова необикновено, сюрреалистично, ужасяващо, като че някаква закана висеше във въздуха. В такъв момент човек осъзнава колко е нищожен, съвсем малък, безпомощен пред силата и могъществото на природата. Само за няколко секунди тя ни показва колко бързо всичко би могло да свърши, колко преходен е животът ни, висящ на косъм, и всичко, свързано с него.

Често след това си спомнях сцената, когато бяхме на двора. Знаех, че ситуацията можеше да бъде и друга. В такива моменти човек никъде не е сигурен, нито въщи, нито навън. Слушала съм да се разказва, че по-рано е имало случаи, когато земята се отворила на някои места и пак се затворила. И че хора, живи, са потънали в нея. На двора ме обхвана някакво необяснимо чувство, не бих казала дори страх, не, не беше това, а нещо друго, което не мога да опиша, но беше завладяло цялото ми тяло и всичките ми сетива. В този момент си помислих за моето неродено дете. Лекарят току-що беше потвърдил, че съм бременна, и моята радост беше безгранична. Пет месеца след женитбата ни аз все очаквах да забременея и последните два месеца даже плаках, когато ми дойдоха пак дните.

Тази сцена — ние всички отвън на двора, обладани от страх, всичко тъмно, шумно, и в същото време като че тихо, до болка тихо и моята първа загриженост за нероденото ми дете са останали чак до днес в спомена ми, сякаш е било вчера.

* * *

Баба Дана, майката на майка ми, ни е разправяла за ужасното голямо земетресение в България, тогава наречено „Чирпанското“. Имало е много разрушения, а също убити и ранени. Цяла седмица земята се е тресяла, хората спели отвънка на палатки, и при това при неспиращ дъжд. Било е през 1928 година, майка ни е била 5-годишна.

Сегашното земетресение (04.03.1977), едно тектонично разместване на земните пластове, със сила 7,8 по скалата на Рихтер,

стана в 21:24 часа с епицентър в местността Вранча, Румъния, недалеч от Дунав. В България имаше около 100 души убити, а и много ранени. Най-тежко бяха засегнати градовете Русе и Свищов. Аз следвах в Свищов, моята последна квартира беше недалеч от Дунава, имаше изглед към него. А това беше опасно място при земетресение. Недалеч от нея имаше един висок блок, който напълно се беше срутил от труса. Там живееха работници от големия химически завод, национален обект, а и студенти от моя институт. На следващия ден разбрахме от медиите, че блокът се завъртял около оста си и се съборил надолу, все едно че е взривен целно. За голям късмет и успокоение повечето от живеещите там не са били по това време в сградата, а навън или по родните си краища. Но които са били там, не са успели да се спасят, всички били убити от разрушенията.

Аз бях благодарна на съдбата, че преди три години се бях дипломирала и напуснала града. Само при мисълта на какви страдания биха били подложени родителите ми, да не знаят какво е станало с мен, ме караше да изтръпвам от мъка, а подобни чувства ме обхващат даже сега, спомняйки си за тогава. Телефонните връзки бяха прекъснати, страната беше обзета от паника, дори можеше да се нарече истерия. Ние разбрахме, че в Пазарджик трусят е бил 4,8 по скалата на Рихтер. И в този случай бе добре, че не бяхме в града, където живеехме на 7-ия етаж.

* * *

Изминаха месеци и дойде времето моето дете да види света. Аз не знаех дали е момче, или момиче, тогава още не познавахме в България ултрашаловия метод за разпознаване на пола по време на бременността. И понеже ние бяхме две сестри, желаех да имам момче. А и всъщност дълбоко в себе си бях убедена, че ще бъде такава. Показания за това също имаше, базирайки се на суеверното поверие, че коремът ми беше издаден много напред, малко остър, а не широк. А също така и че по време на бременността по думите на другите хора се бях разхубавила. Бях понапълняла и лицето ми изглеждаше много свежо. Две седмици преди определеното ми време за раждане моето бебе вече искаше да излезе. Цяла нощ имах болки в корема и в кръста.

А на следващия ден към обяд започнах да кървя отдолу. Мъжът ми се обади на бърза помощ и след кратко време се намерих в родилното отделение на градската болница. Ние нямахме кола, но нямахме и финансовите възможности да си купим, освен това, дори да ги имахме, се чакаше години наред. В болницата бързо ме подготвиха за раждането. И едва сега установиха, въпреки редовните ми контролни посещения при лекари, че в таза съм много тясна и е възможно бебето да не може да излезе. Тогава ще трябва да го извадят с цезарово сечение, което ще се реши по време на раждането. Този начин с цезарово сечение беше по онова време много рядко прилаган, и то само когато животът на майката или детето е застрашен. И така, сестрата ми взе кръв от вената, дадох и урина за изследване, в случай че ще бъдат необходими за операцията.

Следобед моите болки се бяха засилили, бяха като на кризи и времето между тях ставаше все по-кратко. Между другото след раждането разбрах, че съм имала едновременно и бъбречна криза. Болките ставаха толкова непоносими вече, че от време на време, за секунди, изгубвах съзнание, поне така ми се струваше.

Настана вечер, дойде нощта. Залата за раждане беше празна, в стаята за чакане бяхме само една циганка и аз. Ние имахме легла, но аз не можех да лежа и се разхождах от единия до другия край на малкия коридор, викайки, крещейки с всички сили, масажирайки непрекъснато кръста ми и мястото, където са бъбреците.

По-късно, след раждането, разбрах, че на тези места бях раздрала кожата си, кръвта е текла и там като допълнение на кръвотечението ми отдолу. На няколко пъти се молих на сестрите да проверят дали най-после имам отвор от четири пръста, който бе необходим за започване на раждането. Мехурът ми също още не беше се спукал. Молих се да ми сложат някаква инжекция за успокоение на болките и един път направиха това, но тя въобще не ми помогна. А може да е било и плацебо, нещо като витаминна инжекция. Чувствах, че бебето ми лежеше в долната част на корема и вече искаше да излиза. Но сестрите това не ги интересуваше, те изчакваха отварянето на тези 4 пръста ширина долу, а и това е било необходимо. Аз не бях спала две нощи, целия ден не бях яла, имах бъбречна криза и родилни болки вече две нощи и един ден. Последните часове бяха като едно дълго мъчително умирање.

* * *

С изключение на моите плачещи крясъци в родилното беше много тихо. Изведнъж токът изгасна, всичко започна да пука и скърца, пак беше това неописуемо бучене, което в моето отчаяно състояние почувствах като пищене на някакви зловещи, невидими сили. Аз се стреснах: „Земетресение!“. Веднага изтичах навън, за късмет бяхме на партера. Бях първата от всички, излязли навън, непосредствено след това дойде и медицинският персонал. Родилното отделение се намираше в една малка сграда до болницата, която беше разположена в един блок с много етажи. И този път, както през март, земетресението дойде изведнъж и пак си отиде изведнъж.

Токът отново светна, резервните за такива случаи агрегати се включиха. Всички влязохме отново вътре, беше много рано сутринта и хладно. За секунди бях забравила болките, но те веднага ме обзеха с всичката си предишна сила. Аз казвах на сестрите, че най-после трябва да раждам, но те не ми обръщаха внимание, даже не ме изслушваха, а разговаряха помежду си за земетресението. Поне решиха накрая, когато нощта беше почти преминала, да ми спукат с ножица мехура.

Това беше така нареченото „Велинградско земетресение“ с епицентър недалече от там, на 03.11.1977 год., в 04:22 часа, със сила 5,3 по скалата на Рихтер.

Влязох в родилната зала, тя беше празна, нямаше никой. Качих се на едно родилно легло, нещо като дървено скеле, поне така е останало в спомените ми. Изведнъж дойде една сестра, след нея още една, само си спомням смътно, че имаше няколко души около мен и пред мен. Видях и един лекар, който бегло познавах, защото беше добър познат на моята шефка от работата, госпожа Дачева. Чух как той обясни на стажанти, които го бяха наобиколили, че е трябвало много по-рано да се спука мехура ми, и то, ако не сам, сестрите е трябвало да го направят с ножица. Бебето беше вече съвсем долу в корема и имаше опасност да се задуши.

Сестрата ми сложи една инжекция във вената и раждането беше като лесна игра, като освобождение, безпроблемно. Чух лекаря да казва: „О, германецът има момиче!“.

Едва ли не щях да седна, като чух това, даже се надвесих малко напред невярваща.

„О, момче, е!“, коригира се той.

Аз чух гласа на бебето ми, знаех, че е живо, и се отпуснах на гърба успокоена, като че аз самата се бях родила от всички тези мъки. Лежах без никакви сили, отмаляла, замаяна в главата, исках да си затворя очите и да спя, само да спя. Но една сестра ме бутна да се освестя, защото не трябваше да заспивам. На корема ми сложи едно чувалче с пясък, за да може добре да се свие и прибере, това беше нейното обяснение. По време на раждането тази сестра така силно ми беше натиснала ребрата от дясната страна, че известно време имах такива болки, все едно бяха счупени. Но тя с това ми беше помогнала, така е трябвало да бъде.

И така, родих детето ми без цезарово сечение, без нито една цепка, без никакво шиене, въпреки че имаше опасност въобще да нямам нормално раждане. Още лежах в родилната зала, когато тя започна да се пълни с идващи родилки. И те раждаха, без да чакат дълги часове, изпълнени с мъки. Помислих си: „Те, щастливите!“. Аз не можех да повярвам, че може и така лесно да е едно раждане. По-късно разбрах, че след това земетресение много бременни жени, изглежда от страх и стрес, предварително са родили, преди да им дойде времето за това.

* * *

След раждането бях настанена в една стая с три други жени. Сестрите ми дадоха антибиотик за бъбреците, който трябваше да вземам една седмица. Почти 7 години имах от време на време проблеми с бъбреците и получавах бъбречни кризи. След раждането на сина ми до ден-днешен никога повече не се разболях от тях. Най-после бях родила детето си, но вместо да съм радостна, щастлива, ме обхвана безразличие, меланхолия. Чувствах се ужасно уморена, спеше ми се, но не можех да спя добре. Бях вдигнала температура, бях потисната, беше ме обзело някакво вътрешно неспокойствие. Другите жени получаваха бебетата си за кърмене, а аз не. И никой нищо не ми

казваше. Цели два дена. Страхувах се да попитам, страх ме беше от отговора, че може нещо лошо да се е случило с бебето ми.

Сестрите поискаха от мен личната карта на мъжа ми, за да регистрират детето, но той още не беше дошъл да ни види и аз не знаех защо, какво се е случило. Цели два дена след раждането нямах посещение, никой не дойде. В друг случай сигурно щях да бъда много ядосана на Томас. А сега бях само огорчена, наранена, но като че всичко ми беше безразлично. Само дето ми беше неудобно, какво да кажа на сестрите по повод на личната му карта, която им беше нужна. Аз не знаех как да се оправдая, освен да им кажа, че той още не е идвал на посещение. Но че майка ми и баща ми също не дойдоха досега, особено майка ми, това ме обезпокоеше.

Епицентърът на земетресението беше не далече от Велинград, а там живееше сестра ми със семейството си. В болницата имаше и родилки от там и те бяха загрижени какво ще правят с бебетата си след изписването им. Ние разбрахме, че е имало още няколко труса и че повечето хора от страх са спали отвън, най-вече в палатки.

На третия ден дойде една сестра и ми каза, че сега мога да ида при бебето ми, то лежи в „инкубатор“, понеже по време на раждането, всъщност още преди това, е щяло да се задуши. И че трябва още известно време да е там. Какъв тежък камък падна от сърцето ми! Моето момченце беше 3,2 кг и имаше дълги черни коси. Сега разбрах защо лекарят първо бе помислил, че е момиче. И защо до 4-ия месец толкова често ми беше лошо на стомаха, повръщаше ми се и нищо не ми беше вкусно въпреки добрия ми апетит.

След този ден всичко при мен тръгна добре — майка и Томас дойдоха да ме видят. Той беше отишъл с баща ми веднага във Велинград, след като чул, че епицентърът не е бил далеч от там. Преди това се е осведомил по телефона в родилното и разбрал, че съм родила момче. Веднага след тази радостна новина отишъл в Карабунар и с баща ми заминали за Велинград. Те се безпокоели дали всичко със семейството на сестра ми е наред. За известно време бяха прекъснати телефонните връзки.

Там Томас изживял една особено поучителна ситуация: как хората в застрашени моменти си помагат взаимно, сближават се. За него е било нещо като авантюра — цялата тази развълнуваност, коментари и т.н. Повечето спали на палатки отвън, а той, за да се

покаже смел, спал в къщата въпреки съветите на другите. И така оставил жена си в болницата цели два дена, и то с първо дете, за да е между хората, изживели това природно бедствие.

Доколкото разбрах от обясненията след това, движенията, трептенията при това земетресение са били не както обичайно хоризонтално, а вертикално. Това е била причината, въпреки 5,3 по Рихтер скалата, да няма човешки и материални загуби, нямаше срутени сгради.

Приятелката ми Снежана ми разказа по-късно, че след като съм влязла в болницата да раждам, тя в продължение на три дена няколко пъти се обаждала по телефона да пита за мен, но отговорът бил все същият: „Тя още не е родила“. „Господи, какво ще е това раждане?“, мислила си тя. А всъщност моето дете беше вече в този свят. Мъжът ми искаше да се казва Паул, на български Павел. Но на мен ми връчиха една дебела книга с всички имена, които са разрешени за българските граждани. А там това име го нямаше и ние набързо му дадохме името на дядо му, бащата на мъжа ми.

* * *

На моя син Мартин често казвах на шега: „Скъпи сине, от теб трябва да излезе много специален човек. Земята се разтrese, когато току-що бях разбрала, че съм бременна. Земята пак се разтrese и малко след това ти се роди. Това сигурно е знак за това, че един особен, специален човек се е родил“.

С течение на времето разбрах, че не е нужно той да стане специален, голям човек. А и какво означава това, да е нещо много особено. Да бъде праведен, справедлив и човечен, това е най-важното. И той, моят син Мартин, е такъв.

Декември 2004, Берлин

ГЛАВА 13

БАБА ВАНГА, ИЗВЕСТНАТА ЯСНОВИДКА

Всеки българин познаваше баба Ванга, от деца до възрастни. Нейната известност не е избледняла и до днес, напротив, след промяната у нас, благодарение на многото книги и статии за нея, а също така и на някои интервюта с нейни посетители популярността ѝ още повече нарасна, даже се разпространи и извън пределите на страната ни, най-вече в Русия, където тя винаги е била на особена почит.

По мое време баба Ванга, както всички я наричахме, беше прочутата ясновидка, сляпата жена от Петрич, намиращ се до гръцката граница и недалеч от македонската. За нея се говореха такива невероятни истории, аз знаех името и още от млада, когато живеях в България, а това беше твърде отдавна.

Разказваше се, че като малко момиче била със сестра си в гората. Изведнъж настанала буря, една вихрушка я съборила, намерили я затрупана с клони и земя, наранена и в безсъзнание. А след това нещастие я сполетяло още по-голямо, тя ослепяла. Аз описвам така, както ми беше разказано тогава, истината може и да е друга. Ние, децата, си разказвахме помежду ни, че тя е била умряла и се завърнала отново от другия свят, затова всичко знае и може да разговаря с духове.

Баба Ванга бе започнала да гледа по-късно. С нейното ясновидство удивила не само роднини и съседи, но и много други хора. Популярността и започнала да расте, все повече и повече, тя започнала да помага на много хора в страната, а също и на посещаващи я от чужбина.

Най-напред управляващите я смятали за шарлатанка, защото тяхното социалистическо материалистично виждане не им позволявало да вярват на необясними за земния човек неща. Свързваха мистиката с простия народ, който много не посещаваше църквите тогава, но затова пък вярваше на такива „врели-некипели“, както ги наричаха. След като известни хора, най-вече на изкуството, започнали да ходят при нея и

позовавайки се на факти, че нейните предсказания се сбъдват, от високо ниво на властта изпратили научно лице, което да изследва този феномен. Неговите резултати не потвърдили някакво шарлатанство, а напротив, потвърдили дарбата и, както и лечителните и препоръки. Тогава правителството решило да се възползва от тези нейни свръхестествени способности. На баба Ванга отпуснали държавна помощ, изразяваща се в това, че и осигурили човек за записвания и приемане на паричните такси от посетителите. Иначе тя не вземала пари за услугите, а както е присъщо на един истински ясновидец и народен лечител: „От Господ Бог бесплатно получено и на други бесплатно дадено“. Всичко това чух, когато живеех в България, а после се уверих, когато много по-късно я посетих.

След промяната у нас по медиите вече се пишеше често за баба Ванга, особено голям беше интересът към нейните пророчествата за България. Бях чела, че Людмила Живкова, министърката на културата и дъщерята на българския държавен глава Тодор Живков, е имала чести контакти с баба Ванга.

* * *

Никога, дори за миг, не бях си помисляла, че ще имам възможността да посетя тази изключителна жена, към която изпитвах страхопочитание. И ето, един ден аз седнах срещу нея. За мен това беше една незабравима среща. Тогава не знаех, че 5 години по-късно често ще се сещам за нея и за думите, отправени към мен. Тогава даже не я разбрах какво беше загатнала. Но сега бях убедена, че ще стане така, както тя индиректно ми предсказа. Вярата в неизбежното, което има да мине, ме накара да изгубя надежда при тогавашната ми семейна ситуация и без борба да се примиря със съдбата си.

Беше лятото на 1992 год. От една година имахме нашата първа западна кола, едно двегодишно „Ауди 80“, което беше почти като ново. Аз бях купила тази кола много изгодно от една къща за коли в град Манхайм, намиращ се в западната част на Германия, към френската граница. Бях там в 4-месечна командировка при нашата майка фирма. Още от началото се привързах към тази кола, за кратко време тя ми стана като близък човек. Знаем, че това и при други хора се случва, да

обикнат някой предмет. Учудващо, но с другите ми коли не беше така, за мене бяха само необходими средства, най-вече да пътувам до работата, защото фирмата ми се намира в северен Берлин, а аз живея в центъра и разстоянието е 12 км.

Това лято пристигнахме за втори път с нашата кола при родителите ми по време на лятната ни отпуска. Преди това си организирахме още от Германия почивка на Черно море за една седмица в хотел „Москва“. На Златните пясъци ни харесваше най-много, плажът е доста дълъг, пясъкът ситен и мек, просто приятен за стъпалата на нозете. Обикновено вземахме под наем един чадър и плажни легла недалеч от плажния бар. В горещините човек има нужда често от разхладителни напитки и близостта до бара беше голямо удобство. За почиващите беше осигурено комфортно обслужване: млади, хубави момичета приемаха поръчките и ги сервираха директно на лежащите на плажа. На Томас това много му харесваше, още с идването да започне деня с чаша студено шампанско, а по-късно посещаваше и бара до нас.

Бяха изминали едва два дена, когато през нощта в хотела телефонът иззвъня, беше обаждане от рецепцията.

„Ваше ли е аудито на паркинга?“

„Да“, отвърнах аз.

„Колата вече не е там“, каза мъжкият глас.

Изтичах на балкона и погледнах навън. Колата наистина я нямаше на мястото, където беше паркирана. Паркингът беше съвсем малък, може би 8–10 метра срещу осветената рецепция, която отпред беше остъклена и можеше да се вижда отвън. Беше някъде към 3 часа след полунощ. Ключът на колата беше в трезора, но това сега беше без значение. Ние отидохме със служителя от хотела до полицията, където ни разпитаха и записаха случилото се. Още там аз изгубих надеждата, че колата ни ще се намери. Първо, като видях един млад полицаи с един голям златен пръстен на ръката, не очаквах помощ от полицията, това беше интуитивно чувство.

Бях чувала за много случаи, в които полицаи и автобанди работели „ръка за ръка“ заедно. В тогавашните времена често се говореше, а и се съобщаваше по медиите за много кражби на западни коли. И след като полицаите ни дадоха съвети как да си търсим колата, и то такива, свързани с даване на откуп за нея, окончателно разбрах —

полицията няма да си мръдне и пръста по нашия случай. Между другото ни препоръчаха да дадем обява в радиото или телевизията за помощ срещу заплащане, с една дума, ако някой е видял или чул нещо, с което да ни помогне. А пък може и крадците да се обадят и да поискат откуп за нея, ще трябва да се срещнем с тях, за да се договорим за сумата. Също така разбрахме от полицаите, че в момента в България най-много се крадели немските марки Audi и VW Golf. И въпреки скептичното ни отношение бяхме толкова наивни, че пуснахме една обява по радиото, която обаче остана без резултат. Ние просто искахме да използваме всяка възможност, за да си върнем нашето обично „Ауди 80“, което имаше рядко срещан цвят: металик, подобен на меден, но не съвсем точно, в документите пишеше „фламинго“.

Аз вече имах моите подозрения и нищо не можеше да ме убеди в обратното. Мъжът ми и синът ми казаха, че навсякъде виждам духове и престъпници. Моето съмнение се базираше на следното: когато пристигнахме в хотела да се регистрираме, взехме един трезор за пари, паспорти и др. лични неща, а трезорите се намираха на рецепцията. На втората вечер, когато излязохме за вечеря навън, си взехме пари от трезора. Томас сложи много демонстративно ключа на колата вътре, казвайки, че нямаме нужда сега от него и е по-добре да е в трезора за сигурност, за да не го изгубим. Младият служител от рецепцията видя и чу това, а той беше същият, който се обади по телефона за колата ни и имаше същия златен пръстен на ръката като този на младия полицаи. Учудващо беше, че нищо не беше видял и чул, при това кормилото на колата ни имаше закачен бастун против крадене и колата щеше да пици при махането му. А през витрината на рецепцията се виждаха колите отпред — като на тепсия изложени. Когато излязохме навън, аз се скарах на мъжа ми, че може да постъпи така наивно и че нямам доверие на този служител. Но той не познаваше България така, като аз я познавах. Дали обаче моите съмнения отговаряха на истината, това, разбира се, аз не можех да зная със сигурност.

Семейството ми и аз останахме още няколко дена на морето, но това не беше вече почивка, поне за мен. Мъжът ми и синът ми изглеждаха горе-долу добре и се държаха спокойно, за разлика от мен. От момента, в който видях празното място, където беше паркирана колата ни, бях като зашеметена в главата и сърцето ми беше свито на

топка. Непрекъснато гледах движещите се коли, с малката надежда да видя нашата. И понеже ме измъчваше тази неизвестност, реших да потърсим помощта на баба Ванга. „Ние трябва да идем до нея, мислех си, нали тя вижда и знае всичко, нали така разправят хората“.

* * *

Имахме късмет, с намерението ни да я посетим, защото моята сестра имаше една приятелка, чийто мъж имаше роднина, който пък беше съсед на прочутата гледачка, както обикновено я наричахме тогава. Ние успяхме да получим съвсем наскоро час при нея, което се дължеше на факта, че ще платим достатъчно с немски марки. Но това нямаше нищо общо с баба Ванга, други се грижеха за формалностите по посещението. Ние знаехме, че тя го прави, за да помага на хората, а не за пари, които и без това не оставаха при нея. И понеже град Петрич беше пълен с хора като нас, беше трудно да си осигурим хотел. За мен и Томас намерихме една стая, а сестра ми и шофьорът спаха в колата, това беше изричното желание на сестра ми.

Два дена преди това пътуване тя си беше купила нова кола „Рено 21“ и до Петрич пътувахме с нея през Родопите. Баба Ванга живееше там, но гледаше на хората в местността Рупите, разположена на няколко километра от града, в невисок планински район. Според нея енергиите там били много по-силни и така можела да вижда по-добре с духовното си око. В Рупите тя отсядаше в една малка къщичка и понеже още не беше дошла, ние имахме възможността да я разгледаме отвътре. А хората приемаше отвън на една дълга тясна маса, поне такъв е споменът ми.

Вечерта преди очакваната среща отидохме в един ресторант на вечеря с мъжа, който ни помогна. Той беше някъде към 60-годишен. От него разбрахме, че самият той никога не е търсил баба Ванга за помощ, защото не е имал нужда досега. А и беше скептичен — дали всичко, което хората разправят за нея, е вярно. Историите били толкова невероятни, необясними, още повече че говорела и с мъртви. Мисля, че той нямаше категорично мнение за нея, дали да вярва, или да не вярва. Откровено казано, аз също бях скептична донякъде, но въпреки това, ето, предприех това далечно пътуване.

Тази вечер говорих много малко, повечето време мълчах, а също и на другата сутрин по време на пътуването ни до Рупите. Бях потисната, настроението ми беше под нулата, изпитвах страх от срещата с тази жена, имах голямо страхопочитание и голям респект към нея. В главата ми се въртяха мислите: „Ами, ако тя ми каже нещо друго, нещо лошо, което може да се случи в бъдеще?“. Но най-вече изпитвах срам, огромен срам: от цяла България и от света идваха хора, които ги беше сполетяло някакво нещастие, които наистина имаха нужда от помощ, повечето от които бяха болни или идваха за болни близки. А аз съм там да питам дали ще се намери откраднатата ни кола. И тъй като имахме немски марки, даже се вредихме по-напред от други, които сигурно дълго още ще чакат. Срамът се засилваше все повече и повече, дотолкова, че не можех да мисля за нищо друго. Даже не бях сигурна дали няма да ме изпъди, като разбере за какво съм дошла. Бях чула и чела за нея, че можеше да бъде доста строга, понякога дори груба, че е директна, пряма, но и много справедлива.

* * *

Нощта преди срещата ми с баба Ванга остана незабравима. На никой не разказах този мой особен сън, ако въобще беше сън. Сънищата понякога са доста объркани, понякога като истински филми, та даже и отчасти цветни. Но този беше съвсем различен, бях твърдо убедена, че бях будна, съзнанието ми, макар и малко замъглено, беше будно. От друга страна пък, как ще съм била будна и в съзнание, когато изведнъж се събудих и в стаята беше тъмно, тихо, нямаше нищо особено. А може и да съм имала кошмари, или халюцинации. Имаше известна логика, защото бях в много потиснато душевно състояние. И въпреки това съм сигурна, че не беше сън. Това мое загадъчно изживяване не съм споделяла с никого, защото бях убедена, че и без това никой нямаше да ми повярва.

Беше може би след полунощ, а може би много рано сутринта, но преди изгрев-слънце. Сънувах, че съм будна, или бях будна и мислех, че сънувам. Видях съвсем ясно как светлинни кълбета се движеха с много голяма скорост по стената над двете легла, които бяха разделени и сложени едно до друго по дължината на стената. Сънувах, че ги

виждам, но наистина ги виждах и бях в съзнание, исках да се събудя, за да не ги виждам повече, но не можех да се събудя, не можех да си отворя очите, те бяха като залепени. А главата ми беше тежка, ужасно тежка. Опитвах се с всички сили да си отворя очите, за да се събудя, но не можех, а виждах тези светлини, които като че ли непрекъснато бягаха по стената. Те си променяха и формите по време на движенията. Спомням си, че изведнъж се събудих. Нямаше нищо, беше тъмно и тихо. Страхувах се да заспя отново, но след известно време съм се унесла. Колко бях щастлива, когато на сутринта се събудих и установих, че всичко беше наред, че съм могла да спя и нищо особено не беше се случило.

Нещо подобно ми се случи и миналата година, дванадесет години по-късно. Беше може би краят на март или началото на април. Сънувах, че искам да се събудя, но не можех. При това виждах една картина над леглото на страничната стена и от нея се показваха две бели ръце, или бяха крила, не ги виждах така ясно. Те ми махаха и аз чувствах, че сякаш бяха на същества, които се радваха и ме приветстваха, като че искаха да ми кажат нещо. Те махаха така енергично, сякаш искаха да ме събудят. Аз сънувах, но имах чувството, че съм будна, че съзнанието ми знае какво става. И пак така, очите ми бяха като залепени и не искаха да се отворят, а главата ми пак беше станала тежка от напрегането както миналия път в Петрич. Този път бях в Берлин.

Изведнъж се събудих и седнах в леглото. Бях облечена в бяла старинна ленена роба, на талията превързана с колан от плата, сплетен като на сплитка. Учудващото беше, че знаех, че е ленена дреха. Моделът на робата беше обикновен, като на риза, от горе до долу прав, и препасана с колана в талията. Станах и седнах изведнъж, надвесих се почти до краката ми и казах с дрезгав и чужд глас някакво изречение, но беше неразбираемо, на съвсем непознат език. А махащите ръце изведнъж изчезнаха. В този момент се събудих и се видях легнала в леглото, а в стаята беше тихо и тъмно. Всичко това го изживях толкова реално, толкова живо и истинно, все едно не спях.

Значи, аз трябва наистина да съм спала, но бях убедена, че беше като истина. Когато през деня разглеждах картината на стената, видях, че на нея имаше две бели места, там, откъдето се показваха ръцете или

крилете. Сигурно е бил пак такъв кошмарен сън. И този път, въпреки страха ми, пак съм заспала отново.

Вече почти бях забравила този случай, когато след един месец пак си го припомних. Някъде в края на април или началото на май, бях в България. Моята приятелка Мария, която живее в Хасково, ми дойде на гости за 2–3 дена, както правеше често, когато си дойдех. Ние се познаваме от студентските ни години в Свищов, тя е с две години по-голяма от мен. С нея ме запозна моята тогавашна съквартирантка Христина, която също беше от Хасково, а Мария следваше в Свищов задочно.

До българската промяна през 1990 год. няколко години Мария беше директорка на „Търговията на едро“ в Хасковски окръг. След закриването и стана главен счетоводител на едно професионално училище в града. Мария е една от най-близките ми приятелки. Аз много ценя нейната честност, откровеност, чувството и за справедливост и готовността и да помогне. За мен тя е много почтен човек и аз неведнъж съм се допитвала до нея за съвети. Макар и рядко да се виждахме през всичките тези години, ние запазахме връзката помежду ни, а през последните три години се виждаме един път годишно, като обикновено тя идва до Пазарджик. Този път, когато дойде при мен, бях малко настинала. На втория ден положението ми се влоши, вечерта имах силни болки в гърлото, беше ми лошо и вдигнах температура, а това се случва рядко с мен. Тя отиде до нощната аптека и ми донесе някакъв антибиотик, а по-късно разбрах, че е бил най-правилният за моето заболяване.

На по-следващия ден изгубих гласа си, при опита ми да говоря, излизаха само някакви откъснати звуци. И понеже не беше ми се случвало такова нещо, се изплаших дали въобще ще ми се възвърне гласът. За щастие моето безпокойство беше необосновано, защото след 3 дена вече можех да говоря, макар и не още както преди, но поне можех да произнеса някои звукове високо. Изведнъж си спомних съня ми, когато, облечена в ленената дреха, казах нещо с нисък и малко дрезгав глас. Дали имаше някаква връзка с изгубването на гласа ми, или си бях въобразила, че може да е така, за мен остана загадка, както и двете ми сходни изживявания.

* * *

Не като случайност обаче виждам последствията от моята незабравима среща с известната ясновидка баба Ванга. На следващия ден рано сутринта ние тръгнахме към Рупите. Това пътуване изживях като пътуване в едно далечно минало, в Средновековието. Пейзажът наоколо с високите тополи се врязаха в съзнанието ми като толкова познати, че изпитвах душевна болка, нещо като носталгия. Чувствах се тъжна, така самотна и като че ли от цял свят изоставена. Седях мълчалива и свита в единия ъгъл на задната седалка — като някой, когото карат на ешафода, за да го обезглавят.

Местността Рупите беше нещо като завършек на картината от Средновековието. Там бяха дошли вече много хора и гледката наподобяваше едно сорище на секти от хора, които бяха тъжни, умислени, мълчаливи. А върволицата от прииждащите не спираше.

Баба Ванга още не беше дошла. Аз не знаех как изглежда, беше 1992 година и в Берлин нямах българска телевизия. Знаех само, че може би е към 80-годишна и е сляпа с двете очи. На въпроса защо тя още не е дошла, ни отговориха други присъстващи, че денят не е много добър за гледане поради силните слънчеви изригвания и не се знае дали въобще ще приема днеска. Но за наш късмет след два часа, а може би и по-късно, баба Ванга пристигна с една кола.

Не мина много време и ни извикаха — мъжа ми и мен. Носех си захарта, завита в една носна кърпичка от плат, което вързопче престоя под възглавницата ми през изминалата нощ. Това беше изискване и се казваше, че тази захар осъществявала връзката между „пациента“ и баба Ванга. Тя седеше на една пейка, а може би беше стол, и до нея седеше една друга жена, по-млада от нея. Пред тях имаше една дълга тясна маса, а от другата страна — също столове, а е възможно да е било и пейка. Баба Ванга беше малко дебеличка, в черно облечена, с черна забрадка на главата и изглеждаше като една обикновена баба от село. Нейните клепачи бяха спуснати до долу, все едно бяха залепени, а очите и въобще не се виждаха. Томас седеше вдясно до мен.

Едва бяхме седнали и тя тропна с ръката върху масата, като каза грубо, почти ядосано:

„Ами нема да се найде.“

С това тя вече си каза думата, и то недвусмислено, ясно и точно. Първо помислих, че срещата е свършила, но тя протегна ръка към мен и докосвайки моята ръка, която държеше кърпичката със захарта, започна да ми задава въпроси. Изведнъж баба Ванга се промени, стана любезна, гласът и стана по-мек и не беше вече груб.

„Къде откраднаха колата, на Черното ли море?“

„Да.“

„Колата 5 места ли имаше и не е бяла?“

„Да.“

„Двама души ти карат колата. Това първият ти мъж ли е?“

„Да.“

„Имаш ли едно дете?“

„Да.“

„Момче?“

„Да.“

„То още ходи на училище?“

„Да.“

„Ще се наиде!“, каза тя изведнъж и едновременно тропна с ръката по масата.

Може би не предадох съвсем точно начина, по който тя изрече думите, сигурно е казала „ке се наиде“ на нейния диалект. Целият разговор мина много бързо, сигурно са били 3–5 минути. Въпросите и бяха такива, че само отговарях с „Да“ и не се осмелих да ѝ задам нито един въпрос, въобще да я попитам за нещо. Напротив, бях така облекчена, когато приключи срещата ми с нея, че направо си отдъхнах. Но останах малко разочарована от отговорите и за колата, бях малко раздвоена и не знаех какво да мисля. Какво всъщност искаше да ми каже тя? Първо чукна с ръката по масата, и каза: „Ами нема да се наиде!“. Накрая пак чукна по масата с ръката си и каза: „Ще се наиде!“. Аз просто не знаех на кои нейни думи да вярвам. И после „ни в клин, ни в ръкав“, ме попита: „Това първият ти мъж ли е?“. С една дума ми даде да разбере, че ще имам и втори мъж, а може и повече. Във всеки случай, че ще имам след него и друг мъж. Много добре знаех какво означава, когато една стара жена в България така пита, какво има тя предвид.

Тези нейни думи, това нейно предсказание ми донесе известно безпокойство, защото тогава не можех да си представя, че мъжът ми и

аз някога ще се разделим. А също така си помислих: „Дали няма да умре скоро?“. Аз не му обясних какво искаше баба Ванга да ми каже с тези думи. Тогава не можех да си представя, че ще ме остави заради друга жена. Изглежда бях толкова наивна, да съм така сигурна в него. При това се смятах за реалистично мислеща, стъпила с двете си нозе на земята, като някой, който е израсъл в село и умее да цени постигнатото.

На многото въпроси след завръщането ни казах, че баба Ванга ни е предсказала, че колата ще се намери, но се стараех бързо да сменя темата на разговор. Аз обаче не вярвах. Въпреки разочарованието ми не исках да кажа нищо лошо за нея, не исках да я злепоставям и затова избягвах да говоря за това наше пътешествие.

* * *

Изминаха няколко години, мъжът ми беше вече станал на 41 години. Той започна да се държи с мен малко особено, промени се, в съпружеския ни живот настъпи семейна криза. Този път вече бях напълно убедена: „Това, което баба Ванга ми предсказа, ще се сбъдне. Тя трябва да е видяла друг мъж до мене и сигурно друга жена до него. Значи, това е краят, а ние толкова много искахме заедно да остареем. Но и тази връзка е преходна, както всичко в този живот“.

Ние се разделихме без кавги и ядове и запазихме контактите помежду ни. Той се беше влюбил в една 23-годишна девойка, както често става с мъже на тази възраст. До известна степен го разбирах, той беше много млад, когато се ожени за мен.

Десет месеца по-късно се запознах с Юрген и вече 6 години живеем заедно, но без подпис. Такава обвързаност изключих в моя бъдещ живот, повече не исках. Моята нова кола е с цвят сребърен металик. По-късно, след покупката, се сетих отново за баба Ванга: „Тя и тази кола ли е видяла, че е бяла?“.

* * *

Често се опитвах да открия смисъла на нейното така загадъчно и на пръв поглед противоречиво предсказание — а то беше първо „не“, след това „да“. Ние не намерихме нашата кола, значи, не е имала колата предвид с нейното: „Ще се наиде.“ Втория мъж също не би имала предвид, защото аз нямах нещастен брак преди това.

Имала ли е предвид някакво друго щастие, което ме очакваше? Може би щастieto на сина ми, което винаги е било най-важното за мен? А тя наистина най-много пита за него.

Аз току-що бях разбрала, че съм бременна, и стана земетресението през март 1977 год. Осем месеца по-късно, когато бях с родилни болки в болницата, стана пак земетресение, а малко след това моят син дойде на този свят. Понякога се шегувах с него:

„Мартин, дали това не беше някакво предсказание, някакво пророчество? Може би от теб ще излезе голям човек? Баба Ванга тогава пита за колата, за мен и за теб. А след като пита за теб, каза: Ще се наиде!“

Моят син чете редовно американското списание „Тайм“ (Time). Той учи една година в САЩ и се беше абонира за него. Един ден ми показа снимката на баба Ванга, която беше публикувана в списанието и с няколко изречения се споменава за нейната смърт. Престижното списание беше почело и уважило нашата ясновидка като световноизвестна личност.

И понеже често си мислех за нея през последните години, вече я чувствам като моя стара позната.

Януари 2004, Берлин

ГЛАВА 14

СМЪРТТА НА МАЙКА МИ

След два дена имам рожден ден, ще навърша 52 години, а ще са изминали 53 години, откакто моята майка ми подари живота. Аз съм нейната по-малка дъщеря и всъщност петото родено дете, от които и останахме само две. След момичето Ана, което още като малко бебе беше починало, тя е имала близнаци — момче и момиче, които веднага след раждането са умрели. Родила ги в 7-ия месец и с възможностите на здравеопазването тогава невинаги са успявали да запазят живота на преждевременно родените, така наречените „седмачета“. След тях е дошла сестра ми, а след нея аз.

Майка ми почина на 15 юни 1998 год. в нашето село Карабунар. Оттогава много често моментите около нейната смърт и от погребението се въртят в главата ми като на филмова лента. Има събития в живота, и които остават незаличим отпечатък в съзнанието ни. Такъв е случаят със смъртта на майка ми и обстоятелствата около нея още не съм „преработила“ напълно. Тя почина изведнъж и остави въпроси, които често си поставях, без да намирам отговорите. Както и моето чувство за вина, укорите, които толкова дълго време ме измъчваха — дали тя не умря, защото в подсъзнанието си аз съм и пожелала смъртта? Може би защото нейното подсъзнание, което беше толкова тясно свързано с моето, разбра това и искаше да ми спести болката да ѝ разкрия съдбата ми? Искам да вярвам, че не е така, аз не може да съм и пожелала смъртта. Но защо тогава, в този трагичен момент, когато сестра ми каза: „Майка умря преди 5 минути“, почувствах такова облекчение? Защо изведнъж като че ли падна камъкът, който така беше заседнал в сърцето ми? Бях приготвила черни дрехи в чантата ми, когато отпътувах от Берлин, бях подготвена за погребение. А всъщност не знаех, че майка ми е била вече на смъртно легло, това моята приятелка по телефона беше премълчала. Откъде имах тогава предчувствието, че тя ще умре?

Не бях писала на майка ми почти цяла година — сърцето ми не ми позволяваше да ѝ кажа, че вече сме се разделили с нейния зет, който тя обичаше като син. И че той ме остави след 21 години съпругески живот. Аз знаех, че това щеше да я съкруши. Нейният свят, в който бях щастливо омъжена, щеше изведнъж да рухне. Цял живот, откакто сестра ми се омъжи, тя беше загрижена за нейната съдба, страдаше за нея и все казваше пред други хора: „Еми живее много далече, но аз знам, че тя е добре, и това ми стига“. Бях решила през лятната отпуската съвсем деликатно да ѝ разкрия истината, че вече съм срещнала друг мъж, когото тя сигурно ще одобри. И може би това щеше да бъде за нея едно малко успокоение, но трябваше да ѝ го кажа лично, а не в писмо.

Две-три седмици преди нейната смърт разбрах от сестра ми, че тя е във Велинград и че си е счупила единия крак. Малко по-късно е имала болки в корема, а при прегледите и изследванията лекарите са открили една голяма киста на матката, която трябвало да бъде оперирана. Но иначе майка била здрава и в добро душевно състояние.

В един четвъртък я приеха в болницата в Пазарджик, а за следващия понеделник беше насрочена операцията. В неделя към 21 часа ми се обади приятелката ми Ваня, като ми каза, че току-що се е прибрала от болницата и че майка е добре. Лекарят казал на Ваня: „Няма какво да се тревожите, тази операция не е проблемна“.

Аз затворих слушалката, но вместо да се успокоя, бях потисната. Разбира се, защото никога не се знае как ще завърши една операция. Но и не само заради това.

С Юрген, който познавах от няколко седмици, бяхме в петък на рождения ден на Франк, който от дълги години беше добър приятел на семейството ми. След раздялата ми с Томас той влезе в ролята си на утешител, на него можех да се доверявам и често излизахме заедно, най-вече с Андреас, на когото всички казвахме Енте (патица). Той също беше наш добър приятел. И двамата ми помогнаха в тези трудни за мен моменти.

Когато след рождения ден тръгнахме за жилището ми, Юрген се държеше някак необичайно, не беше в настроение. Аз седнах зад волана и карах много невнимателно, неконцентрирано, което още повече засили раздразнението му. Вътрешно бях убедена, че имаше причина за това негово държание. Тази вечер една непозната за нас

гостенка на празненството флиртуваше с него, и то доста очевидно. Той обаче се държеше въздържано на нейните предизвикателства, явно не му се флиртуваше с нея. Въпреки това аз почти през цялото време си говорих с другите гости и се държах така, все едно че го нямаше и че не бяхме двойка. Исках да покажа, че не ревнувам и всъщност ми е все едно: „На тази възраст не е нужно да се хващам за всяка сламка“ — мислите ми бяха подобни.

По-късно разбрах, че Юрген се е държал така след рождения ден заради едно недоразумение между нас, което по-късно разяснихме и забравихме. Той се почувствал засегнат от моето безразличие, незачитане, помислил, че аз не искам другите да разберат, че сме заедно, и си казал: „И тя е като другите жени“.

В събота сутринта каза, че не се чувствал добре, главата му бръмчала и нямал апетит за закуска. А след това се качи на колелото и си отиде, като до понеделник не се обади. Това ме нарани и аз от своя страна си помислих: „Сигурно това е краят. Отново съм сама“. След раздялата със съпруга ми се чувствах така самотна в нашето голямо хубаво жилище, което държахме под наем и в което аз останах да живея. Синът ни вече живееше отделно. На 19 години той пожела да се отдели и ние му наехме едно жилище в района „Пренцлауер Берг“, където тогава живеехме. Той водеше вече своя собствен живот.

* * *

Със свито сърце си легнах да спя. Тази нощ сънувах, че съм в Карабунар. В градината ни имаше много гости и всички бяха празнично облечени. Беше през деня и слънцето грееше. Хората стояха прави на групички и разговаряха помежду си като на парти или на празненство. Като изневиделица сред тази гледка се показа образът на майка ми във вид на една голяма снимка. Сестра ми дойде при мен и ми подаде една лъжица с мазна изпържена кайма — да пробвам дали е вкусно яденето. Ние двете бяхме главни личности, център на вниманието на този семеен празник.

Когато се събудих, сънят ми беше така ясен и жив в главата, все едно съм гледала филм. Опитах се да не съм отново толкова мистична и да не започвам веднага с тълкуванията. Но явно като всички българи

съм такава, това, изглежда, е в кръвта ни. Отидох на работа, но всъщност ме избиваше на плач, чувствах нещо като буца в гърлото си, сълзите напиреха, но не излизаха. Някъде към 11 часа се обади Ваня по телефона и каза да не се притеснявам, но сестра ми я помолила да ми предаде, ако е възможно, веднага да тръгна за България. Майка ми не е добре и лекарите казали, че не могат да я оперират.

„Но защо не могат? Какво е станало, какво има тя?“, попитах отчаяно аз.

„През нощта е вдигнала висока температура, кръвното и налягане е паднало много ниско. Пулсът и бие много слабо, хемоглобинът е станал много лош“, отвърна тя.

Казах на Ваня, че още тази вечер ще си дойда и ще се обадя, когато излети от Берлин. Тогава имаше всеки ден полети за София от българската авиокомпания. За мой късмет недалеч от работата ни имаше едно малко екскурзионно бюро, намиращо се в бизнес центъра, обслужващ няколко фирми. Аз веднага поръчах билета за самолет и се разбрахме в 14 часа да го получа. Снабдена с него, веднага се прибрах в жилището ми, набързо събрах багажа, поръчах едно такси и пристигнах на аерогарата. Нямах време за нищо друго, всичко протече светкавично, самолетът ми излиташе в 17:50 часа. Преди това се обадих на телефонния секретар на сина ми за внезапното ми отпътуване, същото направих и с Юрген, който още не беше се обаждал. Успях набързо да телефонирам на Франк, той като че ли беше винаги откриваем, когато бях в нужда.

* * *

Още докато чаках на аерогарата, бликнаха сълзите ми. Все още се страхувах от състоянието, в което ще видя майка ми, може би на смъртно легло. И най-вече какво ще и кажа, ако ме попита къде е Томас, защо не е дошъл? Той много я уважаваше, дълбоко я почиташе и тя не би могла да приеме, че не е дошъл. Знаех, че не мога да я излъжа, да скрия истината, и силна болка пронизваше сърцето ми, при мисълта че ще и причиня тази мъка може би в последните мигове от живота и. Толкова много ми се беше събрало в душата, че сълзите

течаха и течаха, а аз даже не се срамувах от това. В самолета продължих да се опитвам да ги спра, но те идваха, не спираха да текат.

Когато пристигнахме в София, беше още светло. Ваня и мъжът и Тошко вече ме чакаха. Те още нямаха кола и бяха дошли с техен приятел. По време на пътуването ми направи впечатление, че карат с по-висока от обичайната за тях скорост, но не казах нищо. Аз самата исках, колкото се може по-скоро, да пристигнем.

В колата Ваня ми разказа, че майка ми имала от обяд халюцинации и бълнувала на глас. И че сестра ми искала да я вземе вкъщи в Карабунар. Аз бях толкова объркана, че не можех да си събера мислите, не можех да разсъждавам. Даже забравих да питам къде се намира в момента майка ми — в болницата или у дома.

Колата напусна магистралата при село Церово и зави в посока към селото ни. Винаги ме обзема едно особено чувство, невъзможно да го опиша, когато, идвайки, ни остават шестте километра от Церово до дома ни в Карабунар. Това е чувството, че се връщам у дома, в родното ми място. Макар и дълги години да живеех далече, за мен Карабунар си остана моята най-близка родина, мястото, където е минало детството ми и където винаги с копнеж се завръщам.

Ние спряхме пред къщата. Вече беше се стъмнило. Дворната врата се отвори и сестра ми с братовчед ни Тошко излязоха да ме посрещнат.

„Еми, ела за малко на пейката“, каза сестра ми след прегръдката.

Едва седнахме и тя избухна в плач: „Майка издъхна сега, преди 5 минути. Ние не можехме да направим нищо повече за нея. Тя не се мъчи много, след бълнуванията се успокои, но не дойде повече на себе си, заспа завинаги“.

В тъмнината не забелязах, че беше вече плакала, очите и бяха подпухнали и зачервени. Сега аз исках да плача и плаках.

В този момент, след като чух всичко, се почувствах облекчена, като че тежък камък падна от сърцето ми. Аз не знаех кое беше по-силно — болката от смъртта и, или лекотата, която почувствах. Ние станахме от пейката, за да влезем в двора, и батко Тошко сложи ръката си върху раменете ми, казвайки: „Тя почина така изведнъж, както брат ми“.

Останах като гръмната, парализирана при тези негови думи. Трябваше отново да го попитам дали правилно съм разбрала: „Батко

Гошо и той ли умря?“.

„Да, ти не знаеш ли? Още през февруари от сърдечен удар.“ Не, аз не знаех, родителите и сестра ми бяха забравили да ми пишат. Спомних си, че месеци наред не бях писала на майка и татко, а със сестра ми и без това почти не си пишехме, тя не обичаше да пише писма, нямаше и време. Но и при мен не беше по-различно. Обикновено пишех само до майка, но рядко, а и тя също само от време на време ми се обаждаше с някое кратко писмо. В последните години зрението и беше отслабнало, но тя не ползваше очила и понякога трудно се разбираше написаното. По телефона също не се обаждах често, защото връзката със селата тогава беше много лоша, освен „ало, ало“, почти нищо не чувах.

Този ден чух за смъртта на братовчед ми Гошо и за втори път като че ли си отдъхнах, почувствах, че мога да си поема въздух: „Значи, и на него няма нужда да разказвам за раздялата ми с Томас“, помислих си аз. Двата се разбираха много добре и се уважаваха взаимно. И ето, майка и батко, тези, на които така се страхувах да съобщя за сполетялото ме семейно нещастие, вече ги нямаше. Този проблем, който така ме потискаше, защото не исках да им причинявам болка, беше изведнъж, като с магическа пръчка, изчезнал. Месеци наред се измъчвах и се страхувах при мисълта, как да кажа на двамата, че Томас ме е оставил заради друга, много по-млада жена. И ето, аз пристигам, а тях двамата ги няма.

Никой от моето семейство не знаеше за раздялата, освен приятелката ми Ваня. Още същата вечер споделих това само със сестра ми, батко Тошко и баща ми. Не исках нашите роднини, приятели, съседни и познати точно на погребението на майка ми да изпитват съжаление към мен. Тяхната тъга за майка ми не биваше да се смесва с грижата за мен. Но след един месец, когато отново си дойда в отпуска, ще им разкажа, защото вече няма да съм потисната и ще мога да им обясня, да им „налея чисто вино“, самоуспокоявах се аз...

Влязохме в двора. В градината, пред входната врата на къщата, под лозницата, вече се бяха събрали роднини и съседни. Според българския обичай трябваше през нощта да има хора при мъртвеца. Преди това прегърнах баща ми за поздрав и израз на съболезнование. Малко се успокоих, защото изглеждаше на себе си въпреки мъката си.

Влязох в стаята, където майка ми беше издъхнала. Тя лежеше върху леглото. Изглеждаше толкова малка. Наведох се и я целунах по челото. Нямах страх от нея като мъртъв човек. Нейната приятелка баба Златана от махалата също влезе в стаята, утешавайки ме: „Тя те виде, нейната душа не се успокои, докато ти не пристигна. Тя те виде да идеш с колата, и тогава вече се умири. От следобед не беше в съзнание, само блънуваше, говореше високо. Нейната душа почувства близостта на твоята душа. Не тъгувай, че е умрела, преди ти да дойдеш. Тя те виде, че идеш“.

Беше топъл ден през месец юни. В градината седяха роднини и си говореха, от време на време се долавяха хълцания и плач. Сестра ми и две лели бяха измили, облекли и приготвили майка за погребението. Мъжете имаха грижата да известят другите роднини, приятели, познати. И да се покани попът за нужните погребални опявания съгласно нашия православен християнски обичай: при изнасяне на ковчегата от къщи, в църквата, на гроба, при гощавката за нейния помен и за здраве на присъстващите. В „семеиния съвет“ се разбрахме кой какви задачи ще поеме за погребението, а те бяха доста: да се купи ковчег и свещи; да се отпечата и разлепи некрологът; да се купят кърпи за лице и носни кърпи от плат за роднините до втора линия за раздаване; да се ангажират двама души за изкопаване на гроба; да се уточни какви ще са ястията и питиетата и къде ще се съберат хората и други организационни работи.

След завършване на погребения ритуал на гробищата всички присъстващи се канят на гощавка за помен на мъртвеца. Ние решихме да го направим в селската гостилница в центъра на селото, която беше като стол за хранещи се. Помещението беше голямо, с много маси, затова подходящо за нашия случай, понеже очаквахме много гости. Макар че беше делничен ден и че майка ни почина внезапно, като баячка беше известна, беше излекувала и помогнала на много хора не само от селото, а и от околностите.

Майка умря в понеделник към 22 часа, а във вторник рано следобед трябваше да бъде вече под земята. Според наредбите и традицията на Българската православна църква умрелият преди 24 часа се погребва на следващия ден, а след 24 часа — на по-другия ден.

Братовчед ни Тошко трябваше да купи една овца за курбана. По едно време баба Златана си тръгна, но само след 5 минути отново се

върна: „Вие не можете с месо да вкарате хората в грех! Сега е постно време! А вашата майка стриктно го спазваше! По пътя за у дома изведнъж ми дойде това в главата. И веднага се върнах да ви го кажа. Господи, каква голема грешка щяхме да направим!“.

Ние я погледнахме с голяма благодарност и веднага всичко се пренареди, значи: риба, ориз, маслини, други ястия, но никакво месо, по религиозната традиция позволяваше само риба. На 40-ия ден след смъртта на майка ни, една важна дата за всеки мъртвец, решихме да направим курбана с агнето, тогава вече ще е отминал постът. Баба Златана имаше право. Майка беше стигнала дотам с нейните постенета, че два дена в седмицата, доколкото си спомням, в сряда и петък, тя не ядеше нищо от животно.

Преди да си тръгне, баба Златана влезе отново в стаята при майка ми. Аз отидох с нея. Застанала пред леглото, гледах замислено в лицето и, когато изведнъж баба Златана изрече: „Ооо, виде ли и ти, левата ѝ вежда се помръдна!“.

Тялото ми настръхна. Разбира се, видях, че нищо не се помръдна. Лицето на майка ми беше неподвижно като маска, тя беше мъртва, така мъртва, както само един мъртъв можеше да изглежда. Старата жена беше толкова мистична и набожна, че сигурно вече виждаше духове. И разбира се, показваше се и като важна личност, разбираща от такива духовни неща, което ни накара да почувстваме малко по-късно със сестра ми. Аз не видях баба Златана да плаче, но това съвсем не означаваше, че тя не беше тъжна за смъртта на майка ми, нейната приятелка. Напротив, убедена съм, че причината беше нейното по-дълбоко и набожно разбиране за душата и пътя и след напускането на земния свят. Аз съм и благодарна, че майка ми имаше в нейно лице съдружничка и че със своите съвети помогна на нас, незапознатите с религиозните обреди.

* * *

Ако майка ми можеше да стане и види деня на нейното погребение, най-вече опяването в селската ни църква, сигурно щеше да каже доволна: „Точно такова погребение си желяех“.

Ковчегата го носеха 4-ма мъже, близки роднини. Траурното шествие мина по централната улица през цялото село, понеже църквата се намира на другия край. Дойдоха към 80 души, макар че беше вторник и много хора не бяха разбрали за внезапната и смърт. Всички вървяха след ковчегата, за да я изпратят до гробищата. Някои съселяни излязоха пред портите си и се наредиха след траурното шествие, други носеха цветя от градините си и ги слагаха върху ковчегата, който беше отворен. Много хора ни подаваха букети с цветя в ръцете с думите: „За вашата добра майка, тя да иде на небето, в рай, да намери вечен мир“.

Църквата се беше напълнила с погребалните гости, когато попът на селото започна траурното опяване. След официалната част дойде ред на неговото лично обръщение, лични думи към майка ми. Това беше една покъртителна, много човечна, изтръгната от душата му траурна реч. А когато той вече не можеше да спре сълзите си и отпрати към нея, мъртвата, молба за прошка, че не е имал правото да изпълни молбата и за изповед заради църковните наредби, които отхвърлят баенето като метод на лечение, тогава и в очите на тези, дето не плачеха, се появиха сълзи. Като човек, а не като църковен служител, той и отдаде заслужената почит като на жена с голямо сърце, която е помогнала и излекувала много хора.

Преди ковчегът да бъде спуснат в земята, той пак я почете с дълбоко развълнувана реч. Сестра ми и аз, а и всички присъстващи роднини и приятели бяхме благодарни, че отдаде на майка ни така заслужената похвала и чест в този земен живот.

Хората, които дойдоха на погребението, поканихме на траурната гощавка накрая, имаше ядене и пиене в изобилие, не липсваха домашното вино и ракията. А когато те си отидоха, се събрахме у нас в градината ние, „по-младите“: сестра ми, батко Тошко, аз и няколко братовчеди, с които дълги години не бяхме се виждали. Те живеят настрана, някои от тях доста далеч, но учудващото беше, че бяха успели да пристигнат навреме. Разбира се, присъстваха и младите, та даже и най-младите: синовете, снахите и внуците на сестра ми. Сложихме набързо две дълги маси под лозницата и започнахме втората част от гощавката: с пържено месо и салата от домати и краставици. Всички бяхме доволни да се видим, започнахме оживени разговори, които преминаха в смях. Братовчед ни Тошко даваше тона, той беше в

разгара си и както винаги в центъра на вниманието — случки от детството, от младините, все някакви смешни истории, а после обърна и на вицове, на които беше специалист. Така и не разбрахме как сме започнали да се смеем високо на глас, даже със сълзи на очи. Това продължи до късно след полунощ. По едно време излезе баща ни и ни смъмри: „Не се ли срамувате? Какво ще кажат комшиите, като чуят как се смеете на този ден?“.

Не си спомням в последните години, а и въобще някога, в един и същи ден толкова много да съм плакала от мъка и толкова много да съм се смяла със сълзи на очите, както в този ден на погребението на майка ми. Като извинение, че сме шумни и весели, сестра ми каза: „Майка винаги казваше да не тъгуваме, когато умре. Тя каза да се смеем и да се радваме на живота. Искаше да ни вижда всички радостни и щастливи“.

Това всъщност беше истина, точно това беше желанието на нашата добра и всеобична майка и баба.

* * *

Аз останах до събота на село, преди да се завърна в Берлин. Сестра ми и аз ходехме всеки ден преди обяд на гроба на майка ни. След това обикновено се отбивахме у една приятелка на сестра ми, която живееше недалеч от гробищата. Нейният мъж работеше тогава в Коми, автономна област в тогавашния Съюз на съветските социалистически републики (СССР). Тя се радваше, когато ѝ гостувахме, и винаги ни посрещаше с нещо вкусно сготвено, със сладкиши или кейк. Понякога отсядахме в едно кафене в центъра на селото. Дните през седмицата бяха слънчеви, небето беше синьо, доста ветровито, но въпреки това много приятно.

Един ден, връщайки се от гроба на майка ни, срещнахме баба Златана на пътя в махалата, която всъщност ни търсила да ни каже нещо много важно: „Вие трябва да пратите телеграма до Рилския и Дряновския манастири и да им кажете, че вашата майка е умрела на 15 юни“.

Сестра ми и аз се спогледахме стъписани, учудени какво иска да ни каже и дали правилно сме я разбрали. И така, обещахме, че ще го

направим, за да ни остави на мира, и продължихме по пътя към къщи. Вървешком мрънкахме и двете: „Ние няма да се правим за посмешнице! Защо трябва да информираме тези манастири, че майка ни е умряла?“.

Но въпреки това, като че ли нещо не ни оставяше на мира и от страх да не постъпим погрешно, когато става въпрос за майка ни, решихме да разберем повече подробности. Върнахме се обратно и отидохме у дома на старата жена, за да я разпитаме. Нейното обяснение беше: тя ще ни даде адресите на манастирите, имената на църковните братя, ние ще изпратим до тях писма с името и деня на смъртта на майка ни и една определена такса. Това можехме да направим и телеграфически. Че баба Златана имаше опит в тези духовни работи, както тя ни увери, бяхме вече напълно убедени. Името на майка ни щеше да бъде прочетено при литургия или четене на помен за мир на душата ѝ, за светлата ѝ памет. Разбира се, веднага се съгласихме и сестра ми пое задължението да свърши това след моето отпътуване. Както по-късно ми каза, тя е направила това за успокоение душата на нашата мила и добра майка, а също и за успокоение на нашите души.

Вечер седяхме със сестра ми сами в градината. Разпитах я за обстоятелствата, при които е починала майка ни. В нейния смъртен акт пишеше „слабост на сърцето“, значи, сърдечна недостатъчност като диагноза. Той беше издаден от селския лекар. Но това обикновено се пише и когато не се знае причината за смъртта. Всъщност не е погрешно, защото накрая сърцето става много слабо и престава да бие. В крайна сметка при всички умрели е така.

Сестра ми разказа, че в понеделник от сутринта била при майка и я успокоявала. Още преди обяд положението и се влошило много, но била в съзнание.

„Ти ще бъдеш оперирана, всичко ще мине добре. Еми ще си дойде днес, тя вече е на път за тук.“

„По едно време се чу шум на спираща кола отвън — разказваше сестра ми. — И изведнъж майка се повдигна и седна в леглото, въпреки че беше с толкова отслабнали сили. И от легналото положение, в което се намираше, каза: Емилия! Това е Емилия.“

Майка ми вероятно през цялото време е мислила за мен, искала е непременно да ме види, и то колкото се може по-скоро. Тя сигурно

вече е предчувствала края си.

Разбрах от сестра ми, че майка ни в халюцинациите си няколко пъти повторила: „Пано ма, пипера!“.

И понеже тонът, а и изречението изразяват укор, значи, тя е искала да каже на стрина да внимава да не навреди, да не стъпче пипера: „Пано ма, пипера!“. Вероятно става въпрос за насаден пипер.

Сестра ми каза, че се е чудила какво майка ни е искала да каже с това. И то най-вече, защото го е казала няколко пъти. Когато го чух, кожата ми настръхна. Толкова се бях развълнувала, че сигурно много объркано съм се опитала да разгадая пред сестра ми казаното. И така, майка ни е видяла в халюцинациите си етърва си Пана да стои в лехата с пипер в градината ни и с укор и е казала да внимава да не го стъпче.

Няколко месеца преди майка ми да почине, сънувах стрина Пана, изправила се наред пипера ни, който винаги садихме на едно и също място. Тя ме погледна особено, с лека насмешка, триумфиращо. Да, аз така почувствах нейния поглед в съня ми. Когато се събудих, веднага си помислих, че е искала да ми каже: „Аз бях права, като казах на майка ти преди години, че по-късно и Томас ще те остави, както баща му остави свекърва ти заради по-млада жена“.

Когато се разделихме, дълго време се сещах за това „змийско клъвване“ на стрина ми. Но макар и болезнено за мен, признах, че е казала истина, която по-късно се сбъдна. Така разтълкувах тогава този сън и в подсъзнанието си вече го бях преодоляла.

Този сън го сънувах няколко месеца преди майка ми да умре. Изглежда, тя е видяла в смъртните си часове точно тази сцена от моя сън, но месеци по-късно.

Някаква случайност ли беше? Или тя искаше да ми каже нещо друго? Отговор вече не търся. Не очаквам да го намеря.

Ноември 2003, Берлин

ГЛАВА 15

МАРИЯНА

С Марияна се запознах, когато започнах да уча в гимназията във Велинград, а по-късно станахме големи приятелки. Тя не беше красавица, но имаше симпатично лице и беше по-различна от нас, другите момичета. Марияна беше „принцесата“ на нашия клас. Имаше сини очи и много хубави дълги руси коси, за които всяка жена би си мечтала. За нейната коса я облазявахме, имаше цвета на узрели житни класове, дебел лъскав косъм, беше гъста. Белият цвят на лицето и, с лек оттенък на бледорозово, и придаваше много свеж и румен вид. Беше средно висока и имаше женска, много добре оформена фигура. Можеше с право да се каже, че изглеждаше интересна, по-различна от повечето нас, типично южняшки на вид българки.

Като единствено дете на родителите си тя беше малко разглезена. Имаше интерес към литературата, който донякъде беше наследила от родителите си, които също обичаха да четат, и това се виждаше от многото книги, които имаха в къщата си. Марияна не беше от отличниците, но спадаше към тези с много добър успех в класа ни. Смяташе се за нещо по-особено и се държеше леко дистанцирано. С мен беше любезна, но двете станахме истински приятелки, когато тя също дойде да следва в Свищов.

Както повечето семейства във Велинград, така и нейните родители имаха собствена къща с двор. Те живееха в квартал „Лъжене“, а аз — при сестра ми в квартал „Каменица“. Майката на Марияна работеше като служителка, баща и — в държавната железница. Семейството пътуваше често из страната и чужбина, ползвайки безплатните билети на работещи в БДЖ. Родителите и бяха много мили и гостоприемни хора, запазила съм най-добри чувства и към двамата в моите спомени.

Марияна приличаше на баща си, той също беше рус, като нея. Аз го помня само с бели коси, макар че още не беше възрастен. Той за

една нощ побелял след сполетяло го голямо нещастие. Чувала съм и от други хора за такива случаи.

Тя ми беше разказала, че нейната баба като младо момиче е имала честта да седне на коня на царя ни. Марияна имаше добре развити литературни дарби, макар и да не ги осъществи професионално. Тогава малко се съмнявах дали тази история не беше плод на фантазията и, но сега съм убедена, че е било истина. Чела съм как българските князе и царе са показвали близостта си с народа.

* * *

Най-голямото желание на родителите на Марияна, свързано с щастието на дъщеря им, беше тя непременно да завърши висше образование и да се омъжи за подходящ мъж, тоест да е от „добра партия“. Внуците, разбира се, са мечтата на всички баби и дядовци.

Една година по-късно дойде и Марияна в нашия Висш финансово-стопански институт (ВФСИ) в Свищов на Дунава. След завършване на гимназията беше кандидатствала журналистика, за която се отпускаха много малко бройки, а без привилегии и „връзки“ това не беше леснопостижима мечта.

Въпреки трудните приемни изпити тогава, повечето млади хора искаха да следват, което беше и желанието на техните родители. Всяка година преди приемните изпити за висшите учебни заведения в страната избухваше „родителската истерия“, свързана с кандидатстудентските изпити. Те не жалеха средства и време за подготвителни курсове и частни уроци. Но е напълно разбираемо, всеки родител да иска синът му или дъщерята да са по-добре, да имат възможността за по-интересна и по-добре платена работа.

През онези времена, преди промяната у нас, хората ценяха висшето образование, а не натрупаното по нечестен и неморален път богатство. Но всъщност много богати и много бедни, както сега при капитализма, тогава нямаше. Тогава действаше „каната за поливане“, значи, да сме „от равни по-равни“, част от илюзията за бъдещето комунистическо общество. Но както винаги и тогава имаше изключения: най-вече за активните борци с техните привилегии, които

се наследяваха и от децата им. А те невинаги можеха да се похвалят с нужния образователен ценз и с нивото си на интелигентност.

Не по-добре тръгнаха нещата през последните години, след промяната в страната ни. Много от предишните привилегировани се „обърнаха на 180 градуса“ и станаха така наречените „демократи“, притежавайки пак власт и средства. Даже стана още по-лошо от преди, защото се ценят не високото образование и интелигентност, а натрупването на материални блага. Тъжно ми става да гледам и чувам как млади образовани хора трябва да се борят за своята и на семействата си издръжка, обедняват, принудени са да приемат по-лоши и нископлатени работи от други, които без образование, с ниска интелигентност натрупаха несметни богатства: скъпи жилища, имоти, луксозни коли, джипове, създадоха фирми. А не на последно място са и свързаните с тях власт и надмошности над така наречените „маси“, обикновените хора. И как парадират с това, не съзнавайки всъщност колко ниско са паднали.

Миналата година една приятелка ми разказа, че шефът на заведение в Пазарджик, когато посети друго заведение, винаги си носи бира „Хайнекен“. Все едно че в живота си е пил само такава бира. Но самохвалството и тщеславието са също типични български черти, особено за мъжете от типа „мачо“.

Малко след като Марияна започна следването си, се запозна с един състудент от София на име Илиян. В нашия институт много от студентите от София имаха по-високо самочувствие, и то само защото бяха от столицата. Това обаче не беше така при Илиян.

Малкото градче Свищов гъмжеше от студенти, от млади хора и неслучайно го наричаха „студентския град“. Макар и малък тогава, той беше много оживен, с доста ресторанти и барове, които почти денонощно бяха пълни с посетители. И разбира се, все някъде имаше някое парти до сутринта. Това беше, изглежда, причината в сутрешните часове залите за лекциите да са често празни. Ние бяхме пет приятелки с обща специалност, но в различни семинарни групи. Това ни позволяваше на сутрешните лекции да ходи само една от нас да записва, а другите да се наспят и да идат към 10 часа, ако през нощта сме били до късно „на купон“.

Най-хубавите партита бяха на осми декември, международния студентски празник. Спомням си, че веднъж по време на едно

прекрасно парти, късно през нощта, един от състудентите, стана и каза, че трябва да отиде до квартирата си. Неговата наемодателка, една стара жена, му заръчала от време на време през нощта да се навежда над сърцето ѝ, за да чуе дали то тупти. Тя страдала от болно сърце и за нея било успокоение някой да я проверява от време на време. Всички ние се смяхме сърдечно на наивността на старата жена, но той и беше обещал и спазваше това стриктно, което всъщност беше похвално за него.

Ние, студентите в Свищов, имахме в повечето случаи възрастни хора като наемодатели и можехме да се похвалим с прекрасни отношения помежду ни. Особено бабите, те се държаха с нас като майки, грижовни, толерантни, въобще, можеше да се каже, либерални за ония времена.

С Христина, моята тогавашна съквартирантка, сменихме три квартири по време на следването ни, а в две от тях имахме стари хора като хазяи. И двете баби бяха много мили и добродушни, но и много любопитни, особено когато ставаше въпрос за момчета като интимни приятели, или както тогава се казваше „гаджета“. Последните две години живеехме недалеч от Дунава и имахме към 70-годишна хазяйка, която в лице изглеждаше като копие на „Мона Лиза“ от Леонардо да Винчи. Особено впечатляващ беше нейният поглед, почти същият като на известната картина. Тази баба беше най-любопитният човек, който познавах. И в същото време беше много хитра и оправна като лисица, но под маската на тайнственост и прикритост. Още тогава се питах дали „тайнствената усмивка“ на тази прочута Мона Лиза не означаваше нещо подобно. Сигурно не, не вярвам подобни черти така да са заинтересували известния художник, че да увековечи това лице в своята световноизвестна картина.

И един друг, останал в спомените ми случай имах с тази баба. Бях пред изпит по философия, един предмет, който много ми допадаше, но професорът беше особняк и нямаше никаква сигурност за крайния резултат, затова бях неспокойна, както всъщност преди всеки изпит. На сутринта, преди да тръгна, тя, както винаги добре информирана за нас, даже и за душевните ни състояния, излезе с мен на улицата, носейки една кофа с вода, и докато се усетих, я лисна пред мен, едва ли не опръсквайки ме. Но веднага ме успокои, че това е, за да ми върви „като по вода“. Тя беше и много суеверна, а датата беше 13-

ти. Аз взех изпита с отличен, което невинаги ми се отдаваше на другите изпити, за разлика от бележките ми в началното и гимназиалното обучение. Но аз и не бях така амбициозна и по време на следването ми отделях повече време за личните ми младежки потребности.

Взаимоотношенията между професорите и доцентите с нас, студентите, бяха тогава по-свободни, по-близки, лежерни, понякога даже приятелски. Но имаше и някои особняци, към чиито навици се нагаждахме.

Спомням си случая с един известен и добър по специалността си професор, който в сладкарницата, от която си беше купил кисело мляко, счупил по невнимание едно от бурканчетата си. Първите седем студенти изхвърчаха набързо скъсани, без много проверки дали са знаели, или не. Тази новина бързо се разнесе за страх и ужас между тези, които имаха изпит на този ден.

Нашият институт е най-старият по икономика и финанси в България, отворил вратите си за студентите през 1936 год. в две масивни сгради. Той носеше името на дарителя си Димитър А. Ценов, който е бил богат търговец и е осигурил средствата за построяването му. В Свищов в миналото са живели богати, предприемчиви търговци, които са инвестирали в града, като са правили и щедри дарения. Разположението на града като пристанище на брега на река Дунав е било много благоприятно за търговията с редица европейски държави, най-вече с Австрия. От там са внасяли и доста красиви мебели, които по наше време бяха остарели, но все още привличаха вниманието ни, придавайки на жилищата луксозна обстановка. Такива виждахме често в къщите на свищовските граждани, в които имаше студенти на квартира. А това бяха семейства, които ни предлагаха по-уютен приют в града и който ние предпочитахме пред общежитието.

Бащата на Илиян работеше в някакво министерство. София беше градът на мечтите на повечето студенти, защото беше столицата, най-големият град в страната. Но това не беше причината Марияна да е с Илиян. Тя се беше влюбила в него, а и той в нея даже повече, за него тя беше „богиня“. Доколкото ми беше известно, родителите и също го одобряваха. Илиян беше красив, тъмнокос, със светещи тъмни очи, доста темпераментен, бързо се въодушевяваше и беше много контактен. Със своето особено държание към всички и всичко, можеше

да се каже, че беше ексцентричен. Той имаше добродушно сърце, беше много услужлив, интелигентен и начетен. Запомнила съм Илиян като свободолюбива личност, не се съобразяваше с никакви светски норми, правеше каквото си иска и мнението на другите не му влияеше, особено ако беше убеден в правотата си. Аз изпитвах големи симпатии към него, не на последно място, защото с непринуденото си и приповдигнато настроение той развеселяваше цялата компания. Но най-много, защото виждах, че Марияна и той си приличат „като две капки вода“. Тя също имаше свободолюбиви разбирания за живота, не така зависими от обществените норми на поведение.

Илиян рядко посещаваше лекциите, но ако дойдеше, носеше едно малко черно бизнес куфарче. Но вътре нямаше тетрадки за писане, а музикални плочи на западни певци и групи, които продаваше на другите студенти. От време на време той пътуваше до тогавашната Югославия, откъдето си доставяше стоката с помощта на негов братовчед, който живеел там и който често ходел в западните страни, снабдявайки го с необходимите плочи.

Марияна и Илиян бяха наели една обща стая, което за тогавашните времена не беше типично — морално погледнато. Разбира се, и тогава беше в рамките на нормалното младите двойки да имат сексуални отношения преди брака и да си сменят партньорите. Никой не може да е сигурен във вечността на една връзка, колкото и да е мечтана тя.

Но тази либералност в България не беше до толкова изявена, колкото в тогавашната Източна Германия (ГДР), където много млади момичета имаха извънбрачни деца. Това беше до известна степен стимулирано от държавата, защото по този начин те можеха да получават самостоятелно жилище под наем, което иначе беше много трудно при големия недостиг на такива, особено в големите градове. Обществеността в България не беше подготвена за такива взаимоотношения. По мои виждания тогава в ГДР аморалността беше достигнала високи граници, поне сред младежта. Но не извънбрачните деца имам предвид, а честата смяна на партньорите, даже и в приятелски кръг, без зачитане на обидата за другите, семейните изневери, оргиите и други.

Марияна беше споделила с мен, че Илиян има по рождение някакъв дефект на сърцето, наричано „порок“, и че не се знае колко

дълго ще живее. Двамата бяха неразделни през цялото време, докато и аз следвах там. След това аз се завърнах в Пазарджик, понеже завърших следването ми, а Марияна остана, защото започна една година по-късно от мен. Илиян също се беше дипломирал и се беше уредил на работа в София, в Свищов нямаше възможност да остане.

Беше през зимната семестриална ваканция, когато посетих Марияна във Велинград. За двете беше голяма радост да се видим. Какво бе учудването ми, когато тя ме запозна с един млад мъж и го представи като нейния нов приятел от Русе. За мен това беше шок, аз останах онемяла, не можех да повярвам на ушите си: тя беше оставила Илиян. Не ми се искаше да повярвам, но беше горчивата истина. По външност новият и приятел не ми направи никакво впечатление, освен че не беше много висок и че изглеждаше много младолик. Той беше в първи курс на следването си и четири години по-млад от нея.

Стана ми много мъчно за Илиян, харесвах неговата непосредственост, директност, общителност и въобще неговия некомплицирани начин на държание с другите. Но най-вече, защото така обичаше Марияна, показваше го пред всички, той я боготвореше. За него тя беше истинска принцеса, за която беше готов всичко да пожертва. Но Марияна се беше влюбила в този младеж, а сигурно и той в нея. В такъв случай надделяват законите на чувствата.

След дипломирането си в Свищов Марияна започна да работи в Пазарджик по разпределение, също в Окръжния народен съвет. Двете наехме заедно една стая, която беше отделно от къщата на хазяите, а преди това аз живеях сама на квартира на друго място. Не мина много време, откакто Марияна беше си дошла, и нейният нов приятел прекъсна връзката си с нея. Това не стана веднага, но писмата идваха все по-рядко, докато напълно спряха. Марияна беше много тъжна, но се държеше стоически, а и с нужната гордост. По-късно разбрах, че неговите родители не били съгласни с тази връзка заради разликата във възрастта им.

Един ден беше пристигнало едно писмо до нея от братовчед на Илиян, което беше изпратил на адреса и във Велинград. Той и пишеше, че Илиян се е самоубил. Направил го с пистолета на баща си, застрелял се в слепоочието си. Знаем, че това беше шок за Марияна. Тя си ходеше всеки път в края на седмицата и беше прочела писмото. От нея разбрах, че само като видяла надписа на плика, веднага се

досетила какво може да е станало. Марияна отдавна е предчувствала, че Илиян може да посегне на живота си. Тя изпитваше чувство за вина, знаеше много добре, че Илиян не можеше да преживее раздялата с нея, не можеше да се справи и преработи душевно сполетялата го лична трагедия. Аз също бях тъжна за станалото, за него и за нея. Дълго след това ме занимаваха мислите за съдбата на Илиян, за неговото ранно доброволно напускане на живота.

Марияна остана още една година в Пазарджик и след това я преместиха на работа в родния и град като главен счетоводител на Горското политехническо училище. И понеже често пътувах до Велинград, защото там живееше сестра ми, всеки път посещавах и Марияна. Тя вече се беше запознала с един друг млад мъж, който беше разведен и работеше в мебелната фабрика.

Родителите и бяха, както се очакваше, против тази връзка: работник, разведен, не така образован и начетен като дъщеря им, от бедно семейство, а на всичкото отгоре обичаше и да си попейва. Тази загриженост за нея беше оправдана, но нищо не помогна: колкото те бяха против, толкова Марияна се чувстваше по-привързана към него. Аз мисля, че това нейно държане спрямо родителите и се дължеше до известна степен на често срещаното при младите хора желание като че ли „напук“ да покажат, че ще стане така, както те искат, по тяхната воля, че са против родителите им да се намесват в техния личен живот. Още повече че Марияна беше на такава възраст, на която всяка девойка иска вече да е омъжена, да има деца и свое собствено семейство. Аз също бях преминала в кръга на семейните. И така, без знанието на родителите си един ден Марияна склучи брак с него.

Моят мъж и аз ги посещавахме винаги, когато ходехме до сестра ми във Велинград. Те останаха да живеят в къщата заедно с нейните родители. Една от стаите бяха направили на механа, обзаведена традиционно, постарому, с камина. Незабравим е останал споменът ми от гостуванията ни там, приятните и весели разговори до късна вечер при запалена камина. Една година празнувахме заедно Нова година у нас в Пазарджик, едно лято ходихме на почивка заедно на Черно море, въобще се разбирахме много добре и ни беше приятно да се срещаме.

Мъжът на Марияна, който се казваше Любомир или Любо, обичаше да се заглежда по чуждите жени, понякога с по-солени коментари. Дали е имал някаква извънбрачна връзка, това Марияна

вероятно не знаеше, но понякога той и даваше повод за ревност. Често обаче е така: „буйната вода не е опасна“, така че и при Любо може да са били повече приказките, отколкото действията. Но тези семейни неща те двамата най-добре си знаеха. Нейното превъзходство по интелигентност, общи познания, начин на изразяване го дразнеха и той го показваше с ироничен тон, но невинаги подходящ и невинаги тактичен.

Както много българи по това време и Любо замина за три години да работи в Коми, подобласт в тогавашната СССР, където имаше цяла колония от българи като чужди работници. Основната работа беше сечене на дървета. Не след дълго време и Марияна се уреди при него като служител в едно бюро. Със спестените пари те си купиха нова кола и изградиха един етаж на къщата. Вече им се бяха родили две деца, момче и момиче. Родителите на Марияна починаха един след друг.

Обстоятелствата при нас се стекоха така, че няколко години много рядко се виждахме, докато един ден разбрах от Марияна, че е в развод с Любо. Той ходел с други жени и започнал да пие, слабости, на които не беше устоял. Дълго време не можеха да се разберат за подялбата на новия етаж, който бяха построили с общи средства. Всъщност той даже не беше завършен, липсваха им нужните пари. След развода им Любо остана да живее на долния партерен етаж на къщата.

Децата останаха при Марияна и тя им се отдаде с цялата си любов и грижи. Духом беше много силна личност. След развода аз я видях като една вече улегнала, скромна жена, която стоически се справя с негодите на живота. Въпреки финансовите си затруднения успя да модернизира първия етаж, където живееше с децата си, като му направи пълно ново обзавеждане. В големия просторен хол, беше изградила една хубава открита камина, а едната стена беше пълна догоре с книги. Жилището стана много хубаво и уютно, със стил и вкус. Децата ходеха вече на училище и двамата бяха отличници.

Както на чичо Здравко, бащата на Марияна, така и на нея косите бързо побеляха. Но понеже бяха руси, това не правеше впечатление. Дали от трудностите в живота, или от възрастта, тя беше вече понапълняла. Двата ѝ златни пръстена не ги видях повече на пръстите, може би ги беше продала от неволя или подарила на дъщеря си.

Зорница, която беше станала красива девойка, учеше в английската паралелка на гимназията във Велинград. Брат ѝ Здравко, който беше по-възрастен от нея, следваше в Пловдив, специалността „Самолетостроене“.

* * *

Беше лятото, една година след смъртта на майка ми, когато получих едно писмо от Марияна. Тя ми пишеше, че е много болна и ще бъде оперирана в Пловдив, че се надява всичко да мине добре, но че се страхува. Писмото още пазя като скъпа за мен реликва. Не знам колко пъти го прочетох тогава, бях загрижена и вътрешно неспокойна. Получих го малко преди да замина за България в лятната ми отпуска. И отново имах един, сигурно пак пророчески, сън: събудих се през нощта и си спомних, че сънувах Илиян и че той беше жив. И в съня си видях, както тогава преди смъртта на майка ми, образа на Марияна. Той беше неподвижен, като на снимка. Лицето и беше младо, хубаво и свежо и както тогава с прекрасните дълги руси коси. Не си спомням дали в съня ми те бяха сплетени, както ги носеше често. Тя изглеждаше както в младежките си години, когато бяха заедно с Илиян и в Свищов често се виждахме. Следващите дни бях потисната и се молах дано да не излезе истина.

Пристигайки в Пазарджик, аз се опитах да се свържа по телефона с някое от децата на Марияна. Здравко беше в семестриална ваканция, а Зорница току-що завършила гимназиалното си образование. След няколко неуспешни опита се обадох на сестра ми, с молба тя да разбере нещо за Марияна. На следващия ден с трепереща ръка и позвънях: Марияна беше починала по време на операцията. Държах слушалката и не можех да повярвам — истина ли беше това, или кошмарен сън. Писмото до мен беше написано на 24 юни, на 4 юли бе починала. Моят сън е бил някъде по това време, понякога писмата от България пристигаха за 8–12 дена. Писмото на Марияна не посмях да пипна дълго време, страхувах се да го направя, да я почувствам жива: това беше може би нейното последно писмо, написано, преди да напусне нашия земен свят.

Едва сега, 5 години по-късно, го прочетох отново няколко пъти. Все едно че тя е жива, както по-рано, когато се виждахме и разговаряхме. Марияна беше от приятелките ми, с които всичко си споделяхме, макар и да не се виждахме често. Ние си имахме доверие и през всичките тези години на нашето приятелство никога никоя от двете не злоупотреби с него.

След нейната смърт разбрах защо ми беше написала това особено изречение: „Моля ти се, прости ми, ако някога през тези дълги години на нашето познанство съм те обидила несъзнателно за нещо“. Марияна си беше взела сбогом с мен, в случай че операцията излезе несполучлива. Тя е имала рак на дебелото черво в последен стадий, което по-късно дъщеря и ми каза. Повече от две години, въпреки влошаването на здравословното и състояние, въпреки болките, Марияна не е искала да отиде на лекар. Даже и операцията да беше успешна, при тази диагноза тя сигурно нямаше да живее дълго.

Моята тогавашна приятелка Ваня и аз отидохме във Велинград и се срещнахме с дъщеря и Зорница, която работеше през лятната си ваканция на рецепцията в една почивна станция. Аз исках да ми разкаже за последните часове на майка си. Тогава отговорих веднага на писмото на Марияна, но то беше пристигнало след нейната смърт. И вместо писмо от нея бях получила отговор от дъщеря и, но писмото беше в Берлин, а аз се намирах вече в България, бяхме се разминали. След прочитането му и това писмо не пипнах повече от 5 години.

Зорница ми пишеше, че отишла в Пловдив веднага да види майка си след операцията. И за да я разсмее, и купи едно сатирично списание. На гарата я посрещнала една нейна леля, която живееше в Пловдив. От нея тя разбрала, че майка им вече не е между живите. Нито тя, нито брат и успяха да се сбогуват с нея.

С Ваня взехме едно такси и отидохме на гробищата. Непосредствено на входа има една дъска с налепени некролози. Това е една типично наша, българска, традиция за почитане на починалите. Некрологът на Марияна веднага ме бодна в очите: от него гледаше една млада, хубава, жена, с прекрасни руси коси. Образът и в моя сън може би беше от същата снимка. Децата и сигурно не са намерили в този момент друга, по-актуална. А може би нарочно са искали майка им да изглежда така, както те я помнят от детските си години или

както са я виждали от снимките през младежките и години. И някак си им бях благодарна, че са избрали точно тази снимка.

Точно така, с това лице, Марияна остана в моите спомени.

Април 2004, Берлин

ГЛАВА 16

ЕДНО ПРИБЪРЗАНО ОТПЪТУВАНЕ

Беше едно тихо, почти тъжно празнуване на рождения ми ден тази година. Всъщност аз никога не му придавах голямо значение и обикновено го отбелязвах само в тесен кръг. В детството ми на село се празнуваха само именните дни, поне така беше в моето семейство. Те обаче не са чак толкова много, защото се почитаха само най-известните светци. Аз няхах имен ден, който да се празнува.

На този мой рожден ден, бяхме само тримата в жилището ми в Берлин: моят син, Юрген, с когото живеехме заедно, и аз. Мартин, синът ми, беше от два месеца отново „сингъл“ след три години голяма любов с приятелката му Йоана. Останах много изненадана от тяхното решение да се разделят. Чувствата им били отслабнали, било по-добре за двамата всеки да тръгне по своя път. Аз харесвах Йоана, намирах я подходяща за него, беше добро и скромно момиче. Стана ми тъжно за тях, но пожелах на сина ми щастие с друга приятелка.

Беше понеделник, за рождения ми ден се почерпихме във фирмата с колежките и колегите ми. Това е една много хубава традиция, която поддържахме още от времето на ГДР, всички се познаваме от дълги години. Вкъщи се върнах много по-рано и сготвих мусака за вечеря. Понеже исках да е нещо по-специално и различно от една обикновена вечеря, поръчах и китайско ядене.

По време на нашите разговори тази вечер стана въпрос и за баща ми — какво ще правим, когато той умре, и сестра ми се върне във Велинград при семейството си. Всъщност този разговор го подех аз, защото ме безпокоеше въпросът за къщата и градината, кой щеше да се грижи за тях. Аз имах известни идеи: да затворим добре къщата и избата с дебели метални врати. Но това не беше истинското решение на проблема ни. В градината щеше да порасне висока трева, плевели, а исках през лятото от време на време да отсядам там.

Пред сина ми заявих отдавна, че никога няма да продам къщата с двора, а такъв съвет дадох и на него. Когато сестра ми призна, че не

може да ни върне парите, които бяхме вложили във фирмата и, родителите ни предложиха да получа като компенсация нейния наследствен дял. Нашата къща, сега вече моя, има нужда от пълно саниране и модернизация. Тогавашната стойност се равняваше горе-долу на две-три седмични почивки „АП inclusive“ в Доминиканската република в Карибско море. Но тя за мен има морална стойност, която никой не би могъл да ми плати. Мисълта, че сестра ми при нейните тогавашни финансови затруднения можеше да убеди родителите ни да я продадат и да отидат да живеят при нея, ме накара веднага с облекчение да се съглася на компромисния вариант. А такова намекване вече бях чула. Не можех да си представя, че никога повече нямаше да мога да си отида у дома. По-късно, когато изказах пред майка ми моите опасения, тя веднага ме успокои: „Ние никога нямаше да направим това“.

При тези разговори моят син се обърна към мен изведнъж, с упрек в тона: „Майко, защо още отсега правиш такива големи планове и си така загрижена? Дядо сигурно ще живее още известно време!“.

Останах малко засрамена от тези мои негативни мисли. „Да, Мартин е прав, още не е дошло времето за такива размишления“, казах си аз.

Тази вечер си легнахме много късно, беше вече след полунощ, когато телефонът иззвъня. Сkochих като ужилена от леглото и се спуснах към него. Почти още сънена сграбчих уплашено слушалката. Аз мразя, когато понякога, макар и много рядко, някой е объркал номера и звъни през нощта. И всеки път бях изплашена дали не се е случило нещо лошо.

„Еме, татко умря“, чух сестра ми да казва тихо. Като че изведнъж ми секна дъхът.

„Кога почина?“, попитах с треперещ глас.

„Сега, преди няколко минути. Аз станах да видя как е, той беше тихо и мирно заспал.“

„Сама ли си“, попитах аз.

„След малко ще дойдат Милка и Спас, аз им се обадох по телефона.“

Това е едно мило приятелско семейство от махалата.

„Ще си дойда още днес — казах уверено аз. — Във вторник няма директни самолети за София, но ще се опитам с прекачвания. Ще ти се

обадя, когато знам по-точно“.

Юрген вече се беше събудил и предчувстваше какво се е случило. Той не знае български език, но моето състояние в този момент му предсказа за какво става въпрос.

Погледнах часовника, беше малко след 5 часа сутринта. Отидох в работната стая, седнах на компютъра и се опитах да потърся в интернет най-ранните полети. Бях толкова обърквана и нервна, че ми трябваше повече от половин час. И така, аз можех да излятя в 09:40 часа от аерогара „Тегел“ в Берлин и да се прехвърля в Будапеща за София. Но това, в случай че има поне едно място в самолета, на което се надявах. Ако имах късмет, щях да пристигна в София към 15:35 часа, а от там до Карабунар са към час и 15 мин.

Набързо си стегнах чантата, с надеждата да не съм забравила нищо важно.

„Защо вземаш толкова голяма чанта, която е почти празна?“, попита ме Юрген. Него вече не го свърташе в леглото.

„Защото искам да си донеса орехи от нашия двор.“

Ние и двамата обичаме да ядем орехи, и то в големи количества.

„В този момент можеш да мислиш за това?“

Знам какво искаше да каже: „При такъв стрес и малко време... Не мога да те разбера“.

Аз го изненадвах, и то нерядко, в различни ситуации да мисля за „стотици“ неща, както той се изразяваше. Разбира се, взех голямата чанта, информирах моята фирма по телефона и заминах за аерогарата. Взех си билет и се обадох на сестра ми. Тя ме увери, че някой от семейството и ще ме вземе от аерогарата. За връщане обратно в Берлин си запазих билет за следващия вторник, защото исках да остана там една седмица.

Този път полетът ми беше много по-дълъг, но затова пък много спокоен. Прехвърлянето в Будапеща премина безпроблемно. Чувствах се много уморена, всъщност ми се спеше, но не можех да задрема нито по време на чакането преди полета, нито в самолета. Моите мисли се въртяха из миналото, в различните периоди от живота на баща ми. Виждах го до мен във влака за София, когато двамата посетихме един от най-скъпите тогава магазини, за да си купя плат за абитуриентската рокля. Беше в черен цвят, малко релефен, внос от западна държава. Баща ми плати за него към 70–80 лева, което беше много скъпо тогава.

Но той беше горд с хубавите ми оценки и искаше да ми достави тази радост за бала.

Отново го виждах до мене във влака да пътуваме за Свищов, за да се запиша да следвам там. Със своето пряко и непринудено държание с другите хора, макар и непознати, той ми помогна да намеря бъдещата ми съквартирантка. Тя беше от град Хасково и също беше дошла с баща си за записването. С Христина живяхме заедно през цялото време на нашето следване.

Мъчно ми беше, че този път се прибирах за „сбогом“ с баща ми. От време на време ми се навлажняваха очите, но не можех да заплача, нещо беше заседнало в гърлото ми. Дълбоко в себе си вече знаех, предчувствах, че беше дошло времето той да напусне нашия свят, че така щеше да бъде по-леко и за сестра ми. Неговият живот се беше превърнал в едно съществуване, самият той вече очакваше смъртта и като че ли не се страхуваше от нея.

На аерогарата ме чакаше Данчо, по-малкият син на сестра ми. Беше с един от многото негови приятели, който веднага ми направи впечатление с огромните си телесни размери. По-късно разбрах, че той често придружаваше Данчо, почти като „бодигард“, но разбира се, не в истинския смисъл.

Когато пристигнахме в Карабунар, вече няколко души бяха заети с подготовката на погребението. И отново беше периодът на постите, както при майка ни, но не в същия месец. За нас беше ясно, че трябваше да го спазим, макар че никога не съм виждала баща ми да пости. Единствено майка ми правеше това, а преди нея и баба Ана.

Влязох в стаята, където баща ми лежеше на едно легло, вече подготвен за случая. Толкова малък и слаб никога не го бях виждала. Обзе ме чувството, което се появи и при изпращането на майка ми. Бяха изминали доста часове от смъртта му и кожата му вече беше започнала да пожълтява.

Изведнъж рукнаха сълзите ми, можех да плача на воля. Почувствах се по-добре, много по-добре от преди, тежестта от гърлото ми се изпари, все едно не беше се появила.

„По-късно, но още тази вечер, ще разпитам сестра ми за последните часове на татко“, помислих си аз.

Направи ми впечатление, че котенцата ги нямаше никъде. Обикновено четирите бяха все там — голямата котка и нейните три

малки котета се навъртаха най-вече под лозницата, която е пред къщната ни врата. Сестра ми каза, че откакто баща ни е починал, те като че ли са изчезнали безследно. Може би са се скрили под сайванта някъде или в голямата изба, но никъде не се виждаха. Котките не се появиха, докато ние не се върнахме от гробищата. Като изневиделица пак бяха тук. Те, изглежда, искаха да предотвратят суеверната вяра на бабите, които казваха да се внимава котки да не прескочат мъртвеца, иначе може „да се превърне на вампир.“

Нашите котета бяха любимците на баща ни, понякога се качваха на леглото му и той ги галеше. Това ми разказа сестра ми, която вече две години се грижеше за него. Но и кучето се държа този ден много кротко. Въпреки многото хора у нас то не лаеше, както правеше друг път при посетители. Като че и то осъзнаваше случилото се и също беше тъжно.

Баща ни беше починал рано тази сутрин, затова погребението беше насрочено за следващия ден. Изглежда, е изчакал да мине рожденият ми ден и да успее да дойда навреме. Ако беше умрял преди полунощ, щеше да е вече погребан, когато пристигне самолетът ми. Като че се съобразил и с датата, защото беше 2-и и сестра ми имаше правото да му вземе пенсията и за този месец.

Братовчед ни Тошко беше най-важната мъжка личност от семейство Шикови у дома в този случай. В семеен кръг взехме решението ковчегът с трупа на баща ми да бъде закаран с една талига до гробищата по най-късия път, без пребиваване и четене на помен в църквата. Той не беше особено религиозен и почти никога не ходеше на черква. Попа го бяхме наели за три опявания: при изнасянето на ковчега от къщата, на гробищата и преди да се започне траурната гощавка, на която той пожелава здраве на всички.

На погребението на баща ни и този път бяха дошли много хора, но не чак толкова, колкото за майка ми. Повечето бяха възрастни и за много от тях не можех да се спомня. А някои не познавах, защото срещите ни са били много редки, и то най-вече при погребения. Присъстваха и роднини по линията на дядовите сестри, които бяха омъжени в други села, но аз не ги познавах.

Мислех, че най-после, след погребението на майка ми, съм се запознала с многото погребални обичаи и традиции, суеверия и мистики. Но по време на подготовката на това погребение се убедих в

противното: те са толкова много, а за някои от тях дори не бях и чувала.

Веднага, след като някой почине, в къщата на мъртвеца се закриват всички огледала с черен плат и те остават така, докато той не слезе под земята. От някои яденета, които хората носят за погребението, се слага по малко в найлонови торбички в ковчега, най-вече от тези, които починалият е обичал. Разбира се, не се вярва, че той може да яде, а в духовен смисъл. Сестра ми искаше да сложи на баща ни един пръстен, но с подкрепата на батко Тошко ѝ наложих „вето“: „Във Велинград може да се прави това, но не и в нашето село. Баща ни цял живот не е носил пръстен на ръката си, защо му е нужно сега?“, казах аз с укор. Учуди ме и това, че тя се беше снабдила с него толкова бързо.

В една торбичка сестра ми му сложи неговите любими вещи: малка паничка, лъжица, вилица, бръсначка, шапка, запалка, химикал, кутия добри цигари и други дреболии. До този момент не знаех, че се слагат и прибори за храна, защото на погребението на майка ми не го бях забелязала. Аз му сложих до сърцето три малки камъчета от сина ми и от мен, за да бъдем и в бъдеще близо до него. Искахме да му сложим и един вестник, но в суматоката и в стресовата ситуация забравихме. Сетихме се чак когато се върнахме от гробищата.

„Ако баба Хисаря умре скоро, ще му изпратя вестника по нея“, каза сестра ми.

Това беше майката на Тинчо от махалата, която беше на смъртно легло. От няколко дена вече семейството ѝ я очакваше да си замине.

„И как ще го направиш?“, попитах аз.

„Ще сложа вестника в нейния ковчег, както направиха двете момичета, които сложиха престилката на майка си в татковия ковчег“, отвърна тя.

Сега вече си обясних защо тези две, за мен непознати, момичета така силно плакаха над ковчега на баща ни. От сестра ми разбрах за смъртта на тяхната млада майка. Нещастиято ги сполетяло неотдавна. Една от лелите им сънувала, че на майка им ѝ липсвала престилката. Дъщеричките се самоупрекваха, чувстваха се виновни, гризела ги съвестта, защото на погребението са забравили да я сложат. Чрез баща ми сега искаха да ѝ я изпратят. „Хубаво е, когато хората си помагат взаимно — даже и в смъртта“, помислих си със съчувствие към тях.

Най-малко девет денонощия свети лампата в стаята на починалия, а 40-ият ден е много важен, прави се голям помен. Тогава се поканват най-близките роднини и приятели на така наречения курбан, като част от яденето се раздава на съседите. Съвсем точното спазване на деня не е задължително, но не трябва да е преди 40-ия ден. Със сестра ми решихме за баща ни да направим помена след 6 месеца, като за тази цел заколим едно агне, пък и тогава аз отново ще бъда там.

* * *

След като гостите си заминаха, отново останахме на трапезата с най-близките роднини до късно. И този път се развеселихме и се смяхме много. Братовчед ни Тошко пак започна с неговите младежки истории. Особено ме впечатли тази, която разказа за дядо ни Тодор, на която като малък е бил очевидец. Една вечер дядо ни почиствал пушката си, и то в стаята, където са били и другите от семейството. Изведнъж се чул силен гръм, майка ми в това време ме държала в ръцете си, а от силния внезапен звук, така се изплашила, че ме изпуснала и съм паднала на земята. Дядо натиснал, без да иска, спусъка на пушката, а за късмет куршумът отишъл в тавана. Баща ми си изкарал яда върху него, за което пък дядо сигурно няколко дена не му е говорил. Той беше много честолюбив, засягаше се бързо, а когато беше разсърден, се държеше така, все едно никого не вижда.

По едно време заговорихме за земеделските земи, които баща ни наследи от дядо ни, и за бъдещето лозарство в Карабунарския район. И разбира се, заговорихме за бъдещето на сестра ми. Двамата и синове и снахите, а също и внуците, искаха тя да се прибере при тях във Велинград. Но аз почувствах, че на нея не и се искаше, тя беше вече свикнала със селския живот, чувстваше се добре в селото, беше се сприятелила с доста хора, най-вече с тези от махалата. Освен това работата в градината и грижите за животните и доставяха голямо удоволствие. За работарка като нея бездействието беше убийствено.

През последните един-два дена доста хора я бяха питали какво смята да прави, и тя не скривала от тях, че и се иска да остане, което много ме зарадва. Разбира се, тя не искаше да работи само въщи, а да намери и някаква друга работа, цял живот беше се трудила усилено,

повече, отколкото беше нормално. Освен това искаше да помогне и на внуците, които се справяха добре в училище и искаха по-късно да следват.

Дойдоха ми някои идеи, свързани с лозарство и винарство. Фантазиите и на двете ни започнаха да работят усилено. Лицето на сестра ми светна, започна да говори за правенето на вино, на което се беше научила от баща ни. Тя го беше разпитала за тънкостите, дори за най-малките неща, които трябваше да се знаят. А през тези две години, докато се грижеше за него, тя наистина правеше хубаво вино. Аз не можех да го оценя, защото не пия никакъв алкохол, но по думите на другите и най-вече на батко Тошко виното и било много пивко. Освен с практиката на баща ни, тя се бе запознала и с опита на един неин познат, технолог по винопроизводство.

В един от следващите дни планувахме една разходка до връх Сунгурлии, който се намира извън Карабунар, на полето. В подножието му имаме наследствено лозе, не много голямо, но още не бяхме го поделили с останалите наследници на дядо ни Тодор.

Направи ми положително впечатление развитието на селскостопанския сектор в България, има известно оживление: издават се вестници на тези теми, документални филми, може да се купува селскостопанска техника със заем от банките, появяват се фирми, които закупуват големи площи от селскостопански земи, ползват се средства от Европейския съюз по приети за тази цел програми и други.

Оживление има и в други сектори: аз бях приятно изненадана, че само за 3 месеца гробищата в селото бяха придобили малко по-добър вид. Главният вход е ограден и има изградена чешма, високите храсти бяха окастрени и видях даже иглолистни дървета на някои места. А такива имаше насадени и в центъра на селото, недалеч от кметството.

* * *

За неделя беше планирано клане на едно прасе. Сестра ми беше отгледала две прасета, станали вече големи свине и на едното сега му дойде редът, да „му се тегли ножа“. Почувствах се поласкана, когато разбрах, че това беше организирано специално заради мен, защото вече 25 години не бях присъствала на такова важно за селата събитие.

Внуците на сестра ми: Таня, Марина, Стоян и Никол, дойдоха още в петък, а в събота, както се бяхме уговорили, направихме един излет до Сунгурлии. Като за месец декември денят беше слънчев и топъл — 14 градуса. Слънцето печеше, небето беше ясно синьо, само дето храстите и дърветата бяха оголени, без листа, иначе можеше да се усети като пролетен ден. Кучето Маги също беше с нас, радваше се на свободата, тичаше напред, след това се връщаше назад към нас. Беше една прекрасна разходка, макар че по пътя Марина и Стоянчо, които бяха неразделни братовчеди, се скараха. Виновен беше Стоянчо, но и този път той се показва инат и щур, държащ на своето. Сестра ми го наруга с право, той се разсърди и се отдели от групата ни, като не дойде до Сунгурлии. Вечерта вкъщи обаче отношенията им бързо се възстановиха.

Беше Никулден, именният ден на майка ни. Следобед вкъщи дойде една жена, прегърна ме сърдечно, като ме видя, и почти със задавен от вълнение глас каза: „Емче, не ме ли позна? Толкова дълги години не съм те виждала! Като вчера ви виждам вас, децата в махалата. Аз тогава бях млада, с две малки деца, но се върнах при родителите ми с тях, не издържах при мъжа си, той все беше пиян“.

Като чух думите и, изведнъж си спомних за нея. Да, това беше така Мича, майката на малките Димитър и Николай. Снежана и аз понякога си играехме с тях в махалата. Тогава бяхме станали почти млади девойки, свекървата на така Мича беше стринка на Снежана.

Вечерта ни поканиха на имен ден от нейната снаха, жената на Николай. Той живееше със семейството си в къщата на баща си, който отдавна беше починал. Те имаха също деца, две хубави момиченца. Разбрах от майка им, че по-малката от сестричките искала непременно да дойде на погребението на дядо Гошо, за да му запали свещичка до ковчега и да му сложи вътре една бонбона. Баща ми имаше навика, да носи в джоба на панталона си бонбони и като я видел, и подарявал една. Това нейно желание не се изпълни, не беше и позволено, за да не се изплаши, като го види мъртъв, което беше разумно. Учуди ме смелостта на това малко момиченце, като си спомних каква страхливка бях аз на нейната възраст.

Именикът Николай беше по това време на път, работеше като международен шофьор и тази вечер се намираще в Берлин. Ние празнувахме и без него със семейството му, масата изобилстваше от

ядене и пиене, както се прави по българския обичай. Не като в Германия, където обикновено се пренася яденето, изяде се първото, вдигнат се чиниите веднага; сложи се друго, пак набързо се вдигнат; ако има трето — пак така; и накрая се седи на празна маса с пиенето. А на тях всъщност много им харесва българският обичай. Когато са ми идвали на гости, яденето стои на масата и аз не вдигам чиниите, докато не си тръгнат. Не искам да кажа, че са скъперници, обикновено се подготвят с хубави ястия, но го правят по тяхному, след кратко време масата остава празна, остават само чашите.

Бях седнала срещу така Мича. От време на време поглеждах към лицето и, в съзнанието ми започнаха да изплуват чертите и като млада жена, вече я виждах все по-ясно в сцени оттогава и те като че ли оживяваха пред мен. Обзеха ме особени чувства тази вечер, трябваше да се въздържам, за да не потекат сълзите ми, очите ми бяха леко навлажнени. Беше хубаво празнуване, весело, с много разговори. Въпреки това бях малко тъжна, толкова години бяха изминали оттогава.

Ден преди това срещнах на улицата Мартин, сина на приятелката на сестра ми от детските години. Той вече е към 30-годишен и живееше в къщата на баба си, която отдавна е починала. А майка му се беше омъжила преди години и живееше в друго село. Мартин малко накуцва с единия крак още от дете. Винаги е усмихнат и много любезен, когато се срещнем. И този път ме попита дали го познах. Разбира се, спомените ми за него са още пресни, и друг път съм го виждала, когато си бях на село.

Срещнах и Тинчо, който пред мен и сестра ми сподели мъката си: майка му беше на умиране, но не искаше да го види. По нея сестра ми искаше да изпрати вестника на баща ни, като си замине за онзи свят. Тинчо беше трето дете в семейството и нещо като „черна овца“, което ме учудваше, защото го познавах като много добродушен и любезен. И двамата му родители го бяха отблъснали и може би лишили от наследство. Това го потискаше, той страдеше от мисълта, родната му майка, дори на смъртното си легло, не искаше да го види, а може би и да му прости, ако с нещо се беше провинил пред тях. Стана ми жал за него, очите му излъчваха толкова голямо огорчение.

Още през нощта срещу неделя, времето силно се застуди, а на другия ден към обяд заваля сняг. В събота беше почти пролет, в неделя

— вече зима, следобед всичко беше побеляло. На този ден братовчед ни Тошко се беше подготвил да заколи прасето, а племенниците ми от Велинград, заедно с техните приятели, трябваше да помагат. Марияна, дъщерята на батко Тошко, също пристигна с нейния малък син Иванчо, който беше вече пораснал и станал хубаво момченце. Преди 5 години, когато още беше бебе, баща му по невнимание се самоуби. Тя беше доста напълняла, но въпреки това изглеждаше хубава. Взела е от леката страна на характера на баща си: весела, засмяна, разговорлива и с чувство за хумор.

На този ден децата бяха в прекрасно настроение. Наблюдавах ги как се навъртат около прасето, спомняйки си за моето детство, когато и ние чакахме да ни дадат от ушите и кожичките, опърлени на огън.

След голямата гощавка с месото на прасето синовете на сестра ми с техните приятели, снахите и внуците си заминаха за Велинград. Останахме само със сестра ми и батко Тошко.

„Преди известно време ми се случи нещо, което дълго време занимава мислите ми — започна разговора с нас батко. — Аз не съм страхлив и не вярвам на необикновени, невероятни неща, но това, което ми се случи... Моята вяра се разклати и май и аз ще започна да вярвам на духове.“

И той ни разказа как една вечер тук, в селото, когато било вече тъмно, на път за дома си, недалеч от къщата си, видял до един стълб силуета на изправен мъж с цигара в ръка. Батко се почудил, откъде изведнъж се е появил този мъж, просто така, като изневиделица от нищото, и стоял пред него на около 10 метра разстояние. И изведнъж изчезнал! Няма го! Това трябвало да е станало в един миг, когато сигурно си е навел главата или примижал, обясняваше батко. Но човека го нямало, все едно се изпарил или в земята потънал. Братовчед ни отишъл до стълба, погледнал към двете врати на дворовете на съседите: нищо, няма човек, портите заключени.

„Невъзможно някой наистина да е бил там и изведнъж — няма го, скрил се, а няма къде“, уверяваше ни той.

Бях убедена, че вероятно в този момент е имал халюцинация. На такива места, до електрически стълб, където тече ток, магнитните полета са по-силни и могат да предизвикат халюцинация при човек, особено ако е психически разстроен. Бях чела някъде подобно обяснение. И затова се заинтересувах дали този „дух“ приличаше на

брат му Гошо. Батко Тошко потвърди, но не могъл да му види лицето в тъмното, а и всичко станало за мигове.

Попитах го какви са били отношенията им, преди брат му да умре, защото предчувствах интуитивно, че не са били добри. Между тях е имало спречкване и по думите на батко Тошко виновна била жената на брат му, която внасяла раздор между тях. С течение на времето взаимоотношенията им така се изострили, че се карали даже и за дреболии, като например пушене на цигари на „аванта“. Както разбрах, батко Гошо, по-малкият братовчед, се чувствал потиснат от тази ситуация, защото знаел, че в повечето случаи е играла роля намесата на жена му, но не считал за необходимо да се извини на брат си. Малко преди смъртта му се срещнали случайно в Пазарджик, поздравили се и си разменили няколко изречения. Баща ми казал след това на батко Тошко колко доволен бил батко Гошо от развоя на тази среща, т.е. че има леко затопляне между тях и че вече не се сърдят.

„Така е, също като по филмите — обърна се батко Тошко към мен по повод на моето тълкуване. — Ако има нещо недоизказано, душата на мъртвия не намира покой. Но ти сигурно си права, сигурно е така, както казваш.“

Аз обаче не останах с чувството, че наистина беше убеден в това.

* * *

И отново се пое разговорът за баща ни, както вечерта след погребението му.

„Два дена преди да умре, той почти не можеше да говори — каза сестра ми. — Аз седях до него на леглото и галех ръката му, когато той изведнъж я сграбчи с неговата, стисна я с всичката сила, която още имаше, и ме погледна, като че имаше да ми каже нещо важно. В очите му видях толкова отчаяние, той не можа да изтръгне нито една думичка.“

Отново заговорихме за трите нощни нападения — обири, които баща ни изживя вкъщи, преди да се залежи на легло и сякаш вече се прости с живота си.

Спомням си лятото, преди две години и половина, когато го посетих. Тогава той живееше сам, имаше проблеми с костите, най-вече

краката, но когато излизаше навън в градината и на улицата, пак му светеха очите, в тях имаше живот, беше такъв, какъвто винаги го познавах. От сина ми, който беше там с приятели след мен, разбрах за случилото се: през нощта някакъв с маска на лицето се промъкнал в къщата ни, когато баща ни е спал, изненадал го внезапно и взел парите му, като тършувал навсякъде по чекмеджета. Как ли се е чувствал баща ми — изведнъж да се събуди, и човек с маска на лицето да е в стаята му! Какъв ужас е изживял на тази възраст! А през есента сестра ми каза по телефона, че същият разбойник нахлул още два пъти през нощта, и то без маска. Бил млад момък, към 25-годишен, взел му парите, пак търсил из стаите за скрити пари, всичко разхвърлял. Аз знаех, че баща ми имаше немски марки, които отдавна му бях дала и които бяха валидни в България. Той беше пестелив в харченето и не беше ги свършил. Крадецът даже ударил баща ми с бастуна му.

Тази вечер разбрах повече подробности за тази нещастна история с баща ми. И разбира се, някои неща ми станаха по-ясни. Не само смъртта на майка ни и самотата са били причината той да изгуби волята си за живот. Неговата душа беше покъртена след тези обири.

Всички от семейството сме дълбоко потресени и вътрешно изпитваме яд, че знаем, или поне се досещаме, кой е младият мъж, но нищо не можем да направим, защото баща ни занесе името му в гроба си. Той мълчеше до последно и не го издаде. А може би малко преди смъртта си е искал да каже това на сестра ми, но не можеше повече да говори.

Полицията разследва, дали добре или не, не знаем. Бяха дали една снимка на млад мъж, който е бил заподозрян. И почти всички в селото се досещаха за кого можеше да става въпрос. Той е бил от селото и следвал в Пловдив. Сестра ми показала снимката на баща ни. Той мълчал известно време и после казал: „Не мога да си спомня“.

Когато разбрах това, бях убедена, че точно заради обирите си отиде баща ми, те го съсипаха като човек. Аз го познавах много добре, най-очакваната му реакция би била: „Да, той е“, и след това щеше да каже някоя груба дума за него. Или щеше да каже: „Не, това не беше той, да не се обвинява несправедливо“. За баща ми беше от голямо значение истината и само истината. И той не беше страхлив човек.

Защо обаче е казал, че не може да си спомни? Защото знаеше, че внуците му, синовете на сестра ми, тези буйни глави, можеше да му

направят нещо и да отидат в затвора? Гошо, по-възрастният, го беше молил дядо си със сълзи на очи да му каже кой е престъпникът или поне да го опише на вид.

Или, защото сестра ми се заканваше, и то без да крие, че този нощен нападател, ако го хване, ще го изнесат от двора ни с краката напред, а всеки знае какво означава това. Тя се беше добре подготвила за такъв случай. И може би затова баща ни се страхуваше да признае кой е бил, да не би тя да се окаже в затвора? Искал ли е той да предотврати по-голямо нещастие в семейството ни?

Или се страхуваше от крадеца, защото може би го е изнудвал и се е заканвал, че ако го издаде, че пак ще дойде и ще го убие?

Този млад мъж, който вкара баща ми преждевременно в гроба, не го затвориха, значи, не са го хванали. Поне до момента, в който пиша тези редове.

Отговорите на тези въпроси баща ми отнесе със себе си. На неговите старини, да изживее всичко това, не беше заслужил. Той беше честен човек, на никого нищо лошо не беше направил, цял живот от сутрин до вечер бе работил, за да изхранва семейството си. Живееше задоволен в своя простичък, обикновен селски свят.

Трудно ми е да пиша за баща ми в минало време. След повече от 50 години съпругески живот и 5 години раздяла той се завърна при майка ни, ние го погребяхме до нея.

Когато със сестра ми и трима от нейните внуци сутринта на Никулден отидохме на техния гроб, всеки запали по една свещ за двамата. И петте свещи горяха с голям пламък, даже и сутрешният полъх не им попречи.

„Вижте как светят свещите — казах аз. — Все едно майка се радва, че татко отново е до нея“.

Декември 2003, Берлин

ГЛАВА 17

МЕЧТИТЕ НА ВИКТОР

Виктор е мъжът на моята приятелка Снежана от детските ми години. Нашите пътища след училището в Карабунар се разделиха, но няколко години по-късно съдбата отново ни събра.

Всичко започна към средата на 70-те години. След дипломирането ми в Свищов работех в Окръжния народен съвет в Пазарджик. Снежана току-що беше назначена като начална учителка в едно училище в града. Аз живеех под наем, а тя в малкото жилище на леля си, сестрата на баща и, която до старини остана неомъжена.

Снежана беше „соло“, без мъжка половинка, аз също. И двете излизахме заедно — разликата в забавленията за млади хора в социалистическите и капиталистическите страни не е голяма. Всяка вечер се „мотаехме“ из заведенията на града: кафенета, ресторанти, барове.

Моята съквартирантка Марияна беше приятелката ми от гимназията и студентството. Посещенията на такива заведения не и доставяха удоволствие и тя оставаше вечер в квартирата, обикновено четеше някаква книга. Тя не искаше да се „прави на монахиня“, но току-що беше преминала през един труден период в нейния живот и не и беше до развлечения.

Като младо момиче Снежана беше голяма хубавица, приличаше на Елизабет Тейлър в младите и години. Беше с дълги черни коси, имаше мургав тен и големи светлосиви очи, в които от време на време проблясваше нещо котешко, особено когато се смееше или ядосваше. А тя умееше и двете много добре: заразителен смях и силен яд.

Тогавата си мислех, че с външния си вид Снежана можеше да има всеки мъж, който си пожелае. Но тя имаше конкретни представи какъв трябва да бъде нейният бъдещ съпруг, а летвата беше вдигнала доста високо. С една дума, не беше лесно избраникът да отговаря на изискванията и. Разбира се, изключение прави неписаният закон: влюбването. Снежана обичаше да кокетира, да флиртува с мъжете дори

и когато не предизвикваха нейния интерес. Това бе просто една игра, която и доставяше удоволствие, задоволяваше до известна степен нейното тщеславие и суетност. Можеше да бъде мила, даваше аванси, но в следващия момент, когато „плячката“ си мислеше, че вече е в целта, тя ставаше студена, даже понякога ядосана, но почти винаги господстваща над обстановката. Всичко това беше като театър, в който мъжете поемаха нещастната роля. Предполагам, че Снежана не едно сърце беше съкрушила. И въобще тя имаше и запази нарцисличния оттенък в характера си.

Ние бяхме доста различни, но се разбирахме добре, на мен ми харесваше нейното ведро настроение, изпълнено със смях и хумор. С една дума беше ми приятно в нейната компания, тя беше забавна и ставаше бързо център на вниманието, а и бяхме приятелки от детството ни в Карабунар.

* * *

В един следобед срещнахме в едно кафене млад мъж с патерици, единият му крак беше гипсиран. Започнахме разговор и се оказа, че той следва във Военната академия в Шумен за инженер и че имал тежка операция на менискуса на коляното. По това време беше в болнични за няколко седмици и живееше при родителите си в Пазарджик.

Виктор, така се казваше младият мъж, изглеждаше много добре на външен вид: висок, строен, с големи светлосиви очи. И беше много любезен и разговорлив.

Той ни разказа за себе си и родителите си: баща му работел в Либия и печелел доста добре, разбира се, долари; майка му била също учителка в града. Интересът на Снежана се събуди и между тях започнаха оживени контакти, които скоро се превърнаха в интимно приятелство. За кратко време те станаха неразделна двойка, както подобава на прясно влюбени. Аз се почувствах малко тъжна, че тя почти прекъсна връзката си с мен, но от друга страна я разбирах, беше влюбена, поне така ми се виждаше, и е съвсем в реда на нещата приятелката да остане на заден план. Откровено казано, липсваха ми приятните вечери с нея по заведенията.

След запознанството си със Снежана Виктор не искаше да се завърне във Военната академия, още повече че след завършването ѝ подлежеше на разпределение и трябваше по договор да работи като военен няколко години. Благодарение на добри медицински свидетелства той успя да се освободи от тези задължения и продължи следването си задочно като инженер в Института по машиностроене в София, където после се дипломира.

При мен обстоятелствата се бяха променили, аз вече се бях омъжила за Томас, когато Снежана и Виктор сключиха граждански брак. На сватбата им дойдоха много негови приятели, бивши състуденти от Военната академия в Шумен.

След детството ни със Снежана не бяхме толкова близки приятелки, че да си споделяме всичко, а след запознанството И с Виктор се виждахме рядко. Нямахме никакви недоразумения, но от една страна, така се стекоха обстоятелствата, а от друга страна, липсваше нужната душевна връзка помежду ни. Просто бяхме различни по характер и до известна степен и по възгледи.

Още при първото ни запознанство с Виктор Снежана и аз разбрахме, че пред нас стои един добър познавач и любител на пистолети, пушки и автомати, за които можеше да говори с часове. Ние останахме с убеждението, че той наистина разбира от оръжия, особено от техническата им страна. Виктор притежаваше вече няколко награди за подобрения, а също и за нови изобретения в областта на военната техника. Аз вярвах на това, което разказваше. Той не се хвалеше, за да се изтъкне, не показваше тщеславие, а просто беше „превъртял“ на тази тема и аз мисля, че при него тя беше стигнала до фанатизъм. Това беше неговият свят и той беше напълно сигурен, че някога ще изобрети нещо много специално, разбира се, пак оръжие. А ако по някакъв начин намери финансиране, ще го произведе. По-късно всички, които познавахме тези негови планове, се убедихме, че не бяха празни приказки и фантазии.

Виктор беше „гений“ в оръжейната област. Но тази негова слабост му донесе и много неприятности, ядове и проблеми в тогавашната социалистическа България. Винаги имаше незаконно един пистолет, а не знам колко пъти му го вземаха от милицията. Но все си изобретяваше друг, а неговите пистолети, саморъчно направени, бяха по-различни от обикновените. Понеже това, което правеше, беше

забранено, бяха го осъждали условно, а един път се намери и за кратко в затвора, както по-късно разбрах. Мисля, че Виктор и доста глоби беше платил за това негово хоби. Беше стар познат на милицията с неговите оръжейни истории.

* * *

Малко преди Обединението на Германия Виктор ни посети в Берлин, по неговите думи „за една много важна работа“. Пристигна неочаквано, без да ни предупреди за идването си. Оказа се, че иска да патентова в Германия, тогава още ГДР, някаква специална газова пушка, а може да е имал предвид и автомат, защото стреляла много бързо. Виктор носеше нужните изчисления, чертежи, скици и др. Той беше доволен от себе си, а и горд, че е могъл да ги пренесе нелегално през границата. Беше много въодушевен и абсолютно убеден, че изобретението е нещо изключително и че още никъде по света няма такава.

Мъжът ми и аз решихме да му помогнем и се снабдихме с необходимите формуляри от патентната служба. Оказа се обаче, че има някакви проблеми по оформянето и за съжаление не можахме да регистрираме патента. Виктор беше съгласен записването да стане на името на Томас като немски гражданин, а после двамата да си делят печалбите, в случай че се стигне до производство. Той имаше надеждата, че някоя германска фирма ще се интересува от това изобретение. Този вариант струваше немалко пари за нашите възможности тогава, без да сме сигурни дали въобще ще можем някога да си ги получим обратно. Мъжът ми беше, както винаги, много предпазлив в това отношение, а не като мен, която много бързо взема решения дори когато са свързани с известен риск. Този път обаче аз не се намесих и оставих нещата на него. Виктор трябваше да се върне обратно в България, а Томас не ходи повече до патентната служба. Той беше скептичен към това изобретение, но това беше присъщо за него. Още тогава бях убедена, че Виктор някога ще докаже на какво е способен.

Дълго време не чухме нищо за него. При едно наше пребиваване в България разбрахме от Снежана, че след промяната у нас Виктор е

емигрирал в Германия и се намирал някъде в западните провинции. Там той искал да спечели пари и да осъществи мечтата си по специалното оръжие. По-късно разбрахме, че се завърнал обратно в България. Интересно ми беше да слушам неговите преживявания по време на емигрантството, където беше усвоил опити и познания. Причината, да не ни се обади от там, била, че не искал да ни създаде евентуални затруднения при тогавашните размирни времена. Виктор си беше купил една кола на старо и с нея се бе завърнал, като никъде не бе нощувал, толкова силно е било желанието му да се върне в родния си край при близките. Когато стигнал късно вечерта в Пазарджик, имал чувството, че се намира на Запад, светлини, реклами, хора по улиците, такава, каквато беше представата ни за „златния Запад“ по-рано. А какво е било разочарованието му там, в Германия, особено по селата и малките градове, а даже и в големи градове, където вечер улиците са почти празни и обезлюдени.

Виктор наблюдавал много внимателно как живеят германците, било му интересно да види дали са такива, каквито си ги представят хората у нас и в чужбина. И се беше уверил, че са организирани, дисциплинирани, работливи и точни. Говореше хубави неща за тях, особено добро впечатление му направило колко педантично, но красиво са подредени и поддържани градините им. Разбрахме, че е бил в Бавария. Хората там са с по-близък до нашия южняшки манталитет в сравнение с живеещите в северните провинции. Незабравим за него останал споменът, когато за Коледа германският поп, грижещ се за емигрантите, му подарил една Библия на български.

Не беше изминало дълго време, може би повече от 1 — 2 години, когато дойде голямата изненада за нас. С мъжа ми бяхме на гости на Марияна във Велинград и оттам се обадох по телефона на Снежана, за да се уговорим кога да се срещнем, като изпратих поздрав на Виктор. Здравко, синът на приятелката ми, ме попита с изненада: „Това да не е известният конструктор на оръжия?“.

Аз го погледнах любопитно: „Да, ако има някой, който да се занимава с оръжия и се казва Виктор, това сигурно е мъжът на Снежана“.

Тогава младият мъж, който следваше самолетостроене в Пловдив, ми показа един вестник със снимка на Виктор и статия за него.

Томас и аз разбрахме, че той, така да се каже, за една нощ е станал известна личност в България. Беше конструирал специални оръжия, които патентовал, и имал собствена фирма за конструкции на военните оръжия, за което получил специално разрешение от Военното министерство. Както той ни разказа, ходел често в командировки за тази цел до военни цехове в Панагюрище. За лични употреба беше изфабрикувал един малък газов пистолет във формата на ключоносач, само за уплаха поради силния гръм, който произвеждаше. Изобретението му се продаваше по интернет, но в Германия такива самоделни оръжия бяха забранени. Във фирмата си Виктор беше назначил добри специалисти за конструктори, между които един, който беше завършил в Русия с отличен. Повече подробности не разбрахме, но и не попитахме.

За няколко години той регистрира много патенти и получи няколко международни награди, между които един златен медал в Питсбърг, Съединените щати, и златен медал в Мароко. А също така имаше честта лично да се запознае с известния руски конструктор Калашников.

* * *

Колкото повече успехи постигаше Виктор, колкото по-известен ставаше, толкова повече се чувстваше удовлетворен, че най-после е получил заслуженото признание и почитта на другите, на обществеността. Но това беше по-скоро задоволена вътрешна потребност, а не изтъкване пред другите, което не беше типично за него. И това свое задоволство той започна за съжаление да „полива“ с алкохол. Виктор беше постигнал съкровените си мечти, макар и още това да не беше се отразило на финансовото му състояние, какъвто би бил случаят с други на негово място, имащи „връзки“, средства за инвестиране, по-амбициозни по отношение на печеленето на пари. Много патенти на Виктор чакат инвеститор за производство. Понякога ни разказваше, че са го викали в САЩ и са му предлагали много пари, но той отказал. На Снежана сигурно това не и е харесало, защото като всяка майка и тя си мечтаеше да осигури на дъщеря им, която по

красота даже и нея надмина, следване в чужбина и по-добро бъдеще, поне в материално отношение.

Съпружеският живот на Виктор и Снежана вече се „държеше на тънки конци“, всеки от двамата вървеше по своя път, имаше своята свобода и независимост от другия. Но те държаха един за друг и си останаха съпрузи, не се разделиха. Със свекърва и не се разбираха взаимно, но след като им се роди внуче, отношенията им се подобриха. Никога не чух от Виктор и Снежана да става дума за раздяла или развод. Независимо от проблемите, които имаха в семейния си живот, а къде ли не се случва това, те си останаха семейство, макар и някои да ги смятаха за „особена двойка“.

Когато бях на погребението на баща ми, отскочих два пъти до Пазарджик. Влязох в един ресторант, който се намираше срещу жилището на двамата. Виктор беше на бара и пиеше любимото си питие — водка с вода. Двамата разменихме няколко изречения и аз изпратих поздрав на жена му. Когато след три дена отново отидох там, той пак беше на същото място. На въпроса ми дали е предал поздравите ми на Снежана, отговори с лека насмешка: „Нее, това не можах. Аз си отидох тогава и исках да ѝ разкажа за една моя нова идея, но тя веднага ме стрелна с очите си и не искаше нищо да слуша. Не мога да понасям, когато се опитва да ме отклони от плановете ми. Обърнах се и пак излязох. Оттогава не съм говорил с нея, а и почти не сме се виждали“.

С течение на времето Снежана улегна, но като че ли пак си остана същата. Спомням си, когато преди години играехме бридж-белот в селото при нейните родители. Беше вечер и ние седяхме уютно на масата в градината им. Снежана и аз бяхме партньорки срещу мъжете ни. Изведнъж наред играта тя хвърли картите, които държеше, в лицето на Виктор. Беше го уловила, че шмекерува и че се опитва да ни излъже. Даже му се закани, че ако още един път посмее да го направи, може да си тръгне пеша за Пазарджик, очакваха го 16 километра до там.

Последните 12 години пиенето беше оставило своите следи върху лицето на Виктор. Той се беше по състарил, а винаги изглеждаше младолик за възрастта си. Но в момента няха чувството, че външният му вид има някакво значение за него. Въпреки това аз

вярвам, че той има още мечти за осъществяване, и дано с „божия
помощ“ те се сбъднат.

Януари 2004, Берлин

ГЛАВА 18

ПОЧИТАНЕТО НА МЪРТВИТЕ

След един месец отново ще замина за България. Отдавна започнах да си правя записки: какво да взема за там, какво от там за тук; кои посещения непременно трябва да направя. И веднага се сещам за гробищата.

На другия ден след пристигането ми в Карабунар сестра ми и аз веднага ще отидем там. Всеки път изпитвам чувството, като че ли се срещам с майка ми, баща ми и други роднини. А отскоро там е и моят любим вуйчо Пенко, братът на майка ми, който починал на 8-и март тази година. На 10-и март се обадох на сестра ми по телефона от Берлин и тя ми съобщи това разплакана.

Аз пиша за мъртвите, сестра ми ги погребва. Тя и братовчед ни Тошко. И този път те, двамата, подготвиха и организираха погребението на вуйчо Пенко за дългото му пътешествие към отвъдния свят. Станало е нещо ужасно с него, сестра ми ми разказа съвсем накратко: намерили го в Пазарджик съвсем леко облечен, треперещ, долепен до едно парно. Останалото не искаше да ми каже по телефона.

„Когато си тук, ще разбереш“, беше непреклонна в решението си тя.

От думите и разбрах само, че са го закарали при нея на село и че той след два дена починал.

„Откакто го видях, не мога да спра да плача“, сподели сестра ми с тъга в гласа си.

Когато на следващия ден след погребението му тя отишла на гробищата, намерила един плачещ възрастен мъж, седнал на гроба на вуйчо. Той и казал, че не знаел за неговата смърт, че двамата дълги години са работили заедно и че толкова му е тъжно, толкова мъчно, че не е могъл да се прости с него.

Моята тъга по вуйчо също беше голяма, смъртта му беше толкова неочаквана, аз не бях чула да е болен, но и не знаех как е, той не беше в Карабунар. Вуйчо Пенко не заслужаваше такъв край на живота си.

Беше толкова честен, справедлив, добър, услужлив, сърдечен — беше праведен в пълния смисъл на думата. Майка ми и той бяха за мен най-чистите души, които познавах. Дни наред след тази новина ме измъчваше някаква душевна болка. И аз, както сестра ми, пророних много сълзи.

Виждах го пред очите ми, с колелото си, да ми донася една торба, пълна с царевица от полето. Това правеше всеки път, когато през лятото си идвах от Германия. Той имаше частен парцел на полето, насадено с царевица за животните си, който беше недалеч от селото. Вуйчо минаваше покрай нас, когато отиваше там, обикновено за поливане. Знаеше колко много обичах варена царевица и специално за мен я донасяше, и то в изобилно количество. Правеше го даже когато беше вече остарял.

Спомних си сега, че вуйна Мича пък ми носеше тиквеник, когато разбереше, че съм си дошла. Тя знаеше, че много го обичам, а тя беше майсторка на тиквеници, бяха много вкусни.

Вуйчо Пенко имаше двама синове, които го бяха оставили сам да се грижи на старини за себе си, и то вече болен. Единият се беше пропил, а другият беше отказал с оправданието, че нямам възможност. Това малко ме учуди, защото вуйчо имаше добра пенсия, но никой не знае как стоят нещата при другите. Както баща ми, и той беше тракторист и комбайнер. Питам се какво би могло да се е случило, за да го намерят в такова състояние? Може би е имал алцхаймер, бил е объркан в главата и затова е излязъл на студа така леко облечен? И въобще къде е живял? Може би наистина е бил при семейството на един от синовете си, а сестра ми не е разбрала правилно.

Не мога да чакам да се прибера и да я разпитам по-подробно. Тя, батко Тошко и нашият съсед Панко, вечният приятел на батко, бяха организирали погребението на вуйчо.

Направи ми впечатление на гробищата, че вуйна Мича нямаше паметна плоча на гроба си. Казах на сестра ми да поръча една обща за двамата, това е последното, което можех да направя за тях. Тъжно ми ставаше при мисълта, че тези добродушни хорица, с такива големи сърца, лежат там изоставени, отблъснати, без нищо, което да напомня за тях. Това е все едно всички деца да са пременени, а едно сираче да е облечено в стари дрипави дрехи, като че ли отблъснато от целия свят. Питам се защо мисля така, та те вече не са в нашия реален земен свят.

* * *

Това лято, като посетя гроба на батко Гошо, ще отида до още един гроб: този на Тошко, мъжа на Ваня. Повече от две години са изминали вече от неговата смърт. Шест месеца след като беше починал, ходих с нея на гроба му. Беше през юли, ужасно топло и задушно, жегата беше непоносима. А ние позакъсняхме и отидохме там към обяд. Аз бях за първи път на пазарджишките гробища. Там се почувствах потисната: малко дървета, малко зеленина, почти никакви хора, неуютно. И въобще, ако за гробища може да се говори за уютност.

С Ваня се запознахме горе-долу три години преди моята женитба. Снежана, приятелката ми от детството, ни запозна, те заедно следваха за учителки в Станке Димитров, сега Дупница. Още в началото Ваня и аз си допаднахме и тя стана моя добра приятелка, на която напълно се доверявах. Имаше силен характер, беше много контактна, отзивчива и винаги готова да помогне на другите. Аз и дължа голяма благодарност за всичко, което е направила за мен по време на нашето приятелство и мисля, че обратното също важи. Когато на Ваня и дойде някаква идея в главата, нищо не можеше да я спре, тя намираще винаги начин да я осъществи.

Дълги години след моето преселване в Германия (ГДР) ние рядко се виждахме: аз живеях в Берлин, тя в Пазарджик, а известно време живях със семейството си в Благоевград. След моя развод със съпруга ми двете отново възстановихме тясната връзка помежду ни. Аз прекарвах лятната си отпуска в Пазарджик и Карабунар, вместо на Черно море или на планина, както правех по-рано със семейството ми. А мъжът, с който сега живея, почти не идваше с мен, което ме устройваше. От една страна, не познава даже буквите ни, от друга страна, нямаше време като необвързан журналист, но мисля, че не проявяваше и голям интерес. Така ми оставаше повече време да съм с Ваня и със семейството и, със сестра ми, и въобще с моя приятелски и роднински кръг.

Тошко по характер и като личност беше доста по-различен от Ваня. За разлика от нея не беше контактен, а напротив, затворен в себе си, вгълбен и не говореше много. Затова пък беше честен, добродушен,

услужлив, скромн и тези негови качества уважавах и много ценях. Тошко беше много чувствителен и имаше меко сърце.

Той току-що беше навършил 50 години, когато почина. Сестра му, малко по-възрастна от него, беше умряла от рак един месец преди неговата смърт. Тошко бе опериран от рак, но живя само една година след операцията.

През тази година аз се обаждах често на Ваня от Берлин и се информирах за здравословното му състояние. Тя обаче не можеше да говори свободно, защото той все беше недалеч от нея и не трябваше да разбере, че е болен от рак, и то в последния стадий, безнадеждно. Отговорите на Ваня бяха все кратки и не достатъчно информативни, все със загадки. Още в началото на неговото заболяване тя ми беше казала, че Тошко не знае, че има рак. Това доста ме изуми, защото беше опериран в София в една онкологична болница, специална за раково болни. Освен това допълнително се беше подложил в Пловдив на няколко химиотерапии. Аз мисля, че вътрешно е усещал много добре какво е положението му и от какво е болен. И затова не е искал открито да говори за това, за да не безпокои жена си и дъщеря си.

През лятото, преди Тошко да умре, не си ходих в България и не бях го виждала цяла година. Бях много неспокойна, измъчваше ме мисълта за него, просто не исках да повярвам, че е на път да си отиде завинаги. Четох много за раковите заболявания, исках да разбера дали има някакъв шанс да оздравее. Особен интерес породил у мен книгата на немския писател Рюдигер Далке, „Болестта като говор на душата“ Това, което там прочетох за един особен вид ракови заболявания, съответстваше на Тошковия случай, все едно че авторът го беше взел за пример. След като болестта се беше разпростряла, избухнала, и то още преди да беше опериран, Тошко вече се беше променил до неузнаваемост като държание и обноски. Стана не така затворен в себе си, самочувствието му се повдигна, като че ли „излезе от себе си“ отвори се към околните. Юрген, когато за първи път дойде с мен в България и все още не го познаваше, ме запитал: „Защо ми разправяше, че Тошко е мълчалив, малко стеснителен и че може би има някакви комплекси за малоценност? Той не ми направи такова впечатление“.

Откакто разбрах за безнадеждното състояние на Тошко, мислите ми се въртяха често около предстоящата му смърт и понякога не можех да спя спокойно. Сънищата ми с него и с Ваня бяха потискащи. Една

нощ сънувах един мъж, който приличаше на Тошко, но беше много по-слаб от него. Мъжът имаше забрадка на главата и танцуваше темпераментен южняшки танц. Когато се събудих, веднага си помислих за Тошко и бях малко успокоена, че този мъж, дори наистина да беше той, все още е жив в съня ми. На следващата сутрин разказах това на Юрген, но той и този път, както почти винаги, не му обърна никакво внимание, макар че вярва на сънищата ми и открива някаква логика в тях. Но неговото, типично за немската нация или въобще англосаксонската, рационално и освободено от мистика виждане му пречи открито да си признае това. Много по-късно се сетих, че Тошко може би нямаше вече коса след хемотерапията и би трябвало да е носил шапка на главата. Попитах Ваня след погребението му, а тя го потвърди: „Ти нямаше да можеш да го познаеш. Той беше много отслабнал и носеше бейзболна шапка на главата“.

Ваня ми пишеше много рядко писма, но поне от тях можех нещо да разбера. Беше ми писала, че дъщеря им Галя също не знае за действителното състояние на баща си — че има рак и няма дълго да живее. Беше забранила или помолила лекарите да не казват на Тошко истината за болестта му. Учудих се, че те се бяха съгласили, защото сигурно би било по-добре за него да знае истината. Но вероятно той самият не е искал тя да му се каже, иначе щеше да ги попита.

* * *

Галя, дъщерята на двамата, започна като „Au Pair“ гледачка на малки деца в град Нюрнберг, Германия, и от време на време аз и се обаждах по телефона. Тя беше като баща си с добър характер, също малко стеснителна, не много разговорлива и като него чувствителна.

Не след дълго време забелязах положителни промени: говореше повече, имаше по-голямо самочувствие от преди, тя като че беше „излязла от себе си“. Аз мисля, че това се дължеше на откъсването ѝ от семейния кръг, в който в повечето случаи Ваня налагаше своето мнение и решения. Галя сподели, че излиза с други „Au Pair“ момичета, също българчета, и че вече се влюбила в едно момче с италиански корени. Тази новина много ме зарадва.

Беше към края на февруари, късно вечерта, някъде към 22 часа. Юрген и аз гледахме телевизия, когато телефонът иззвъня. Такива късни обаждания са редки при нас, обикновено, ако някой е сбъркал номера.

„Еме, аз мисля, че Тошко почина сега“, чух тихия, малко развълнуван глас на Ваня.

Че някога този момент ще дойде, ми беше ясно. Но не го очаквах точно сега, така изведнъж. Шокът беше толкова силен, че ръцете ми се разтрепераха. Ваня каза, че той получил проблеми с дишането, задушаване, а след това се успокоил и „заспал“ завинаги. Нейната майка била при нея. По-късно разбрах, че е бил още топъл, когато тя ми се обади.

Най-голямата грижа за нея сега беше Галя, тя се страхуваше да И съобщи тъжната новина. Бащата и дъщерята имаха много силна душевна връзка и се разбираха прекрасно. Ваня ме помоли да кажа на Галя за баща и. Обещах и да го направя на другия ден, защото не исках толкова късно да се обадя в семейството, където живееше тя. Тази нощ почти не можах да затворя очите си, колкото пъти се събуждах, все ме измъчваха мислите: „Как да кажа на едно младо момиче, че баща му е починал, и то по телефона? Без да мога да го прегърна, да го успокоя?“. На следващия ден си помогнах с успокоителни хапчета от жълт кантарион, които са само на растителна основа и в Германия са много популярни. Целия ден бях като зашеметена, като в транс, мислите за разговора, който ми предстоеше, не ми даваха покой.

Вечерта се обадох на Галя по телефона и доколкото ми беше възможно, се постарях смекчено да ѝ съобщя тъжната новина. Това беше абсолютен шок за нея. Почувствах го по гласа ѝ: треперещ и объркан. И от разтърсващия плач, който я обзе. Тя каза, че веднага ще вземе автобуса за България, че непременно иска да си отиде, а точно това трябваше да предотвратя по молба на Ваня. Обясних на Галя колко излишно е това сега, защото баща ѝ е вече е под земята, погребението му беше на този ден. Тя ме попита много загрижено как е майка ѝ. Казах, че горе-долу се справя с положението, но разбира се, много ѝ е тъжно. Казах ѝ, че тя е знаела за неговото безнадеждно раково заболяване, а също и аз. Като чу това, Галя избухна в гняв срещу майка си, започна да я осъжда и да упреква себе си, че не е знаела, даже не се е досещала. Не и минавало през ума, че баща ѝ

може скоро да умре, защото е вярвала в думите на майка си, че всичко е наред с него. Галя беше напълно отчаяна в този момент.

На следващия ден пак ѝ се обадох, защото се безпокоях за състоянието ѝ и исках да разбера дали се е отказала от пътуването си. Тя отново започна да упреква майка си: „Защо майка ме излъга? Защо не ми каза истината? Аз вече не съм малко дете! Колкото и да ми е мъчно за татко, тя не трябваше да ме предпазва, а да ми каже истината. Преди да замина за Германия, щях тихо и мълчаливо да се простя с него“.

В този момент не знаех какво да кажа на Галя. Не защитих Ваня, но и не я упрекнах. На никого не бих пожелала да е на нейното място, да каже на детето си, че баща му скоро ще си замине завинаги. Тя се грижи изключително много за Тошко, с всичките си сили, физически и душевни.

* * *

От време на време се обаждах на Галя. За съжаление забелязах, че нейното психическо състояние се беше влошило. Почувствах го и я попитах: „Галя, нещо те притеснява, и то нещо друго, не само смъртта на баща ти. Каж ми, какво става с теб? Случило ли се е нещо?“.

Тогава тя сподели, че не може да спи, не може да яде, че нервите ѝ не издържат. Доколкото успях, се опитах да я утеша. Изведнъж, тя каза, че изпитва страх, огромен страх, чак до полудяване. После помълча малко и добави: „Ще ти разкажа нещо, което на никого не съм казала, даже и на майка ми“.

Аз напрегнах слух, не можех да си представя какво може да е това, изглеждаше толкова потайно.

Галя ми разказа, че горе-долу преди две години е имала един ужасен, кошмарен сън. Сънувала, че баща и умрял и го сложили в един ковчег. Но когато се опитали да сложат капака отгоре, започнал силно да крещи: „Галя! Къде е Галя!“. Тя се събудила, крещейки от страх, цялата трепереща и обляна в сълзи, седнала в леглото си. Ваня се втурнала в стаята и, събудена от този вик:

„Галя, какво има, защо пициш?“

„Сънувах нещо много страшно, ужасно!“

„Ооо, Галя, тогава не ми казвай какво, не искам да знам“.

Аз имам опит със сънищата, но този ме шокира, кожата ми настръхна: това беше толкова необикновено, толкова мистериозно. Дни наред сънят на Галя не ми излезе от мислите. Опитах се веднага да я успокоя, разказах и някои мои подобни мистични сънища, които също тълкувах като предсказание. Казах и че това не е нещо особено, че много хора имат подобни сънища с някакъв скрит смисъл и че има неща, които ние не можем да си обясним. И че сигурно има една всеобща вселенска душа, която наричаме Господ, и ние всички сме част от него. Че някои души са много близки, че там, в другия свят, няма минало и бъдеще, няма време и пространство в смисъла, в който ние ги познаваме: „Дали е така, не знам със сигурност — казах аз. — Но не изключвам тази възможност. Кой може да знае абсолютната истина?“

Галя се засмя, от което почувствах, че „камъкът е паднал от сърцето и“. Тя вече можеше да си поеме вече въздух и се успокои, като разбра, че няма да полудее. Стана ми по-леко на душата, защото успех поне малко да я успокоя след случилото се.

* * *

Когато това лято посетя гробищата, на гробовете на Тошко и на батко Гошо ще запаля не само по една свещ за мир на душите им, но и по една цигара. И двамата бяха страстни пушачи. Батко Тошко ми беше казал, че никога цигарата на гроба на брат му не е изгаснала. Може свещите бързо да изгаснат при слаб вятър или лек полъх, но цигарата, като я постави върху гроба, винаги изгаря до фаса.

Всяка година за в деня на смъртта на майка ми моля сина ми да организира помен за нея, като покани приятели на трапеза. Те познават вече този български обичай и понеже синът ми с удоволствие готви, ги събира в жилището си. А аз обикновено поръчвам китайско ядене за Юрген и мен, което и двамата много обичаме. А тази година идва и поменът за баща ми, който смятам да направим на Гергьовден, неговия имен ден.

След 11 септември 2001 година започнах често да си мисля за смъртта, осъзнавайки колко безсилни може да се окажем всеки момент.

Според Зигмунд Фройд подсъзнанието не вярва на собствената си смърт, чувства се вечно, неумиращо. След този „черен“ 11.09.2011 се опитвам да вкарам навреме моя живот в „правилните релси“, с една дума всичко да е така наред, както бих си представила, че трябва да бъде. Значи, да не оставям недовършени неща, а когато ми „дойде часът“, да имам съзнанието, че спокойно мога да затворя очите си завинаги. Искам в момента на моята смърт да нямам вземане-даване с никой, и най-малкото със себе си. И всичко, което е трябвало да кажа и на когото е трябвало да го кажа, да съм го сторила, да няма нищо, което да потиска сърцето ми. В отношенията ми с другите хора се водят от правилата: да простя; да искам прошка; да прекъсна връзката, ако смятам за нужно. Въобще да имам ясни взаимоотношения с когото и да било, особено с близките ми хора.

В моите папки съм сортирала всичко педантично, надписала съм ги и сложила на подходящо място. Знам, че всеки от нас като „гръм от небето“ може да го постигне това, което най-малко очаква. Смъртта може да ни посети като неканен гост и тогава не можем да помолим: „Моля те, дай ми малко време, аз имам в моя живот още нещо да уредя, преди да те последвам“. Всеки път, когато трябва да пътувам със самолет, давам наставления на моя син, в случай че нещо стане. Като започна: „Мартин, ти знаеш, че скоро ще летя...“, той обикновено ме прекъсва усмихнато, казвайки: „Да, майко, аз знам, че ти ще живееш дълго време, но ако все пак нещо се случи, за сигурност... Какви нареждания имаш този път?“

С религията нямах нищо общо в моя досегашен живот, закърмена със социалистическо атеистично възпитание. За първи път посетих нашата църква в Карабунар с моя мъж германец, и то по негово желание. А тя е толкова хубава, цялата изрисувана с библейски мотиви. Но когато съм на екскурзия и посещавам катедрали, манастири, църкви, винаги паля свещи за здраве на живите и за мир на душите на умрелите, и то не само на най-близките ми. Макар да не съм религиозна, някак си вътрешно чувствам, че съм вярваща, а мистичното, окултното ме привличат още от малка. Това обаче започнах да го осъзнавам в последните две-три години.

Смъртта е част от живота ни, но ние се опитваме да изгоним мислите си за нея. Мъртвите са още дълго време, може би вечно между нас. Те живеят в нашите мисли, спомени, сънища. Те заслужават да

бъдат дълбоко почитани. У нас в България се тачи още от дълбока древност традицията мъртвият да се погребее с цялата необходима почит и с всичките познати ритуали. А гробищата би трябвало да се превърнат в място за усамотяване, самовглъбяване, за връзка с душите на близките ни, за миротворение.

Април 2004, Берлин

ГЛАВА 19

ЗАГАДЪЧНА, МИСТИЧНА БЪЛГАРИЯ

Самолетът ми излетя за София с обикновеното закъснение от 15 минути. Но ми беше ясно, че ние ще кацнем точно навреме, както обикновено. Вече съм стигнала до убеждението, че българските пилоти го правят нарочно, иначе трябва да пристигнат по-рано, отколкото предвижда разписанието за този полет. И както винаги, когато летя с българската авиокомпания „Bulgarian-Air“, кацането е много леко, плавно, почти безшумно: българските момчета го правят перфектно.

„Интересно, кой мафиотски бос ще е сега наред“, помислих си, когато в мислите си вече се виждах да чета вестник в кафенето „При часовника“ срещу театъра в Пазарджик. Или в някое от многото други заведения по пешеходните улици на града. Аз съм в отпуска, най-последно мога да избягам от лошото време в Берлин. И най-последно, ще се почувствам истински свободна и щастлива, защото на следващата сутрин ще мога да се радвам на слънчевите лъчи и синьото небе. Наслаждавам се на спокойствието по улиците, а в центъра на града са все пешеходни, макар че всъщност гъмжат от шляещи се хора. Това обикновено е времето между 09:30-14:30 часа, когато многото заведения са пълни с посетители. Позната ми беше разказала, че понякога чуждестранни туристи, макар и рядко посещаващи града ни, питали любопитно дали има някакъв празник на този ден. Изглежда, не можеха да си представят, че в един обикновен работен ден може да има толкова много хора по улиците и заведенията. От моя приятелски кръг в Берлин ме облазват, когато им разказвам всичко това.

Почти всеки ден си купувам някои от вестниците: „24 часа“, „168 часа“, „Стандарт“, „Знаме“ — регионалният вестник за Пазарджик, а понякога и „Труд“. Повечето от тях са нещо като смесица от немските „Билдцейтунг“ и „Моргенпост“, които не чета. И те имат толкова много цветни картини и реклами. Скептична съм към всички централни средства за масова информация, или mainstream медии,

както често се наричат. От женско любопитство понякога си купувам вестник „Жълт шок“. Неговото ниво е даже под това на „Билдцейтунг“. Покъртително е човек да чете колко порочни, обеднели и паднали са душите на толкова много „известни личности“, за които всичко — пари, власт, „чалги“, интимни отношения — се върти за популярност. Трагедията е, че за много от младежите те са пример за подражание.

В понеделник обикновено си купувам вестник „Доктор“, който, изглежда, доста хора четат. В него има здравни съвети, а също и споделени от читателите рецепти, на кого какво му е помогнало за здравето, нещо като обмяна на опит. Разбира се, има и препоръки на лекари, тяхното становище по най-различни здравословни теми. Но за голямо съжаление пишат и доста самозвани „ясновидци“, по-рано ги наричахме „врачки“, които придават на вестника малко несериозен вид. Не слагам всички ясновидци под един знаменател. Истинските не се анонсират с обяви, с цел да примамват хората за пари.

Когато съм в заведение, обикновено в някое кафене през деня, след вземането на поръчката и сервирането, ме оставят на спокойствие и това ми харесва. Не обичам, както в Германия, все едно следят кога е изконсумирано поръчаното и веднага питат: „Ще желаете ли още нещо?“. Човек се чувства малко неудобно, като че задължен веднага да си поръча следващото, за да не задържа мястото. Тук, у нас може да се седи в едно кафене с часове, особено през деня. Затова пък има заведения с маси и столове в изобилие и много млади хора с по-малки финансови възможности могат да се срещат по-често. А когато е нужно да се поръча нещо, се вдига ръката и обикновено не се чака дълго. Отминаха вече социалистическите времена, когато някои сервитьори или сервитьорки се движеха със „скоростта на костенурка“.

Въпреки това понякога ми липсва „доброто старо време“. Една лека носталгия се промъква и..., бих желала да вляза в сладкарницата срещу бившия Окръжен народен съвет: там има мекици. И колко вкусни бяха те! И тригуните, сега наречени „баклави“ и продавани по магазините в опаковки, плуващи в прекомерно сладък сироп. За съжаление мекици не се продават вече даже и в пекарниците, поне аз не намерих.

Още когато живеех в България, бях чувала хората да говорят за така наречените, „комунистически мекици“. Тогава ни учеха в училище, че като дойде последната фаза на социализма, а това е комунизмът, хората няма да имат нужда от пари. Ще има много стоки и всеки ще може да си вземе, колкото са му потребни.

Точно това искал да изпробва в града един адвокат. Изглежда, е имал съмнение в това марксистко-ленинско учение. Този експеримент му коствал доста средства, но те оправдали целта, поуката била очевидна за всички.

И така, една сутрин той платил всички мекици, които били предназначени за продажба, като не ги взел, а поръчал на продавачите да не вземат пари за тях, просто да ги дават на всеки, които иска да си купи. Това бързо се разчуло из града, хората започнали да идват и идват, нямало спиране, накрая се стигнало до размирици на опашката. А адвокатът стоял малко настрани, наблюдавайки „цирка“, по-точно „комунистическия театър“.

Не минало дълго време и пристигнала милиционерите. Те разбрали кой е подбудителят и го запитали защо е направил това, с каква цел. Отговорът му бил съвсем простичък: „Исках да видя дали при комунизма наистина може да функционира това: да се купува без пари, и то кой колкото иска“.

Каква е била съдбата на този адвокат, хората не знаели или не можели да си спомнят. Било е преди моето идване на работа в Пазарджик.

* * *

Моя въпрос: „Кой мафиотски бос ще е следващият наред?“ вече шумно се коментираше в медиите на следващия ден след пристигането ми от Берлин. Пак беше избухнала война между бандите, или може би по-точно продължаваше, само дето сега по-често се пречукваха едни други, бяха станали по-агресивни. Начело на борбата с тях беше назначен генерал Бойко Борисов. Той някога е бил бодигард на Тодор Живков, след това станал генерал при Симеон Сакскобургготски, който пък в момента е министър-председател. Предполагам, че Борисов и неговите хора сигурно са се забавлявали в тази обстановка на

взаимното избиване на бандите. Поне така изглеждаше, те като че ли се осланяха на задоволството: „Ами нека се самоунищожат взаимно, вършат ни работата.“

Всеки път, когато в последните две години се връщах в България, общо 5 пъти, с много шум в медиите се съобщаваше, че някой мафиотски бос е убит спекулативно, или че е извършен атентат срещу него.

През декември миналата година, когато бях на погребението на баща ми, известно време не се беше чувало за подобно произшествие. Но само няколко дена по-късно една вечер Юрген извика високо от хола, понеже не бях наблизил: „Емче, ела бързо, погледни снимките на телевизора! При вас в България пак са станали кръвопролития, но този път мястото на действието е в чужбина!“.

По немската телевизия показваха снимката на убития, така наречен „Самоковеца“. Това беше станало в Амстердам, на няколко метра от реномиран магазин за скъпи бижута. Той бил придружен от една известна българска манекенка.

Отново съм в България. И пак през цялото време нямаше никакво подобно произшествие. Бях вече почти „разочарована“, че ще се прибера в Берлин, без да има какво пак да разкажа.

Бяха изминали 2–3 дена след завръщането ни, когато Юрген, като журналист, имащ достъп до немската пресеагентура (DPA) и до най-новите съобщения и информации за случващото се по света, с неприкрито задоволство ми съобщи: „Емче, при вас двама мафиоти, преоблечени като попове, са разстреляли някого в едно кафене в София. Тези мафиоти! Не се поучават и не се поучават — продължи той, клатейки с глава. — Дали италианци, колумбийци или българи, все се убиват в някое заведение.“

Станалото потвърди моите предчувствия, че тези ужасни кръвопролития нямат край. Очакванията ми те да се случат, не бяха породени от желанието да се случат, но понеже всеки път, когато за кратко идвах, беше така, се създаде една ситуация, която може да се нарече трагикомична. Това се случваше и продължава да се случва във времето на така наречена демокрация, след промяната у нас. А може би по-точно е да се каже слободия, което пък означава: разпуснатост, хаос, беззаконност.

Така преоблечени, нищо чудно, нищо необикновено за някои сънародници. Когато става въпрос за криминална енергия, те могат да бъдат много изобретателни. Спомних си случая с известния дисидент Марков. Той се намирал в Лондон, някъде през 70-те или 80-те години, когато бива убит по един много невероятен начин. На една спирка, където е чакал за автобуса, друг чакащ, а може би минаващ, го боднал ужким случайно с чадъра си. Неговият връх обаче имал бързо действаща отрова, която си свършила работата. По това време двете световни политически системи бяха в скрита, но сурова война помежду си, даже официално се разменяха агенти от двата лагера.

Това, което става в България, макар да го пиша с известна доза ирония, присмех, любопитство и няма да крия, че в тези случаи наистина изпитвах тези чувства, съзнавам, е една ужасна страница от упадъка на морала в историята ни. Как можа да се стигне дотам! Всички партии обещават преди изборите да се преборят с корупцията, с мафията, но нито една не смогна да се справи, когато беше на власт. Напротив, като че ли никой не носи отговорност, но както казва поговорката: „От нищо нищо не става“. Значи тези, които трябва да са в затворите, но не са там, отнякъде трябва да са получили или да са взели с някое съгласие „заквасата“.

Когато пиша за мафиоти, нямам предвид дребни бандити, тук става въпрос за „едри риби“, за тези, които се занимават с незаконна продажба на дроги, цигари, оръжие, чието поле за действие е проституцията, печатането на фалшиви пари и други. Тези мафиоти са станали милионери, действат не само в България, но и извън границите и, където имат своите съюзници.

България е стратегически мост между Европа и Ориента. Но са съжаление тази географска привилегированост е благоприятна и за растежа на световната криминалност, и то в огромни мащаби.

Тя се е разпростряла и сред дребните престъпници, често действащи поединично или на малки групи. Но къде по света ги няма? Откровено да си кажа, в Пазарджик по-малко се страхувам да се движа в тъмното по улиците, отколкото в Берлин. Имам чувството, че тези наши криминални елементи по ги познавам като психика, душевност, а може би е някакво чувство за национална сигурност. Те не биха ми били така чужди, макар да си пожелавам никога да нямам среща с тях.

В Германия, особено в големите градове и най-вече в Берлин, където живея, всичко е толкова непознато, чуждо, преобладава индивидуализмът, опасността като че те дебне и може да изскочи изведнъж, непредвидливо, безпощадно. Убедена съм, че ако в Пазарджик някой на улицата бъде нападнат и има хора наоколо, те ще му се притекат на помощ. Мисля, че тук по ще се намесят, отколкото в анонимния Берлин. Но може и да греша. Освен това в Пазарджик няма толкова много психопати, невротици, алкохолици, откачалки, колкото в такъв голям град като Берлин, който е сбирщина от цяла Германия и от цял свят. Но той не е изключение, така е във всеки милионен град, още повече, ако е столица.

Един ден подадох в полицейската станция на района, където живея в Берлин, едно оплакване срещу непознат. Недалеч от къщата, в която е жилището ми, се „залепи“ за мен един психопат и аз не можех да се справя с него, видя ми се опасен и влязох в един фризьорски салон наблизко, за да се спася. От там се обадох на полицията, а той, като чу, изчезна моментално. И така, на другия ден отидох до полицейския участък, разказах за случая и описах как изглежда. Направих го, защото от два дена се издирваше един убиец, вероятно също психопат, на едно младо момиче и имаше публикуван фантом на лицето му. А този приличаше много на него и исках евентуално да помогна за издирването му, в случай че е същият. Фантомната снимка, както се оказа по-късно, въобще не беше сходна с лицето на действителния убиец, който скоро хванаха. Голямо беше учудването ми, че присъстващите полицаи не показаха голяма заинтересованост към моите показания. Напротив, една полицайка ме погледна усмихнато и каза: „Знаете ли с какви хора всеки ден си имаме работа? Знаете ли колко откачени, дрогирани, алкохолици и прочие са по улиците на този град? И няма значение те какви са, има ги всякакви, даже и професори“.

Останах с убеждението, че те нямаше да си помръднат дори и пръста да го издирват.

Когато някой път чуя, че Интерпол или германската полиция са хванали фалшификатори на банкноти, много често се разбира, че са българи. Те, изглежда, са много талантиливи по отношение на фини, специални дейности. А може би това е заложено в българските гени — и в моето село е имало такъв известен фалшификатор на пари преди

40–50 години. А в тогавашните времена, за да поеме такъв риск, човек трябва наистина да притежава голяма доза криминална енергия. А може би е свързано с желанието, вътрешния подтик на изобретателя, на човека на изкуството да изобрети, открие, създаде нещо особено, което другите не могат или трудно биха могли да направят.

* * *

Направи ми впечатление, че през последните години много хора си създадоха собствени фирми. Моят съсед от по-долния етаж има една фирма за щори. Видях, че на много жилища са сложени външни щори на прозорците и си помислих, че би било добре и аз да си сложа. Когато го попитах колко време му трябва за поръчката, получих веднага отговора: „Два дена“.

„Съгласна съм и с една седмица — казах аз. — За два дена и без това не можеш да се справиш.“

Бях подценила неговите предприемачески способности като собственик на фирма. И наистина, два дена след като взе размерите, дойдоха хората му да ги монтират. Прозорците и балконът ми получиха закрила от силните летни слънчеви лъчи.

Съвсем безпроблемно и бързо можах да си прекарам и LAN кабел. За тях също бяха нужни само два дена след заявката ми. Тогава още нямаше прекарани кабели в нашия блок и това отне време, иначе щеше да стане по-бързо. Двамата млади мъже от фирмата бяха много любезни: „Ако имате някакви проблеми, едно обаждане е достатъчно“. Те спечелиха доверието ми, че наистина си разбират от работата.

Също така бързо си прекарах телефон и кабелна телевизия. Снабдих се и с един не скъп, употребяван GSM, които набързо купих в един магазин за продажба и поправки на GSM-и, недалеч от мястото, където живея. Разбира се, беше декодиран. В декодиранията българите добре са се специализирали. Собственикът на малкото магазинче беше много любезен и спокойно ми обясни някои неща по ползването му, а също така ми помогна и с нужните настройки. „Ако имате проблеми с него, елате, ще ви помогнем“, беше и тук успокоителният тон.

Съвсем наблизко до блока, в който живея, е магазинчето за ключове. Ключарят също е много любезен, даже на два пъти се наложи

да идва с куфарчето си до жилището ми.

Аз познавам и съвсем други времена. В областта на услугите по социалистическо време България беше на нивото на развиващите се страни, та дори и по-долу. Спомням си, когато си купихме един бойлер за банята. Ние бяхме почти безпомощни, когато търсехме специалист, който да го монтира. Беше голям проблем да намерим майстор електротехник, който да дойде, и не си спомням, да е имало фирма, която да прави такива услуги.

Частната предприемчивост се засили, откакто банките започнаха много лесно и бързо да отпускат заеми, без много формалности, както по-рано, когато се изискваха гаранции и поръчители. След като австрийската „Райфайзенбанк“ се установи в България и показа как чрез лесни кредити може да се осигури огромна печалба от лихви, я последваха и другите банки. Конкуренцията за повече клиенти се засили в полза на потребителите. Разбира се, само до известна степен, този, който има много пари, никога не е толкова щедър, и най-малкото банките.

Това развитие с лесните заеми имаше едно не много приятно последствие за мен, когато бях за 2–3 дена на село.

Нашите цигани си бяха навзели потребителски заеми и си накупили... какво? — стереоуредби за музика. Нали всичко друго им е „бир таман“, та това им беше най-важното и най-необходимото. Но всъщност те не заслужават този упрек: така са „изплетени“, такива са техните цигански обичаи, обичат музиката, това е „мехлем за душите“ им.

И разбира се, като всички малки деца, веднага започнали да изпробват колко може да е силен звукът на уредбата, а пък и всички да чуят, да се похвалят. Пуснали я „до дупка“ — шумът в махалата беше толкова силен, че не се издържаше повече. А ние живеем недалеч от циганската махала.

„Така е вече от една седмица. Едно стерео след друго, от силно по-силно, да ти забръмчат ушите от тях“, коментира сестра ми със смях.

На втория ден вече до толкова ми „писна“, че отидох в кафенето на нашата улица и споделих със съседите, които обикновено срещах там. А те се познават с циганите и ги помолих да им кажат да намалят музиката си, като ги видят в магазина или в кафенето. Сред циганите

бързо се разчуло, че съм недоволна от поведението им. За тях аз съм „германката“, но това не го казват в негативен смисъл. Все пак на другия ден музиката беше тиха, почти не се чуваше. Аз съм по-често на село и обичам да се наслаждавам на идилията и тишината там.

Направи ми впечатление, че в България напоследък навсякъде се строи, особено в големите градове. Това го усетих на гърба си, когато ми се наложи да направя един малък ремонт, но няколкото фирми, които попитах, нямаха абсолютно никакъв капацитет за това, бяха залети с поръчки, както ме уверяваха. За мой късмет някак си се уреди този въпрос, макар и с начални затруднения.

Затова пък бързо си осигурих добър майстор за саниране на къщата ми на село. Той и неговият строителен работник също живеят в Карабунар, което улесни нещата, а освен това се познават със сестра ми. По къщата има много да се прави както отвън, така и отвътре. За мен беше много важно да я подновя, иначе щеше с течение на времето още повече да се разруши.

Майсторът ми Гошо е работил 4 месеца и половина в Германия, недалеч от Хамбург. Той бил изпратен от една българска строителна фирма, която имала договор с немска. Доколкото разбрах от него, даже няколко мъже от селото работели с договори по строежи в Германия за по няколко месеца. Познавах и някои от Пазарджик, работили като строители там. Всички те хвалеха Германия и аз мисля, че не го правеха пред мен, понеже аз живея там. Те ме познават и знаят, че се старая обективно да говоря, така, както чувствам и виждам нещата от моите наблюдения и опит — без значение дали за България или за Германия.

Всички казваха, че храната там е много евтина спрямо заплащането, което наистина е така, и че са изкарвали добри пари. Но с времето не са могли да се справят. Гошо каза, че почти четири месеца е валяло, почти непрекъснато и че слънцето рядко е греело, било често мрачно, облачно, неприветливо.

„И да не ми се казва, че германците били толкова работливи — каза той. — Всеки ден приключваха работата си и точно в определения час си тръгваха. В петък обаче още към обяд изчезваха.“

С гордост разказвах, че те са били работливи, съвестни, немският работодател е бил много доволен от тях и е искал да ги задържи за по дълго време.

Останала съм с убеждението, че повечето българи говорят все хубави неща за Германия и за германците. Но така е с хората, които живеят в България и съвсем за кратко време са били там или въобще не са ходили и а се базират на това, което са чули. По друг начин стоят нещата при българите, които от години живеят там — дали заради женитба, следване или работа. В повечето случаи те остро ги критикуват и най-вече техния манталитет, който наистина е доста различен от българския, въобще от южняшкия тип. Но интересното е, че въпреки това много се стараят да им подражават, което съвсем не значи, че при всички случаи е добре.

Не по-различно е и отношението на държавното ни управление към държавата Германия в някои отношения, даже се опитва да я надмине. И тук бих казала, че не би трябвало да се изпада в другата крайност, сляпото следване в повечето случаи не довежда до добър край. Откакто е решено, че от 01.01.2007 България ще влезе в Европейския съюз, службите у нас са станали толкова бюрокраатични, че даже надминават и немските. Едно приятелско семейство има заведение в Пазарджик: все някакви изисквания, все някакви проверки. Имах нещастieto на няколко пъти лично да се убедя в прекомерната бюрокрация. Издадено пълномощно от нотариус в Германия се изисква само за специални случаи, иначе е достатъчен само подписът на лицето, даващо пълномощното. В България нотариалната заверка на пълномощното се изисква винаги.

Когато през месец май тази година бях в България, гледах по телевизията бенефисния мач по случай изпращането на българската футболна легенда Христо Стоичков. Той игра осем години в FC — Барселона, няколко години беше в чужбина като футболист легионер, а сега му указваха голямата чест: официална раздяла с бившия му отбор на стадиона на FC Барселона. Присъстваха световноизвестни личности, най-вече футболисти, българският президент също беше сред гостите.

Много хора гледаха предаването по телевизията и неминуемо дойдоха спомените за така прочутото и незабравимо световно футболно първенство в Съединените щати. С гол на Лечков, който беше играч в Германия, нашият отбор изхвърли германския от четвъртфинала и имаше честта да играе на полуфинала. Тогава Стоичков вкара 5 гола, а футболистите бяха посрещнати в страната ни

като герои. Те наистина играха добре на това първенство, макар че за разлика от другите отбори треньорът им беше дал доста свободи. Известни в света станаха снимките им на свиминг пула, където ядяха пържени картопки.

Разбира се, очакванията за следващото футболно първенство в Португалия бяха много големи. Това беше Европейското, което се провежда две години след Световното. Българският отбор се квалифицира първи в групата. Но за голямо съжаление изхвърча първи от групата. Още преди това имах някакво предусещане за случилото се: не защото не могат да играят, а защото пак искаха да ползват опита с многото своеволия, както в САЩ. Но този път щастieto им избяга, всеки път не минава номерът. А след победата на гръцкия отбор на това Европейско първенство стигнах до извода, че на нашия отбор му трябва един треньор като Ото Рехагел, който изведе гърците на финала. Един такъв треньор, който да ги научи на повече дисциплина, на повече издръжливост и способност да работят в колектив. Възможно е да не съм права с моя анализ, не съм запозната така добре с игрите и състоянието на нашия национален футболен отбор, това е само моето може би малко наивно виждане. Представям си, че сигурно е имало и допитване по един или друг начин до някои от известните ни ясновидци.

След промяната в България свободната преса окупира различни фронтове, особено в областта на окултизма и мистиката. В Германия не биха имали и най-малка представа до какво ниво се е стигнало и какво се поднася на читателите. Особено отблъскващи са рекламите с цел извличане на печалби за сметка на наивността на много хора. А може би е нормално за такива бурни, размирни и тежки времена, когато хората по неволя се „хващат и за сламката“. Имам предвид обявите за добри и лоши магии, за правенето или разтурянето им, и то най-вече от самозванци. Не искам да кажа, че няма истински ясновидци и гледачки, в повечето случаи жени, и България се слави с не една от тях.

Мистиката не ми е чужда, привлича ме от дете. Моето мистично виждане и вярване бих определила за умерено. На духовни теми не мога да говоря с моя кръг от приятели и познати в Германия. Опитвала съм се, но те нямат интерес, показват съмнителност, а и страх какво биха казали другите, да не станат за присмех. В това отношение се

различавам от тях, но това ми харесва. Защото съм дошла от България, защото тук са моите корени.

Когато сестра ми преди известно време ми се похвали по телефона колко хубава е станала къщата след измазването отвън, като изневиделица, „ни в клин, ни в ръкав“, каза: „Трябва да завържа един червен конец на нея“.

В началото не разбрах какво искаше да ми каже.

„Всички съседни разправят колко хубава е станала.“

Едва сега се досетих: значи, за да не я урочаса някой. Засмях се от сърце, но не й казах съмнението си: „Уроци за деца, да, но за къщата...?“

Историята с подновяването на покрива си спомням като вчера. Обадих се на сестра ми да чуя как е, а тя ми разказа с развълнуван глас, едва си поемаше въздух: „Еми, представи си, всички стари керемиди бяха свалени от покрива, когато изведнъж небето потъмня, зададе се голяма буря. Започнах да се моля, толкова много и от сърце се молих. Молих се облаците да завият покрай нашето село и да го предпазят от дъжда. Еми, облаците минаха покрай Карабунар в посока Пазарджик, без да завали. А там се изсипал голям дъжд. Кой казва, че нямало Господ?“

А един друг ден сестра ми пак ме изненада:

„Еми, един ден се случи нещо невероятно, вярвай ми, цяла нощ не можах да мигна. Беше толкова свръхестествено, неочаквано за мен. Една жена от женската ни бригада за ягоди сподели, че дъщеря и при една автомобилна катастрофа едва не била убита. Оттогава се насъбрал толкова старях у нея, че не можела да спи през нощта. Жената ме помоли да ѝ пребая, както майка правеше. Аз и казах, че тя умря внезапно и на никого не е оставила думите, които изрича при баенето. Това обаче не помогна, не ме остави на мира и от съжаление към нея се съгласих. Ти знаеш, ние знаем как майка баеше, неведнъж сме гледали, само дето не знаем какви думи си шепти. И така, една вечер жената дойде с дъщеря си. От милост към момичето и майка му така се молих в мислите ми, извиквах душата на майка ни, молих се да помогне момичето да се освободи от страховете, бях почти в транс. Еми, когато сипах стопеното олово в паничето с вода, което държах над главата му, изведнъж се чу такъв силен гръм, водата се разплиска и ни оплиска, а ние и трите се стреснахме от уплах. Моите крака се

разтрепереха като гумени. А оловото придоби такъв вид, както когато хората имат много страх.“

„И ти ще ми казваш, че не може да баеш!“, каза жената, убедена в моите способности.

Това лято сестра ми баяла още два пъти на момичето и му помогнала много, а също така и на още две други жени.

* * *

В България излезе един нов закон, според който пешеходците ще бъдат глобявани, ако не спазват правилото да прекосят улицата, когато светофарът е на червено. Ако те обаче минат по зебрата, понякога рискуват да бъдат прегазени. Често колите не спират, даже не намаляват скоростта. В Германия, когато човек застане пред пешеходната пътека, дори и да не е още стъпил, но се вижда, че се кани да го направи, колите намаляват скоростта и спират да изчакат. Но, изглежда, не сме единствените, в Италия даже е по-опасно, отколкото у нас.

В повечето страни политиците водят цяла година скъпа предизборна кампания, а преди това трябва да са доказали пред народа си, че са способни да бъдат избрани, че имат опит и са постигнали нещо. У нас, в България, се завръща един цар, който още като малко момче е трябвало да напусне страната. Пристига отново вече като възрастен и в съвсем кратък срок, по-малко от половин година, спечелва изборите и става министър-председател на държавата ни. Народът му даде доверието си в аванс, такива случаи сигурно са много рядко в историята, и то не само в нашата. Но може би наистина хората постъпиха тогава правилно, логично беше да се мисли, че се е завърнал, воден от патриотичните си чувства към България, от амбиция и добри намерения да помогне за нейния напредък. Първите му стъпки изглеждаха разумни: да влязат по-млади кадри в управлението. А за по-нататък, най-късно на следващите избори, ще стане ясно.

Въобще в България на един чужденец въздействат особени, понякога непонятни реалности и дадености, та даже и традиции.

Например в целия свят при отговор „да“ главата се клати надолу, за „не“ — настрани. Но при нас, българите, е точно обратно.

Дълго се чудих какво заглавие да сложа на тази глава. Сетих се, че един път, когато пак говорихме за България, Юрген, усмихвайки се, каза:

„Загадъчна, мистична страна!“.

Юли 2004, Берлин

ГЛАВА 20

„Ти винаги беше моята малка сестра“ Сестра ми е почина. На 16 юли 2005 година, един ден след датата, на която почина майка ни. Беше един топъл слънчев ден както тогава, даже и тук, в Берлин.

Седя до прозореца на моето жилище в Берлин с изглед към града от 16-ия етаж. Един огромен град, озарен от светлинни реклами, пулсиращ от живот. В мислите ми съм със сестра ми. Сега е месец март, навън е влажно и студено. А тялото и лежи там, в гробищата, в тази студена и твърда земя.

Подобни мисли ме навестяват често, най-вече когато пътувам с колата, прибирайки се от работа. Вече месеци наред е все тъмно по това време, улиците са оживени, пренатоварени, аз трябва да се съсредоточа, а това е толкова трудно, мисълта за сестра ми не ме напуска. Болката и мъката са така непоносими, че усетя ли се, веднага се опитвам да спра да мисля за нея.

Едва сега, 9 месеца след нейната смърт, успявам да събера сили да пиша за това. Опитвам се да възстановя какво се беше случило, след като се бях разделила с нея. Последния път, когато бяхме заедно.

* * *

В края на август миналата година пристигнах отново в България. Това беше моята обичайна лятна отпуска. В последните години нарочно избирам късното лято, за да избегна жежките дни през юли и началото на август. Тогавата температурите достигат понякога и до 40 градуса, даже и за мен, която толкова обича топлината, са прекалени. Тогавата жегата и задухът са непоносими, като че ли въздухът е спрял да се движи. В такива дни не излизам от жилището ми през обедните часове, а един път даже прекъснах отпуската си и се върнах една седмица по-рано в Берлин. Освен това в края на август и началото на

септември има по-голям избор на плодове и зеленчуци, от което се възползвам оптимално.

Този път, когато се връщах в Берлин, до аерогарата в София ме закара един наш познат, сестра ми го беше помолила, а и тя ме придружи до там. От Карабунар до София са към 90–100 км, а по магистралата — към 86 км, която е на 6 км от нас. Жоро, който ни направи тази услуга, е зет на Горица и Петьо, които имат в нашата махала магазин за хранителни стоки, но го ползват и за малко кафене. До него те току-що завършиха постройката на един ресторант с маси вътре и отвън. Както магазинът, така и заведението се намират в една голяма сграда, построена след промяната точно в центъра на нашата голяма улица, която беше като площад, макар и обрасъл с трева и бурени. Останах много разочарована, когато видях тази постройка, тя развали предишната селска атмосфера на махалата ни.

В колата се шегувахме и се смяхме много. Главата на сестра ми беше пълна с планове, които с нетърпение искаше да започне да осъществява. От една година тя се грижи за поддържането и обновяването на къщата, организира всичко, а имаше и доста работи да се свършат по нея.

Сестра ми с право се наслаждаваше на многото похвали от съседни, роднини и познати за нейните менажерски способности. И наистина къщата беше станала неузнаваема. Тя ми разказа със смях за несполучливия опит на вуйчо Гошо, по-малкия брат на майка ни. Той се запътил един ден към нас, с намерението да се срещне със сестра ми, за да я пита нещо. Обаче не познал къщата ни, а обновената ограда с новата метална врата съвсем го заблудили, той помислил, че се е объркал, и се върнал обратно.

Един друг куриозен случай, който тя също ми разказа: моят бивш шеф, господин Бечев, от отдел „Цени“ при Окръжния народен съвет, отдавна вече пенсионер, дошъл до нас, да се срещне с майстора ни, понеже му бил нужен да му свърши някаква работа по къщата. Той попитал сестра ми и за мен и между другото отбелязал колко хубава е станала новоизградената къща. Даже не разбрал, че това е старата ни къща, но сега подновена и разхубавена.

Останах много трогната, когато преди една година един камион, натоварен с керемиди за покрива, спря пред нас и веднага надойдоха към 6–7 съседни да помагат за разтоварването и вкарването им в двора.

Както е обичайно в южните страни, и нашата ограда я дигнахме на 2 метра височина. Обичам така, искам, когато съм у дома, да не се чувствам под наблюдение от минаващите хора по улицата. Но това съвсем не значи, че високите огради по селата пречат на комуникацията. Напротив, хората се срещат повече на улицата или си ходят на гости, без непременно да са се уговорили предварително. Ако обаче домашните нямат време, съвсем нормално е да откажат директно да ги поканят и да се разберат за друг път. В повечето случаи обаче уточняват времето за срещата. По мое време беше така, но не съм сигурна дали още е, а може да са възприети вече западни модели на комуникация, което би било много жалко.

По инициатива на сестра ми няколко от редовните посетители на махленското кафене решили да си устроят една обща трапеза, нещо като взаимна вечеря. Всеки донесъл нещо за ядене, готвено или печено, и нещо за пиене, вино и ракия се намираше във всеки дом, особено през студените месеци. На всички много им харесало, вечерта преминала в смях, вицове, разговори. Братовчед ни Тошко също бил там, а където е той, никога не е скучно. През зимните месеци, когато е студено, слънцето невинаги се показва, късно се съмва и рано се стъмва. Когато селяните не са на работа, такива срещи затоплят сърцата им. Добре е било и за сестра ми, която живееше сама и само сред други хора, поне за няколко часа можеше да избегне самотата.

* * *

Тази лятна отпуска беше една от многото хубави, най-вече защото този път прекарах по дълго време на село. Двама от внуците на сестра ми, Марина и Стоянчо, бяха почти през целия месец август там. Двамата се разбират прекрасно, все са заедно, но и често се карат. Марина е една година по-голяма от него. Това лято бяха много предприемчиви като продавачи на праскови от двора ни и си осигуриха джобните пари. Накрая на селото, на пътя за Септември, има малък пазар за плодове и зеленчуци, където някои селяни продават стоки от дворовете си. Това е прекият път от София за Велинград за колите, които отбиват от магистралата при Церово. Всъщност много изгоден както за продавачи, така и за купувачи.

Сестра ми и аз се отбивахме всеки ден по няколко пъти в кафенето на улицата, просто така, да си побъбрим малко с хората, а на село всички се познаваме. Независимо колко работа имахме вкъщи или на двора, да отскочим, макар и за малко, винаги намирахме време. Никакъв стрес, никакви мисли за работата ми в Берлин, само спокойствие и релакс. Колко добре се чувствах, наслаждавайки се на тази селска идилгия, най-вече, защото в Берлин ритъмът на живот е различен: дали на работа, в колата или на улицата като пешеходка.

За два дена прескочих до Велинград, защото след 34 години имахме среща съучениците от гимназията. На нея не бяха дошли всички, тя беше извънредна, организирана специално за моето идване, официалната беше както винаги в началото на юни и вече беше минала. Няколко дена преди това бях вътрешно развълнувана, повечето от тях не бях виждала цяла вечност. Но когато се видяхме и се прегърнахме, се усетихме така, че все едно само преди няколко дена сме се разделили.

Незабравима остана за мен двудневната екскурзия със сестра ми и Стоянчо до Бачковския манастир и манастира в Кръстова гора в Родопите. Тя беше организирана с автобус, специално за жените от бригадата за ягоди, където сестра ми работеше сезонно. Бяхме само жени, като някои от тях си бяха довели дъщерите, а една — свекърва си, 82-годишна старица. Шофьорът и Стоянчо бяха единствените мъже. Беше много приятен и отморяващ излет, в автобуса се смяхме много, някои пяха, танцуваха, въобще настроението на всички беше прекрасно. Повечето време пътувахме през Родопите, пейзажът е изключително красив.

Манастирите у нас винаги са привличали много посетители, бяха и си остават любими туристически обекти. След промяната в България, особено в последните години, те се посещават масово, особено на църковни празници, когато са препълнени. Поводът за това е най-вече духовната потребност, нуждата от утеха или за упора в тези трудни времена.

Бях останал с убеждението, че българите не се интересуват много от черквите, може би като наследство от соцвремената. Но при това посещение се убедих в обратното. Беше мое невежество да мисля, че хората посещаваха манастирите, както в повечето западни страни, не от духовна потребност, а като туристически обекти, особено

ако са на екскурзия и такова посещение е предвидено в програмата. Изглежда бях забравила, че социалистическа България беше една диктатура. Спомням си, че по време на следването ми изключиха двама студенти от Института в Свищов, защото бяха ходили на църковна литургия за Великден.

Бях впечатлена, че след промяната много манастири и църкви се реставрираха, измазаха, подновиха, разхубавиха. Жалко, че не останаха пощадени от търговска дейност, особено известните манастири. В Бачковския манастир ме заинтересува една икона на Света Богородица, която видях на една сувенирната маса. Продавачката веднага ме увери, че ако я имам, не можело да ме „хване черна магия“. А когато се усмихнах и показах съмнение, със загадъчна усмивка ми отговори: „Не казвайте такова нещо“.

Разбрах, че манастирът в Кръстова гора е сравнително млад. Само старата, малката църква е много стара. Целият църковен комплекс е разположен на 1.545 метра височина над морското равнище. Когато пристигнахме там, беше вече пълно с хора, автобуси, коли. Почти нямаше място за паркиране, по шосето се беше наредила дълга опашка. Гъмжеше от хора: стари, млади, жени, мъже, деца. И тази грандиозна планинска гледка в далечината. Всичко това ми припомни масата хора преди 13 години, когато бях на Рупите при баба Ванга. Разбрах, че по нейно желание, след смъртта и, там е построена хубава църква с нейни средства и с дарения. Планувах в близко време да ида до там, защото я чувствах като една стара позната, макар че бях не повече от 5 минути при нея.

През деня участвахме в няколко религиозни ритуала, а в полунощ щеше да бъде литургията. Както другите посетители, така и аз запалих свещи за семейството ми и за близките, а също така и за мъртвите, за светла им памет и мир на душите им. Макар и да не се числя към набожните, това правя винаги, а молитвите ми са от сърце и истински. Спомням си, че понякога се сепвах при кръстенето, как беше при нашата, православната църква: от дясно наляво или обратното, но вече знам със сигурност — от дясно наляво.

Когато пристигнахме, беше петък, много посещаван ден заради литургията през нощта срещу събота. А за мен тази нощ остави незабравим спомен, свързан с този манастир. Макар че беше лято, вечерта захладня, следобед заваля дъжд, който за наш късмет спря

навреме. Много от жените останахме да слушаме литургията от автобуса. Три попа пяха отвън пред манастира на стълбището пред събраните хора. В рейса беше уютно, топло, макар че въздухът не беше пресен. Седях на мястото си, бях се завила с едно одеяло и със затворени очи се наслаждавах. От време на време се унасях, като пред заспиване, после пак се сепвах и леко се разбуждах. През цялото време обаче чувах прекрасното пеене на поповете, бях изпаднала в почти медитативно състояние. Ако не се лъжа, присъствах за първи път на църковна литургия.

* * *

Намирах се в едно особено състояние на спокойствие и отпуснатост, от една страна, бях леко унесена, но от време на време в главата ми нахлуваха мисли и чувства, свързани с близки хора, напуснали вече нашия свят.

Спомних си за Христина, моята съквартирантка и приятелка от студентството ни в Свищов. Бяхме неразделни, живеехме в една стая, спартански обзаведена, само с най-нужното. След дипломирането ни тя се завърна в родния си град Хасково, създаде семейство, имаше две деца и работеше във финансовия отдел на Окръжния народен съвет. Понякога си ходехме на гости, но само през първите години. Аз заминах за Германия, а при посещенията ми в България, един път в годината по време на отпуската, почти нямах време да я посетя, и обратното, тя мен също.

Христина ме запозна с Мария, също от Хасково, която живееше сама и имаше повече време да ми гостува. През май тази година, когато се видяхме, разбрах от нея, че Христина е починала от рак на белите дробове. И то само една година след тази ужасна диагноза. Тази новина ме разтърси, Христина беше само две години по-възрастна от мен. Мария сложила от мен един букет на гроба и, за което и бях много благодарна. По телефона не искала да ми го каже, а лично, като се видим. От нея разбрах, че Христина по време на химиотерапията е трябвало да ходи на работа, защото здравната каса не е искала да плаща болничните. Човек да е белязан вече от смъртта и да трябва да работи! Нямам думи, за да опиша тази безсърдечност. Познавах

Христина като нередовна пушачка, само от време на време запалваше цигара, даже не гълташе дима като истински пушач. Но знаех, че като дете е имала заболяване на белите дробове, там е било „огнището“. Тя е починала вкъщи, в ръцете на мъжа си и сина си.

* * *

Мислите ми ме отнесоха към братовчед ми Митко, по-големия син на вуйчо Пенко и вуйна Мича. Тази година той беше починал в пияно състояние, ние бяхме връстници. Спомних си времената, когато бяхме малки и когато с брат си Винчо идваха понякога в края на седмицата и преспиваха у нас. Това беше обикновено по време на училищните ваканции. Четиримата, те двамата, сестра ми и аз, имахме едно любимо ядене: пържени картофи в свинска мас, правехме си ги сами в един голям тиган.

Митко изглеждаше много добре, беше хубавец, но докато учеше в селото, беше доста срамежлив. Бях приятно изненадана, когато покъсно го срещнах, когато той вече учеше за електротехник в техникум в гр. Септември. Това не беше същият Митко: беше станал отворен, разговорлив, имаше момичета и разказваше за посещения на партита. За съжаление този бурен младежки живот той продължи и след женитбата си — с весели компании, с пиене, а вече беше баща на две деца.

В предприятието си братовчед ми Митко беше ценен, разбираше си занаята, само да не беше този „дявол алкохол“, който вече бе обладал душата му. Той се превърна в алкохолик, при него беше болестно състояние. Съпругата му, една хубава и добра по душа жена, не издържа и се разведе с него. Децата останаха при нея, а собственото им жилище в Пазарджик той доброволно отстъпи в тяхна полза. Изтрезвителното лечение, на което се беше подложил, не помогна, защото не издържа докрай. В последните години живееше при родителите си и им причиняваше големи мъки. Заради него, за да не му виждам пиянските истории, аз престанах да ходя у тях, а той го знаеше и се съобразяваше, като избягваше да ме срещне в селото.

Въпреки че ме беше яд на братовчед ми Митко, защото се бе оставил да падне толкова ниско, изпитвах огромна болка и жал към

него, знам, че беше зависим от алкохола и това е състояние, с което човек много трудно може да се пребори. Като деца и младежи се разбирахме много добре и се уважавахме. Помолих се дано в другия свят да намери мир за душата си.

Сестра ми ми беше казала, че синът му работи в една бирария в града, недалече от моето жилище. Там готвят добре и може да се вземе храна за вкъщи, вече правих това няколко пъти. Аз не го познавах, последния път, когато го видях, беше още малък. Един ден реших, че искам да го видя и заговоря, докато си купувам нещо за ядене. И разбира се, преди това да се вгледам в младите мъже, работещи там, с надеждата да го позная. Да, той беше там, познах го веднага, прилича на баща си: млад мъж, любезен, сръчен. Когато ми върна рестото, исках да му кажа, че съм негова леля, но гласът ми като че ли преградна, развълнувах се, сълзите ми щяха да потекат. Но твърдо реших другия път да го заговоря.

* * *

Спомних си и за един друг мой братовчед, Петьо, по-малкия син на леля Вана и калеко Милан. Той беше починал преди три години от рак. А беше само на 45 години. Аз го познавах като не много разговорлив, затворен в себе си. Доколкото си спомням, той много пушеше, но може и да се лъжа, ние много рядко се виждахме, а и нямахме тесни отношения. Той и семейството му не живееха на село. Батко Тошко ми разказа, че един път го срещнал случайно в Пазарджик. На въпроса му как е, Петьо му отговорил: „Аз имам рак. Скоро ще умра“.

Стана ми много жал и за него, и за родителите му. Няма по-ужасно и болезнено нещо за майка и баща от това, да изпратят детето си в гроба.

В манастира запалих една свещ и за моята приятелка Марияна, за мир на душата и, а също и една за здраве на децата и. Тя беше починала преди няколко години. С дъщеря и, макар и рядко, разменяме някоя и друга дума по интернет, обикновено за празниците. От нея разбрах за нейната и тази на брат и съдба след смъртта на майка им. Здравко прекъснал следването си в Пловдив и се завърнал във

Велинград. Той работил на три места, за да изкарва прехраната си. Зорница събрала в една чанта най-необходимото и заминала при една тяхна леля в София. Тя и брат и не се разбираха с баща им.

След като сменила няколко работни места, започнала да следва. А през това време се уредила да поработва като операторка в един студентски интернет клуб. Живяла в студентско общежитие, но е трябвало „два пъти да преобръща парите“, преди да ги изхарчи. Зорница е много амбициозна девойка, завършила е с отличен следването си. И понеже на майка и мечтата беше да следва журналистика, но не бяха я приели въпреки най-високите и оценки по литература и история, Зорница завършила магистратура по журналистика и масова комуникация, най-вече заради нея. Здравко продължил следването си, а по-късно започнал работа като техник при „Луфтханза“ в София. Възхищавам се от тяхната силна воля, особено от дъщерята: без родители, без баба и дядо, в голям чужд град се справя сама. Тя имаше желание да замине за Англия, да работи там една година, но не се уредил въпроса за визите с България. Затова пък ходила на студентски бригади в САЩ.

Приятелката ми Марияна би била толкова щастлива и горда с такива деца.

* * *

Върнахме се от Кръстова гора не по същия път, пътувахме дълго време из Родопите, наслаждавайки се на прекрасната природа и великолепните пейзажи. По пътя посетихме една пещера, името на която не си спомням. Информираха ни преди това, че там не е за страхливи хора и най-вече за тези, които имат фобия от височина. Аз веднага се отказах, исках да остана навън на чист въздух и да пия кафе, докато другите я разгледат. За мое голямо учудване не бях единствената. Най-смела от групата се оказа 82-годишната баба, на която по едно време и прилошало вътре в пещерата. И когато другите се изплашили тя да не „предаде Богу дух“, след няколко разтърсвания се съвзела и станала. След това си събула обувките и се изкачила по не толкова безопасните стръмни стълби нагоре.

* * *

Това лято сестра ми беше такава, каквато винаги желяех да е: споделяща и съвсем непринудена в държанието си. Тя открито говореше за това, което я потиска, за самотата в мрачните и студени зимни дни, за грижите и за бъдещето: нейното и на семейството и. Тя споделяше и свои минали тревоги, мъки и страдания. По-рано никога не го правеше, искаше другите да са убедени, че при нея всичко е наред. Изключение правят само последните 4 години, откакто остана в Карабунар, но не до такава степен. Сега като че се беше отворила отвътре, както дърветата, които напролет разцъфват.

Въпреки това бях неспокойна за нея, защото през всичките години след омъжването и тя беше пълничка, а преди 7 години за първи път я видях толкова отслабнала, и то за съвсем кратко време. На въпроса ми дали е правила някаква диета, тя отговори, че не е. Но като че ли за оправдание или самоуспокоение ми каза, че по време на 5-те години, когато е живяла във Видин, водата там била много лоша и е имала често разстройство. На погребението на майка ни научих от сина и Гошо, че лекарят открил нещо като сянка на единия и бъбрек и препоръчал да направи пълно изследване с томография. Както нейното семейство, така и аз настойчиво я молахме да го направи. Сестра ми обеща, но не го направи и никой не беше в състояние да я накара да промени решението си. А нейната „твърда глава“ я познаваме всички от семейството ни.

Всяко лято, когато бях в България, наблюдавах как е сестра ми: физически и психически. Преди четири години и взех час при лекар за вътрешни болести в Хигия — болницата в Пазарджик. Тя се съгласи, обаче само за стомаха, с който също имаше от години проблеми. За нейно и мое успокоение диагнозата на лекаря беше, че има язва, гастрит, което тя знаеше от години. Това така я успокоило в този момент, че се осмелила да му каже за бъбрека си и за диагностицираната сянка. Лекарят я прегледал с ултразвук и я успокоил, че нямало нещо опасно, това било киста. Казал, че ако е имала рак, досега отдавна да е в гроба.

Аз си отдъхнах, но само можех да си представя, колко притеснено и е било на сестра ми през всичките тези години на

неизвестност. Тогава тя се отпусна, развесели се, лицето и очите и светнаха, размиваше ни с нейния приятен хумор. Сърцето и душата и се отвориха, сближи се с много хора от селото и аз виждах на каква почит и уважение беше тя. От април до септември работеше с още 50 жени на полето за ягоди. Там тя им готвеше и както разбрах, беше много обичана, най-вече заради вкусното ядене, което им приготвяла на полеви условия.

Често се опитвах да си обясня защо тя така бързо е отслабнала без диети. Когато една вечер разглеждах снимки от миналото и я видях като малко момиченце и като току-що омъжена, повярвах, че съм открила причината. На тези снимки сестра ми имаше нормално тегло, бих казала, даже идеално. Изглежда, бях вече забравила и това. Значи, нейната натура беше такава, тя отново се върна към нея. Тя беше така напълняла, защото наистина обичаше да си похапва, а това е било може би нейното „компенсаторно задоволяване“ при отсъстващата обич на съпруга и. Той може да я е обичал посвоему и сигурно е било така, но нейната душа е жадувала за нежност и близост. Години след развода им сестра ми живя сама, без мъж, нейната кола беше най-близкият ѝ приятел след синовете и внуците ѝ.

Мислех, че съм разбрала защо сега настъпиха тези положителни промени при нея: отворена, общителна, скромна, с много хумор. Почти като дете. Тя беше се върнала към своята истинска натура. И такава, каквата е сега, аз я обичам като моята по-голяма сестра. Към мен тя сега е така грижовна, все едно е моята майка.

Но имаше моменти, в които виждах много тъга в очите и. Забелязах, че едното и око гледаше леко накриво, това беше съвсем незабелязано, но не убягна от рентгеновия ми поглед. Разбира се, отблъсквах такива негативни мисли и си казвах, че може би се лъжа, но усещах, че нещо не беше така, както трябва в погледа и. Имаше нещо във въздуха, не можех да си обясня това мое чувство, но грижата за нея не ме напускаше. Може би защото знаех, че дори да има здравословни проблеми, тя няма да ми каже, за да не безпокои семейството си и мен. Ние всички бяхме далеч от нея и я виждахме рядко.

Едва след смъртта ѝ разбрах от съседите, че година преди това е била за няколко дена в болницата поради силни болки в стомаха. След това разказвала, че лекарите установили, че тялото и е почти

обезводнено. Аз бях забелязала колко малко вода пие, а сега си мисля, че е отбягвала това от страх да не я хване пак разстройство. Сега разбрах защо по едно време дни наред не вдигаше телефона. А след това се оправдаваше, че била навънка или че е заспала, или че телевизорът е бил усилен. Всъщност тя е била в болницата.

* * *

През ноември 2004 година исках да си купя билет за България и да прекарам там коледните празници и Нова година. По това време в моята фирма всички излизат в дълга ваканционна отпускат. Обадих се на сестра ми, като мислех, че ще я зарадвам, но бях разочарована, когато я чух да казва: „Защо искаш сега да пръскаш пари! Спести ги за други неща!“.

Тя ме разубеди и не се прибрах. На Коледа и се обадих, тя празнуваше с братовчед ни Тошко, беше опекла една мисирка. А за Нова година щеше да бъде във Велинград, в заведението на по-малкия си син Данчо. По-късно ми разказа, че рядко се е смяла така през последните години. Данчо е голям веселяк, техните съседи и приятели също, винаги съм се чувствала добре в тяхната компания, а те често посещават дома им.

Беше в началото на януари, когато сестра ми по телефона ми каза, че отвън са 15 градуса и тя работи в двора по къси ръкави. Беше много издръжлива на студ, за разлика от мен, ходеше даже при много студено време съвсем леко облечена. Бяхме запланували да купим още лозя и след пенсионирането ми, когато се завърна в България, да правим домашно вино. А до тогава да развием малко лозарството. Сега тези планове ми се виждат много наивни, но до преди една година и аз бях въодушевена от тази идея. Попитах сестра ми дали има напредък по този въпрос, но тя ми отговори уклончиво.

Един друг път и се обадих пак по телефона, но трябваше да й вадя отговорите като с „ченгел от устата“, почувствах, че нещо не е наред, има някакви проблеми, нещо изглежда я притеснява, но не искаше да говори за това, разговорът ни беше много кратък. Това не ми даде спокойствие и след няколко дена пак и се обадих. Отначало тя не вдигаше, но аз не отстъпих, бях толкова настойчива, че най-после,

изглежда, не издържа и вдигна слушалката. Попитах я защо се държи така особено, а тя ми каза, че на този ден е била на погребение на неин бивш съученик, който починал от рак.

„Той беше толкова слаб, изглеждаше така, че почти не го познах. Беше ужасно! И като се върнах вкъщи, нервите ми не издържаха повече.“

При следващото ми обаждане тя най-после сподели, че от януари не е добре с нервите и че има силни болки в гърба, почти непоносими. Разказа ми, че през декември са работили на ягодите, че било много студено, духал силен вятър и тя настинала, може би се е прехвърлило и на дробовете. При това студено време била съвсем леко облечена, не предвидила силата на вятъра. Обаче селската лекарка не е могла да диагностицира пневмония. Посъветвах я непременно да иде до поликлиниката в Пазарджик или Велинград и обещах да ѝ изпратя хапчета за успокоение на растителна основа, не вредни, които обаче помагат. Тя много рядко ползваше медикаменти, та се надявах те да ѝ помогнат.

Малко по-късно ми каза, че три пъти са и правили рентген на белите дробове, но не са открили никакво възпаление. И че болките са може би от възпаление на нервните възли, което е много болезнено. Това малко ме успокои, но ми беше много жал за нея, защото тя изпитваше силни болки и даже не можела да се наведе да си завърже възлите на обувките. Това положение я беше довело до отчаяние: да стигне до там, да не може да си помогне сама, тя, която винаги беше здрава, с изключение на гастрита през последните години. Препоръчах и топло на гърба, но това тя си го знаеше.

Минаха месеците март и април. През това време болките на сестра ми бяха понамалели, но не изчезнали напълно. Тя мислеше, че моите хапчета са и помогнали. Аз исках в края на април да отида до България и там да празнувам Великден, който се падаше на първи май. В началото на април анулирах резервацията на самолета ми, защото имаме прекалено много работа, даже и с доста извънредни часове. Вътрешно бях раздвоена, но осъзнавах, че това беше правилното решение, работата ми имаше по-голям приоритет от отпуската.

На Великден, в неделя, се обадох на сестра ми, а тя каза, че с братовчед ни Тошко са си изпекли един голям заек и даже в момента го

ядат. Също така, че времето е много хубаво. Аз приключих бързо разговора и ги оставих да продължат спокойно трапезата си.

След няколко дена се опитах да се свържа с нея, но това беше невъзможно, без значение по кое време се обаждах.

Беше началото на май, когато една вечер ми се обади Ирина, едната от снахите на сестра ми. Попита ме за цената на някакво лекарство за майка си и между другото ми каза да не се опитвам да се свържа със свекърва и, защото тя има възпаление на белите дробове и е в болницата в Пазарджик. Но аз да не се безпокоя, горе-долу тя е добре. След една седмица, Ирина пак ми се обади: „Лельо, майка има рак“.

Останах като парализирана.

„Безнадеждно ли е?“

„Да. В последния стадий.“

Аз се разплаках, не бях на себе си.

„Гошо и Данчо знаят ли вече?“

„Да. Гошо плака много, цял ден.“

„Сестра ми знае ли за нейното положение?“

„Не, аз помолих лекарите да не и казват. Но аз мисля, че тя го знае, най-малкото се досеща, но не го изговаря.“

„Откога знаеш това?“

„От миналата седмица, но не исках веднага да ти го кажа.“
„Какъв рак има, на бъбреците ли? Или на червата?“ „Лекарите не знаят къде точно е огнището, метастазите са по цялото тяло: бъбреци, бели дробове, глава, стомашната жлеза. Дробовете й са пълни с вода, тя трудно диша. Когато получим резултатите от изследванията, ще се консултирам и с други лекари. Данчето познава един лекар, професор в София, ще питаме и в онкологичната болница в Пловдив дали има смисъл да й се прави химиотерапия. Ако е безсмислено, ще й спестим болките от тях. Ние искаме да я приберем във Велинград, за да си умре при нас, у дома си.“

Ситуацията беше безизходна. Изпитвах такава болка и състрадание, все едно че ме прободат с хиляда ножа в сърцето. Попитах Ирина:

„Да дойда ли сега?“

„Не, лельо, моля те, не идвай. Ако те види, ще разбере, че е дошъл краят й и че ти искаш да се сбoguваш с нея. По-добре е тя да

няма такова подозрение. Винаги, когато ти неочаквано си дойдеш, е било за някакво погребение.“

„Мислиш ли, че е най-добре да изчакам, и както съм планирала, да дойда през август? Аз ще прекарам отпуската си при нея.“

„Лельо, толкова дълго тя няма да издържи.“

„Ти мислиш, че тя скоро ще умре?“

„Да. Тя много е отслабнала, ти не можеш да я познаеш.“

„А как се е случило, че е откарана, или как е отишла в болницата?“

„Ще ти разкажа всичко, когато се видим, когато дойде времето. Само това мога сега да ти кажа: тя и калеко Тошко са били на маса за Великден. Изведнъж едното око на майка се затворило и не могло повече да се отвори. Тя отишла с Даниела в поликлиниката в Пазарджик. Да беше ни се обадила по телефона, защо е толкова инат! Останалото ще ти разкажа по-късно.“

„Кога да дойда? Когато и дойде времето ли?“

„Да. Малко преди да умре, ще ти се обадя.“

Даниела е едно хубаво момиче от циганската махала, 18-годишно, с дълги хубави коси, с много приятен глас, модерно облечено, но най-вече много добродушно. Тя се беше сприятелила със сестра ми, боядисваше косата ѝ, а понякога ѝ правеше компания.

Юрген разбра, че нещо лошо се е случило, защото по време на разговора аз непрекъснато плачех. Като затворих телефона, той ме прегърна съчувствено:

„Нещо с Таня ли?“

„Да. Тя ще умре, има рак.“

„Безнадеждно?“

„В последна фаза.“

Преди четири години на сестра си прави изследвания на стомаха и бъбреците, макар и не толкова обстойни. Ако бяха открили нещо, дали щяха да предотвратят ракът да плъзне пипалата си по цялото и тяло? Може би щеше да има някакъв шанс да оживее? Въпроси след въпроси... които обаче не можеха да променят положението, в което тя сега се намираше, а то беше безизходно.

Защо? Защо тази ужасна болест взема живота на толкова много хора? Марияна умря от рак само на 46 години, Христина — на 53 години, Тошко — на 50 години, Петьо — на 45 години. И сега моята

сестра — на 55 години! Питам се винаги ли е било така — толкова много хора, стари, не толкова стари, а и млади, да умират от тази болест?

* * *

След тази новина и в дните, и в нощите се чувствах като в транс, като в кошмарен сън, все едно стоях до себе си. Мъката и съчувствието бяха моите постоянни придружители, без значение какво вършех. Само работата ми, свързана и без това с много стрес, спираше за малко мислите за сестра ми. Най-трудни бяха моментите, когато сутрин отивах на работа с колата и вечер се връщах вкъщи. Когато бях сама. В работата ми не се срамувах, когато от време на време ми течаха сълзите, моите колеги ми съчувстваха и ме разбираха.

Спомням си, че два пъти през пролетта, докато говорехме по телефона, сестра ми изведнъж, по средата на изречението, вмъкваше: „Еми, искам да ти напиша едно писмо. Ти знаеш, че аз не обичам да пиша, но това писмо трябва да ти напиша. Започвам и после го скъсвам. Следващия път пак така“.

В началото си помислих, че тя искаше да ми пише да се откажем от намеренията ни за развитието на лозарство и винарство, понеже нито тя, нито аз сме вече млади и сигурно не знаеше как да ми го каже. За да ѝ спестя неудобството, и писах, че се отказвам, защото не искам да се натоварвам с банков заем, освен това е късно на тази възраст да се заемем с такова предприемачество. Дворът е достатъчно голям за зеленчуци, плодове, цветя, така че има достатъчно работа и за двете. С това писмо мислех, че съм изпреварила предложението и. Така си мислех. Истината разбрах след нейната смърт.

Бях много изненадана, когато не след дълго пристигна едно нейно писмо, без особено съдържание, но накрая завършващо: „Обичам ви“. В писмото ни беше сложила мартенички с пожелания за здраве и щастие. Обикновено унищожавам писмата след известно време, но някои от тях, като тава, запазвам като свети за мен реликви. Сестра ми никога в живота си не ми е казвала, че ме обича, тя е от типа хора, които не показват открито чувствата си. Показах писмото на

Юрген: „Това е съвсем необичайно за моята сестра. Тя никога не говори така. Нещо става с нея“.

Сега зная, че тя е предчувствала, че има рак, и то в напреднал стадий. А какво друго искаше да ми каже, което би било неотложно? И защо не го направи? Страхуваше се да ми каже истината? Искаше да ми спести болката и грижите по нея? През декември исках да си отида за Коледа, тя ме разубеди. А когато и казах, че в края на април и за Великден не мога да дойда, тя вместо да изрази съжаление, както очаквах, даже одобри решението ми.

* * *

Следващите дни се обаждах често на Ирина и разбрах, че сестра ми ще остане още две седмици в болницата. В нейното положение тя не беше в състояние да бъде транспортирана, а едва след необходимите кръвни преливания, за да се стабилизира положението и. Лекарите установили също и анемия, тялото и е било почти обезводнено и костите не са имали стабилност.

Данчето, другата снаха на сестра ми, трябвало да я закара с колата от Пазарджик до къщата им във Велинград. Обаче тя пожелала най-напред да идат в Карабунар, където искала да остане в събота и неделя. Нищо не било в състояние да я накара да промени решението си. Сега знам и напълно я разбирам: тя е искала да се прости с къщата, с двора, с градината, мисирките, кокошките и зайците, с кучето. Да се прости с родния си дом, където е преминало детството и, където тя пак се завърна на старини. Да дойде за последен път тук, да си вземе „последно сбогом“.

Понеже разбрах, че сестра ми е в Карабунар, реших да ѝ се обадя по телефона. Аз не бях на себе си, преди да я чуя, а още по-малко след това. Защото никой от близките не и казваше истината, трябваше да се напрегна, за да не забележи преструването ми. Добре поне, че беше по телефона и не можех да я гледам в очите, иначе не знам дали бих се справила. А и тя е трябвало да се стегне, за да не изглежда отпаднала и тъжна. Така мина съвсем краткият ни разговор. Сестра ми даже се опита с малко чувство за хумор да ме окуражи. От този разговор

разбрах, че тя много добре знаеше каква болест има и какво и предстои.

След този случай се страхувах да ѝ се обаждам, най-вече защото не можех да се преструвам и да увъртам около истината, все едно че „призракът рак“ не съществува.

Двете снахи на сестра ми, а и синовете и се грижеха много добре за нея, особено Ирина, която беше поела цялото ръководство и се справяше самоотвержено. Гошо имаше в къщата банциг за работа с дърва и можеше да е при майка си много повече време, когато искаше или беше нужно. С Ирина и с него се бяхме уговорили кога пак да ѝ се обадя. По-късно разбрах, че когато и казаха: „Сега ще се обадим на леля“, тя изведнъж станала много неспокойна, развълнувана и каза: „Не, не сега, утре!“.

На следващия ден със свито от страх сърце позвънях: „Майко, леля е на телефона, ето слушалката“, чух Гошо да казва.

И този път разменихме само 3–4 изречения, тя не показва голяма слабост и отпадналост. Но по-късно разбрах какво усилие и е коствало. Сестра ми събрала всичките си сили — само и само да не разбере действителното и положение. Бяха изминали едва три седмици, откакто беше напуснала болницата. Тя беше вече пътник за горния свят.

Когато след смъртта на сестра ми отидох във Велинград, ми разказаха за последните и дни. Един познат лекар и е слагал инжекции с морфин. Нейната обич и успокоение са били двамата и синове и внуците, които тя често погалвала.

На зълва си, леля Надка, веднъж каза: „Како, как можах така да се изоставя, да стигна до тук!“.

Сестра ми била ядосана на себе си, съжалявала, че не е отишла по-рано на лекар, когато е трябвало, че не е послушала нашия съвет. А един друг път попитала: „Защо не ме оперираха?“.

Милата, в това положение все още е имала макар и малка капчица надежда, че може да е има някакъв шанс. Има една поговорка: „Надеждата умира последна“, а също така, една друга: „Умиращият се хваща за сламката“. За жалост беше вече късно, много късно.

Внучката Марина имала изпит за немската гимназия в Пазарджик и попитала баба си: „Бабо, ще ми стискаш ли палци?“.

„Да, ще го направя. Макар и да не съм вече тук“ — и погледнала нагоре към небето.

Един път каза на сина си Гошо: „Гошо, няма Господ. Защо трябваше да стане така? Аз на никого лошо не съм направила“.

И е истина, сестра ми на никого лошо не беше направила. С нейното голямо и милостиво сърце тя на много хора, близки или чужди, беше помогнала. Убедена съм, че дълбоко в душата си сестра ми не се е отрекла от вярата си в Господ. И тя знаеше: невидими са пътищата Господни.

От Гошо разбрах колко го е измъчвало обстоятелството, че не може открито да говори с майка си за състоянието и. Но се подчинил на волята на снахите и. А може би и на нейното неизказано желание. Един път обаче не издържал и казал: „Майче, ти знаеш как е с тебе?“.

„Да. Знам“, отговорила тя.

Бях си приготвила чантата, в случай че се наложи внезапно да замина за Велинград. Сложих същата черна блуза, която бях облякла за погребението на майка ми, а след това исках да я изхвърля, което и направих.

На 15 юни беше починала майка ми. За помен на този ден исках да сготвя нещо особено или да взема китайско ядене за вкъщи. Приключих работата си по-рано и се срещнах със сина ми в един китайски ресторант, недалеч от жилището му. Така правя винаги, преди да отпътувам за България, виждах се с него, все имах какво да му кажа. Срещата ни беше сравнително кратка, защото бързах да се прибера навреме. Юрген и аз седнахме на масата да вечеряме. И двамата бяхме мълчаливи и като че ли се бяхме уговорили да не посягаме към яденето. Станах и го изхвърлих. Помълчахме още известно време, когато изведнъж телефонът иззвъня.

„Лельо, време е вече да тръгваш“, чух гласа на Ирина.

Аз избухнах в плач и затворих слушалката. Изведнъж една мисъл като светкавица премина през главата ми. Набрах я отново:

„Ирина, аз ще дойда, когато тя е под земята. Искам запомня моята сестра в моите мисли, в моето сърце, в моите спомени така, като я познавах. Не искам да видя една непозната мъртва жена. Трябва да ме разберете. Аз не мога да издържа. Ще дойда веднага на следващия ден, след погребението. Обадете ми се, когато вече е починала.“

„Лельо, аз напълно те разбирам. И мисля, че това е правилното решение.“

На следващия ден към 22 часа не издържах и се обадох.

„Лельо, тя току-що почина. Утре ще я погребем.“

* * *

В петък отидох на работа, попълних заявлението ми за отпускат и се върнах вкъщи. Съчувствието на колегите ми беше искрено и силно ме трогна.

Взех си самолет за събота, а остатъкът от деня прекарах така, все едно бях там. Вече добре познавам процедурите на такъв ден: кога идват гостите; кога се изнася ковчегът; кога се спуска в земята; кога е траурната трапеза; всички стъпки, горе-долу по кое време на деня. В мислите си бях там, присъствах, макар и от хиляди километри разстояние. Седях през цялото време до прозореца и от 16-ия етаж виждах целия град. Но в мислите си не бях в Берлин, аз виждах и чувах Велинград.

Спомних си, когато сестра ми каза, че ще може да ме посети със съседа Николай, който е международен шофьор, или с автобуса, пътуващ от Пазарджик за Берлин няколко пъти в седмицата. Остана само едно нейно неизпълнено желание. Бяха изминали 17 години от последното и посещение в Берлин, тогава още столица на ГДР.

* * *

В събота следобед пристигнах направо във Велинград. Атмосферата в семейството беше тежка. Внуците на сестра ми, особено най-малките, Стоянчо и Никол, бяха тъжни и мълчаливи, като че разбираха какво е станало. Толкова тихи и кротки не ги бях виждала. Гошо, по-големият син изглеждаше сдържан, по-спокоен, отколкото очаквах. Той беше съпроводил умиращата си майка до последната минута и се беше примирил със съдбата. По-младият, Данчо беше много променен, като че ли отсъстващ, с влажни очи. Почти през цялото време стоеше усамотен някъде и отбягваше хората.

Когато поисках да го утеша, да поговоря с него, той започна да плаче и каза: „Откакто е мъртва, не мога да гледам другите хора в очите“.

Но най-лошото беше, че започна да говори несвързано, ние не сме знаели нищо за него, той също скоро щял да умре...

В този момент не знаех какво да му кажа, освен да се опитам да го успокоя, което и направих. Но моите усилия не дадоха резултат, защото той даже не искаше да ме изслуша докрай. Това негово психическо състояние отдадох на скръбта по майка му, с вярата, че времето лекува.

Във Велинград разбрах какво се случило на гробищата. Когато спускали ковчега на сестра ми, на Данчето ѝ прилошало и едва не припаднала. Тя имала възпаление на белите дробове и за съжаление още не беше напълно оздравяла. На следващия ден по мое настояване отидохме до домашната и лекарка, която имаше кабинет в къщата си. След ЕКГ тя веднага даде направление за болницата: диагнозата беше ритмични смущения на сърцето вследствие на неизлекувана пневмония. Всички изпаднахме в шок при мисълта че на гробищата е можело да получи инфаркт.

Леля Надка, зълвата на сестра ми, се похвали пред мен как били я нагласили за погребението, с червило и руж, „изглеждала като кукла“. Като чух това, ме полазиха тръпки по гърба, не исках повече да ми разказва.

През главата ми мина един откъс от сън, беше в началото или средата на май, когато сестра ми беше в болницата. Сцената беше много потискаща: голяма празна стая, в средата маса, върху която лежеше неподвижно гола жена като мъртва, с много бяла кожа. От стаята и от всичко лъхаше ледена студенина. Когато се събудих, имах много лошо предчувствие.

На погребението дошли много хора, не само от Велинград. Някои от жените, с които тя работеше на ягодите, също дошли, с много голям венец от цялата бригада. Сестра ми познаваше много таксиметрови шофьори от времето, когато тя имаше заведения и те бяха нейни редовни клиенти. И въобще, ако с нейната кола нещо не беше наред, тя винаги вземаше такси и беше много щедра в бакшишите. Първата си внучка Таня водеше често с такси на училището и я връщаше вкъщи след това. За погребението дошли

много от тези шофьори и карали колите в дълга колона след ковчега й до гробищата. По ефира се осведомили един друг.

Бившият мъж на сестра ми, Христо, също бил там и пролял доста сълзи. А от Карабунар пристигнали много хора, роднини и приятели. Разказаха ми, че много цигани от селото плакали, когато разбрали за смъртта на сестра ми. Те много я почитаха, а и тя ги познаваше. Гошо, синът и, съжaliaваше след това, че не са наели един автобус, за да го изпратят до Карабунар и да вземе всички, които искаха да се сбогуват с нея. И както после разбрах, са щели да бъдат доста хора.

* * *

В неделя посетих гроба на сестра ми заедно с цялото и семейство: синовете, снахите и внуците. Беше топъл и слънчев ден през юни, небето беше прекрасно синьо, както ми е познато в България. Сестра ми е погребана до нейната свекърва и имаше много малко място за гробна плоча, а за храсти или дърво не можеше и дума да става. Всъщност тя искаше да бъде погребана в Карабунар при родителите и роднините ни. Това си желание тя беше споделила с мен, когато на гробищата понякога говорехме на тази тема. Но смятам, че семейството и взе правилното решение.

В сряда отидох до жилището ми в Пазарджик, където преспах, и на следващия ден заминах за Карабунар. Там започнах да събирам всички неща, които принадлежаха на сестра ми, за да ги предам на семейството и, а дрехите и сложих в найлонови чували. Те трябва по обичай да останат няколко дена в къщата, където последно е живяла, а след това да се изхвърлят или дадат на други хора, в нашия случай на циганите като най-нуждаещи се.

Братовчед ми Тошко дойде да ми помогне. Доста работи от къщата, останали от родителите ми и от сестра ми, аз реших да изхвърля и бях много „щедра“ в това. За мое облекчение повечето от тях взе батко. Той винаги е бил като Плюшкин от „Мъртвите души“ на Гогол, взема всичко на принципа: „може би ще ми потрябва някога“.

През целия ден плаках и преглеждах всяка хартийка, преди да я сложа в купчината за изхвърляне. И понеже сестра ми не беше от тези,

които обичаха всичко да е подредено както трябва, това ми утежняваше разглеждането, защото всичко беше малко разхвърляно, без някакъв ред. Взех една тетрадка с големи страници, изхвърлих изписаното, защото не беше важно, и исках останалата част с празните страници да я запазя за мен. Изведнъж в средата на тетрадката, между иначе празните страници, погледът ми се спря върху нещо написано, и то с доста големи букви. С разтреперани ръце прочетох:

„Еми! Много отдавна мисля, че трябва да ти напиша някои неща, за които може би е късно да съжалявам. Знам, че някога, когато аз бях много добре, сигурно не съм мислила, че други имат нужда от мен. Ти знаеш за какво ти пиша. Но аз винаги съм си мислела, че ти уважавах повече Ваня — и за това бях доста озлобена, това е само, че не се разбрахме, за което аз много съжалявам. Но ти никога не си ми излизала от акъла. Винаги си била моята малка сестра. Има неща, за които съжалявам, че не съм ги споделила. Пиша го със сълзи на очи. Няма да се връщам много назад. Но старите хора казват — не може да ти мине животът в ада и да няма последици. Така се случи с мен. Докато бях силна, енергична, не знаех какво нещо са лекарства, нищо да не те боли. А сега е точно обратното. Когато човек се отпусне и мисли, че е добре, почва всичко да го боли.“

Писмото не беше завършено, а изведнъж прекъснато. Въпросът с Ваня ме учуди, защото за мен тя никога не беше повече от сестра ми. Години наред, когато си идвахме от Германия, почти нямахме контакти, а и четири години преди смъртта на сестра ми бяхме прекъснали отношенията ни, така се бяха стекли обстоятелствата. Но не исках повече да ме занимават тези мисли, отблъснах ги, сега не бяха важни за мен. Нейната болка, скръб, как се е чувствала, когато е писала това, само това беше от значение. Тя го е писала, когато е знаела, че ще умре. Предполагам, че когато е била за последен път в Карабунар, след болницата. А може би рано през пролетта, когато ми намекна, че непременно трябва нещо да ми пише. Но не го направи.

Сестра ми ми пишеше, че всеки ден е мислила за мен, че не съм излизала от главата и. Аз се питах: Защо? Аз бях нейната по-малка сестра, с която тя не си играеше, към която не беше особено привързана, с която почти цял живот нищо не споделяше. Изпитваше ли някакво угризение на съвестта? Едно късно осъзнаване. Аз имах неведнъж нуждата от нейната сестринска обич в моя живот. Сигурно

така беше и с нея. Но че ние се държахме така, че все едно не бяхме сестри, нося вина и аз. И от моя страна това е едно късно осъзнаване. Едва в последните две-три години двете се сближихме, намерихме близостта помежду ни и най-вече си споделяхме някои неща. Но това бяха само 3–4 седмици в годината. И въпреки това мисълта, че когато отида в Карабунар, там ще ме очаква сестра ми и там няма да бъда сама, ми даваше някакво успокоение, беше нещо като лек за душата ми.

И на този ден слънцето грееше, небето беше ясно синьо както винаги, когато бях там. Беше някак си особено тихо в къщата, в градината. Прекалено тихо... Изпитах чувството на празнота, самота, на разбити илюзии. Цял живот знаех, че искам някога да се върна обратно тук, на село. Но най-близките ми хора вече ги няма.

Такава е била съдбата ми, да живея далеч в чужбина толкова години. В младините ми, в целия водовъртеж на живота ми оставаше много малко време, за да осъзная този копнеж към родния ми край, към роднини и близки. А сега, когато толкова много ми липсват, тях вече ги няма. По-рано си мислех, че не изпитвам носталгия към родината ми. Може би за самооправдание, че съм я напуснала. Това беше една заблуда.

Март 2006, Берлин

ГЛАВА 21

РАЗДЯЛАТА

На 12 май 2006 година Юрген и аз пристигнахме в България. Това беше нашето единствено лятно посещение заедно там. Предишната година аз не идвах в България, мъката по сестра ми не ми позволи това. Не можех.

Един ден преди нашето отпътуване за Берлин взехме едно такси и отидохме до Карабунар. Беше някъде към обяд, на улицата нямаше жива душа. Още пред дворната врата ме посрещна некрологът на сестра ми.

Един съсед ползва градината и се съгласи кучето да остане там, а той да се грижи за неговата прехрана. Зарадвах се, че то ме позна и също се зарадва, като ме видя. Даже с Юрген беше кротко, защото разбра, че е с мен. Но въпреки радостта му не ми отбягнаха от погледа страхът и тъгата, които го бяха обзели. Виждаха се в очите му и по свитата опашка. То, нашето мило куче Маги, се чувстваше самотно и изоставено, както и къщата, и големият двор.

На този ден се простих с моята мечта скоро да се завърна в родината ми обратно. И въобще дали някога наистина ще стане това. Бях вече стигнала до горчивата истина, която много други хора осъзнават: родината е там, където човек е отрасъл, но домът е там, където е семейството му, където са децата, внуците. В спомените родният край е много мил и скъп, защото копнежът и носталгията са толкова силни. Но реалността понякога е съвсем различна. Аз осъзнах, че през всичките тези дълги години съм живяла в един свят на илюзии, с копнежа да се завърна обратно. Но повечето от близките на сърцето ми хора: майка, баща, сестра, баби и дядовци, роднини и съседи, са се простили с този земен свят.

Чувствах се облекчена и доволна, след 28 години, най-после да разбера къде ми е мястото. И че няма в моите сънища и мечти да живея в два свята, че моята душа най-после е сключила мир с втората ми родина.

А в крайна сметка ще стане така, както е отредила съдбата и е добре, че не я познавам.

Беше един топъл и слънчев ден през месец май. Небето бе лъчезарно синьо и спокойно, наоколо тихо, такава тишина, че даже въздухът не се движеше, като че беше спрял, сякаш животът, природата не съществуваха. Никаква човешка душа наоколо. Къщата и големият двор изглеждаха самотни и изоставени. А някога... тук бликаше пълен живот...

Май 2006, Берлин

ЕПИЛОГ

Една година след този майски ден, през 2006, се разделих с Юрген, а три години по-късно и с колата ми. Реших последната част от моя земен живот да извървя сама, напълно свободна.

Купих си една градина в северната част на Берлин и прекарвам там летните месеци на спокойствие и тишина, нещо като заместник на градината ми в Карабунар.

Моят син се ожени и ме ощастливи с две мили внучета. На 60 години се пенсионирах и прекарвам по 3–4 месеца годишно в България.

След като осъществих някои мои мечти и посетих важни за мен места и светилища в други страни, последните години пътувам често из родината ми, която едва сега опознавам. Там имам приятели, роднини, познати, които всеки път с радост срещам.

Февруари 2019, Берлин

ПРИЛОЖЕНИЯ

РЕЧНИК НА РЕДКИ, ОСТАРЕЛИ ДУМИ

аванта — използвач, на чужда сметка
булка — невеста
бир таман — наред
бълнува — халюцинира
бибета — малките пуйчета
върба — дрян
вдене — вкара
втикнали — вкарали
гозба — ястие
дувар — ограда
джибри — смачкани гроздови зърна
дере — малка рекичка
доде — дойде
дебне — причаква, скрито очаква
досуц — съвсем
зимник — изба, килер
зашлеви — удари
заръчала — помолила, наредила
заборчлее — да дължи, влезе в дълг
изрича — казва
калайдисват — покриват със слой
комшии — съседни
коридор — салон, антре
къра — полето
караница — спречкване
кльвване — ухапване, набождане
керпиче — вид тухла: от земя, глина и слама
котел — голям, широк метален съд, подходящ за огън
кладене — запалване
колела — велосипеди
лек — лекарство
мисирка — пуйка

мотаехме — разхождахме безцелно
нужник — тоалетна, клозет
напук — на инат, нарочно
наденах — набодох, нараних
Немция — Германия
оджак — вид отворена камина
опърлят — обгорят с огън
„обираха калая“ — „понасяха гнева“
окастрени — орязани
отделение — от 1-ви до 4-ти клас в начално училище
обрив — червена роза
осеферя — разбудя, дойда в съзнание
оплиска — напръска
погаждат — разбират
префантосване — изкуствено държание
посмешище — за смях
пременени — облечени с нови дрехи
паниче — метална купичка
предугаждал — сещал
пречукваха — убиваха
пръскаш — хвърляш, даваш излишно
ратаи — наемни работници
разчопка — разкъса
румен — здравословен, свеж
сипва — налива
сак — малка плетена мрежа за риба с оловни топчета
серкме — голяма мрежа за риба с оловни топчета
сандък — скрин
смок — вид голяма дебела змия
скут — пред корема, пространството, което обхващат ръцете в
седнало положение
сайвант — плевня
стекоха — случиха
суматоха — объркана ситуация
сграбчи — хвана
тикна — тласна, бутна
талига — селска дървена кола

тенекиени — ламаринени
тепсия — тава за печене
тропна — удари
тършувал — търсил
умири — успокои
уплах — страх
ужким — случайно, без да иска
фукат — самодоволно се хвалят
черпак — голяма бъркалка, лъжица за тенджера
чифте — пушка за сачми с два отвора
шекер — захар
шляят — разхождат се безцелно
шмекерува — хитрува

**ФОТОГАЛЕРИЯ
ФАМИЛИЯ ШИКОВИ**

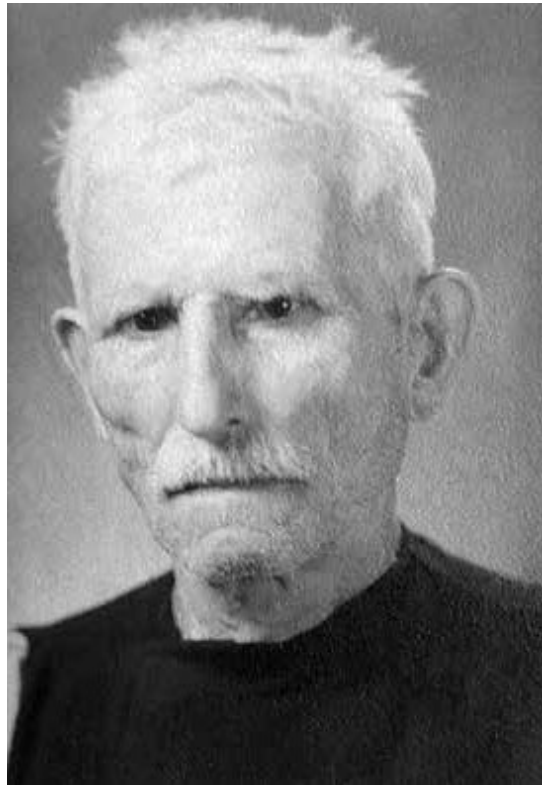

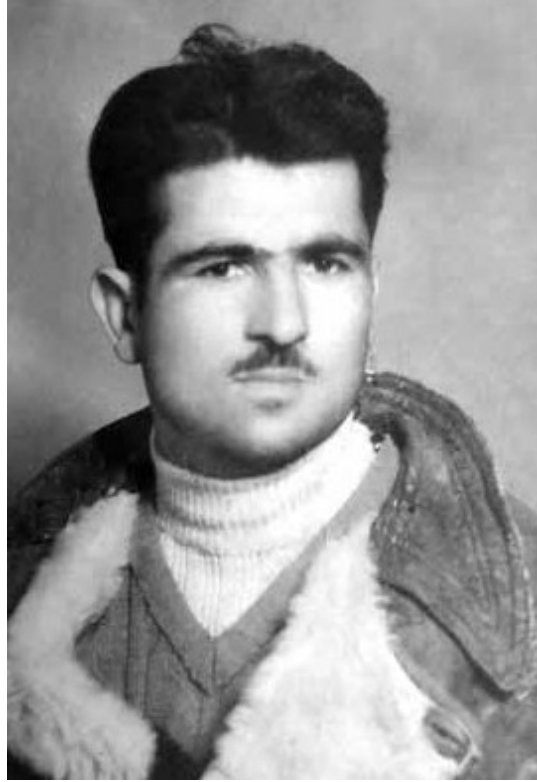
{Баба Ана}

Издание:

Автор: Емилия Екерман

Заглавие: Историята на едно мило-хаотично семейство

Преводач: Емилия Екерман

Език, от който е преведено: немски

Издател: Издателство „Фабер“

Град на издателя: Велико Търново

Година на издаване: 2020

ISBN: 978-619-00-1106-4

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/11981>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.